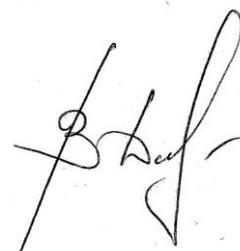

КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ДЕМ'ЯНОВ ВІТАЛІЙ ВІКТОРОВИЧ

УДК 343.9

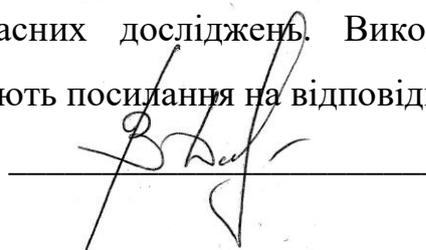
ДИСЕРТАЦІЯ

**КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗАПОБІГАННЯ
ПОРУШЕННЯМ ПРАВИЛ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

 В.В. Дем'янов

Науковий керівник:
Абакумова Юлія Вікторівна,
доктор юридичних наук, професор

АНОТАЦІЯ

Дем'янов В. В. Кримінологічна характеристика та запобігання порушенням правил екологічної безпеки в Україні. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Класичний приватний університет, м. Запоріжжя, Дніпровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро, 2026.

Дисертація є комплексним кримінологічним дослідженням порушень правил екологічної безпеки, передбачених статтею 236 Кримінального кодексу України, здійсненим із урахуванням регіональних особливостей промислових регіонів України, сучасного стану екологічної злочинності та умов воєнного стану. У роботі досліджено екологічну злочинність як самостійний кримінологічний феномен, що має підвищену суспільну небезпеку, значний латентний характер та довготривалі негативні наслідки для довкілля, здоров'я населення, економічної стабільності й національної безпеки держави.

У дисертації здійснено ґрунтовний аналіз сучасного стану порушень правил екологічної безпеки, визначено їхній рівень, динаміку, структуру, географію поширення та латентність. Установлено, що офіційні статистичні показники не відображають реального масштабу екологічної злочинності, що зумовлено складністю виявлення таких правопорушень, проблемами доказування причинно-наслідкових зв'язків, а також обмеженими можливостями державного контролю, особливо в умовах воєнного стану.

Уперше у вітчизняній кримінологічній науці порушення правил екологічної безпеки обґрунтовано як кримінальне правопорушення з комплексною детермінацією, що поєднує економічні, організаційно-управлінські, правові, соціальні та морально-психологічні чинники. Доведено, що екологічна злочинність у промислових регіонах формується під впливом прагнення мінімізувати витрати на екологічні заходи, недосконалості системи

контролю, корупційних ризиків, низького рівня екологічної культури та недостатньої ефективності кримінально-правових санкцій.

У межах дослідження розроблено кримінологічну класифікацію порушень правил екологічної безпеки з урахуванням характеру об'єкта посягання, способу вчинення, наслідків, суб'єктного складу, регіональної специфіки та умов воєнного стану. Узагальнено кримінологічну характеристику осіб, які вчиняють такі правопорушення, поміж яких домінують посадові особи підприємств, відповідальні за експлуатацію об'єктів підвищеної небезпеки, а також суб'єкти господарювання, діяльність яких пов'язана з використанням природних ресурсів та поведженням із небезпечними відходами.

Особливу увагу приділено впливу воєнного стану на стан екологічної злочинності. Доведено, що збройна агресія проти України істотно підвищила ризики порушень правил екологічної безпеки через руйнування промислових, енергетичних і транспортних об'єктів, аварії на хімічних підприємствах, забруднення водних і земельних ресурсів, а також із огляду на зниження ефективності екологічного контролю в умовах концентрації державних ресурсів на потребах оборони. Обґрунтовано, що екологічні наслідки воєнних дій мають системний і довготривалий характер, що потребує спеціальних кримінологічних і кримінально-правових механізмів реагування.

У дисертації сформульовано авторське визначення поняття запобігання порушенням правил екологічної безпеки, що розглядається як цілеспрямована діяльність держави, правоохоронних органів, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання та інститутів громадянського суспільства, спрямована на усунення причин і умов екологічної злочинності, мінімізацію її наслідків і недопущення нових правопорушень. Запропоновано систему загальносоціальних, спеціально-кримінологічних та індивідуальних заходів запобігання, визначено коло суб'єктів їх реалізації та напрями координації між ними.

Розроблено концептуальні засади стратегії запобігання екологічній

злочинності, у якій особливе місце відведено діяльності правоохоронних органів, органів екологічного контролю, прокуратури та суду в умовах воєнного та післявоєнного періодів. Обґрунтовано необхідність удосконалення кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за порушення правил екологічної безпеки, з метою підвищення ефективності їх застосування та забезпечення реального захисту довкілля.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх використання у правозастосовній діяльності правоохоронних органів і судів під час розслідування та розгляду кримінальних правопорушень проти довкілля; у нормотворчій діяльності – при підготовці пропозицій щодо вдосконалення кримінального законодавства України; у навчальному процесі закладів вищої освіти юридичного профілю та системі підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів; у науково-дослідній діяльності – для подальшого розвитку кримінологічних досліджень у сфері екологічної безпеки.

У дисертації також проаналізовано сучасні міжнародні підходи до забезпечення екологічної безпеки та протидії екологічній злочинності, зокрема досвід держав Європейського Союзу щодо криміналізації екологічних правопорушень, удосконалення системи екологічного моніторингу, розвитку механізмів відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду довкіллю, а також застосування економічних і правових стимулів для впровадження екологічно безпечних технологій. Обґрунтовано доцільність поступової імплементації окремих елементів міжнародного досвіду в національну правову систему з урахуванням особливостей економічного розвитку України, стану промисловості та специфіки функціонування державних контролюючих органів.

Значну увагу у роботі приділено дослідженню проблем доказування у кримінальних провадженнях, пов'язаних із порушенням правил екологічної безпеки, зокрема встановленню причинно-наслідкових зв'язків між діяльністю суб'єктів господарювання та негативними наслідками для довкілля і здоров'я населення. Визначено основні труднощі, що виникають під час проведення

екологічних експертиз, збору доказової інформації, документування фактів забруднення та визначення розміру заподіяної шкоди. Доведено необхідність удосконалення механізмів взаємодії слідчих органів, екологічних інспекцій, наукових установ та експертних організацій у процесі розслідування екологічних правопорушень.

Окремим напрямом дослідження стало вивчення ролі суспільства та громадських організацій у запобіганні екологічним правопорушенням. Встановлено, що підвищення рівня екологічної свідомості населення, розвиток механізмів громадського контролю, залучення місцевих громад до моніторингу стану довкілля та формування екологічно відповідальної поведінки суб'єктів господарювання можуть істотно зменшити рівень екологічної злочинності. Обґрунтовано необхідність активізації інформаційно-просвітницької діяльності державних органів та громадських інституцій у сфері охорони довкілля.

У роботі також визначено перспективні напрями вдосконалення державної політики у сфері екологічної безпеки в умовах післявоєнного відновлення України, зокрема у частині модернізації промислових об'єктів, відновлення забруднених територій, впровадження екологічних стандартів виробництва та формування ефективної системи екологічного контролю. Підкреслено, що успішна реалізація цих заходів можлива лише за умови поєднання правових, економічних, організаційних та кримінологічних механізмів запобігання екологічній злочинності.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в комплексному кримінологічному аналізі порушень правил екологічної безпеки в Україні з урахуванням сучасних умов воєнного стану та трансформаційних процесів у сфері державної екологічної політики. У роботі вперше здійснено системне дослідження детермінаційного комплексу екологічної злочинності в промислових регіонах України в умовах підвищених техногенних та воєнних ризиків, удосконалено підходи до кримінологічної класифікації відповідних правопорушень, уточнено кримінологічний портрет осіб, які їх вчиняють, а також розроблено практичні пропозиції щодо вдосконалення системи

запобігання таким правопорушенням. Подальшого розвитку набули положення щодо координації діяльності правоохоронних органів, органів екологічного контролю та інших суб'єктів запобігання злочинності у сфері охорони довкілля, що дозволяє підвищити ефективність державної політики у сфері екологічної безпеки в умовах воєнного та післявоєнного відновлення держави.

Ключові слова: відвернення злочинів, воєнний час, воєнний стан, екологічна безпека, екологічна злочинність, екологічна політика, екологічні заходи, екологічні права та обов'язки, експлуатація природних ресурсів, запобігання екологічній злочинності, запобігання злочинам, захист довкілля, збереження довкілля, кримінологічні заходи, протидія злочинності, промисловий регіон, профілактика злочинів.

SUMMARY

Demianov V. V. Criminological characteristics and prevention of violations of environmental safety rules in Ukraine. – *Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.*

Dissertation for the candidate degree of legal sciences in specialty 12.00.08 – criminal law and criminology; criminal enforcement law. – Classical Private University, Zaporizhzhia, Dnipro State University of Internal Affairs, Dnipro, 2026.

The dissertation is a comprehensive criminological study of violations of environmental safety rules provided for in Article 236 of the Criminal Code of Ukraine, conducted taking into account the regional characteristics of Ukraine's industrial regions, the current state of environmental crime, and the conditions of martial law. The work examines environmental crime as an independent criminological phenomenon that poses a heightened public danger, has a significant latent nature, and has long-term negative consequences for the environment, public health, economic stability, and national security.

The dissertation provides a thorough analysis of the current state of violations of environmental safety rules, determining their level, dynamics, structure, geographical distribution, and latency. It has been established that official statistics do not reflect the real scale of environmental crime, which is due to the complexity of detecting such offences, problems in proving cause-and-effect relationships, and limited possibilities for state control, especially in conditions of martial law.

For the first time in domestic criminological science, violations of environmental safety rules are justified as criminal offenses with complex determination, combining economic, organizational, managerial, legal, social, and moral-psychological factors. It has been proven that environmental crime in industrial regions is influenced by the desire to minimize the cost of environmental measures, imperfections in the control system, corruption risks, a low level of environmental culture, and insufficiently effective criminal sanctions.

The study developed a criminological classification of violations of

environmental safety rules, taking into account the nature of the object of the offense, the method of commission, the consequences, the composition of the subjects, regional specifics, and the conditions of martial law. A criminological profile of persons who commit such offences has been summarised, among whom officials of enterprises responsible for the operation of high-risk facilities, as well as business entities whose activities are related to the use of natural resources and the handling of hazardous waste, predominate.

Particular attention is paid to the impact of martial law on environmental crime. It has been proven that armed aggression against Ukraine has significantly increased the risks of environmental safety violations due to the destruction of industrial, energy, and transport facilities, accidents at chemical plants, pollution of water and land resources, as well as a decrease in the effectiveness of environmental control in conditions where state resources are concentrated on defense needs. It is substantiated that the environmental consequences of military actions are systemic and long-term in nature, requiring special criminological and criminal law response mechanisms.

The dissertation formulates the author's concept of preventing violations of environmental safety rules, which is considered as a purposeful activity of the state, law enforcement agencies, local self-government bodies, business entities, and civil society institutions aimed at eliminating the causes and conditions of environmental crime, minimizing its consequences, and preventing new offenses. A system of general social, special criminological, and individual prevention measures is proposed, and the range of entities responsible for their implementation and the areas of coordination between them are defined.

The conceptual foundations of a strategy for preventing environmental crime have been developed, with a special focus on the activities of law enforcement agencies, environmental control bodies, the prosecutor's office, and the courts in wartime and post-war periods. The need to improve criminal law provisions providing for liability for violations of environmental safety rules has been substantiated with a view to increasing the effectiveness of their application and

ensuring real protection of the environment.

The practical significance of the results obtained lies in the possibility of their use in law enforcement activities by law enforcement agencies and courts during the investigation and consideration of criminal offenses against the environment; in rule-making activities – in the preparation of proposals for improving the criminal legislation of Ukraine; in the educational process of higher education institutions of a legal profile and in the system of advanced training of law enforcement officials; in scientific and research activities – for the further development of criminological research in the field of environmental safety.

The dissertation also analyzes contemporary international approaches to ensuring environmental safety and combating environmental crime, in particular the experience of European Union member states in criminalizing environmental offenses, improving environmental monitoring systems, developing mechanisms for holding business entities liable for environmental damage, as well as applying economic and legal incentives aimed at introducing environmentally safe technologies. The expediency of gradually implementing certain elements of international experience into the national legal system is substantiated, taking into account the specific features of Ukraine's economic development, the condition of industrial sectors, and the peculiarities of functioning of state control authorities.

Considerable attention in the study is paid to the examination of evidentiary problems in criminal proceedings related to violations of environmental safety rules, particularly the establishment of causal links between the activities of business entities and negative consequences for the environment and public health. The main difficulties arising in the course of conducting environmental expert examinations, collecting evidence, documenting pollution facts, and determining the amount of damage caused have been identified. The necessity of improving cooperation mechanisms between investigative bodies, environmental inspectorates, scientific institutions, and expert organizations in the investigation of environmental offenses is substantiated.

A separate area of the research concerns the study of the role of society and

public organizations in preventing environmental offenses. It is established that increasing the environmental awareness of the population, developing mechanisms of public control, involving local communities in monitoring environmental conditions, and forming environmentally responsible behavior among business entities can significantly reduce the level of environmental crime. The necessity of intensifying informational and educational activities of state authorities and civil society institutions in the field of environmental protection is substantiated.

The study also identifies promising directions for improving state policy in the field of environmental safety under conditions of Ukraine's post-war recovery, particularly with regard to modernization of industrial facilities, restoration of contaminated territories, implementation of environmental production standards, and development of an effective environmental control system. It is emphasized that successful implementation of these measures is possible only through a combination of legal, economic, organizational, and criminological mechanisms for preventing environmental crime.

The scientific novelty of the obtained results lies in a comprehensive criminological analysis of violations of environmental safety regulations in Ukraine, taking into account the current conditions of martial law and transformational processes in the sphere of state environmental policy. The study presents, for the first time, a systematic examination of the determination complex of environmental crime in the industrial regions of Ukraine under conditions of increased technogenic and military risks, improves approaches to the criminological classification of the relevant offenses, refines the criminological profile of persons committing such offenses, and develops practical proposals for improving the system for preventing such violations. Further development has been given to provisions concerning the coordination of activities of law enforcement agencies, environmental control authorities, and other entities involved in crime prevention in the field of environmental protection, which contributes to increasing the effectiveness of state policy in the field of environmental safety under conditions of wartime and post-war recovery of the state.

Keywords: *stopping crimes, wartime, martial law, environmental safety, environmental crime, environmental policy, environmental measures, environmental rights and duties, exploitation of natural resources, prevention of environmental crime, crime prevention, environmental protection, environment preservation, criminological measures, crime control, industrial region, crime prevention measures.*

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

*Наукові праці, в яких опубліковано
основні наукові результати дисертації:*

1. Дем'янов В. В. Кримінологічна характеристика порушення правил екологічної безпеки в Україні. *Держава та регіони. Серія : Право.* 2019. № 3 (65). С. 351–356.
2. Дем'янов В. В. Сучасний стан природних складових довкілля промислового регіону в Україні. *Держава та регіони. Серія : Публічне управління та адміністрування.* 2022. № 4. С. 28–33.
3. Дем'янов В. В. Кримінологічна характеристика порушення правил екологічної безпеки у промисловому регіоні України. *Юридичний вісник.* 2022. № 5. С. 335–343.
4. Дем'янов В. В. Правовий аналіз сучасного стану природних складових довкілля промислового регіону в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2022. № 6. С. 94–99.
5. Дем'янов В. В. Щодо загальносоціальних заходів запобігання порушенням правил екологічної безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 2. С. 718–722.
6. Дем'янов В. В. Проблеми кримінально-правової охорони правил екологічної безпеки під час воєнного стану. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2023. № 2. С. 92–99.
7. Дем'янов В. В. Щодо кримінологічних заходів запобігання порушенням правил екологічної безпеки під час воєнного стану. *Право і суспільство.* 2023. № 3. С. 412–419.
8. Дем'янов В. В. Про спеціально-кримінологічні заходи запобігання порушенням правил екологічної безпеки. *Правові новели.* № 19. 2023. С. 506–512.
9. Дем'янов В. В. Щодо кримінологічної характеристики порушення правил екологічної безпеки в Україні сьогодні. *Knowledge, Education, Law, Management.* 2024. № 7 (67). С. 375–379.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

10. Дем'янов В. В. Щодо класифікації видів злочинів, що посягають на довкілля. *Чинники розвитку юридичних наук у XXI столітті : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 5-6 листоп. 2021 р.). Дніпро : ГО «Правовий світ», 2021. С. 52–55.

11. Дем'янов В. В. Види злочинів, що посягають на довкілля в промисловому регіоні (Types of crimes affecting the environment the industrial region). *Topical issues of modern jurisprudence : International scientific conference proceedings* (Czestochawa, the Republic of Poland, April 5–6, 2023). Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. S. 108–114.

12. Дем'янов В. В. Щодо кримінологічної характеристики порушення правил екологічної безпеки під час воєнного часу. *Юридичні науки: проблеми та перспективи : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Запоріжжя, 24-25 лют. 2023 р.). Львів ; Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 85–88.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	16
ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	30
1.1. Порухення правил екологічної безпеки в системі кримінальних правопорушень проти довкілля.....	30
1.2. Стан наукової розробки проблематики запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля в Україні.....	63
1.3. Методологія дослідження кримінологічної характеристики та запобігання порушенням правил екологічної безпеки за статтею 236 Кримінального кодексу України (програма, процедура, особливості).....	81
Висновки до розділу 1.....	103
РОЗДІЛ 2. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ДЕТЕРМІНАЦІЯ ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	106
2.1. Кримінологічна характеристика порушення правил екологічної безпеки в Україні (стан, показники, динаміка, тенденції).....	106
2.2. Причини та умови вчинення порушення правил екологічної безпеки.....	125
Висновки до розділу 2.....	150

РОЗДІЛ 3. СУБ'ЄКТИ ЗАПОБІГАННЯ ПОРУШЕННЯМ ПРАВИЛ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЇХНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	153
3.1. Суб'єкти, що реалізують загальносоціальні заходи запобігання порушенням правил екологічної безпеки.....	153
3.2. Суб'єкти, що здійснюють спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи запобігання порушенням правил екологічної безпеки.....	171
3.3. Кримінологічні заходи запобігання порушенням правил екологічної безпеки під час дії воєнного стану.....	184
Висновки до розділу 3.....	204
ВИСНОВКИ.....	208
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	217
ДОДАТКИ.....	258

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

абз.	абзац
АРК	Автономна Республіка Крим
га	гектар
грн	гривня
Держекоінспекція	Державна екологічна інспекція України
Держстат України	Державна служба статистики України
дод.	додаток
дол.	долар
ДСАУ	Державна судова адміністрація України
ДСНС України	Державна служба України з надзвичайних ситуацій
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄС	Європейський Союз
ЗМІ	засоби масової інформації
ЗСУ	Збройні Сили України
КК України	Кримінальний кодекс України
КПК України	Кримінальний процесуальний кодекс України
КУпАП	Кодекс України про адміністративні правопорушення
МВС України	Міністерство внутрішніх справ України
Міндовкілля	Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України
млрд	мільярд
млн	мільйон

ОГП	Офіс Генерального прокурора
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ОЧ	особлива частина
п.	пункт
ПЗФ	природно-заповідний фонд
р., рр.	рік, роки
рис.	рисунок
РФ	Російська Федерація
СБУ	Служба безпеки України
СНД	Співдружність Незалежних Держав
ст., ст. ст.	стаття, статті
табл.	таблиця
тис.	тисяча
трлн	трильйон
ФРН	Федеративна Республіка Німеччина
ч.	частина
ЧАЕС	Чорнобильська атомна електростанція
UNSD	United Nations Statistics Division (відділ статистики ООН)

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Промислові регіони України часто стикаються з підвищеними екологічними ризиками, які негативно впливають на здоров'я населення та стан довкілля. Зростання кількості порушень правил екологічної безпеки, передбачених статтею 236 Кримінального кодексу України, вимагає проведення детального кримінологічного аналізу. Забезпечення екологічної безпеки має прямий вплив на якість життя громадян та сталий розвиток суспільства в цілому. Відсутність належних заходів запобігання та боротьби з порушеннями правил екологічної безпеки може призвести до значних соціально-економічних втрат, включно з деградацією природних ресурсів, зниженням рівня здоров'я населення, порушенням економічної стабільності регіонів та підривом довіри до державної влади. Аналіз кримінологічних характеристик таких порушень у промислових регіонах дозволить виявити прогалини у чинному законодавстві та сприятиме розробці нових законодавчих ініціатив, спрямованих на підвищення ефективності запобігання екологічним правопорушенням. Важливим аспектом дослідження є врахування міжнародного досвіду у сфері екологічної безпеки, що надає можливість адаптувати найкращі світові практики для потреб України. Це дослідження є особливо актуальним у контексті забезпечення сталого розвитку промислових регіонів, охорони здоров'я населення та захисту навколишнього середовища. Вивчення кримінологічної характеристики порушень правил екологічної безпеки та розробка ефективних механізмів запобігання дозволить знизити рівень вчинення таких правопорушень, підвищити екологічну безпеку та сприятиме формуванню екологічно свідомого суспільства.

Проблеми, пов'язані з кримінологічною характеристикою та запобіганням порушенням правил екологічної безпеки, є предметом активних наукових досліджень. Особливу увагу привернуто питанням природи цих правопорушень, особливостей їх виникнення, розвитку та поширення в різних

регіонах, а також пошуку ефективних методів запобігання таким правопорушенням. Цій тематиці присвячені роботи багатьох вітчизняних науковців, серед яких: В. Баранівський, Г. Білявський, О. Виноградова, С. Гавриш, О. Джуза, О. Дубовик, П. Єрьомкін, О. Зражевський, Н. Іванова, О. Кулик, В. Матвійчук, О. Мельник, В. Навроцький, О. Намчук, Г. Поліщук, А. Притула, П. Фріс, А. Шульга. Проте ці дослідження, спираючись на законодавство минулих періодів, здебільшого не враховують сучасні виклики, зокрема зміну екологічної ситуації в умовах війни, проблеми адаптації законодавства до міжнародних стандартів, а також впровадження новітніх технологій у запобігання екологічним правопорушенням. Актуальність дослідження зумовлена низкою невіршених питань, які потребують комплексного, системного підходу, як-от: визначення кримінологічної характеристики злочинів проти правил екологічної безпеки, передбачених статтею 236 КК України; аналіз сучасного стану природних складових довкілля у промислових регіонах України; визначення видів злочинів, що посягають на довкілля, з урахуванням регіонального аспекту; дослідження стану злочинності у сфері екологічної безпеки; формування ефективних механізмів запобігання порушенням правил екологічної безпеки.

Недостатня емпірична база, зокрема відсутність даних про кількість кримінальних проваджень за статтею 236 КК України та їхню динаміку за останні 10 років, є значним недоліком сучасних досліджень. Окремо слід зазначити відсутність глибокого аналізу регіональних особливостей стосовно: визначення промислових регіонів за конкретними критеріями, встановлення їхнього внеску в загальну статистику екологічних правопорушень та оцінки стану екологічної безпеки. Правопорушення, передбачені статтею 236 КК України, охоплюють порушення порядку здійснення оцінки впливу на довкілля, правил екологічної безпеки під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів. Ці правопорушення можуть призводити до загибелі людей, значного екологічного забруднення територій

або інших тяжких наслідків, що становить серйозну загрозу для суспільства. Зазначені обставини зумовили вибір теми дослідження, яке спрямоване на проведення детального кримінологічного аналізу порушень правил екологічної безпеки, розробку практичних рекомендацій для вдосконалення законодавства та запобігання таким злочинам та адаптацію міжнародного досвіду до українських реалій.

Актуальність вибраної теми підтверджується також її значущістю для сучасної наукової та правозастосовної практики у сфері забезпечення екологічної безпеки, що знаходить відображення у фахових наукових дискусіях та експертних оцінках провідних учених і практиків у галузі кримінального права та кримінології. Зокрема, проблематика кримінологічної характеристики та запобігання порушенням правил екологічної безпеки перебуває у полі наукових інтересів доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника Н. Савінової, а також практичних працівників органів державної влади у сфері формування та реалізації екологічної політики, зокрема доктора юридичних наук, професора С. Мінченка, що свідчить про наукову та прикладну значущість досліджуваної проблематики, її міжгалузевий і міждисциплінарний характер.

В умовах воєнного стану порушення правил екологічної безпеки набувають ознак загрози національній безпеці України, оскільки можуть призводити до масштабного ураження довкілля, дестабілізації життєзабезпечення населення, погіршення санітарно-епідемічної ситуації та створення довгострокових негативних наслідків для обороноздатності й сталого розвитку держави.

Таким чином, вибраний напрям дослідження має як наукову, так і практичну значущість у контексті забезпечення екологічної безпеки в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи Класичного приватного університету та є складовою частиною цільової комплексної програми «Організаційно-правове, науково-методичне й інформаційне

забезпечення досудового слідства та судового провадження» (номер державної реєстрації 0111U008727). При проведенні дослідження враховано кримінологічні особливості порушень правил екологічної безпеки, передбачених статтею 236 Кримінального кодексу України, а також механізми запобігання та протидії їм у сучасних умовах, зазначені у Законі України «Про стратегічну екологічну оцінку», ухваленому 20 березня 2018 р., Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року, затверджених Законом України від 28 лютого 2019 р., Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату до 2030 року, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2021 р. № 1363-р.

Мета та завдання дослідження. *Метою дослідження є комплексна кримінологічна характеристика порушення правил екологічної безпеки з урахуванням регіонального аспекту та його детермінант, оцінка наявних та розробка нових рекомендацій щодо запобігання таким правопорушенням в умовах воєнного стану.*

Для досягнення зазначеної мети постановлено такі завдання:

- охарактеризувати порушення правил екологічної безпеки в системі кримінальних правопорушень проти довкілля;
- проаналізувати стан наукової розробки проблематики запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля в Україні;
- сформулювати методологію дослідження кримінологічної характеристики та запобігання порушенням правил екологічної безпеки за статтею 236 Кримінального кодексу України;
- узагальнити кримінологічну характеристику порушення правил екологічної безпеки в Україні;
- з'ясувати причини та умови вчинення порушення правил екологічної безпеки;
- виокремити суб'єктів, що реалізують загальносоціальні заходи запобігання порушенням правил екологічної безпеки;
- визначити суб'єктів, що здійснюють спеціально-кримінологічні та

індивідуальні заходи запобігання порушенням правил екологічної безпеки;

– виявити проблеми кримінологічних заходів запобігання порушенням правил екологічної безпеки під час дії воєнного стану.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у процесі забезпечення екологічної безпеки під час проєктування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів, а також ті, що регулюються нормами статті 236 Кримінального кодексу України, у контексті попередження, виявлення та розслідування порушень правил екологічної безпеки.

Предмет дослідження – кримінологічна характеристика та запобігання порушенням правил екологічної безпеки в Україні.

Методи дослідження вибрано з урахуванням мети та поставлених у роботі завдань, з огляду на об'єкт і предмет дослідження. Методологічною основою дослідження є найбільш загальні закони пізнання й розвитку природи та суспільства, сучасна теорія наукового пізнання соціальних і правових явищ. Так, *історико-правовий метод* застосовано під час розгляду порушення правил екологічної безпеки в системі кримінальних правопорушень проти довкілля (підрозділ 1.1); *логіко-семантичний метод та метод сходження від абстрактного до конкретного* використаний під час аналізу стану наукової розробки проблематики запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля в Україні (підрозділ 1.2); *компаративно-правовим методом* досліджено та визначено особливості методології дослідження кримінологічної характеристики та запобігання порушенням правил екологічної безпеки за статтею 236 Кримінального кодексу України (підрозділ 1.3); *структурно-функціональний метод* використано з метою дослідження суб'єктів, що реалізують загальносоціальні заходи запобігання порушенням правил екологічної безпеки (підрозділ 3.1); *формально-юридичний (догматичний)* – для дослідження кримінологічної характеристики порушення правил екологічної безпеки в Україні, причин та умов вчинення порушення правил екологічної

безпеки (підрозділи 2.1, 2.2); *системно-структурним методом* досліджено суб'єктів, що здійснюють спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи запобігання порушенням правил екологічної безпеки (підрозділ 3.2); *соціологічні (анкетування, опитування та інтерв'ю) та статистичні (структурний, динамічний, інтервальний, порівняльний і кореляційний аналіз та прогнозування) методи* застосовано з метою аналізу проблеми кримінологічних заходів запобігання порушенням правил екологічної безпеки під час дії воєнного стану (підрозділ 3.3).

Нормативно-правову базу дисертаційної роботи становлять Конституція України, Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, закони України у сфері охорони навколишнього природного середовища, екологічної безпеки та раціонального використання природних ресурсів, зокрема Закони України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про оцінку впливу на довкілля», «Про правовий режим воєнного стану», а також укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, нормативні акти центральних органів виконавчої влади у сфері екології та природокористування, рішення Конституційного Суду України, правові позиції Верховного Суду, міжнародні договори та конвенції у сфері екологічної безпеки й охорони довкілля, ратифіковані Україною, а також загальновизнані принципи і норми міжнародного права.

Нормативно-правову базу дисертаційного дослідження становлять Конституція України, Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, а також закони України та інші нормативно-правові акти, що регулюють суспільні відносини у сфері охорони довкілля, забезпечення екологічної безпеки та раціонального використання природних ресурсів. Зокрема, у роботі використано положення Законів України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про оцінку впливу на довкілля», «Про стратегічну екологічну оцінку», «Про управління відходами», «Про

природно-заповідний фонд України», «Про охорону атмосферного повітря», Водного кодексу України, Земельного кодексу України, Лісового кодексу України, Кодексу України про надра, а також Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Нормативну основу дослідження також становлять укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади, що регулюють питання екологічної безпеки, природокористування та державного екологічного контролю. У роботі враховано правові позиції Конституційного Суду України, практику Верховного Суду щодо застосування кримінального та екологічного законодавства, а також міжнародні договори й конвенції у сфері охорони довкілля та екологічної безпеки, ратифіковані Україною, і загальновизнані принципи та норми міжнародного права.

Теоретичну основу дисертації становлять праці вітчизняних і закордонних учених у галузі кримінального права, кримінології, екологічного права, теорії держави і права, адміністративного права, а також наукові дослідження, присвячені проблемам екологічної безпеки, кримінологічній характеристиці екологічних правопорушень, причинам і умовам їх вчинення, особі правопорушника та механізмам запобігання злочинам у сфері охорони довкілля. Теоретичну базу роботи також становлять положення загальної теорії злочинності, концепції екологічної кримінології, доктринальні підходи до забезпечення сталого розвитку та екологічної безпеки, наукові розробки щодо вдосконалення кримінально-правових і кримінологічних заходів протидії порушенням правил екологічної безпеки.

Емпіричну базу дисертаційного дослідження становлять результати вивчення практичної діяльності правоохоронних та судових органів, аналітичних матеріалів, статистичних звітів, а також даних анкетування й експертних опитувань фахівців у сфері кримінології, права та екологічної безпеки. У межах дослідження проведено анкетування 97 практичних працівників, серед яких: 12 суддів місцевих та апеляційних судів Харківської та Запорізької областей; 15 прокурорів обласних і місцевих прокуратур

зазначених регіонів; 20 слідчих і 10 керівників органів досудового розслідування з різних регіонів України, зокрема Дніпропетровської, Одеської, Київської та Львівської областей; 8 експертів (спеціалістів) у сфері екологічної безпеки, включно з фахівцями державних і недержавних експертних установ; 12 адвокатів, які спеціалізуються на справах, пов'язаних із екологічними злочинами; 20 викладачів профільних кафедр вищих навчальних закладів, що здійснюють підготовку фахівців у галузі кримінального, екологічного та адміністративного права. Крім того, у дослідженні використано думки науковців-кримінологів та практичних працівників органів Національної поліції України, які надали експертні оцінки щодо ефективності сучасних механізмів запобігання екологічним правопорушенням. Мета анкетування полягала у з'ясуванні поглядів практиків щодо причин, умов та детермінант порушень правил екологічної безпеки, а також у визначенні найбільш ефективних заходів запобігання у воєнний та післявоєнний періоди. Для отримання об'єктивної емпіричної інформації також опрацьовано: звітні форми № 1-СЛ та № 1-1 за 2022–2024 рр. по Запорізькій області (джерело: old.gp.gov.ua); відомості з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінальних проваджень, розпочатих за статтею 236 Кримінального кодексу України у період 2020–2024 рр., по Запорізькій області; матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень – загалом опрацьовано 145 судових рішень, ухвалених судами першої, апеляційної та касаційної інстанцій за період з 2019 до 2024 року, що стосуються кваліфікації та розгляду кримінальних правопорушень, передбачених статтею 236 КК України; узагальнену інформацію галузевих відділів прокуратури Запорізької області щодо розслідування правопорушень у сфері екологічної безпеки (джерело: <https://zap.gp.gov.ua/ua/index.html>; <https://www.pivden.dei.gov.ua/>); аналітичні матеріали Головного управління Національної поліції та Управління Служби безпеки України в Запорізькій області (джерела: <https://zp.npu.gov.ua/>; <https://opendatabot.ua/c/20001556>). Сукупність використаних джерел емпіричної інформації забезпечила репрезентативність отриманих результатів і дала змогу сформувати

обґрунтовані висновки щодо кримінологічної характеристики та запобігання порушенням правил екологічної безпеки у сучасних умовах, зокрема під час дії воєнного стану.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим у вітчизняній кримінологічній науці комплексним системним дослідженням, в якому на основі кримінологічної характеристики, аналізу комплексу детермінант та оцінки сучасного стану запобігання порушенням правил екологічної безпеки в умовах мирного і воєнного часу з'ясовано теоретико-методологічні та правозастосовні проблеми, які негативно позначаються на стані протидії такого роду кримінальним правопорушенням, та науково обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення зазначеної діяльності на загальносоціальному та спеціально-кримінологічному рівнях. До найважливіших положень, що містять наукову новизну, слід віднести такі:

уперше:

– у вітчизняній кримінологічній науці обґрунтовано, що порушення правил екологічної безпеки, передбачені статтею 236 Кримінального кодексу України, як кримінальні правопорушення мають комплексну детермінацію, що поєднує економічні, організаційні, управлінські, правові та морально-психологічні чинники, що зумовлює необхідність формування багаторівневої системи кримінологічного запобігання. У межах дисертаційного дослідження розроблено кримінологічну класифікацію порушень правил екологічної безпеки з урахуванням їхньої структури, динаміки, географії поширення, рівня латентності та специфіки вчинення в умовах воєнного стану;

– доведено, що воєнні реалії суттєво підвищують ризики вчинення правопорушень проти довкілля, що об'єктивно потребує розроблення окремого комплексу спеціальних кримінологічних заходів, спрямованих на запобігання таким діянням. На цій підставі сформульовано концептуальні засади стратегії запобігання екологічній злочинності, у межах якої передбачено спеціальний розділ щодо діяльності правоохоронних органів та органів місцевого самоврядування;

– обґрунтовано доцільність доповнення статті 236 КК України кваліфікуючою ознакою – «вчинення злочину в умовах воєнного стану чи з використанням обставин збройного конфлікту», що відображає підвищений рівень суспільної небезпеки таких діянь та відповідає сучасним викликам забезпечення екологічної та національної безпеки України;

удосконалено:

– порядок взаємодії суб'єктів запобігання порушенням правил екологічної безпеки шляхом розробки алгоритму взаємодії органів екологічного контролю, Державної екологічної інспекції України та правоохоронних органів;

– теоретичну модель спеціально-кримінологічного запобігання порушенням правил екологічної безпеки з урахуванням сучасних загроз та воєнно-політичної ситуації в Україні;

– доктринальне розуміння специфіки суб'єкта злочину за ст. 236 КК України, зокрема щодо відповідальності посадових осіб підприємств, установ та організацій;

– поняття порушення правил екологічної безпеки як кримінально-правового явища та як об'єкта кримінологічного дослідження;

– систему класифікації кримінологічних заходів запобігання порушенням правил екологічної безпеки відповідно до рівнів їх реалізації (загальносоціальні, спеціально-кримінологічні, індивідуальні);

дістало подальшого розвитку:

– положення про доцільність посилення профілактичної спрямованості діяльності Державної екологічної інспекції України шляхом інтеграції її роботи зі правоохоронною системою;

– обґрунтування необхідності створення єдиного державного реєстру екологічних правопорушень, що сприятиме більш точному кримінологічному аналізу та прогнозуванню тенденцій екологічної злочинності;

– позиція щодо підвищення кримінальної відповідальності за діяння, які спричинили значну шкоду довкіллю, життю чи здоров'ю людей;

– класифікація функцій суб'єктів запобігання порушенням правил

екологічної безпеки на загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуально-виправні;

– підходи до імплементації міжнародного досвіду у формування національної кримінологічної політики запобігання злочинам проти довкілля.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес та можуть бути використані у різних сферах діяльності, а саме:

– *науково-дослідній сфері* – для подальшого опрацювання проблем кримінологічної характеристики та запобігання порушенням правил екологічної безпеки, поглиблення теоретичних положень кримінального права і кримінології, а також для проведення подальших наукових досліджень у цій сфері;

– *нормотворчій діяльності* положення дисертації – для удосконалення чинного кримінального законодавства України та формування пропозицій щодо підвищення ефективності кримінально-правової протидії порушенням правил екологічної безпеки;

– *правотворчій та правозастосовній діяльності* – під час здійснення процесуального керівництва та розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних із порушенням правил екологічної безпеки, з метою підвищення ефективності розслідування, обґрунтування судових рішень, правильної кваліфікації кримінальних правопорушень і визначення причин та умов їх вчинення, що підтверджується відповідними актами впровадження (акт впровадження Дніпропетровської обласної прокуратури від 04 березня 2024 р., акт впровадження Орджонікідзевського районного суду м. Запоріжжя від 06 березня 2024 р.);

– *освітньо-методичному процесі* – під час викладання дисциплін кримінально-правового та кримінологічного циклу, підготовки лекційних курсів, навчально-методичних матеріалів, підручників і навчальних посібників, а також при формуванні практичних навичок у здобувачів вищої освіти, що також підтверджується відповідним актом впровадження (акт впровадження

Класичного приватного університету від 01 лютого 2023 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дослідження оприлюднено в доповідях на науково-практичних конференціях: «Чинники розвитку юридичних наук у XXI столітті» (м. Дніпро, 5–6 листопада 2021 р.); «Topical issues of modern jurisprudence» (Czestochawa, the Republic of Poland, April 5–6, 2023); «Юридичні науки: проблеми та перспективи» (м. Запоріжжя, 24–25 лютого 2023 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, сформульовані в дисертаційному дослідженні, викладено у дванадцяти наукових публікаціях, із яких: вісім статей у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна стаття у зарубіжному науковому виданні, три тези доповідей, опубліковані за результатами участі у науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації зумовлені предметом, метою і завданнями дослідження. Робота складається з основної частини (вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків), списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 299 сторінок, із яких основного тексту – 199 сторінок. Список використаних джерел налічує 418 найменувань та займає 41 сторінку. Вісім додатків розміщено на 42-х сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. Порушення правил екологічної безпеки в системі кримінальних правопорушень проти довкілля

Наша країна нині переживає найважчі часи у своїй новітній історії – повномасштабну збройну агресію з боку російської федерації. З 24 лютого 2022 р., коли російські війська вторглися на територію незалежної України, вже майже чотири роки тривають злочинні дії, що забирають життя наших громадян, знищують інфраструктуру та руйнують міста. Окрім масштабних людських втрат і матеріальних збитків, воєнні дії завдають значної шкоди довкіллю. Постійні обстріли та вибухи забруднюють атмосферу, водні ресурси й ґрунти, знищують ліси, території природно-заповідного фонду, а також ставлять під загрозу флору і фауну. Усе це створює серйозну загрозу для функціонування системи екологічної безпеки. Станом на січень 2025 р. Як повідомило у листопаді 2024 р. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, за 1000 днів війни екологічна шкода, завдана воєнними діями, оцінюється приблизно в 71 млрд дол. США [4].

За даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України та Офісу Генерального прокурора, станом на липень 2024 р. кримінальні провадження щодо екологічних злочинів, пов'язаних із збройною агресією рф проти України, охоплюють близько 209 кримінальних проваджень, у межах яких задокументовано 367 окремих епізодів. Орієнтовна сума завданих довкіллю збитків перевищує 250 млрд грн, що за курсом середини 2024 р. еквівалентно приблизно 2,6 трлн грн або навіть більше з урахуванням подальшого зростання екологічних втрат. Важливим показником екологічної

шкоди є також обсяги викидів парникових газів: за наявними оцінками, загальний обсяг викидів вуглекислого газу становить близько 180 млн тонн. Значне зростання цього показника зумовлено обстрілами промислових об'єктів, масштабними пожежами, руйнуванням об'єктів критичної інфраструктури, зокрема гідротехнічних споруд, у тому числі Каховської гідроелектростанції. Станом на лютий 2023 р. було зафіксовано понад 2303 випадки екологічних правопорушень, пов'язаних із воєнними діями. Водночас станом на червень–липень 2024 р. офіційно зареєстровано 209 кримінальних проваджень, що охоплюють 367 епізодів екологічно небезпечної діяльності, пов'язаної з агресією рф. Зокрема, розпочато щонайменше 15 кримінальних проваджень за ст. 441 Кримінального кодексу України («Екоцид»), а загалом розслідується понад 200 воєнних злочинів, пов'язаних із заподіянням шкоди довкіллю. Станом на січень 2025 р. відсутні узагальнені офіційні статистичні дані щодо загальної кількості таких кримінальних правопорушень, однак наявна інформація свідчить про стійку тенденцію до зростання кількості кримінальних проваджень, пов'язаних із екологічними злочинами в умовах воєнного стану, що обумовлює необхідність посилення кримінально-правових і кримінологічних заходів протидії таким правопорушенням [4; 30; 296; 378, с. 208–214; 396].

Очевидно, що ці дані не здатні повною мірою відобразити всю глибину трагедії, адже шкода, завдана довкіллю бойовими діями, продовжує впливати на природні ресурси протягом тривалого часу. Її наслідки нерідко поширюються далеко за межі державних кордонів і залишаються актуальними не лише для нинішнього, але й для кількох наступних поколінь. А тому тема нашого дослідження є вкрай важливою, адже після російського вторгнення та запровадження воєнного стану життя українського суспільства докорінно змінилося. Україна разом із міжнародною спільнотою зіткнулася з новими викликами у сфері екологічної безпеки, які раніше не мали аналогів і потребують оперативного реагування шляхом удосконалення правового регулювання. Невирішеними залишаються питання розробки та впровадження

державної політики у сфері екологічного права в умовах військової агресії, адаптації екологічного законодавства до реалій воєнного стану, механізмів компенсації завданої шкоди та притягнення до відповідальності за порушення правил екологічної безпеки, а також стратегій повоєнного відновлення та відтворення природних ресурсів. Ці актуальні проблеми потребують детального опрацювання.

Порушення правил екологічної безпеки є однією з найбільш нагальних проблем сучасного суспільства, оскільки його наслідки значною мірою впливають на всі сфери життя. Ця проблема охоплює широкий спектр негативних явищ, які безпосередньо загрожують довкіллю, спричиняють значної шкоди здоров'ю населення, підривають економічну стабільність регіонів і створюють загрозу сталому розвитку держави. Забруднення повітря, води, ґрунтів, нераціональне використання природних ресурсів, аварії на промислових підприємствах та інші екологічні катастрофи часто є результатом свідомого чи несвідомого ігнорування вимог екологічної безпеки [54; 120, с. 35–40; 193; 208].

У КК України екологічні злочини охоплюють значний спектр правопорушень, спрямованих на знищення або пошкодження природних ресурсів, руйнування екосистем та створення небезпечних умов для існування населення. Ці злочини мають не лише локальний, а й глобальний характер, оскільки екологічні проблеми не обмежуються територіальними кордонами і можуть мати транскордонні наслідки, такі як забруднення річок, атмосферного повітря або лісових масивів [149, с. 167; 389, с. 221].

У цьому контексті порушення правил екологічної безпеки, що регулюється ст. 236 КК України, займає особливе місце як ключовий елемент системи кримінальних правопорушень проти довкілля. Ця стаття визначає відповідальність за дії чи бездіяльність, які порушують встановлені правила екологічної безпеки та створюють загрозу заподіяння істотної шкоди навколишньому середовищу, життю і здоров'ю людей. З огляду на те, що ця норма спрямована на захист одного з найбільш фундаментальних об'єктів –

довкілля, її роль є стратегічно важливою для забезпечення екологічної безпеки та сталого розвитку України [59, с. 313].

Особливість зазначеного правопорушення полягає в його системному характері, оскільки воно тісно пов'язане з іншими злочинами проти довкілля, такими як незаконна вирубка лісів (ст. 246 КК України), забруднення атмосферного повітря (ст. 241 КК України), вод (ст. 242 КК України), морського середовища (ст. 243 КК України) тощо. Це свідчить про необхідність комплексного підходу до дослідження, запобігання та протидії таким правопорушенням [393].

Ключова роль ст. 236 КК України полягає також у тому, що вона забезпечує правові підстави для залучення до відповідальності суб'єктів, чії дії призвели до порушення екологічних норм, незалежно від форми власності чи виду діяльності. Зокрема, мова йде про діяльність промислових підприємств, аграрного сектору, транспортної інфраструктури та інших галузей, що створюють ризики для екологічної стабільності [327, с. 88].

Таким чином, порушення правил екологічної безпеки в умовах сучасних викликів – це не лише правова, але й соціальна, економічна та політична проблема, що вимагає системного підходу, ефективного державного контролю та розробки профілактичних заходів на рівні законодавства, правоохоронних органів та громадянського суспільства [22; 62].

Порушення правил екологічної безпеки, закріплене у статті 236 КК України, охоплює широкий спектр суспільно небезпечних діянь, які пов'язані з порушенням вимог екологічного законодавства. Це правопорушення має комплексний характер і може виявлятися у формі як активних дій, так і бездіяльності – такі діяння створюють загрозу екологічній безпеці та завдають шкоди довкіллю, життю та здоров'ю населення [299, с. 8].

Діяння, що полягають у порушенні екологічних вимог, – це активні дії, які безпосередньо суперечать нормам екологічного законодавства. До таких діянь, зокрема належать: 1) незаконне поводження з відходами. Це можуть бути: неправильне захоронення токсичних відходів, що створює загрозу

забруднення ґрунту, водних об'єктів або повітря; викиди небезпечних речовин в атмосферу. Підприємства можуть перевищувати встановлені ліміти викидів парникових газів, що спричиняє забруднення повітря і посилює глобальні кліматичні зміни; 2) незаконна експлуатація природних ресурсів. Наприклад, видобуток корисних копалин без дотримання встановлених екологічних норм та стандартів, що спричиняє деградацію екосистем та порушення правил функціонування небезпечних об'єктів. Це може охоплювати недотримання норм екологічної безпеки під час роботи хімічних заводів, атомних електростанцій тощо [1; 387, с. 78–80; 364].

Бездіяльність характеризується тим, що особа або група осіб, наділених певними обов'язками, не виконують вимог екологічного законодавства, що спричиняє або може спричинити екологічну шкоду (прикладом може бути ігнорування обов'язку здійснювати екологічний контроль. Зокрема, посадова особа, відповідальна за моніторинг стану навколишнього середовища, не вживає необхідних заходів для попередження забруднення водного об'єкта; відсутність дій щодо утилізації небезпечних відходів. Підприємства, що зберігають небезпечні речовини без належного забезпечення їх утилізації, можуть створювати довготривалі ризики для довкілля; несвоєчасне реагування на аварійні ситуації. Наприклад, у разі витoku небезпечних речовин з промислових об'єктів відповідальні особи не вживають оперативних заходів для локалізації наслідків тощо) [105, с. 189].

Зокрема, вимоги екологічного законодавства в Україні регламентуються комплексом нормативно-правових актів, які визначають стандарти, правила та обов'язки для суб'єктів господарювання, органів влади і громадян. Основними документами, які регулюють правила екологічної безпеки, є: Конституція України (ст. 50 гарантує кожному право на безпечне для життя і здоров'я довкілля), Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». Цей закон визначає основи правового регулювання екологічних відносин та встановлює вимоги до діяльності, що впливає на довкілля [321, с. 95; 371, с. 23].

Крім того, Кодекс України про надра, Водний кодекс України, Земельний кодекс України регламентують порядок використання природних ресурсів, встановлюють правила їх раціонального використання і відновлення, встановлюють нормативи та стандарти у сфері екологічної безпеки (санітарні та екологічні нормативи щодо гранично допустимих концентрацій шкідливих речовин у повітрі, воді та ґрунті) [217, с. 20; 310, с. 87]. Порухення встановлених вимог екологічного законодавства створює загрозу для різних аспектів життєдіяльності. Це екологічні (руйнування екосистем, знищення флори і фауни, забруднення повітря, води та ґрунтів), соціальні (погіршення здоров'я населення, зростання захворюваності, міграція населення з екологічно небезпечних територій) та економічні (наприклад, зниження продуктивності сільського господарства, втрати у туристичній галузі, підвищення витрат на охорону здоров'я та відновлення довкілля) наслідки [158, с. 231; 290, с. 47].

Значна шкода довкіллю, що може виникнути внаслідок порушення правил екологічної безпеки, є багатогранним явищем, котре охоплює руйнівний вплив на різні компоненти навколишнього природного середовища, а також створює довготривалі ризики для екосистем, здоров'я людей і економіки. Основні аспекти такої шкоди можна класифікувати за видами негативного впливу: забруднення повітря; забруднення водних ресурсів; забруднення ґрунтів; виникнення аварій і катастроф; системні наслідки для екосистем і здоров'я населення. Забруднення повітря є одним із найбільш серйозних наслідків екологічних правопорушень, яке має руйнівний вплив на атмосферу, здоров'я людей і клімат. До основних форм забруднення належать: 1) викиди шкідливих речовин промисловими підприємствами. Зокрема, надмірні обсяги діоксиду вуглецю (CO₂), метану (CH₄), оксидів азоту (NO_x), сірки (SO₂) та інших речовин, які спричиняють парниковий ефект і кислотні дощі; 2) викиди важких металів та токсичних аерозолів. Наприклад, свинець, кадмій, ртуть, які осідають у довкіллі, потрапляють у харчовий ланцюг і негативно впливають на здоров'я населення; 3) збільшення рівня дрібнодисперсних частинок у повітрі. Такі частинки (PM_{2.5}, PM₁₀) проникають у дихальну систему, викликаючи

серйозні захворювання, зокрема хронічні обструктивні хвороби легень і рак легень [109; 249, с. 113; 284, с. 128; 289, с. 56; 317; 388, с. 63–68].

Порушення правил екологічної безпеки може призводити до забруднення поверхневих та підземних вод, що має катастрофічні наслідки для екосистем і населення: 1) скид неочищених або недостатньо очищених стічних вод. Це стосується як промислових, так і побутових стоків, які містять токсичні речовини, зокрема нафтопродукти, пестициди, хімікати та органічні забруднювачі; 2) внесення добрив та пестицидів у сільському господарстві. Надмірне використання агрохімії спричиняє евтрофікацію водних об'єктів, що призводить до цвітіння води, загибелі риби та інших водних організмів; 3) аварії на підприємствах, що працюють із небезпечними хімічними речовинами. Наприклад, витік токсичних речовин у водні об'єкти може спричинити масову загибель водних організмів і зробити воду непридатною для вживання [100, с. 78; 216, с. 67; 305; 343, с. 245; 382].

Ґрунт є основою для сільськогосподарської діяльності, а також важливим елементом екосистем. Забруднення ґрунтів викликає деградацію земель і зниження їхньої родючості: 1) скупчення важких металів і токсичних речовин. Внаслідок діяльності промислових підприємств, таких як металургійні комбінати, відбувається накопичення небезпечних елементів у ґрунтах, які потім потрапляють у продукти харчування; 2) засолення та хімічне забруднення земель. Виникає через використання неякісної води для зрошення або розливи хімічних реагентів; 3) накопичення радіоактивних речовин. Це може бути наслідком порушень під час зберігання та утилізації радіоактивних відходів, а також аварій на атомних електростанціях [77, с. 35; 119, с. 246; 248, с. 57; 311; 412, с. 127].

Екологічні правопорушення можуть спричинити серйозні аварії, що призводять до масштабних наслідків для довкілля: 1) вибухи та витіки на промислових об'єктах. Наприклад, аварії на хімічних заводах або нафтопереробних підприємствах можуть викликати забруднення великих територій; 2) аварії на транспортних засобах, що перевозять небезпечні вантажі.

Зокрема, аварії танкерів із нафтою, що спричиняють розливи у світовий океан, або витoki небезпечних газів із цистерн; 3) руйнування гідротехнічних споруд. Наприклад, прориви дамб можуть спричинити масштабні повені, що супроводжуються забрудненням ґрунтів і вод [1; 54, с. 5–17; 106; 176–177].

Значна шкода довкіллю також має негативний вплив на біорізноманіття, здоров'я людей, спричиняє економічні втрати. Забруднення середовища проживання призводить до загибелі видів флори і фауни, порушення харчових ланцюгів та екосистемного балансу. Забруднення повітря, води та ґрунтів підвищує ризики захворювань дихальної, серцево-судинної систем, онкологічних захворювань та знижує загальну тривалість життя. Забруднення довкілля потребує значних витрат на ліквідацію наслідків, відновлення екосистем, забезпечення населення чистою водою та медичним обслуговуванням [74, с. 54; 108; 167, с. 153; 198; 395, с. 42–51].

Так, якщо підприємство, не дотримуючись технологічних вимог, здійснило скиди стічних вод із високим вмістом важких металів у річку і це спричинило масову загибель риби, забруднення берегової лінії та потрапляння токсинів у джерела питної води, при цьому екологічна експертиза підтверджує, що вміст забруднюючих речовин у річці ідентичний тим, що були у скидах, то причинний зв'язок між діями підприємства та наслідками є очевидним [202; 330; 337].

До основних видів порушень, що підпадають під ст. 236 КК України, належать: 1) незаконний викид або скидання шкідливих речовин у навколишнє середовище. Цей вид порушення стосується ситуацій, коли особи, відповідальні за діяльність підприємств чи інших об'єктів, що генерують відходи або працюють зі шкідливими речовинами, здійснюють їх неконтрольований викид або скидання у ґрунт, атмосферу, водойми чи інші екосистеми. Такий викид може містити хімічно активні сполуки, токсичні речовини, радіоактивні матеріали чи інші небезпечні елементи, які спричиняють значну шкоду довкіллю, флорі, фауні та людському здоров'ю. Часто зазначені дії мають довготривалий негативний вплив, зокрема руйнують природні екосистеми,

забруднюють джерела питної води та створюють ризик для життя і здоров'я населення; 2) порушення норм зберігання або утилізації небезпечних відходів. Це порушення охоплює неправомірне поводження з небезпечними відходами, зокрема тими, що містять важкі метали, токсичні хімікати, медичні відходи чи інші речовини, які підпадають під категорію небезпечних. До таких порушень належить неправильне зберігання, коли відходи розміщуються у неналежних умовах, що спричиняє витікання шкідливих речовин у навколишнє середовище. Також під цей пункт підпадає неправильна утилізація, наприклад спалювання небезпечних відходів без дотримання технологічних норм, оскільки супроводжується викидами токсичних газів, які забруднюють повітря та шкодять екосистемам; 3) нехтування правилами безпеки при експлуатації підприємств, що становлять підвищену екологічну небезпеку. Ця категорія включає випадки, коли підприємства, які за своєю природою становлять потенційну екологічну загрозу (наприклад, хімічні заводи, нафтопереробні комплекси, атомні електростанції), не дотримуються встановлених правил безпеки. Такі порушення можуть виявлятися у використанні застарілого обладнання, недотриманні технологічних процесів, відсутності належного контролю за рівнем викидів чи неналежній кваліфікації персоналу. Це створює ризик аварій, що можуть мати катастрофічні наслідки для довкілля та населення, зокрема витоків шкідливих речовин, вибухів чи масштабних пожеж [88, с. 128; 114, с. 2–8; 172, с. 87; 173].

Слід зазначити, що система кримінальних правопорушень проти довкілля є комплексом юридичних норм, спрямованих на захист екосистем, природних ресурсів і здоров'я населення від шкідливого впливу людської діяльності. Ця система охоплює різноманітні злочини, які завдають шкоди довкіллю, і містить порушення, спрямовані як на окремі компоненти природного середовища, так і на загальну екологічну безпеку. Порушення правил екологічної безпеки (ст. 236 КК України) є центральним елементом цієї системи, оскільки воно інтегрує в собі порушення екологічних стандартів і норм, які впливають на всю екосистему. Однак це правопорушення тісно пов'язане з іншими злочинами

проти довкілля, що дозволяє охопити різні аспекти екологічної шкоди, як-от:

1. Забруднення атмосфери (ст. 241 КК України) – зосереджується на протиправних викидах у повітря шкідливих речовин, які можуть мати локальний чи глобальний вплив на екосистеми. Характер порушення – це протиправні викиди в атмосферу шкідливих речовин (токсичних газів, пилу, радіоактивних елементів), що перевищують допустимі норми, встановлені екологічним законодавством. Із наслідками у вигляді забруднення атмосфери, що спричиняє кислотні дощі, руйнування озонового шару, зміни клімату, загострення хвороб дихальної системи у населення тощо. Викиди також можуть мати локальний (наприклад, у межах промислової зони) або глобальний (наприклад, спричинення парникового ефекту) вплив;

2. Порушення законодавства про зону надзвичайної екологічної ситуації (ст. 243 КК України) – охоплює злочини в регіонах, де екологічна ситуація вимагає посиленних заходів охорони. Зазначене правопорушення регулює діяльність у регіонах, які визнані зонами надзвичайної екологічної ситуації через високий рівень забруднення або екологічні катастрофи. Характер цих порушень пов'язаний із невиконанням вимог спеціальних режимів, встановлених у таких зонах, наприклад продовження діяльності, що погіршує екологічний стан. Наслідками є погіршення екологічної ситуації в регіоні, зростання ризиків для здоров'я населення, поширення шкідливих речовин за межі зони надзвичайної ситуації (це незаконне ведення господарської діяльності в зоні аварії на Чорнобильській АЕС і порушення норм утилізації відходів у зоні екологічного лиха тощо);

3. Незаконна порубка лісу (ст. 246 КК України) – призводить до порушення екологічної рівноваги в окремих регіонах. Знищення лісів є ще одним важливим елементом системи злочинів проти довкілля, що прямо впливає на екологічну рівновагу в регіонах. Характер порушення – незаконне вирубування дерев, зокрема в заповідних зонах, або порушення правил заготівлі деревини без відповідних дозволів. Наслідки: втрата біорізноманіття через знищення середовищ існування флори та фауни, порушення водного

балансу в регіоні через скорочення площі лісів та ерозія ґрунтів і збільшення ризиків зсувів та паводків;

4. Порушення правил охорони або використання надр (ст. 240 КК України) – охоплює незаконну діяльність у сфері видобутку корисних копалин. Правопорушення у сфері використання надр є поширеними в умовах зростаючого попиту на корисні копалини та енергетичні ресурси. Характер цього порушення – це незаконна розробка родовищ, видобуток корисних копалин без відповідних дозволів, недотримання екологічних вимог під час видобувних робіт. Наслідки – у вигляді порушення ландшафтів через відкриті кар'єри, забруднення підземних вод токсичними речовинами, які використовуються в технологіях видобутку, та втрата запасів корисних копалин через нерозумне їх використання [86, с. 228; 118, с. 116; 163, с. 14; 171, с. 43].

Загалом порушення правил екологічної безпеки є інтегруючим елементом у системі злочинів проти довкілля, оскільки воно охоплює широкий спектр правопорушень, що спричиняють шкоду екологічній рівновазі. Адже незаконна порубка лісу часто супроводжується порушенням вимог щодо відновлення лісів. Забруднення атмосфери може бути частиною системного недотримання екологічних стандартів. Порушення у зоні надзвичайної екологічної ситуації свідчить про нехтування базовими нормами екологічної безпеки. Це ще раз підтверджує, що ст. 236 Кримінального кодексу України є ключовим системоутворюючим елементом у переліку кримінальних правопорушень, спрямованих проти довкілля. Її значення полягає у встановленні універсальних, всеосяжних вимог щодо забезпечення екологічної безпеки, які поширюються на всі без винятку сфери господарської діяльності. Це означає, що положення цієї статті охоплюють широкий спектр обов'язків суб'єктів господарювання, спрямованих на попередження, мінімізацію та ліквідацію негативного впливу на природне середовище. У межах цієї статті законодавець забезпечує базову правову основу для регулювання екологічної безпеки як у традиційних галузях промисловості (зокрема, видобуток корисних копалин, хімічна промисловість, енергетика), так і в новітніх сферах діяльності, таких як розробка

високотехнологічних рішень, управління відходами, будівництво інфраструктури тощо. Зазначена норма виступає юридичним орієнтиром, який визначає обов'язок суб'єктів дотримуватися встановлених державою норм і стандартів у сфері охорони довкілля. Окрім цього, стаття 236 формує основу для забезпечення інтеграції екологічної безпеки в усі етапи господарської діяльності – від проєктування і планування до виконання і завершення робіт. Таким чином, вона не лише створює правове підґрунтя для попередження екологічних злочинів, але й є фундаментом для оцінки відповідності господарської діяльності екологічним стандартам, встановленим на міжнародному, національному та регіональному рівнях [113, с. 52; 165, с. 43; 252, с. 98; 328; 351, с. 211–214; 353; 354, с. 452–458; 384].

Дослідження стану природних складових довкілля промислового регіону в Україні є надзвичайно актуальним із огляду на кілька важливих чинників, насамперед вплив промисловості на довкілля. Промислові регіони зазвичай характеризуються високим рівнем забруднення повітря, води та ґрунту. В Україні такі регіони, як Донецька, Дніпропетровська та Запорізька області, мають значне промислове навантаження, що призводить до серйозних екологічних проблем. Забруднення довкілля безпосередньо впливає на здоров'я мешканців цих регіонів. Часті захворювання дихальних шляхів, серцево-судинної системи та онкологічні захворювання асоціюються з високим рівнем забруднення у промислових зонах. Промислові викиди парникових газів сприяють глобальним кліматичним змінам. Дослідження впливу промислових регіонів на локальні кліматичні зміни може допомогти в розробці стратегій адаптації та пом'якшення наслідків цих змін. Екологічні проблеми мають значний вплив на економіку регіону. Високий рівень забруднення може призвести до зниження туристичної привабливості, втрат у сільському господарстві та додаткових витрат на охорону здоров'я. Україна активно рухається до гармонізації свого екологічного законодавства з європейськими стандартами. Виконання зобов'язань за Директивами ЄС, такими як Директива 98/83/ЄС про якість води та Директива 2016/2284/ЄС про скорочення викидів, а

також дотримання Паризької угоди потребує актуальних даних про стан довкілля. Вивчення сучасного стану довкілля є необхідним для оцінки ефективності існуючих нормативів, розробки нових регуляторних заходів, спрямованих на зменшення впливу промисловості на екосистеми, а також створення умов для стійкого економічного розвитку промислових регіонів у межах концепції сталого розвитку [5; 11; 14; 36; 295; 319].

Щодо сучасного стану природних складових довкілля в промислових регіонах України, то основними джерелами забруднення повітря в промислових регіонах є підприємства металургійної, хімічної, енергетичної та вугільної промисловості (забруднювачами є діоксид сірки, оксиди азоту, тверді частки, важкі метали та інші шкідливі речовини). Промислові скиди, аграрне забруднення та неефективне очищення стічних вод призводять до погіршення якості водних ресурсів; промислові викиди, відвали відходів та сільськогосподарська діяльність негативно впливають на стан ґрунтів (накопичення важких металів, нафтових вуглеводнів та інших забруднювачів спричиняє деградацію ґрунтового покриву); забруднення повітря, води та ґрунту, а також зміни в ландшафтах через промислову діяльність призводять до зниження біорізноманіття. Багато видів рослин та тварин знаходяться під загрозою зникнення через втрату природних середовищ існування [25, с. 65; 295; 298, с. 87].

Тому необхідно посилити систему моніторингу якості повітря, води та ґрунтів, впровадити сучасні технології для відстеження екологічного стану промислових регіонів; актуалізувати екологічне законодавство (привести його у відповідність до європейських стандартів (Директива 98/83/ЄС про якість води, призначеної для споживання людиною, Директива 2000/60/ЄС (Водна рамкова директива), Директива 2004/35/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 квітня 2004 р. про екологічну відповідальність у контексті запобігання і усунення шкоди навколишньому середовищу, Директива 2008/98/ЄС про відходи, Директива Європейського Парламенту і Ради 2010/75/ЄС від 24 листопада 2010 р. про промислові викиди, Директива 2016/2284/ЄС про

скорочення національних викидів деяких атмосферних забруднюючих речовин, Паризька угода 2015 р. тощо) [13; 154–156; 319], посилити контроль за виконанням екологічних норм підприємствами); звернути увагу на підвищення рівня екологічної освіти та свідомості серед населення та працівників промислових підприємств; забезпечити впровадження інноваційних технологій для зниження промислових викидів та очищення забруднених територій, активну співпрацю з міжнародними організаціями та участь у глобальних екологічних ініціативах для залучення додаткових ресурсів і знань. Загалом ця тема в Україні вимагає комплексного підходу та активних дій із боку держави, науки, бізнесу та суспільства.

Так, екологічна обстановка в нашому регіоні залишається болючим питанням для жителів і керівництва Запоріжжя. Питання, що не було вирішено по суті протягом багатьох років і вирішення якого потребує часу та зусиль, алгоритм яких і є одним із завдань, що стоять перед представленим дослідженням.

За умов воєнного стану екологічні органи, такі як Державна екологічна інспекція України, відповідно до законодавства (наприклад, Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [199] та інших нормативно-правових актів [253; 256]) не мають можливості проведення як планових, так і позапланових перевірок підприємств. Органи місцевого самоврядування також не наділені такими повноваженнями – і це обмеження існувало ще до початку широкомасштабного вторгнення. Проведення перевірки підприємства без одержання погодження керівника можливе лише у разі відкриття кримінального провадження. Це регламентується Кримінальним процесуальним кодексом України (зокрема, статтями, що стосуються проведення слідчих (розшукових) дій). У межах зазначеного законодавства громадяни, підприємства або державні органи можуть подати звернення до правоохоронних органів щодо діяльності правопорушників, зараховуючи підприємства, заводи, комбінати тощо, які порушують екологічні або інші законодавчі норми. Звернення може бути

подано до таких правоохоронних органів, як Національна поліція України або прокуратура, з метою перевірки фактів правопорушення, що можуть включати забруднення довкілля, порушення норм охорони праці або екологічних стандартів. Згідно з нормами Кримінального процесуального кодексу, якщо є достатні підстави для того, щоб вважати, що певне підприємство порушує законодавство, правоохоронні органи повинні провести відповідні слідчі дії. Це передбачає збори доказів, проведення допитів свідків, експертиз, а також можливість проведення обшуків або перевірок без погодження з керівництвом підприємства, якщо це необхідно для встановлення фактів правопорушення. Такі слідчі дії мають на меті забезпечення правопорядку та усунення негативного впливу на довкілля або здоров'я населення, викликаного діяльністю підприємства. Наприклад, у разі виявлення фактів незаконного скиду забруднюючих речовин у водоймища або на землю, що порушує екологічні норми, правоохоронці можуть ініціювати кримінальне провадження та здійснити необхідні перевірки й заходи реагування. Це дозволяє в межах правового поля забезпечити ефективний контроль за дотриманням екологічних стандартів, а також запобігти потенційним загрозам для здоров'я та безпеки громадян, що можуть виникнути через безвідповідальну діяльність підприємств [256].

Згідно з нормативно-правовим регулюванням та установами, які займаються екологічним контролем та охороною природи в Україні, функції правоохоронних органів мають певну специфіку залежно від їхнього статусу та ролі у забезпеченні екологічної безпеки. Правоохоронні органи (Національна поліція України, прокуратура) в межах своєї компетенції мають функції: здійснення досудового розслідування у випадках порушення екологічного законодавства (наприклад, забруднення довкілля, незаконний видобуток корисних копалин, скиди забруднюючих речовин у водоймища тощо); забезпечення правопорядку в екологічних зонах, що охороняються, та на територіях із високим рівнем забруднення; проведення слідчих дій (обшуки, допити, збори доказів), а також притягнення до відповідальності осіб, винних у

порушенні екологічних стандартів; підготовки матеріалів для подання до суду щодо екологічних правопорушень. Екологічні органи (Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, Державна екологічна інспекція України) мають функції контролю за дотриманням екологічних стандартів у промисловості, сільському господарстві, водному господарстві та інших сферах; проведення: перевірок та моніторингу стану довкілля на підприємствах, виявлення фактів екологічних правопорушень; видання ліцензій та дозволів на екологічно небезпечні види діяльності; складання актів про порушення екологічних норм та їх передачі до правоохоронних органів для подальшого розслідування. Екологічні організації (Всесвітнє товариство захисту тварин, Грінпіс, Національний екологічний центр України, Українська екологічна асоціація «Зелений світ» та ін.) мають такі функції, як: надання інформації про екологічні проблеми, проведення громадських моніторингів та досліджень; просвітницька діяльність серед населення та підприємств щодо важливості дотримання екологічних стандартів; залучення громадськості до екологічних ініціатив та захисту природних ресурсів; підтримка органів влади у розробці стратегій та заходів щодо збереження довкілля; здійснення громадського контролю за дотриманням екологічних норм, що в окремих випадках може передбачати подання звернень до правоохоронних органів або органів місцевого самоврядування. Функції, окреслені у статутах цих організацій, можуть варіюватися, проте в цілому екологічні організації не мають юридичних повноважень проводити перевірки чи слідчі дії, але вони можуть діяти як громадські спостерігачі, інформувати органи влади про екологічні порушення, а також подавати позови чи звернення до суду або правоохоронних органів для притягнення до відповідальності порушників. Таким чином, правоохоронні органи та екологічні органи працюють у тісній взаємодії: правоохоронці займаються притягненням до відповідальності осіб, які порушують екологічні норми, а екологічні організації активно долучаються до збору доказів, інформування громадськості та захисту довкілля через просвітницьку та адвокаційну діяльність [37; 201; 308; 400].

Проблематика кримінально-правової охорони довкілля є складовою глобальної концепції екологічної безпеки, яка набуває особливого значення в умовах техногенної цивілізації та антропогенного навантаження на природне середовище [51, с. 537–556; 250, с. 106; 408, с. 75]. З-поміж кримінально караних діянь у сфері екологічної безпеки ключове місце займає саме порушення правил екологічної безпеки, що передбачене ст. 236 Кримінального кодексу України [253].

Відповідно до ст. 236 КК України кримінальна відповідальність настає за порушення правил екологічної безпеки при проектуванні, розміщенні, будівництві, реконструкції, введенні в експлуатацію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів, якщо це створило небезпеку для життя та здоров'я людей чи довкілля [253]. Таким чином, безпосереднім предметом правопорушення є правила екологічної безпеки, закріплені у спеціальному природоохоронному законодавстві України, підзаконних нормативно-правових актах, стандартах та регламентах [193; 201].

Об'єктом злочину виступають суспільні відносини у сфері забезпечення екологічної безпеки, охорони здоров'я населення та навколишнього природного середовища [250, с. 72; 408, с. 103]. Зміст суспільної небезпечності діяння полягає у створенні загрози забруднення довкілля, що може завдати непоправної шкоди екосистемам, здоров'ю та життю людей, тварин, рослин, призвести до деградації природних ресурсів та зниження якості життя населення [56, с. 145–153; 412, с. 108].

Особливістю злочину, передбаченого ст. 236 КК України, є конструкція складу злочину з формальними та матеріальними ознаками. Частина перша статті передбачає відповідальність за створення небезпеки заподіяння шкоди, тобто відповідальність настає незалежно від фактичного настання наслідків, якщо було створено реальну загрозу. Частина друга передбачає відповідальність за настання тяжких наслідків у вигляді масової загибелі тварин, тривалого забруднення довкілля, значного погіршення здоров'я населення тощо [250, с. 86; 253].

Кримінологічний аналіз свідчить, що типовими порушеннями правил екологічної безпеки є: перевищення встановлених лімітів викидів забруднюючих речовин у повітря підприємствами чорної металургії, енергетики, хімічної промисловості; неналежна утилізація або зберігання промислових відходів, зокрема токсичних речовин, шлаків, шлаків, що часто трапляється на підприємствах кольорової металургії та гірничо-збагачувальних комбінатах; порушення технологічних норм при очищенні стічних вод, що призводить до забруднення водойм; ігнорування вимог екологічної експертизи при будівництві або реконструкції об'єктів підвищеної екологічної небезпеки; незаконна діяльність у сфері поводження з радіоактивними відходами та речовинами; порушення норм безпечного транспортування небезпечних вантажів, зокрема нафтопродуктів, аміаку, хлору [179; 342; 412, с. 128].

Особливої актуальності кримінально-правова протидія таким злочинам набуває у регіонах із високим рівнем промислової концентрації (Дніпропетровська, Запорізька, Донецька, Луганська області) та у зонах із ускладненою екологічною ситуацією, де вже існує кумулятивний негативний вплив промислових забруднень на стан довкілля та здоров'я населення [179; 408, с. 67; 412, с. 118]. Наслідками порушень правил екологічної безпеки є: забруднення атмосферного повітря, що призводить до респіраторних, онкологічних та алергічних захворювань населення; забруднення поверхневих та підземних вод, яке унеможливорює використання водних ресурсів для пиття, зрошення та промислових потреб; деградація ґрунтів, що знижує врожайність сільськогосподарських культур та призводить до втрати родючості земель; економічні збитки для регіону та держави внаслідок зменшення виробництва, втрати біорізноманіття та необхідності здійснення дорогих рекультиваційних робіт [179; 408, с. 109; 412, с. 119].

Слід зазначити, що відповідно до судової практики України, основними проблемами розслідування кримінальних проваджень за ст. 236 КК України є: складність встановлення причинно-наслідкового зв'язку між порушенням правил екологічної безпеки та настанням тяжких наслідків; відсутність

належного технічного та лабораторного забезпечення органів досудового розслідування для фіксації масштабів забруднення; затягування проведення комплексних екологічних експертиз, без яких притягнення винних до відповідальності є практично неможливим [31, с. 533–558; 42; 412, с. 119].

Зважаючи на зазначене, у системі протидії злочинам проти довкілля порушення правил екологічної безпеки посідає центральне місце, оскільки є найбільш поширеним видом екологічно небезпечної діяльності, пов'язаної з функціонуванням підприємств та розвитком економіки. Це зумовлює необхідність удосконалення законодавчої бази, підвищення кваліфікації слідчих та прокурорів у сфері екологічного права, впровадження новітніх технологій моніторингу стану довкілля, а також активної участі екологічної громадськості у процесі запобігання таким правопорушенням [179].

Таким чином, порушення правил екологічної безпеки є злочином із підвищеною суспільною небезпекою, який потребує системного підходу до його запобігання та розслідування з боку державних, правоохоронних та громадських органів, що забезпечує сталий розвиток держави та збереження життя і здоров'я її населення [29, с. 112; 51, с. 537–556; 250, с. 123].

Питання дотримання правил екологічної безпеки є одним із ключових у сфері кримінально-правового захисту довкілля. Відповідно до ст. 236 КК України порушення правил екологічної безпеки під час проєктування, будівництва, експлуатації чи ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів тягне за собою кримінальну відповідальність [253].

Кримінально-правове регулювання у цій сфері має на меті запобігання заподіяння шкоди довкіллю та здоров'ю населення, що підтверджується положеннями Законів України «Про охорону навколишнього природного середовища» [201] та «Про оцінку впливу на довкілля» [193], які встановлюють обов'язковість дотримання екологічних вимог під час планування та здійснення господарської діяльності, здатної вплинути на стан навколишнього природного середовища. Науковці підкреслюють, що зазначена кримінально-правова норма є важливим інструментом протидії злочинам проти довкілля [250, с. 234; 408, с.

98; 412, с. 120].

Так, Н. Шапченко зазначає, що ст. 236 КК України охоплює порушення, які створюють загрозу екологічній безпеці незалежно від фактичного настання шкоди [412, с. 42]. Це відповідає загальним положенням кримінального права про відповідальність за злочини підвищеної небезпеки [250, с. 158].

За даними аналізу судової практики [179], найчастіше притягуються до відповідальності керівники підприємств у сфері металургії, енергетики та видобувної промисловості, зокрема за забруднення водних об'єктів та повітря, порушення правил утилізації промислових відходів. Наприклад, вирок Жовтневого районного суду м. Дніпро від 2020 р. передбачав покарання у вигляді штрафу та заборони обіймати посади, пов'язані з екологічною безпекою, протягом трьох років [51, с. 537–556].

Проблематика кримінальної відповідальності за екологічні злочини активно досліджується також у зарубіжній науковій літературі. Так, В. Мітсілегас зазначає, що у праві Європейського Союзу спостерігається стійка тенденція до криміналізації екологічно небезпечних діянь та посилення санкцій за заподіяння шкоди довкіллю, що зумовлено необхідністю забезпечення ефективного захисту екологічних прав і публічних інтересів [56, с. 145–153]. Водночас Е. Скотфорд і С. Мюллер наголошують на важливості інтеграції норм екологічного кримінального права з адміністративно-правовими та міжнародно-правовими механізмами регулювання, що дозволяє сформувати комплексну систему запобігання екологічним правопорушенням і забезпечити належний рівень охорони довкілля [31, с. 533–558].

Особливої актуальності питання притягнення до кримінальної відповідальності за екологічні злочини набувають у період збройних конфліктів. Так, С. Фріленд у своїх дослідженнях зазначає, що під час воєнних дій нерідко фіксуються випадки умисного знищення або пошкодження природного середовища як одного із засобів ведення війни, що становить порушення норм міжнародного гуманітарного права та створює довготривалі негативні наслідки для екологічної безпеки [17;20-21; 26; 27].

Таким чином, порушення правил екологічної безпеки є одним із найнебезпечніших видів злочинів проти довкілля, що потребує комплексної протидії та гармонізації кримінального законодавства України з міжнародними стандартами [29, с. 74].

Проблеми застосування вказаної статті: складність доведення причинно-наслідкового зв'язку між порушеннями та наслідками; недостатній контроль за дотриманням екологічних норм; корупційні ризики при проведенні перевірок. Значення статті для покращення екологічного стану: є важливим інструментом для забезпечення екологічної безпеки; сприяє підвищенню відповідальності промислових підприємств; стимулює впровадження екологічно безпечних технологій. Перспективи: посилення контролю за дотриманням екологічного законодавства; збільшення штрафів та посилення відповідальності за екологічні правопорушення; удосконалення механізмів екологічного моніторингу. Розуміючи важливість цього питання, особливо в контексті воєнного часу, пропонуємо розглянути кримінологічну характеристику та заходи запобігання порушенням правил екологічної безпеки в промисловому регіоні України в умовах війни. Кримінологічна характеристика: а) особливості злочинності: збільшення кількості порушень через послаблення контролю. Поява нових видів екологічних злочинів, пов'язаних із воєнними діями. Зростання латентності екологічних злочинів; б) причини та умови порушень: економічна нестабільність та прагнення знизити витрати на екологічну безпеку. Руїнування інфраструктури внаслідок бойових дій. Відсутність належного контролю через перерозподіл ресурсів на оборону; в) характеристика злочинців: керівники підприємств, які нехтують екологічними нормами. Військовослужбовці, які можуть порушувати екологічні норми під час виконання завдань [125, с. 39–54; 176-177; 390, с. 39–54].

Впровадження екосистемного підходу та удосконалення системи інтегрованого екологічного управління безпосередньо впливає на забезпечення екологічної безпеки та попередження порушень екологічних норм. У зв'язку з підвищенням цін на енергоресурси екологічно безпечні, енергоефективні та

низьковуглецеві технології стають не лише необхідністю для збереження навколишнього середовища, а й економічною доцільністю. Впровадження таких технологій дозволяє знижувати енергетичні витрати, сприяє розвитку відновлюваних джерел енергії та зменшує залежність від імпортних енергоресурсів, що має важливе значення для економіки країни. Забезпечення екологічної безпеки шляхом впровадження екологічних стандартів і технологій безпосередньо пов'язане з дотриманням природоохоронного законодавства. Порухення цих стандартів на підприємствах чи в межах військово-оборонного комплексу може призвести до серйозних екологічних злочинів, таких як забруднення водних ресурсів або знищення природних ландшафтів, що потребує кримінологічної оцінки та розробки механізмів запобігання. Впровадження міжнародних стандартів екологічного управління на підприємствах та в компаніях є важливим кроком у напрямі забезпечення більш системного та ефективного контролю за дотриманням екологічних норм. Цей аспект може бути пов'язаний із запобіганням екологічним порушенням за допомогою нагляду за екологічним станом підприємств та забезпеченням відповідальності за екологічні правопорушення. Міжнародні природоохоронні ініціативи та стандарти систем екологічного управління є важливими для інтеграції України у світову екологічну спільноту. Це, в свою чергу, сприяє створенню більш ефективних механізмів запобігання екологічним правопорушенням і забезпеченню ефективнішого кримінологічного контролю за дотриманням природоохоронного законодавства. Таким чином, окреслені питання можуть бути важливими не лише для екології, але й для розвитку кримінологічних стратегій у запобіганні порушенням екологічної безпеки.

До окремої категорії суб'єктів належать цивільні особи, які вимушено порушують екологічні норми внаслідок складних життєвих обставин, спричинених воєнними діями. У зв'язку з цим запобігання таким правопорушенням має здійснюватися на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівнях. Загальносоціальні заходи передбачають адаптацію екологічного законодавства до умов воєнного стану,

посилення інформаційно-просвітницької діяльності щодо забезпечення екологічної безпеки населення, а також розроблення та реалізацію державних програм відновлення екологічної інфраструктури, пошкодженої внаслідок бойових дій. Спеціально-кримінологічні заходи включають створення спеціалізованих підрозділів для моніторингу стану довкілля в зоні бойових дій, розроблення методик оперативного реагування на екологічні загрози воєнного характеру, а також посилення кримінальної відповідальності за вчинення екологічних правопорушень в умовах воєнного стану. Заходи індивідуальної профілактики полягають у проведенні роз'яснювальної роботи з керівниками підприємств, установ та організацій щодо необхідності дотримання вимог екологічного законодавства, навчанні військовослужбовців основам екологічної безпеки, а також наданні правової, інформаційної та соціальної допомоги особам, які вимушено порушують екологічні норми через обставини воєнного часу. Особливу увагу слід приділити запобіганню екологічним правопорушенням у промислових регіонах, що передбачає створення систем оперативного реагування на техногенні аварії та екологічні катастрофи, розроблення планів евакуації населення у разі виникнення екологічної небезпеки, а також впровадження сучасних технологій дистанційного моніторингу стану навколишнього природного середовища. Важливе значення має також міжнародне співробітництво, яке включає залучення міжнародних експертів для оцінки екологічних ризиків, використання міжнародного досвіду подолання екологічних наслідків збройних конфліктів, а також створення міжнародних фінансових механізмів і фондів, спрямованих на відновлення довкілля постраждалих територій [23; 35; 46; 294].

Сучасний стан довкілля та його природних складових є потужним важелем оцінювання стану навколишнього середовища як у державах Європи в цілому, так і в промисловому регіоні нашої країни зокрема (у Запорізькій області, крім тимчасово окупованих територій [314], сусідніх областях тощо). Ці показники не тільки відображають основні тенденції, а й сприяють аналізу причинно-наслідкової залежності екологічної обстановки в цілому. Це дозволяє

моніторити екологічну політику країни та намітити шляхи розробки ефективної методики покращення її показників. Запоріжжя є одним із найбільших промислових центрів України і Східної Європи. Нині промисловість Запорізької області – потужний індустріальний комплекс. У структурі промислового виробництва регіону найбільшу питому вагу мають: чорна металургія, електроенергетика, машинобудування та металообробка, кольорова металургія. У регіоні виробляється четверта частина усієї електроенергії країни, основним виробником якої є Запорізька АЕС [209]. У рейтингу найзабрудненіших регіонів України 2022 р. Запорізька область посідає 19 місце з загальним показником 4,40 балів за всіма видами забруднень, викидів тощо. Як порівняти з іншими областями, то, наприклад, Київ – найзабрудненіше місто країни, а Житомирська область має показники у межах норми [301].

Відповідно до ст. 16 Конституції України обов'язком держави є забезпечення екологічної безпеки й підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, збереження генофонду українського народу [237].

Процеси глобалізації та глибокі зміни в суспільстві зумовили різке зростання значущості екологічної безпеки, що, у свою чергу, вимагає від України негайних дій у цій сфері. Тривалий період економічне зростання країни відбувалося за умов нераціонального використання природних ресурсів та другорядного ставлення до екологічних питань, що фактично перешкоджало переходу до моделі сталого розвитку [209; 198].

Першопричинами екологічних проблем України закон називає:

- 1) підпорядкованість екологічних пріоритетів економічній доцільності; неврахування наслідків для довкілля у законодавчих та нормативно-правових актах, зокрема рішеннях Кабінету Міністрів України та інших органів виконавчої влади;

- 2) переважання ресурсо- та енергоємних галузей у структурі економіки зі здебільшого негативним впливом на довкілля, що значно посилюється через нерегульованість законодавства при переході до ринкових умов

господарювання;

3) фізичне та моральне зношення основних фондів у всіх галузях національної економіки;

4) неефективну систему державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та регулювання використання природних ресурсів, зокрема неузгодженість дій центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, незадовільний стан системи державного моніторингу навколишнього природного середовища;

5) низький рівень розуміння в суспільстві пріоритетів збереження довкілля та переваг збалансованого (сталого) розвитку, недосконалість системи екологічної освіти та просвіти;

6) незадовільний рівень дотримання природоохоронного законодавства та екологічних прав і обов'язків громадян;

7) незадовільний контроль за дотриманням природоохоронного законодавства та незабезпечення невідворотності відповідальності за його порушення;

8) недостатнє фінансування з державного та місцевих бюджетів природоохоронних заходів, фінансування таких заходів за залишковим принципом [198].

Щодо впровадження екосистемного підходу в галузеву політику та удосконалення системи інтегрованого екологічного управління, то процеси запровадження екологічно безпечних, ресурсо- та енергозберігаючих технологій, розвитку відновлюваних джерел енергії, нематеріального природокористування відбуваються безсистемно і надто повільно. В умовах підвищення ціни на газ необхідно вжити значних системних заходів, спрямованих на підвищення енергоефективності, декарбонізацію енергетичного сектору та розвиток джерел відновлюваної енергетики. У зв'язку з підвищенням цін на енергоресурси екологічно безпечні, енергоефективні та низьковуглецеві технології стають не лише необхідністю для збереження навколишнього середовища, а й економічною доцільністю. Впровадження

таких технологій дозволяє знижувати енергетичні витрати, сприяє розвитку відновлюваних джерел енергії та зменшує залежність від імпорتنих енергоресурсів, що має важливе значення для економіки країни. Упровадження технологій, що зменшують навантаження на довкілля, а також широке використання енергоощадних рішень та джерел відновлюваної енергії в Україні досі відбувається нерівномірно й надто повільними темпами. В умовах постійного подорожчання енергоресурсів, зокрема природного газу, держава потребує системних кроків, спрямованих на підвищення ефективності використання енергії, скорочення викидів вуглецю та розширення сектору відновлюваної енергетики.

В оборонній сфері актуальним є забезпечення контролю за об'єктами військово-промислового комплексу, що дозволить здійснювати нагляд за дотриманням екологічних норм, запобігати потраплянню нафтопродуктів у ґрунтові й поверхневі води, а також уникати деградації природних ландшафтів. Такий підхід мінімізуватиме потенційні негативні наслідки діяльності оборонних підприємств і сприятиме адаптації сектору до стандартів НАТО [43; 52; 36].

Впровадження міжнародних екологічних стандартів менеджменту на підприємствах створює умови для підвищення якості системи управління довкіллям і підтримує участь України в глобальних природоохоронних ініціативах.

Подальший розвиток екосистемного підходу в різних галузях, удосконалення інтегрованого екологічного управління, а також урахування екологічних аспектів під час підготовки державних планувальних документів і ухвалення рішень щодо господарської діяльності, що може вплинути на навколишнє середовище, відповідають європейським практикам. Серед інструментів – модернізація промислових підприємств, зокрема шляхом корекції екологічного податку або запровадження фіксованої компенсаційної суми, разом із удосконаленням екологічних характеристик продукції.

Створення дієвої системи управління екологічними ризиками в усіх секторах економіки стане запобіжником техногенних і природо-екологічних

загроз.

У результаті реалізації Основних засад державної екологічної політики можна очікувати такі зміни:

1) формування прозорої системи доступу до екологічної інформації та розширення можливостей громадськості щодо реалізації своїх екологічних прав, що сприятиме зростанню екологічної культури населення;

2) покращення стану довкілля до рівня, безпечного для населення та екосистем, із дотриманням європейських стандартів його якості;

3) зменшення залежності економічного зростання від інтенсивного використання природних ресурсів, енергії та скорочення обсягів забруднення;

4) збереження біорізноманіття та ландшафтів і формування повноцінної, репрезентативної екомережі;

5) удосконалення механізмів раціонального та невиснажливого використання природних ресурсів;

6) зниження рівня забруднення ґрунтів токсичними речовинами й відходами;

7) перехід до повноцінної системи інтегрованого управління навколишнім природним середовищем та посилення природоохоронної складової у різних секторах економіки;

8) запровадження сучасної системи державного моніторингу стану довкілля й удосконалення інформаційної підтримки управлінських рішень у сфері екології [198].

Процеси глобалізації та суспільних трансформацій підвищили пріоритетність збереження довкілля, а отже, потребують від України вжиття термінових заходів. Протягом тривалого часу економічний розвиток держави супроводжувався незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, низькою пріоритетністю питань захисту довкілля, що унеможливило досягнення збалансованого (сталого) розвитку [198].

Під час дії воєнного стану такі чинники, як загибель людей (без їх своєчасного поховання), диких і домашніх тварин, ведення бойових дій на

територіях із охоронюваними об'єктами флори, пошкодження захисних споруд, затоплення шахт, свердловин, колодязів та інших об'єктів водозабезпечення, забруднення значних територій (у тому числі тимчасово окупованих), мінування місцевості, вибухи та бомбардування, пожежі, пошкодження значних ділянок нафто-, газо-, водопроводів і каналізаційних мереж, виникнення загроз для ядерних об'єктів, масові пошкодження сховищ добрив, хімічних речовин та інших небезпечних матеріалів, порушення графіків вивезення відходів, а також інші негативні наслідки воєнних дій істотно ускладнюють, а в окремих випадках унеможливають забезпечення екологічної безпеки держави [365].

Вивчення сучасного стану природних компонентів довкілля передбачає комплексний аналіз стану атмосферного повітря, рівня забруднення та поводження з відходами, стану водних ресурсів, забезпечення доступу до систем водопостачання і водовідведення, використання відновлюваних джерел енергії, стану лісових екосистем, а також їх порівняльну оцінку в контексті забезпечення екологічної безпеки. Водночас протидія кримінальним правопорушенням у сфері екологічної безпеки та ліквідація їх наслідків повинні здійснюватися на постійній і системній основі.

Проблеми екологічної безпеки стосуються як планети Земля у цілому, так і нашого регіону (промислового регіону Запорізької області). У нинішній ситуації спостерігаємо низку взаємопов'язаних чинників, що впливають на сучасний стан природних складових довкілля: недостатньо ефективний регулюючий вплив на відповідні суспільні відносини екологічного законодавства; недостатня, ускладнена або взагалі відсутня практика його застосування; низький рівень правосвідомості населення; певна невідповідність розвитку вітчизняного та зарубіжного права і законодавства; недостатнє врахування результатів новітніх наукових досліджень в цій та суміжних галузях; недооцінка та неврахування наслідків вчинення бойових дій (застосування різних видів зброї (в тому числі забороненої конвенціями чи правилами ведення війни, наприклад, Конвенцією про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення від

13.01.1993 [236]), зокрема, термобаричної зброї – це важкі вогнеметні системи залпового вогню (ТОС-1А), які використовують термобаричні ракети з термобаричними боєголовками (або так звані вакуумні бомби, що використовують кисень із навколишнього повітря для створення високотемпературного вибуху. Їхня фугасна дія триває довше, ніж у звичайної вибухової речовини. Дія ТОС-1А є руйнівною. Вона може зруйнувати інфраструктуру, завдати значної шкоди внутрішнім органам людини й викликати опіки, що призводять до смерті. Термобарична зброя не є незаконною, але її використання суворо регулюється законом про збройні конфлікти. Якщо країна використовує таку зброю для ураження цивільного населення в населених пунктах, її можуть засудити за військовий злочин [185] відповідно до Гаазьких конвенцій 1899 р. та 1907 р. [112]); заборонених фосфорних боєприпасів (це є порушенням Женевської конвенції 1949 р. та додаткових протоколів 1977 р. до Женевської конвенції [161; 183]) – дія білого фосфору викликає не просто опіки, а глибокі рани, починаючи від ураження кісток до змертвіння тканин (фосфорні боєприпаси містять білий фосфор. У результаті розриву речовина з температурою горіння понад 800 градусів Цельсія поширюється на значну територію площею до кількох сотень квадратних метрів. Горіння триває, поки не вигорить увесь фосфор або не припиниться доступ до кисню) [185]).

Використані ж касетні боєприпаси з балістичних ракет малої дальності «Іскандер» 9К720, оснащені кластерними боєголовками, мають такі особливості: можливість покривати великі площі за рахунок суббоєприпасів. Касетні бойові частини ракет, авіабомб і артилерійських снарядів складаються з сотень вибухонебезпечних малих бойових елементів. Ці елементи розкидаються великою територією, часто втикаються в землю і можуть підірватися згодом при найменшому контакті з ними [162].

Застосована й гіперзвукова зброя («гіперзвукові» ракети авіаційного ракетного комплексу «Кинджал» із гіперзвуковими аеробалістичними ракетами). За заявами ЗСУ: «Україна стала полігоном для випробування всього

арсеналу ракетного озброєння Росії...» [185].

Наступними наслідками ведення бойових дій є загибель людей (у тому числі без їх своєчасного захоронення), диких і свійських тварин, розгортання бойових дій на територіях з охоронюваними видами рослин, пошкодження захисних гідротехнічних та інженерних споруд, затоплення шахт, свердловин, колодязів та інших об'єктів водної інфраструктури, забруднення значних територій, у тому числі тимчасово невідконтрольних Україні, підвищення загрози мінування територій, вибухів і бомбардувань, виникнення масштабних пожеж, пошкодження протяжних ділянок нафто-, газопроводів, водопровідних та каналізаційних мереж, створення безпосередньої загрози безпеці ядерних об'єктів, масові пошкодження сховищ мінеральних добрив, пестицидів, інших хімічних речовин, порушення встановлених графіків вивезення та утилізації відходів, а також інші тяжкі екологічні та соціально небезпечні наслідки.

У контексті українського кримінального права застосування таких засобів зброї можна пов'язати з порушеннями екологічної безпеки та безпеки людей. Стаття 236 КК України визначає кримінальну відповідальність за порушення екологічних вимог під час ведення бойових дій, що може призвести до екологічних катастроф і забруднення навколишнього середовища. Наприклад, використання термобаричних або касетних боєприпасів, які завдають шкоди довкіллю та мають потенціал для довготривалого забруднення територій, може бути кваліфіковане як злочин, пов'язаний із порушенням екологічних стандартів та вимог, що, своєю чергою, спричиняє значні соціальні та економічні збитки.

Використання термобаричної та касетної зброї призводить до значного забруднення довкілля. Термобаричні боєприпаси, зокрема, спричиняють не лише вибухи, але й високі температури, що можуть знищити рослинність, зруйнувати екосистеми, пошкодити ґрунти та водні ресурси. Касетні боєприпаси, в свою чергу, розкидають сотні небезпечних елементів, які можуть залишатися на великій території й становити загрозу для людей і тварин тривалий час після закінчення бойових дій. Відповідно до ст. 236 КК України

порушення екологічних вимог під час збройних конфліктів, зокрема використання зазначених видів зброї, є підставою для кримінальної відповідальності. Термобаричні вибухи не тільки руйнують інфраструктуру, але й залишають довготривалі екологічні наслідки, зокрема через викиди токсичних газів, знищення флори та фауни, зміни в географічному середовищі. Використання такої зброї може спричинити значне забруднення ґрунтів, води та повітря, що буде мати тривалі наслідки для навколишнього середовища й здоров'я населення. Це відповідає порушенням екологічних норм, визначених у законодавстві. Конституція України та міжнародні документи, зокрема Женевська конвенція, забезпечують право цивільних осіб на безпечне середовище під час збройних конфліктів. Використання зброї, яка має катастрофічні наслідки для людей і довкілля, порушує це право. Стаття 236 КК України, яка криміналізує порушення екологічних вимог під час бойових дій, може бути використана для боротьби з такими порушеннями. Використання термобаричної, касетної чи фосфорної зброї є порушенням міжнародних угод, таких як Гаазькі та Женевські конвенції, що встановлюють правила ведення війни і захисту цивільного населення від зброї, яка має надмірні або необґрунтовані пошкодження. Порушення таких норм є серйозним міжнародним правопорушенням і може бути обґрунтуванням для застосування статті 236 КК України в контексті військових злочинів. Використання таких видів зброї не лише руйнує інфраструктуру, але й має безпосередній вплив на здоров'я цивільного населення, викликаючи важкі травми, опіки, отруєння та екологічні катастрофи. Відповідно до національного законодавства порушення екологічних вимог може охоплювати й прямі наслідки для життя і здоров'я громадян, що посилює необхідність застосування кримінальної відповідальності за такі дії. Крім екологічних наслідків, застосування термобаричної та касетної зброї має значний вплив на інфраструктуру, що може призвести до пошкодження водопроводів, каналізації, енергетичних мереж, знищення житлових будівель та ін. Це не лише порушує екологічні стандарти, але й створює постійну загрозу для життєдіяльності цивільного

населення, що також може бути підставою для притягнення до кримінальної відповідальності [133, с. 94–99; 136, с. 28–33; 183].

Таким чином, використання таких видів зброї в умовах збройного конфлікту має серйозні екологічні, гуманітарні та правові наслідки, що підтверджує необхідність застосування статті 236 КК України для притягнення до відповідальності осіб, що порушують екологічні норми під час ведення бойових дій.

Сучасний стан природних складових довкілля як на державному, так і на регіональному та локальному рівнях перебуває під постійною загрозою нових негативних втручань. Вони зазнають суттєвого впливу наслідків ведення бойових дій, гуманітарних та екологічних катастроф. У сучасних умовах звичайні заходи раціонального природокористування та ресурсозабезпечення, які раніше забезпечувалися шляхом впровадження ефективних механізмів управління природними ресурсами, використання маловідходних і безвідходних технологій, а також ефективних систем і засобів контролю за використанням, збереженням природних ресурсів та забезпеченням екологічної безпеки, функціонують лише частково. Водночас врахування та впровадження світового і європейського досвіду, а також сучасних моделей розвитку правового регулювання у сфері екологічної безпеки, як вітчизняних, так і зарубіжних, здійснюється обмежено та фрагментарно, що негативно впливає на ефективність забезпечення належного рівня екологічної безпеки [28; 36].

Екологічна ситуація в промислових регіонах України, зокрема в Донецькій, Дніпропетровській та Запорізькій областях, залишається вкрай складною через тривалий вплив важкої промисловості. Ці регіони, які історично були основними центрами промислової діяльності, вже протягом багатьох десятиліть страждають від забруднення повітря, води та ґрунтів. Наслідки цього забруднення досягли критичних рівнів, що робить проблему їх очищення та захисту довкілля надзвичайно актуальною. Високий рівень забруднення негативно позначається на здоров'ї населення: в цих областях

спостерігається підвищена захворюваність на хвороби дихальних шляхів, серцево-судинні та онкологічні захворювання. Погіршення здоров'я громадян призводить до зростання витрат на медичні послуги та зниження якості життя. Крім того, екологічні проблеми впливають на соціально-економічний розвиток цих регіонів, знижуючи їхню інвестиційну привабливість, завдаючи шкоди сільському господарству, рибальству та туризму, а також знижуючи продуктивність праці. Зважаючи на роль України як частини міжнародної спільноти, важливо дотримуватися світових екологічних стандартів. Гармонізація українського екологічного законодавства з європейськими вимогами є одним із пріоритетних напрямів у рамках Угоди про асоціацію з ЄС. Це потребує проведення глибоких досліджень стану навколишнього середовища у промислових регіонах та розробки ефективних заходів для його поліпшення. Викиди парникових газів від промислових підприємств також впливають на зміну клімату, тому важливо оцінити внесок цих регіонів у глобальне потепління та розробити стратегії для зниження викидів. Україна має досвід великих катастроф, таких як Чорнобильська аварія, і з огляду на концентрацію промислових об'єктів, існує ризик аварій із серйозними екологічними та соціальними наслідками [28; 35; 295].

Тому вирішення екологічних проблем є важливим для здоров'я населення, соціально-економічного розвитку, виконання міжнародних зобов'язань та запобігання кліматичним змінам і техногенним катастрофам. Це вимагає комплексного підходу, що передбачає моніторинг, законодавче регулювання, впровадження інноваційних технологій та підвищення екологічної свідомості, проведення наукових досліджень.

1.2. Стан наукової розробки проблематики запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля в Україні

Питання запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля, попри його надзвичайну актуальність та високу суспільну небезпеку екологічних злочинів, протягом тривалого часу залишалося одним із найменш досліджених напрямів у вітчизняній кримінологічній науці. Аналіз наукових джерел свідчить, що переважна більшість досліджень присвячена кримінально-правовим аспектам охорони екологічної безпеки, визначенню поняття екологічної злочинності, її класифікації, особливостям кваліфікації окремих складів злочинів, визначенню меж криміналізації суспільно небезпечних діянь та їх відмежуванню від адміністративних правопорушень [18; 57, с. 45–58; 111].

Водночас питання кримінологічного дослідження порушень правил екологічної безпеки, їх детермінації, мотивації суб'єктів, регіональних особливостей вчинення та запобігання, у тому числі в умовах воєнного стану, залишаються недостатньо висвітленими або зовсім не розробленими у наукових працях.

Зокрема, Ю. Турлова у своїй монографії «Протидія екологічній злочинності в Україні: кримінологічні та кримінально-правові засади» (2018) здійснила ґрунтовне дослідження проблем протидії екологічній злочинності у широкому розумінні, розглянувши комплекс кримінально-правових, адміністративно-правових та кримінологічних засобів протидії. Авторка обґрунтовує необхідність поєднання зазначених заходів, формулює пропозиції щодо вдосконалення законодавчої бази, підвищення рівня екологічної культури населення, посилення ролі державного екологічного контролю, розширення превентивної роботи органів влади. Однак у дослідженні не приділено уваги проблематиці запобігання порушенню правил екологічної безпеки, відповідальність за яке передбачено ст. 236 КК України, з урахуванням специфіки промислових регіонів та особливо воєнного часу, що становить

об'єкт нашої дисертації.

Інша дослідниця, Н. Онопенко у своїй праці «Адміністративно-правове забезпечення екологічної безпеки в Україні» (2020) акцентує увагу на адміністративно-правових механізмах забезпечення екологічної безпеки, аналізує діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, правові засади управління у сфері екологічної безпеки. Авторка висвітлює проблеми реалізації державної екологічної політики, ефективності екологічного контролю, узгодженості міжвідомчої взаємодії, пропонує удосконалення нормативної бази та впровадження систематичного екологічного моніторингу. Водночас у роботі відсутній аналіз кримінологічної характеристики екологічної злочинності, порушень правил екологічної безпеки та механізмів запобігання цим правопорушенням у контексті кримінології.

С. Сідельник у дисертації «Кримінально-правова охорона екологічної безпеки» (2017) комплексно дослідив питання кримінально-правового захисту екологічної безпеки, звернув увагу на необхідність інтеграції кримінально-правових, економічних, адміністративних та інформаційно-просвітницьких методів профілактики. Автор визнає криміналізацію порушень екологічної безпеки важливим превентивним інструментом. Водночас дисертаційна робота не містить системного кримінологічного аналізу порушень правил екологічної безпеки за ст. 236 КК України, їх детермінації та специфічних особливостей у промислових регіонах, а також не розробляє систему спеціально-кримінологічних та індивідуальних заходів запобігання, що є ключовим напрямом нашого дослідження.

Ю. Лисенко у монографії «Екологічна безпека як об'єкт кримінально-правової охорони» (2015) зосереджується на теоретико-правових аспектах визначення екологічної безпеки, її місці у системі кримінально-правової охорони, правовій природі об'єкта злочину. Однак питання запобігання порушенням правил екологічної безпеки, їхньої кримінологічної характеристики та регіональних аспектів залишаються поза межами її дослідження [272, с. 65; 315; 370, с. 98; 362, с. 113].

Незважаючи на те, що протягом останніх десятиліть у вітчизняній кримінально-правовій та кримінологічній науці накопичено значний теоретичний матеріал щодо загальної проблематики охорони довкілля та запобігання екологічній злочинності, слід констатувати наявність низки суттєвих прогалин та невирішених питань, що безпосередньо впливають на ефективність протидії таким правопорушенням у сучасних умовах [7, с. 93; 38, с. 14; 57, с. 45-58; 58; 101].

Зокрема, як свідчить проведений аналіз наукових джерел, відсутні комплексні кримінологічні дослідження порушення правил екологічної безпеки, передбаченого ст. 236 Кримінального кодексу України, у контексті його специфіки в промислових регіонах держави, які є основними зонами ризику через концентрацію великої кількості підприємств металургійного, хімічного, енергетичного, гірничодобувного профілів. Водночас промислові регіони, такі як Донецька, Дніпропетровська, Запорізька області, зазнають значного антропогенного навантаження, що в умовах воєнного стану не лише зберігається, а й багатократно посилюється через збройну агресію, руйнування інфраструктури, масові пожежі, витoki небезпечних речовин, підриви промислових об'єктів, порушення технологічних процесів та неможливість здійснення ефективного екологічного контролю [17, с. 85–98; 103].

Крім того, у наукових працях відсутній системний аналіз впливу воєнних дій на динаміку, структуру, мотивацію та наслідки порушень правил екологічної безпеки, що призводить до фрагментарного розуміння об'єктивних та суб'єктивних чинників детермінації таких злочинів у період збройного конфлікту. Практично не досліджено, як саме змінюються механізми вчинення порушень правил екологічної безпеки під час воєнних дій, яка роль військових, місцевих органів влади, підприємств та громадян у виникненні та запобіганні таким правопорушенням [34, с. 124–144; 48, с. 102].

Також слід зазначити, що майже не розроблено кримінологічних моделей прогнозування зростання кількості порушень правил екологічної безпеки та сценаріїв запобігання їм у післявоєнний період, що є надзвичайно важливим

для розробки стратегії відновлення промислових регіонів, мінімізації екологічної шкоди та захисту життя і здоров'я населення.

Водночас у наукових роботах не приділяється належної уваги проблемам інституційної спроможності правоохоронних органів, органів державного екологічного контролю, місцевих органів самоврядування у питаннях запобігання порушенням правил екологічної безпеки в умовах воєнного стану, зокрема щодо кадрового, фінансового, матеріально-технічного забезпечення, інформаційного супроводу, міжвідомчої взаємодії та правових колізій у діяльності.

Особливої уваги потребує питання відсутності єдиної науково обґрунтованої системи спеціально-кримінологічних заходів запобігання порушенню правил екологічної безпеки, які були б адаптовані до умов воєнного стану, враховували б ризики бойових дій, мінної небезпеки, забруднення територій військовими відходами та забезпечували б реалізацію принципів сталого розвитку навіть під час війни.

Таким чином, наявність зазначених прогалин у наукових дослідженнях зумовлює необхідність проведення комплексного кримінологічного аналізу порушення правил екологічної безпеки, визначення детермінант вчинення таких злочинів у промислових регіонах в умовах воєнного стану, розробки та обґрунтування ефективних загальносоціальних, спеціально-кримінологічних та індивідуальних заходів запобігання, що становить наукову новизну, актуальність та практичну значущість нашої дисертаційної роботи [10; 47, с. 8; 39, с. 398; 69, с. 102].

Наявність воєнного стану та пов'язаних із ним численних ризиків, таких як масштабне руйнування промислової та екологічної інфраструктури, витіки токсичних речовин і небезпечних відходів, пошкодження систем очищення стічних вод та утилізації відходів, затоплення шахт і свердловин, хімічне забруднення ґрунтів та водних ресурсів, мінування великих територій, знищення лісових масивів та природоохоронних територій, порушення сталих технологічних процесів, відсутність належного контролю за діяльністю

промислових підприємств у зоні бойових дій, а також різке зростання латентної екологічної злочинності, унеможлиблює ефективне застосування традиційних механізмів запобігання, що були розроблені та використовувалися у довоєнний період. Усі зазначені чинники свідчать про кардинальну зміну умов функціонування системи екологічної безпеки України, що потребує розробки нових, сучасних та адаптивних стратегій запобігання порушенням правил екологічної безпеки, які б відповідали реаліям сьогодення та враховували виклики війни й післявоєнного відновлення. Зокрема, така система має поєднувати:

- загальносоціальні заходи, спрямовані на підвищення екологічної свідомості населення та формування культури екологічної безпеки, модернізацію та гармонізацію законодавчої бази відповідно до європейських та міжнародних стандартів із урахуванням новітніх екологічних викликів, а також розробку національних програм відновлення екологічної інфраструктури у післявоєнний період;

- спеціально-кримінологічні заходи, що передбачають удосконалення діяльності правоохоронних, контролюючих та наглядових органів, посилення кримінологічного моніторингу екологічної злочинності, впровадження інноваційних цифрових технологій у практику запобігання та розслідування екологічних правопорушень, зокрема використання дронів, супутникових знімків, геоінформаційних систем для фіксації екологічних порушень та оцінки їх наслідків, створення мобільних екологічних лабораторій та кризових команд швидкого реагування;

- індивідуальну профілактику, що передбачає цільову роботу з керівниками промислових підприємств, підвищення їхньої правової обізнаності щодо екологічної безпеки та кримінальної відповідальності за її порушення, навчання посадових осіб органів місцевого самоврядування та військових адміністрацій основ екологічного права та екологічної безпеки, формування інституту «екологічних офіцерів» на підприємствах та у державних структурах, а також проведення спеціальних тренінгів для військовослужбовців із метою

запобігання ненавмисним або умисним порушенням правил екологічної безпеки у зоні бойових дій.

Відсутність у сучасній українській кримінологічній науці таких комплексних, науково обґрунтованих досліджень та розроблених стратегій свідчить про нагальну потребу створення цілісної системи запобігання порушенням правил екологічної безпеки, що була б адаптована до умов воєнного стану, інтегрувалася б у процеси післявоєнної відбудови держави та сприяла забезпеченню екологічної безпеки, захисту здоров'я та життя населення, відновленню довкілля, а також стала б важливим компонентом національної та міжнародної екологічної політики України. Такий підхід не лише заповнить існуючі прогалини у теорії, але й забезпечить практичну ефективність кримінологічної політики України у сфері запобігання злочинам проти довкілля в умовах війни та післявоєнної відбудови, що й становить ключову значущість нашої дисертаційної роботи.

Проаналізувавши існуючі наукові концепції, маємо погодитися з класифікацією злочинів, що посягають на довкілля, залежно від об'єкта злочинного посягання. Такі злочини можна систематизувати залежно від шкоди, яку вони заподіюють або здатні заподіяти довкіллю: злочини, що не є екологічними, але вчинення яких може заподіяти шкоду довкіллю; злочини, що посягають на довкілля загалом і конституційні екологічні права громадян; злочини, що посягають на окремі елементи чи об'єкти довкілля та група еколого-господарських злочинів, передбачених статтями Кримінального кодексу України [253].

До першої групи відносять злочини, передбачені ст. 113 «Диверсія», ст. 258 «Терористичний акт», ст. 441 «Екоцид», ст. 439 «Застосування зброї масового знищення» Кримінального кодексу України, які відображають руйнівний характер екологічних злочинів, що посягають на складові довкілля й здатні спричинити екологічну катастрофу [313, с. 60].

До другої групи належать злочини, передбачені ст. 236 «Порушення правил екологічної безпеки», ст. 237 «Невжиття заходів щодо ліквідації

наслідків екологічного забруднення», ст. 238 «Приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення», ст. 253 «Проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля» Кримінального кодексу України. Зазначені кримінальні правопорушення посягають на суспільні відносини, що забезпечують належні умови охорони екологічної безпеки, а також спрямовані на забезпечення своєчасного реагування на екологічне забруднення, запобігання приховуванню або перекрученню інформації про стан довкілля та захворюваність населення, а також на гарантування впровадження належних технічних і організаційних заходів захисту довкілля під час проектування та експлуатації об'єктів [73, с. 272; 251, с. 270; 281, с. 12–13].

Щодо третьої групи. Залежно від виду природного об'єкта, на який спрямовано злочинне посягання, дослідники поділяють усі злочини, що належать до цієї групи, на: злочини у сфері охорони земель (ст. 254 «Безгосподарське використання земель» Кримінального кодексу України); злочини у сфері охорони надр (ст. 240 «Порушення правил охорони або використання надр, незаконне видобування корисних копалин» Кримінального кодексу України); злочини у сфері охорони вод (ст. 242 «Порушення правил охорони вод», ст. 243 «Забруднення моря» Кримінального кодексу України); злочини у сфері охорони атмосферного повітря (ст. 241 «Забруднення атмосферного повітря» Кримінального кодексу України); злочини у сфері охорони тваринного світу (ст. 248 «Незаконне полювання», ст. 249 «Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом», ст. 250 «Проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів», ст. 251 «Порушення ветеринарних правил» Кримінального кодексу України); злочини у сфері охорони рослинного світу (ст. 245 «Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу», ст. 246 «Незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу», ст. 247 «Порушення законодавства про захист рослин», ст. 249 «Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом» Кримінального кодексу

України – у частині незаконного добування промислових водних рослин і водоростей); злочини у сфері охорони природних територій та об'єктів особливої охорони (ст. 244 «Порушення законодавства про континентальний шельф України», ст. 252 «Терористичний акт» Кримінального кодексу України) [325, с. 72–73].

Друга та третя групи об'єднані у статті розділу VIII Особливої частини Кримінального кодексу України, що визначають покарання за протиправні діяння, які посягають на довкілля загалом, і в законі конкретно визначено його компонент та пов'язані з ним конкретні суспільні відносини з його охорони, – екологічні злочини з конкретизованим об'єктом [313, с. 234].

Четверта група – це еколого-господарські злочини, передбачені такими статтями Кримінального кодексу України: ст. 258 «Терористичний акт», ст. 264 «Недбале зберігання вогнепальної зброї або бойових припасів», ст. 265 «Незаконне поводження з радіоактивними матеріалами»; ч. 2 ст. 266 «Погроза вчинити викрадання або використати радіоактивні матеріали»; ст. 267 «Порушення правил поводження з вибуховими, легкозаймистими та їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами», ст. 268 «Незаконне ввезення на територію України відходів і вторинної сировини»; ч. 2 ст. 269 «Незаконне перевезення на повітряному судні вибухових або легкозаймистих речовин»; ч. 2 ст. 270 «Порушення встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки»; ст. 271 «Порушення вимог законодавства про охорону праці», ст. 272 «Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою», ст. 273 «Порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах»; ст. ст. 274–277 «Порушення правил ядерної або радіаційної безпеки», «Порушення правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд», «Порушення правил безпеки руху або експлуатації залізничного, водного чи повітряного транспорту», «Пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів» відповідно; ч. 3 ст. 278 «Угон або захоплення залізничного рухомого складу,

повітряного, морського чи річкового судна»; ст. 279 «Блокування транспортних комунікацій, а також захоплення транспортного підприємства»; ч. 3 ст. 280 «Примушування працівника транспорту до невиконання своїх службових обов'язків»; ст. 281 «Порушення правил повітряних польотів», ст. 283 «Самовільне без нагальної потреби зупинення поїзда», ст. 291 «Порушення чинних на транспорті правил»; ч. 3 ст. 292 «Пошкодження об'єктів магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів»; ст. 325 «Порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням», ст. 326 «Порушення правил поведінки з мікробіологічними або іншими біологічними агентами чи токсинами», ст. 327 «Заготівля, перероблення або збут радіоактивно забруднених продуктів харчування чи іншої продукції» Кримінального кодексу України [87, с. 301]. Це злочини, що пов'язані з матеріальною діяльністю людей та водночас впливають на довкілля.

Основа цієї групи норм становить ст. 5 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [201], згідно з якою державній охороні й регулюванню використання на території України підлягають: навколишнє природне середовище як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів, природні ресурси, як залучені в господарський обіг, так і не використовувані в народному господарстві в певний період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), ландшафти та інші природні комплекси. Відповідно до частини 2 цієї статті особливій державній охороні підлягають території та об'єкти природно-заповідного фонду України й інші території та об'єкти, визначені відповідно до законодавства України. Державній охороні від негативного впливу несприятливої екологічної ситуації підлягають також здоров'я та життя людей (ч. 3 ст. 5 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища») [201].

Зокрема, саме така класифікація буде основою Стратегії запобігання порушенням правил екологічної безпеки в промисловому регіоні, яка стане

дієвим важелем у процесі попередження чинників заподіяння шкоди природним багатствам, різкого погіршення здоров'я людей, зниження рівня народжуваності та зростання смертності внаслідок заподіяння шкоди природі та культурній спадщині нашого регіону та країни в цілому – на шляху благополуччя та прогресу сучасного суспільства у сфері охорони довкілля, збереження природної різноманітності, раціонального використання і відтворення природних ресурсів, охорони нормального екологічного стану біосфери тощо.

Відповідно до Закону України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» процеси глобалізації та суспільних трансформацій підвищили пріоритетність збереження довкілля, а отже, потребують від нашої держави вжиття термінових заходів. Протягом тривалого часу економічний розвиток держави супроводжувався незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, низькою пріоритетністю питань захисту довкілля, що унеможлиблювало досягнення збалансованого (сталого) розвитку [198].

Наразі стратегічними цілями та завданнями України є формування в суспільстві екологічних цінностей і засад сталого споживання та виробництва, забезпечення сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу України, забезпечення інтеграції екологічної політики у процес прийняття рішень щодо соціально-економічного розвитку України, зниження екологічних ризиків з метою мінімізації їхнього впливу на екосистеми, соціально-економічний розвиток та здоров'я населення й удосконалення та розвиток державної системи природоохоронного управління [304].

Вирішувати зазначені цілі та завдання слід із урахуванням особливостей запобігання порушенням правил екологічної безпеки в промисловому регіоні, дослідження яких надасть змогу розробити Стратегію запобігання порушенням правил екологічної безпеки в промисловому регіоні під час дії воєнного стану.

Так, наприклад, забруднення атмосферного повітря є однією з найгостріших екологічних проблем. Незважаючи на певний спад виробництва в

Україні, рівень забруднення атмосферного повітря великих міст і промислових регіонів залишається стабільно високим. Основними забруднювачами атмосферного повітря та джерелами викидів парникових газів в Україні є підприємства добувної і переробної промисловості, теплоенергетики, автотранспорт. Фактично дві третини населення країни проживає на територіях, де стан атмосферного повітря не відповідає гігієнічним нормативам, що впливає на загальну захворюваність населення. Основними чинниками, що зумовлюють незадовільний стан якості атмосферного повітря в населених пунктах, спричиняють концентрацію парникових газів в атмосфері, є недотримання суб'єктами господарювання норм природоохоронного законодавства та низькі темпи впровадження новітніх технологій. Із метою поліпшення якості атмосферного повітря, посилення реагування на наслідки зміни клімату і досягнення цілей сталого низьковуглецевого розвитку всіх галузей економіки Україна має забезпечити виконання ратифікованих міжнародних документів щодо протидії зміні клімату та поліпшення якості атмосферного повітря [191; 403].

Із першого дня повномасштабної збройної агресії Російська Федерація проти України здійснюється системний моніторинг і документування шкоди, заподіяної довкіллю внаслідок дій окупаційних військ. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, Державна екологічна інспекція України, Державне агентство лісових ресурсів України, Державне агентство водних ресурсів України, інші центральні органи виконавчої влади, а також представники громадянського суспільства забезпечують фіксування фактів екологічних правопорушень, збирання доказової бази та формування відповідних реєстрів. Паралельно здійснюється удосконалення методик розрахунку заподіяної шкоди із розширенням системи оціночних показників, зокрема щодо втрат біорізноманіття, деградації ґрунтів, забруднення атмосферного повітря й водних ресурсів, знищення лісових масивів та пошкодження об'єктів природно-заповідного фонду. Такий комплексний підхід спрямований не лише на внутрішню правову кваліфікацію екологічних

злочинів, а й на формування належної доказової бази для подальших міжнародно-правових механізмів притягнення держави-агресора до відповідальності [198].

На початку ХХІ століття світова спільнота визнала зміну клімату однією з основних глобальних загроз, що має значний вплив на економічну стабільність, міжнародну безпеку та екологічний стан. Вплив кліматичних змін посилює ризики, пов'язані з енергетичною безпекою, продовольчою кризою, нестачею питної води, деградацією екосистем та загрозами для здоров'я і життя людей. У зв'язку з цим у міжнародному правовому полі було розроблено низку стратегічних документів, спрямованих на боротьбу з кліматичними загрозами. Рамкова конвенція ООН про зміну клімату визначила загальні принципи міжнародної взаємодії, а Кіотський протокол, ратифікований Україною відповідним законом, встановив кількісні зобов'язання щодо скорочення викидів парникових газів для держав із розвинутою та перехідною економікою, серед яких і Україна. Надалі, у 2015 р., Паризькою угодою, ратифікованою Україною, було закріплено необхідність здійснення національно-визначеного внеску в досягнення кліматичних цілей, зокрема щодо скорочення викидів парникових газів та адаптації до наслідків зміни клімату.

З кримінологічного погляду порушення правил екологічної безпеки, що спричиняють зміну клімату, є серйозним викликом для правозастосовної практики України. Основними джерелами викидів парникових газів залишаються промисловість, енергетика і транспорт, діяльність яких має бути під жорстким контролем у контексті кримінально-правового реагування на екологічні злочини. Відповідно до положень Кримінального кодексу України екологічні правопорушення, зокрема ті, що спричиняють значне забруднення атмосферного повітря, водних ресурсів та довкілля в цілому, можуть бути кваліфіковані за ст. 236 КК України – «Порушення правил екологічної безпеки». Аналіз системи кримінальної відповідальності за злочини проти довкілля свідчить про необхідність удосконалення механізмів запобігання таким правопорушенням та підвищення ефективності правозастосування. У контексті

зобов'язань України за міжнародними угодами посилення кримінально-правового контролю над екологічно небезпечними видами діяльності є одним із важливих напрямів забезпечення екологічної безпеки [403].

Міндовкілля ще з початку березня 2022 р. проводить збір інформації про завдані збитки та злочини проти довкілля. Проте реальні збитки можна буде підрахувати тільки після закінчення війни. Загалом через війну понад 4,6 млн людей в Україні мають проблеми з доступом до питної води, а 1,4 млн українців взагалі не мають доступу до безпечної для вживання питної води [198].

Україна є однією з найменш водозабезпечених країн Європи, при цьому водокористування в країні здійснюється переважно нераціонально. Внаслідок токсичного, мікробіологічного та біогенного забруднення відбувається погіршення екологічного стану річкових басейнів, а також прибережних та територіальних вод Чорного і Азовського морів. Особливо слід відзначити незадовільний стан причорноморських лиманів, більшість із яких належать до природно-заповідного фонду і є унікальними рекреаційними ресурсами. Підземні води України в багатьох регіонах за своєю якістю не відповідають установленим вимогам до джерел водопостачання, що пов'язане передусім із антропогенним забрудненням, а інтенсивне їх використання призводить до виснаження горизонтів підземних вод. Основними джерелами забруднення вод є скиди з промислових об'єктів, неналежний стан інфраструктури водовідведення та очисних споруд, недотримання норм водоохоронних зон, змив та дренажування токсичних речовин із земель сільськогосподарського призначення. Основні речовини, що призводять до забруднення, – сполуки важких металів, сполуки азоту та фосфору, нафтопродукти, феноли, сульфати, поверхнево-активні речовини. Останнім часом зростає забруднення медичними відходами та мікропластиком, яке на сьогодні не контролюється. Забруднення вод призводить до виникнення різноманітних захворювань населення, зниження загальної резистентності організму і, як наслідок, до підвищення рівня загальної захворюваності, зокрема на інфекційні та онкологічні захворювання. Діюча нині система моніторингу вод є неефективною та

застарілою, не відповідає сучасним європейським стандартам. Система державного управління у сфері охорони вод потребує невідкладного реформування і переходу до інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом [403].

Щодня до Єдиного реєстру досудових розслідувань вносяться відомості про події, що стали наслідком воєнних дій і призвели або можуть призвести до забруднення довкілля небезпечними речовинами, спричинивши загрозу екологічній безпеці. Воєнні дії та екологічно необґрунтована господарська діяльність поглиблюють кризовий стан довкілля, що виявляється у масштабному забрудненні атмосферного повітря, водних і земельних ресурсів, деградації природних екосистем та зростанні рівня екологічної злочинності.

Особливо критичним є стан земельних ресурсів України. Водна та вітрова ерозія охоплює майже 57 % території держави, понад 12 % території страждає від підтоплення, а забрудненими за різними критеріями вважаються близько 20 % земель. Щороку фіксується майже 23 тис. випадків зсувів, а абразія руйнує до 60 % узбережжя Чорного та Азовського морів і 41 % берегової лінії дніпровських водосховищ. Понад 150 тис. га земель порушені внаслідок діяльності гірничодобувної та інших промислових галузей, а кількість підземних і поверхневих карстопроявів перевищує 27 тис.

Причини такого стану мають комплексний характер та охоплюють історичні передумови, порушення екологічно збалансованого використання земель, надмірну розораність території, знищення унікальних природних екосистем, а також застосування недосконалих технологій у промисловості, сільському господарстві, енергетиці та транспорті. Низький рівень екологічної відповідальності, ігнорування природоохоронних норм заради короткострокових економічних вигод та недосконалість контролюючих механізмів сприяють поширенню кримінальних правопорушень у сфері екологічної безпеки. В умовах воєнного стану ці ризики загострюються, що потребує ефективного кримінально-правового реагування на порушення екологічного законодавства, зокрема передбачені ст. 236 КК України

(«Порушення правил екологічної безпеки»). Важливим завданням залишається посилення превентивних заходів щодо запобігання злочинам проти довкілля, зокрема шляхом удосконалення кримінально-правових та кримінологічних механізмів протидії екологічним правопорушенням [403].

Найнебезпечнішими зафіксованими фактами є пожежі на нафтосховищах, підірвані резервуари з хімічними речовинами, такими як аміак та селітра, пошкоджені газопроводи та знищені водні судна в акваторії Чорного моря. За кожним із цих випадків збираються всі необхідні вихідні дані та проби, якщо є можливість, проводяться інструментально-лабораторні дослідження тощо.

Лісистість становить 15,9 % території України. Ліси на території держави розміщені нерівномірно, від 3,7 % у Запорізькій до 51,4 % у Закарпатській областях. Оптимальним, за європейськими рекомендаціями, є показник лісистості у 20 %, для досягнення якого необхідно створити понад 2 млн га нових лісів. Водночас створення нових лісів не повинне здійснюватися шляхом заліснення унікальних степових ділянок. Основними причинами виникнення проблем у лісовій сфері є недосконалість системи управління та розвитку лісового господарства, відсутність правових та економічних механізмів, стимулювання запровадження природозберігаючих технологій, недосконалість податкової бази, а також нечіткість визначення правового статусу щодо управління землями під полезахисними лісовими смугами. Координація робіт із охорони та відтворення лісів здійснюється центральними (у лісах державної власності) та місцевими (у лісах комунальної власності) органами виконавчої влади. Близько 0,8 млн га лісових земель державної власності (у тому числі полезахисні лісові смуги) не надані в користування і віднесені до земель запасу. Нечітке визначення правового статусу щодо управління землями під полезахисними лісовими смугами призводить до істотного погіршення стану насаджень та їх загибелі. Відсутність системи фінансування лісогосподарської діяльності, особливо у східних і південних регіонах України, призвела до припинення робіт зі створення захисних лісових насаджень на малопродуктивних і деградованих землях та невиконання попереджувальних

протипожежних заходів у лісах, що підвищило ризик виникнення лісових пожеж, осередків шкідників і хвороб лісу, всихання лісів і погіршення екологічної ситуації [198].

У лісництвах, які перебували на окупованій території, знищено будівлі та розграбовано обладнання, транспортні засоби, завдано шкоду лісовій екосистемі, на більшості об'єктів проводилися чи тривають розмінування, очищення від військової техніки тощо [403].

У сфері надрокористування в Україні існують системні проблеми, що становлять реальну загрозу економічній безпеці держави. На території України, яка становить 0,4 % суходолу планети, виявлено до 5 % усіх мінерально-сировинних ресурсів земної кулі. В Україні виявлено понад 20 тис. родовищ і рудопроявів із 95 видів корисних копалин, із яких майже 8 тис. родовищ мають промислове значення і обліковуються Державним балансом запасів корисних копалин. Загальна кількість розроблених родовищ становить близько 3 тис. Водночас неефективне державне управління у цій сфері, відсутність інвестицій, використання видобувними підприємствами застарілого обладнання, зношеність якого становить до 70 %, відтік кваліфікованих спеціалістів призвели до зниження якості виконання робіт у галузі. Більшість корисних копалин в Україні видобувають у межах кількох головних гірничопромислових регіонів – Донецького, Криворізько-Нікопольського, Прикарпатського. Довготривале інтенсивне видобування надр у цих регіонах призвело до істотних змін геологічного середовища та виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру. Головними чинниками негативного впливу є надзвичайно висока концентрація гірничих підприємств, високий рівень виробленості переважної більшості родовищ, нелегальне видобування бурштину у значних масштабах, що призвело до порушення екосистем, недостатній обсяг фінансування робіт, пов'язаних зі зменшенням впливу на навколишнє природне середовище, зумовленого розробкою родовищ та непроведенням рекультивації вироблених ділянок, передусім Полісся. Перехід до ресурсозберігаючих технологій, повноцінне впровадження оцінки впливу на

довкілля, обов'язковість рекультивації та невідворотність відповідальності за порушення природоохоронного законодавства мають стати основними напрямками збалансованого використання надр України. Належне державне управління в галузі геологічного вивчення та використання надр, залучення інвестицій сприятимуть збільшенню видобутку гостродефіцитної сировини і підвищенню економічної незалежності та безпеки держави [198].

Варто зазначити, що розглядуваний вид злочинів об'єднує специфічний об'єкт посягання та дуже високий ступінь небезпечності [86, с. 218], а також ті тяжкі наслідки, які можливі у результаті цих кримінальних правопорушень, що посягають на: встановлений порядок використання землі та її надр (ст. ст. 239, 240, 254 КК України); встановлений порядок використання водних ресурсів та атмосферного повітря (ст. ст. 240–244 КК України); встановлений порядок використання флори і фауни (ст. ст. 245–252 КК України). Крім того, слід зважати на злочини, які не є екологічними, але завдають шкоди довкіллю (ст. ст. 113, 258, 265, 265-1, 267, 267-1, 268, 269, 270, 273, 274, 292, 325, 439, 441), здатні завдати екологічної катастрофи. На сьогодні держава-агресор завдала вже колосальних збитків довкіллю України [186].

Проаналізувавши різні варіанти системи екологічних злочинів, ми, взявши за основу їхньої класифікації об'єкт екологічних злочинів, досліджували наявність спільних ознак і рис, що характеризують відносини в галузі взаємодії суспільства з навколишнім природним середовищем, що надало підстави для виокремлення злочинів цієї категорії у відносно самостійні три групи. Що сприятиме їхньому подальшому комплексному дослідженню та вдосконаленню знань щодо загальної характеристики злочинів проти довкілля промислового регіону та кримінологічної характеристики та запобігання порушенням правил екологічної безпеки в цілому [130, с. 108–114; 138, с. 52–55].

Безперечно, промислові регіони, через високу концентрацію виробничих об'єктів, мають значний вплив на навколишнє середовище. Екологічні правопорушення в таких регіонах, як-от незаконне забруднення повітря, води та ґрунту, можуть спричинити серйозні екологічні катастрофи, руйнування

екосистем і втрату біорізноманіття (інші екологічні ризики). Забруднення навколишнього середовища також має прямий вплив на здоров'я людей, що проживають у промислових регіонах. Часті випадки захворювань дихальної системи, онкологічних та інших хронічних захворювань можуть бути наслідком екологічних злочинів. Обґрунтування дослідження цієї теми включає необхідність захисту здоров'я громадян і покращення якості життя. «Екологічні злочини» можуть спричиняти значні економічні втрати. Збитки від забруднення водних ресурсів, зниження продуктивності сільськогосподарських угідь та витрати на лікування населення є лише деякими з економічних наслідків таких правопорушень. Неналежне регулювання та контроль за дотриманням екологічних норм призводить до зниження довіри до державних інституцій. Важливість дослідження цієї теми полягає в удосконаленні законодавства та механізмів контролю за дотриманням екологічних стандартів, а також у формуванні ефективної системи покарання порушників. Загалом проблема екологічних правопорушень є глобальною, і її вирішення вимагає міжнародної співпраці. Україна, як частина міжнародного співтовариства, зобов'язана дотримуватися екологічних стандартів та брати участь у міжнародних програмах з охорони довкілля. І саме сучасні технології зможуть значно знизити негативний вплив промислових підприємств на довкілля. Дослідження та впровадження екологічно чистих технологій є необхідним кроком для зменшення кількості екологічних правопорушень.

Кожен із нас має право на життя у безпечному та чистому навколишньому середовищі. Це право закріплене в Конституції України [237] та міжнародних актах [318]. Обґрунтування теми злочинів проти довкілля базується на необхідності захисту цього права. Таким чином, тема злочинів, що посягають на довкілля в промисловому регіоні, є актуальною і важливою для комплексного дослідження, адже вона охоплює екологічні, економічні, соціальні, правові та міжнародні аспекти, які потребують невідкладної уваги та вирішення.

1.3. Методологія дослідження кримінологічної характеристики та запобігання порушенням правил екологічної безпеки за статтею 236 Кримінального кодексу України (програма, процедура, особливості)

У ході нашого дослідження ми виходили з розуміння того, що екологічні злочини, передбачені ст. 236 Кримінального кодексу України, становлять особливу суспільну небезпеку, адже завдають шкоди не лише навколишньому природному середовищу, а й здоров'ю населення, економічній стабільності та безпеці держави в цілому. Зосередили увагу на тому, що такі злочини зумовлюють значні економічні втрати, зокрема витрати на ліквідацію наслідків забруднення, втрати у сільському, лісовому господарстві та рибному промислі, зниження туристичної привабливості регіонів, а також негативно впливають на міжнародний імідж України [19, с. 54; 65; 164, с. 45–49; 246, с. 187].

Методологічну основу дослідження становили системний, комплексний та міждисциплінарний підходи, які дали змогу використати методи кримінально-правового, кримінологічного, екологічного, економічного, соціологічного та статистичного аналізу. У межах дослідження було передбачено вивчення нормативно-правових актів України та міжнародного законодавства у сфері екологічної безпеки, аналіз судової та слідчої практики застосування ст. 236 КК України, виявлення прогалин у правовому регулюванні та оцінку ефективності існуючих заходів кримінально-правової охорони [49, с. 158; 71, с. 23-37; 151, с. 128; 373, с. 92].

Особливе місце у дослідженні посів збір та аналіз емпіричних даних, зокрема результатів анкетування працівників правоохоронних органів, екологічної інспекції та представників органів місцевого самоврядування, що дало змогу визначити реальний стан дотримання екологічних норм та проблеми їх забезпечення, особливо в умовах воєнного стану [135, с. 92–99; 230; 280, с. 38–44; 320].

У процесі аналізу дійшли висновку, що існуюче кримінальне та

екологічне законодавство України, незважаючи на наявність основоположних норм щодо охорони довкілля, залишається недостатньо ефективним у сфері запобігання та протидії екологічним злочинам. Це підтвердило необхідність його реформування шляхом удосконалення складів екологічних злочинів, посилення санкцій за їх вчинення, створення дієвого механізму відшкодування шкоди та адаптації правових норм до сучасних викликів, зокрема тих, що зумовлені воєнною агресією [220, с. 54; 228, с. 68–72; 283].

Також звертаємо увагу на те, що інтеграція сучасних наукових досягнень та передових технологій моніторингу стану довкілля (супутниковий контроль, використання безпілотних літальних апаратів, автоматизованих систем спостереження) у систему кримінально-правової охорони сприятиме підвищенню ефективності виявлення, розслідування та попередження злочинів у сфері екологічної безпеки [117; 263].

Спостерігаємо, що зростання рівня екологічної свідомості населення та формування екологічної культури формують суспільний запит на більш жорсткі заходи впливу на осіб, які порушують екологічне законодавство, що зумовлює актуальність посилення ролі кримінально-правових механізмів у цій сфері.

Таким чином, у межах нашого дослідження було сформовано висновок, що актуальність кримінально-правової охорони правил екологічної безпеки визначається потребою комплексного забезпечення екологічної безпеки як елемента національної безпеки держави, захисту прав людини на безпечне довкілля, виконання міжнародних зобов'язань України, мінімізації економічних збитків від екологічних злочинів та забезпечення сталого розвитку суспільства. Реалізація цих завдань потребує науково обґрунтованої стратегії вдосконалення кримінально-правових норм та практики їх застосування, що й стало основною метою нашого дослідження.

Методологічною основою дослідження порушень правил екологічної безпеки, передбачених ст. 236 Кримінального кодексу України, є система загальнонаукових, спеціально-наукових та спеціальних кримінологічних

методів, що забезпечують комплексний підхід до вивчення цього явища. Методологія базується на принципах науковості, системності, об'єктивності та соціальної зумовленості кримінологічних знань [260, с. 25].

Наше дослідження проведене відповідно до логіки кримінологічного пізнання та поділяється на такі етапи: визначення об'єкта дослідження – злочинність у сфері екологічної безпеки як соціально-правове явище, що загрожує довкіллю, здоров'ю та життю людей, економічним інтересам держави та суспільства; визначення предмета дослідження – кримінологічна характеристика злочинів, передбачених ст. 236 КК України, їх детермінація та система заходів запобігання; формулювання мети дослідження – розробка кримінологічно обґрунтованих рекомендацій щодо запобігання порушенням правил екологічної безпеки; побудова гіпотез – припущення про комплексну соціально-економічну детермінацію цих злочинів, про існування латентної злочинності у цій сфері та про неефективність окремих існуючих заходів запобігання.

Визначення завдань дослідження передбачало: аналіз сучасного стану наукової розробки проблематики; здійснення кримінологічної характеристики порушень правил екологічної безпеки; виявлення причин та умов їх вчинення; дослідження діяльності суб'єктів запобігання; формулювання практичних рекомендацій для підвищення ефективності протидії зазначеним злочинам.

У процесі дослідження застосовувалися методи пізнання, що є традиційними та апробованими у кримінологічній науці [84, с. 19; 257, с. 52]. Це загальнонаукові методи: діалектичний метод, що дозволив розглядати досліджуване явище у розвитку, взаємозв'язку та взаємозумовленості його складових, зважаючи на динаміку злочинності проти екологічної безпеки під впливом соціально-економічних змін та воєнного стану; системно-структурний аналіз, використаний для дослідження структури злочинів проти екологічної безпеки, їх зв'язків із іншими видами кримінальної поведінки та для аналізу системи суб'єктів запобігання. Спеціально-наукові методи: формально-юридичний метод – при дослідженні нормативно-правової бази, аналізі змісту ст.

236 КК України та суміжних норм, що встановлюють відповідальність за злочини проти довкілля; порівняльно-правовий метод, застосований при вивченні досвіду зарубіжних країн у сфері запобігання екологічним злочинам та оцінці можливості імплементації цих моделей в Україні; статистичний метод – для аналізу офіційної статистики Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора та Державної екологічної інспекції України щодо динаміки, структури та рівня злочинності у сфері екологічної безпеки. Спеціальні кримінологічні методи: метод аналізу кримінальних проваджень та судових рішень, що дозволив виявити типові кримінологічні ознаки суб'єкта злочину за ст. 236 КК України, його соціально-демографічні характеристики, мотиви та способи вчинення злочину; контент-аналіз наукових публікацій, що забезпечив узагальнення існуючих наукових підходів до проблеми запобігання злочинам проти екологічної безпеки та дозволив виявити суперечності й прогалини у науковій доктрині; експертне опитування практичних працівників (екологічної інспекції, поліції, прокуратури) – було використано для з'ясування проблем правозастосовної практики та ефективності заходів запобігання [66–68].

Особливістю дослідження є його міждисциплінарний характер, що передбачає інтеграцію кримінологічного аналізу з екологічними, економічними та соціологічними знаннями. Це пояснюється тим, що злочини проти екологічної безпеки мають комплексну детермінацію, зумовлену як індивідуальними криміногенними рисами особи правопорушника, так і загальносоціальними чинниками – економічними, організаційно-управлінськими, правовими, культурними та політичними [95, с. 78].

Інноваційним аспектом методології є спроба розробки комплексної кримінологічної моделі запобігання порушенням правил екологічної безпеки, яка поєднує загальносоціальні (екологічна освіта, розвиток екологічної культури, підвищення ефективності державного управління у сфері екології), спеціально-кримінологічні (вдосконалення кримінальної політики, посилення відповідальності, моніторинг діяльності ризикових суб'єктів господарювання) та індивідуальні (ресоціалізація, індивідуальна профілактика та контроль за

особами, що вчинили злочини проти екологічної безпеки) заходи.

Також у методології дослідження враховано специфіку воєнного стану в Україні, що створює нові криміногенні чинники: руйнування екологічної інфраструктури, забруднення територій вибухонебезпечними предметами, масштабні лісові пожежі та промислові аварії внаслідок бойових дій, що потребує адаптації заходів запобігання до умов воєнного стану [207].

Таким чином, методологія дослідження кримінологічної характеристики та запобігання порушенням правил екологічної безпеки за ст. 236 КК України забезпечує всебічне пізнання цього складного явища та є науково обґрунтованою основою для формулювання теоретичних положень і практичних рекомендацій дисертаційної роботи.

Так, ст. 13 Конституції України визначає, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу (від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією); кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону. Стаття 16 Основного Закону України містить положення, що забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави; тобто, прямо вказує: екологічна безпека – це обов'язок держави. Стаття 50 Конституції України, в свою чергу, гарантує громадянам право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, а ст. 66 Конституції України наголошує на обов'язку кожного не заподіювати шкоду природі та відшкодовувати завдані збитки. Проте стан довкілля в Україні є незадовільним [233]. Як зазначає М. Бринчук, екологічна безпека є складовою національної безпеки держави та охоплює систему правових, організаційних і технічних заходів, спрямованих на запобігання

негативному впливу господарської діяльності на довкілля [96].

На сьогодні саме природне середовище зазнає значного антропогенного навантаження. В Україні спостерігаються одні з найвищих у Європі показників розораності сільськогосподарських угідь, інтенсивності використання ресурсів прісних поверхневих вод та вирубування лісових масивів. Загрозливих масштабів набувають процеси забруднення і деградації навколишнього природного середовища, особливо водойм і ґрунтів, атмосферного повітря у містах та промислових центрах, що зазнали найбільших руйнувань унаслідок збройної агресії Російська Федерація проти Україна. Частка екологічно чистих територій неухильно зменшується відносно загальної земельної площі держави, малозабруднених територій стає дедалі менше, натомість площі зон екологічного лиха зростають. З огляду на тривалість воєнних дій ці показники, на жаль, мають тенденцію до подальшого погіршення, а негативні наслідки можуть зберігатися й після їх завершення. Особливе занепокоєння викликає зона відчуження, утворена після аварії на Чорнобильська атомна електростанція. Після тимчасової окупації цієї території військовими Російська Федерація рівень екологічних та радіаційних ризиків істотно зріс: мали місце факти мародерства, мінування територій, перебування особового складу в зонах підвищеного радіаційного фону, примушування персоналу до роботи в умовах надмірного опромінення, а також вивезення унікального обладнання радіологічної лабораторії. За свідченнями представників органів державної влади та працівників станції, після відступу окупаційних військ були виявлені фортифікаційні споруди в місцях із максимальними показниками радіаційного фону, що створило додаткові довгострокові ризики для довкілля та населення. Крім того, окремі території в Донецькій, Дніпропетровській, Запорізькій, Київській, Луганській, Львівській, Сумській, Харківській, Херсонській, Чернігівській та інших областях зазнали суттєвого хімічного, вибухового та радіаційного забруднення внаслідок обстрілів промислових об'єктів, складів паливно-мастильних матеріалів, підприємств хімічної галузі, об'єктів енергетичної інфраструктури та затоплення шахт, що спричинило накопичення

токсичних речовин у ґрунтах, водних об'єктах і повітрі та формування локальних зон екологічної небезпеки. Водночас слід наголосити, що регіони з кризовою екологічною ситуацією характеризуються і найвищою щільністю населення, що посилює соціально-екологічні ризики та зумовлює необхідність комплексного правового, екологічного й безпекового реагування [306].

Відповідно до положень ст. 3 Закону України «Про національну безпеку України» державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямована на захист: людини і громадянина – їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства – його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій [196]. Це передбачає здійснення комплексу заходів, що гарантуватимуть екологічну безпеку ядерних об'єктів і надійний радіаційний захист населення та довкілля, зведення до мінімуму впливу наслідків аварії на Чорнобильській АЕС; впровадження у виробництво сучасних, екологічно безпечних, ресурсо- та енергозберігаючих технологій, підвищення ефективності використання природних ресурсів, розвиток технологій переробки та утилізації відходів; поліпшення екологічного стану річок України, насамперед басейну ріки Дніпро, та якості питної води; запобігання забрудненню Чорного та Азовського морів та поліпшення їхнього екологічного стану; стабілізацію та поліпшення екологічного стану в містах і промислових центрах Донецько-Придніпровського регіону; недопущення неконтрольованого ввезення в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин і матеріалів, збудників хвороб, небезпечних для людей, тварин, рослин, організмів; реалізацію заходів щодо зменшення негативного впливу глобальних екологічних проблем на стан екологічної безпеки України, розширення її участі у міжнародному співробітництві з цих питань [306].

Екологічна безпека забезпечується системою організаційно-правових, економічних, технічних, санітарно-гігієнічних та інших заходів екологічного

характеру, яка передбачена Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» (екологічні вимоги до розміщення, проектування, будівництва, реконструкції, введення в дію і експлуатації підприємств, споруд та інших об'єктів; охорона навколишнього природного середовища при застосуванні засобів захисту рослин, мінеральних добрив, токсичних хімічних речовин та інших препаратів; охорона навколишнього природного середовища від забруднення виробничими, побутовими та іншими відходами; екологічна безпека транспортних засобів тощо) [201].

Результативність роботи у виявленні правопорушень за ст. 236 КК України та подальшому зборі доказів під час досудового розслідування обумовлена взаємодією правоохоронних органів та органів державного нагляду. При установленні факту порушення порядку здійснення оцінки впливу на довкілля, правил екологічної безпеки необхідно провести першочергові слідчі дії з метою з'ясування обставин вчинення правопорушення [253].

На практиці значна частина цих правопорушень залишається невиявленою та нерозкритою (обвинувальні акти не скеровуються до суду) з огляду на такі чинники, як: залишається невстановленим зв'язок (загибель людей, екологічне забруднення значних територій або інші тяжкі наслідки) із порушеннями порядку здійснення оцінки впливу на довкілля або правил екологічної безпеки під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів – через наявність проміжків часу між вчиненням та виявленням цих наслідків (обов'язковим при кваліфікації злочину, передбаченого ст. 236 КК України, є встановлення причинного зв'язку між зазначеним у цій статті діянням та суспільно небезпечним наслідком (наслідками)); навмисне приховування злочинних дій; ті самі дії вчинені незаконними органами чи організаціями окупаційної влади; непідконтрольність окремих територій та об'єктів українській владі; руйнування інфраструктури; брак належного рівня фахівців та контролюючих органів; брак засобів вчасного і всебічного виявлення та оцінювання шкоди, складність виявлення

розбіжностей між наслідками від снарядів та незаконних: розміщення, проектування, будівництва, реконструкції, введення в дію і експлуатації підприємств, споруд та інших об'єктів; загальне послаблення юридичного контролю через складність визначення господарського підпорядкування того чи іншого об'єкта та високу латентність екологічної злочинності в цілому тощо [70; 169; 212].

Ознаки аналізованого складу злочину, передбаченого ст. 236 Кримінального кодексу України, включають об'єктивну сторону діяння, що полягає у: прийнятті в експлуатацію сховищ радіоактивних відходів або об'єктів, призначених для поводження з такими відходами, без реалізації заходів щодо забезпечення захисту персоналу, населення, довкілля чи без спорудження та введення в дію всього комплексу цих об'єктів, передбаченого проектом; веденні у межах санітарно-захисних зон, створених для відмежування сховищ радіоактивних відходів від суміжних земель, сільськогосподарської та іншої виробничої діяльності, спрямованої на одержання товарної продукції, без спеціального дозволу, а також здійсненні без такого дозволу у цих зонах усіх видів водокористування, лісокористування та користування надрами; проведенні робіт на ядерній установці, джерелі іонізуючого випромінювання, а також поводженні з такими джерелами та ядерними матеріалами без наявності дозволу; незабезпеченні захисту людини від впливу радіонуклідів, що містяться у будівельних матеріалах, під час будівництва житлових і виробничих приміщень; непроведенні налагоджувальних робіт на обладнанні, що споживає природний газ і рідке паливо.

Порушення правил екологічної безпеки утворюють дії або бездіяльність, пов'язані з невиконанням вимог відповідних норм і правил (екологічних нормативів та/або екологічних стандартів), що визначають допустимі рівні негативного впливу на довкілля та регламентують правомірне використання природних ресурсів.

Відповідно, отримана під час розслідування інформація потребує

експертної перевірки. Згідно з вимогами ч. 2 ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України слідчий або прокурор зобов'язані забезпечити проведення експертизи з метою визначення розміру шкоди, заподіяної довкіллю внаслідок кримінального правопорушення [253].

Необхідно враховувати, що ст. 236 КК України є кримінальним правопорушенням із матеріальним складом, тобто злочин вважається закінченим із моменту настання суспільно небезпечних наслідків [253].

Порушення правил екологічної безпеки, яке не супроводжувалося фактичним заподіянням шкоди людині чи довкіллю, утворює склад відповідного адміністративного проступку (ст. ст. 791, 80, 911 КУпАП), а за наявності для цього підстав – злочину, передбаченого ч. 1 ст. 253 КК України [231; 253]. Поняттям «інші тяжкі наслідки» охоплюються випадки масового захворювання людей, масового знищення об'єктів тваринного або рослинного світу, виснаження природних ресурсів, тривалого простою підприємств тощо. Відповідно до абзаців 2, 3 п. 5 постанови Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004 р. № 17 «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» під тяжкими наслідками слід розуміти: загибель чи масове захворювання людей; істотне погіршення екологічної обстановки в тому чи іншому регіоні (місцевості); зникнення, масові загибель чи тяжкі захворювання об'єктів тваринного і рослинного світу; неможливість відтворити протягом тривалого часу ті чи інші природні об'єкти або використовувати природні ресурси в певному регіоні; генетичне перетворення тих чи інших природних об'єктів; заподіяння матеріальної шкоди в особливо великих розмірах тощо. З'ясовуючи питання про те, чи є загибель або захворювання об'єктів тваринного світу масовими, суди, зокрема, повинні досліджувати відомості про чисельність тварин, риби, інших організмів, що загинули чи захворіли, їх поширеність на території України або конкретної адміністративно-територіальної одиниці. Масове захворювання людей – це захворювання значної кількості людей на одній території, що є небезпечним для їхнього життя і здоров'я або поєднане зі стійкою втратою працездатності,

зараження епідемічними або інфекційними хворобами кількох осіб, поява відхилень у розвитку дітей, значне зниження тривалості життя, захисних можливостей імунної системи. Масове знищення об'єктів тваринного або рослинного світу означає: приведення у непридатний стан рослин на великих площах, у великому розмірі або на значну суму; приведення у непридатний або в частково непридатний стан угідь; знищення чи приведення у непридатний або в частково непридатний стан врожаю сільськогосподарських рослин у великій кількості або на значну суму; знищення значної кількості тварин; знищення посівного матеріалу, земель та насаджень; знищення та отруєння значної кількості риби. Під виснаженням природних ресурсів слід розуміти їх нераціональне використання, що призвело до зниження продуктивності або невідповідності доступних запасів ресурсів і безпечних умов їх використання, зменшення стоку поверхневих вод чи скорочення запасів підземних вод [342].

Під поняттям загибелі людей слід розуміти настання смерті щонайменше двох осіб. До інших тяжких наслідків можуть бути віднесені: смерть однієї людини, отримання однією чи кількома особами тяжких тілесних ушкоджень, виникнення масових інфекцій чи інших захворювань серед населення, виведення з експлуатації промислових об'єктів і критично важливої інфраструктури (наприклад, гідротехнічних споруд, мереж водо-, енергопостачання чи зв'язку). Також до тяжких наслідків належать значні втрати або хвороби серед диких тварин, масштабне знищення лісів, довготривала неможливість відновлення природних комплексів чи використання природних ресурсів у визначеному регіоні, генетичні зміни природних об'єктів, а також істотні матеріальні збитки, зокрема витрати на повернення довкілля до безпечного стану. У низці випадків наслідками може стати загроза життю людей на певній території, що веде до вимушеного переселення. Під час оцінювання того, чи є загибель або масове захворювання представників тваринного світу масштабним, необхідно аналізувати дані щодо кількості загиблих або уражених тварин, риби та інших організмів, а також їх поширення в межах України або конкретного її регіону. Поняття екологічного

забруднення значних територій охоплює випадки засмічення або отруєння токсичними речовинами і відходами лісів, водойм, морських акваторій, земель чи атмосферного повітря (наприклад, за умов сильного задимлення чи запиленості). Екологічно небезпечним станом території може вважатись і зміна рівня радіаційного фону до показників, здатних нашкодити здоров'ю людей або вплинути на генетичні особливості флори й фауни. Оцінюючи, чи має територія, на якій виявлене забруднення, статус значної, слід ураховувати її площу, природну цінність, унікальність, а також приналежність до заповідних зон або інших територій загальнодержавного значення [382].

У липні 2022 р. у Запорізькому науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі МВС України впроваджено проведення інженерно-екологічної експертизи за експертною спеціальністю 10.19 «Дослідження обставин та організаційно-технічних причин і наслідків впливу техногенних джерел на об'єкти довкілля» за адресою: м. Запоріжжя, вул. Аваліані, 19-а, 69068 (тел. 061-228-02-59, ndeks@zr.npu.gov.ua).

З-поміж установ, які також виконують зазначені експертизи, варто назвати Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (м. Харків), Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз, Київський науково-дослідний інститут судових експертиз, Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз.

Щодо особливостей залучення державних підприємств та органів місцевого самоврядування як потерпілої сторони слід зауважити, що визначення потерпілої сторони залежить від того, кому належать на праві власності або господарського відання (державна, комунальна або приватна власність) та у чиєму користуванні або на праві власності перебувають об'єкти. У разі завдання шкоди інтересам територіальної громади потерпілою стороною вважається відповідна міська, селищна або сільська рада, на території якої здійснено правопорушення. Так, у Запорізькому районі це: Біленьківська, Долинська, Матвіївська, Михайлівська, Михайло-Лукашівська, Новоолександрівська, Павлівська, Петро-Михайлівська, Степенська,

Широківська та Таврійська сільські ради, Вільнянська та Запорізька міські ради, Комишуваська, Кушугумська, Новомиколаївська та Тернуватська селищні ради.

Нормативне обґрунтування для визначення потерпілої сторони в особі міської, селищної або сільської ради полягає у тому, що територіальним громадам сіл, селищ, міст, районів у містах належить право комунальної власності, зокрема на землю та природні ресурси (ст. 60 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні») [195]. Природні ресурси, які перебувають у власності територіальних громад, є складовою частиною матеріальної і фінансової основи місцевого самоврядування (ст. 142 Конституції України) [237].

Таким чином, сучасний специфічний правовий режим на території держави, який є складним як у частині впорядкування суспільних відносин, так і щодо забезпечення додержання прав і свобод людини і громадянина; необхідність запровадження додаткових безпекових, адміністративних та контрольних заходів; наявність і наслідки масштабних надзвичайних подій воєнного характеру; а також складність оцінки суспільно небезпечних діянь, що полягають у порушенні правил екологічної безпеки, зумовлюють потребу в переосмисленні підходів до кваліфікації таких правопорушень, удосконаленні методик доказування та формуванні спеціалізованих механізмів реагування з урахуванням умов воєнного стану. Наприклад, складні ланцюги причинно-наслідкових зв'язків, поєднання факторів воєнного стану та їх реальний вплив на довкілля ускладнюють своєчасне та об'єктивне виявлення порушень природоохоронного законодавства, встановлення осіб-порушників, належну фіксацію заподіяної шкоди та визначення її обсягу. У таких умовах правозастосовна практика стикається з труднощами відмежування воєнних екологічних наслідків від правопорушень, учинених із корисливих чи недбалих мотивів, що, у свою чергу, потребує розроблення чітких алгоритмів взаємодії між контролюючими та правоохоронними органами. Тому з метою сприяння ефективному відшкодуванню шкоди, а також запобігання виникненню аналогічних порушень у майбутньому, необхідно здійснювати довгострокове

прогнозування розвитку екологічної ситуації, формувати системні підходи до моніторингу ризиків та визначати превентивні заходи, які мають вживатися, зокрема, правоохоронними органами. У цьому контексті особливого значення набуває розроблення та впровадження комплексної Стратегії запобігання порушенням правил екологічної безпеки, що поєднувала б превентивний, контрольний, компенсаційний та кримінально-правовий інструментарій реагування [164, с. 45–49; 361].

У сучасних умовах складно встановити пріоритети кримінальної політики України в питаннях запобігання порушенням правил екологічної безпеки. Однак у контексті вирішення ключових питань цієї політики важливим залишається питання криміналізації та декриміналізації діянь, спрямованих на захист осіб, суспільства, середовища існування тощо. Обґрунтування криміналізації у цьому випадку полягає в необхідності посилення правового захисту екологічної безпеки як ключового елемента забезпечення сталого розвитку, захисту здоров'я та благополуччя людей, а також збереження природного середовища.

Сучасні умови, пов'язані з активним антропогенним впливом на навколишнє середовище, змушують державу посилювати відповідальність за порушення екологічних норм. Це передбачає криміналізацію діянь, які можуть призвести до серйозних екологічних катастроф або завдати значної шкоди природним ресурсам, що є основою життєзабезпечення суспільства. Порушення правил екологічної безпеки безпосередньо впливає на здоров'я населення, збільшуючи ризики захворювань, пов'язаних із забрудненням повітря, води, ґрунту тощо. Криміналізація таких порушень слугує засобом захисту життя та здоров'я громадян, створюючи правові механізми для запобігання та покарання за екологічні злочини [9, с. 23; 247, с. 538–550].

Україна має низку міжнародних зобов'язань у сфері охорони навколишнього середовища, які вимагають належного рівня правового регулювання. Криміналізація порушень екологічної безпеки сприяє виконанню цих зобов'язань, покращуючи імідж країни на міжнародній арені та сприяючи

інтеграції в європейські структури. Криміналізація порушень екологічної безпеки є також важливим інструментом збереження ресурсів та умов існування для майбутніх поколінь. Це питання довгострокової стратегії держави щодо забезпечення сталого розвитку та недопущення невинних втрат природного капіталу. Посилення відповідальності за екологічні злочини також є питанням соціальної справедливості. Часто негативні наслідки порушення екологічних правил відчують на собі найбільш вразливі групи населення. Криміналізація таких діянь спрямована на захист інтересів усіх громадян, незалежно від їхнього соціального статусу [99, с. 97; 123, с. 105].

Отже, криміналізація порушень правил екологічної безпеки є необхідним кроком для забезпечення комплексного захисту як окремих осіб, так і суспільства в цілому, а також збереження природного середовища для нинішніх і майбутніх поколінь.

Обґрунтовуючи криміналізацію, слід виходити з того, що вона є складним і багатоаспектним процесом законодавчого визнання певного діяння злочином, який полягає у нормативному закріпленні в кримінальному законі суспільно небезпечного, винного та караного діяння як такого, що потребує застосування заходів кримінально-правового впливу. Криміналізація охоплює юридичне визначення певної поведінки як злочинної, запровадження кримінальної відповідальності за її вчинення шляхом формулювання відповідної кримінально-правової норми, а також офіційне визнання державою підвищеного ступеня суспільної небезпечності такого діяння. Отже, йдеться не лише про техніко-юридичне закріплення складу злочину, а й про результат оцінки законодавцем соціальної зумовленості, поширеності, шкідливості та необхідності кримінально-правової заборони певної поведінки [418, с. 8].

Криміналізація є однією з функцій кримінального законодавства, що передбачена ст. 1 Кримінального кодексу України, котра визначає, яке суспільно небезпечне діяння вважається правопорушенням, причому ознаки цього діяння відображаються в диспозиції статті Кримінального кодексу України. Отже, стає зрозумілим, чому існують різні підходи серед юристів

щодо питання криміналізації, адже багато з них аналізують погляди своїх попередників, не враховуючи закон чи інші стабільні аргументи.

Критерії (принципи) криміналізації широко розкриті в роботах М. Коркунова [238, с. 41], Ч. Беккарія [89], К. Кенні [226], Л. Хульсмана [61], П. Фефелова [404], І. Гальперіна, В. Курляндського, П. Дагеля [126, с. 67–74], Н. Кузнецової [265, с. 36], М. Беляєва [240, с. 80], А. Коробєєва, М. Загороднікова, А. Кибальника та І. Соломоненко, а також П. Фріса [242; с. 21–23; 407, с. 247–274]. У сфері дослідження кримінологічної характеристики та детермінації порушення правил екологічної безпеки в Україні виділяються роботи таких провідних вітчизняних науковців, як: В. Сташис (його роботи зосереджені на кримінально-правовому захисті екологічної безпеки, а також на характеристиці злочинів проти довкілля. Вчений детально розглядав питання законодавчого регулювання та механізми протидії екологічним правопорушенням), В. Тацій (вивчав проблеми криміналізації екологічних правопорушень, звертаючи увагу на принципи побудови кримінально-правових норм щодо захисту екологічної безпеки), О. Костенко (розглядав питання екологічної злочинності в контексті концепції природної безпеки, акцентуючи на соціальних і кримінологічних аспектах цих правопорушень), М. Мельник (у своїх працях аналізував кримінально-правову характеристику злочинів проти довкілля та пропонував вдосконалення системи боротьби з екологічною злочинністю), Л. Давиденко (досліджував причини та умови, що сприяють вчиненню злочинів у сфері екологічної безпеки, а також ефективність кримінально-правового регулювання в цій сфері), Ю. Баулін (вивчав проблеми застосування кримінального законодавства щодо захисту довкілля, приділяючи увагу детермінації екологічної злочинності), О. Колб (займався кримінологічним аналізом злочинів проти екологічної безпеки, пропонуючи шляхи запобігання їм за допомогою правового регулювання); прикладні аспекти екологічної злочинності вивчали такі дослідники: С. Моїсєєв (окреслював питання запобігання злочинам у сфері екологічної безпеки шляхом удосконалення контролюючих та правоохоронних механізмів), Т. Михайленко

(досліджувала кримінологічну характеристику осіб, які вчиняють екологічні злочини, та соціальні чинники, що зумовлюють екологічні правопорушення), І. Шумило (займався аналізом взаємозв'язку економічних та екологічних факторів, що спричиняють злочини проти екологічної безпеки), О. Литвин (вивчав міжнародний досвід боротьби з екологічною злочинністю, акцентуючи на можливостях його адаптації в українських умовах); з-поміж інших авторів варто назвати В. Борисова (досліджував проблеми кваліфікації злочинів проти екологічної безпеки та розробляв рекомендації щодо вдосконалення кримінального законодавства в цій сфері) та А. Гетьмана (розглядав питання інтеграції екологічного права та кримінального законодавства для запобігання екологічним правопорушенням) [86–88; 114–118; 243–244; 288; 304; 415].

Провідними дослідниками у сфері кримінологічного аналізу проблем екологічної безпеки серед українських учених є Ю. Турлова, Т. Корнякова, Г. Поліщук та М. Максиментьев. Серед зарубіжних експертів вагомий внесок у розвиток «зеленої» кримінології та дослідження екологічної злочинності здійснили Т. Ваєтт (Tanya Wyatt), Р. Соллунд (Ragnhild Sollund), Д. Шорт (Damien Short) та Р. Вайт (Rob White). Їхні наукові праці формують концептуальне підґрунтя для аналізу кримінально-правової характеристики екологічних злочинів, дослідження їх детермінантів, розроблення механізмів профілактики та протидії екологічній злочинності, а також вивчення соціально-економічних чинників, що впливають на порушення екологічних норм, і визначення шляхів їх подолання.

З урахуванням підвищеної суспільної небезпечності екологічних правопорушень, їх здатності спричиняти довготривалі та інколи незворотні наслідки для життя і здоров'я людей та довкілля, необхідності забезпечення пріоритету превенції екологічних катастроф, принципу пропорційності покарання фактично заподіяним наслідкам, а також об'єктивного зростання екологічних ризиків в умовах воєнного стану, у межах удосконалення криміналізації статті 236 Кримінальний кодекс України доцільним є викладення її у чотирьох частинах, які поєднуюватимуть превентивний і

каральний аспекти кримінально-правового впливу та відповідатимуть загальній логіці диференціації кримінальної відповідальності за екологічні правопорушення. Частина перша має передбачати відповідальність за порушення правил екологічної безпеки, якщо такі дії створили реальну загрозу загибелі людей, настання інших тяжких наслідків або істотної шкоди довкіллю. Такий підхід відображає превентивну функцію кримінального права, оскільки караність діяння на стадії створення небезпеки відповідає принципу пріоритетності запобігання екологічним катастрофам. Частина друга повинна встановлювати підвищену відповідальність за ті самі діяння, якщо вони спричинили реальні тяжкі наслідки, зокрема загибель людини, масове отруєння, значне забруднення земель, вод чи атмосферного повітря. Така конструкція забезпечує реалізацію принципу справедливості та пропорційності покарання залежно від фактичної шкоди. Частина третя має містити кваліфікований склад злочину, пов'язаний із масовим характером наслідків — масовим захворюванням або загибеллю людей, екологічною катастрофою чи іншими наслідками особливо великого масштабу. Це дозволить чітко відмежувати особливо небезпечні випадки та обґрунтувати застосування більш суворої санкції. Частина четверта доцільно передбачала б відповідальність за вчинення зазначених діянь в умовах воєнного стану, що відповідає сучасній тенденції посилення кримінальної відповідальності за злочини, вчинені під час дії особливого правового режиму. В умовах збройної агресії Російська Федерація проти України ризики порушення екологічної безпеки істотно зростають у зв'язку з руйнуванням об'єктів критичної інфраструктури, веденням бойових дій та можливим використанням екологічно небезпечних засобів, що об'єктивно підвищує ступінь суспільної небезпечності таких діянь. Запропонована модель забезпечує системність криміналізації, узгоджується з принципами диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності, а також спрямована на формування ефективного механізму превенції та реагування на правопорушення у сфері екологічної безпеки:

1. «Порушення порядку проведення екологічної експертизи, правил

екологічної безпеки під час проєктування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, експлуатації або ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів, якщо це створило загрозу загибелі людей, екологічного забруднення значних територій або інших тяжких наслідків, – ...».

2. «Ті самі дії, що спричинили загибель людей, екологічне забруднення значних територій або інші тяжкі наслідки, – ...».

3. «Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, що призвели до масового захворювання населення, масової загибелі людей або екологічної катастрофи, – ...».

4. «Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, вчинені під час дії воєнного стану, – ...».

Обґрунтуємо: 1) екологічні аргументи: сучасні екологічні проблеми (погіршення стану довкілля), такі як забруднення повітря, води та ґрунтів, втрата біорізноманіття, зміни клімату та деградація екосистем, потребують ефективних правових заходів для їх вирішення. Екологічні злочини мають далекосяжні наслідки, які можуть бути незворотними без належного контролю та покарання; кримінально-правова охорона правил екологічної безпеки сприяє запобіганню екологічним катастрофам, які можуть спричинити значну шкоду як довкіллю, так і населенню. Суворе дотримання екологічних норм та стандартів є важливим чинником для забезпечення сталого розвитку; 2) соціальні аргументи: забруднення довкілля безпосередньо впливає на здоров'я людей, спричиняючи різноманітні хвороби та знижуючи якість життя. Кримінально-правова охорона екологічної безпеки є необхідною для захисту громадського здоров'я та забезпечення безпечних умов життя для населення. Захист екологічних прав є питанням соціальної справедливості. Громадяни мають право на чисте та безпечне довкілля, а також на те, щоб порушники цих прав несли відповідальність за свої дії; 3) економічні аргументи: «екологічні злочини» можуть спричинити значні економічні втрати, включно з витратами на ліквідацію наслідків забруднення, зниженням продуктивності сільського

господарства, втратами в рибальстві та зниженням туристичної привабливості. Ефективна кримінально-правова охорона сприяє зменшенню цих ризиків та забезпечує економічну стабільність. Запровадження суворих кримінально-правових норм сприятиме розвитку та впровадженню екологічно чистих технологій, що є важливим чинником сталого економічного розвитку;

4) правові аргументи: Україна є учасницею багатьох міжнародних угод та конвенцій, спрямованих на захист довкілля. Виконання цих зобов'язань вимагає ефективної кримінально-правової охорони екологічних правил, що підвищує авторитет країни на міжнародній арені. Існуюче законодавство часто є недостатньо ефективним у запобіганні та боротьбі з екологічними злочинами. Реформи та вдосконалення кримінально-правових норм є необхідними для забезпечення належного рівня охорони екологічної безпеки;

5) наукові та технологічні аргументи: сучасні наукові досягнення та технології можуть значно підвищити ефективність моніторингу та контролю за дотриманням екологічних норм. Інтеграція цих досягнень у кримінально-правову систему сприятиме створенню більш ефективних механізмів запобігання злочинам;

б) громадські аргументи: підвищення рівня екологічної свідомості серед населення спричиняє більший попит на захист екологічних прав та жорсткіші заходи проти порушників. Кримінально-правова охорона є важливим інструментом для задоволення цього суспільного запиту.

Деталізуємо. Погіршення стану навколишнього середовища стало глобальною проблемою, а Україна, як частина світового співтовариства, має вживати жорстких заходів для боротьби з екологічними злочинами. Забруднення повітря, води, ґрунтів, втрата біорізноманіття, деградація екосистем, а також зміни клімату є питаннями не лише екологічної, але й національної безпеки. Екологічні злочини, які часто спричиняють катастрофічні та незворотні наслідки, потребують ефективного кримінально-правового регулювання. Запровадження відповідальності за дії, що створюють загрозу загибелі людей чи масштабного екологічного забруднення, є обов'язковим для забезпечення сталого розвитку. Суворе дотримання екологічних стандартів і

запобігання злочинам у цій сфері гарантуватимуть збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь.

Забруднення навколишнього середовища безпосередньо впливає на якість життя людей, спричиняючи масові захворювання (зокрема, онкологічні, респіраторні, алергічні хвороби). Відсутність належної кримінально-правової охорони екологічної безпеки підриває довіру громадян до держави як до захисника їхніх прав. Право кожного на чисте довкілля закріплене в ст. 50 Конституції України. Проте ефективна реалізація цього права неможлива без суворого регулювання та покарання за його порушення. Захист екологічних прав є ключовим аспектом соціальної справедливості, адже люди мають право не лише на здорове середовище, а й на притягнення до відповідальності осіб, які його порушують.

Екологічні правопорушення спричиняють величезні економічні втрати для держави та суспільства: забруднення води, ґрунтів і повітря призводить до зниження продуктивності сільського господарства, втрат у рибальстві, зменшення лісових ресурсів, витрати на ліквідацію наслідків екологічних катастроф можуть становити мільярди гривень, що створює додаткове фінансове навантаження на державний бюджет, у свою чергу, погіршення стану довкілля знижує туристичну привабливість територій, що також негативно впливає на економіку. Криміналізація порушень екологічної безпеки стимулюватиме розвиток та впровадження екологічно чистих технологій, що є важливим чинником сталого економічного розвитку та забезпечення конкурентоздатності України на світовій арені.

Україна є стороною міжнародних договорів та конвенцій, спрямованих на охорону довкілля, як-от: Орхуська конвенція (1998 р.) про доступ до інформації, участь громадськості у прийнятті рішень і доступ до правосуддя у питаннях, що стосуються довкілля; Паризька угода (2015 р.) щодо змін клімату; інші багатосторонні угоди з охорони природи. Для виконання міжнародних зобов'язань і зміцнення правового статусу України на світовій арені необхідно посилити кримінально-правову охорону екологічної безпеки. Наявні

законодавчі норми часто виявляються неефективними, що вимагає реформування системи криміналізації екологічних злочинів.

Сучасні наукові досягнення в галузі моніторингу стану довкілля (супутникові знімки, системи автоматичного моніторингу вод і повітря) дозволяють ефективніше виявляти екологічні злочини. Інтеграція цих технологій у кримінально-правову систему сприятиме створенню більш дієвих механізмів попередження екологічних правопорушень. Крім того, технології дозволяють оцінювати масштаб завданої шкоди, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між порушеннями та наслідками, що є важливим під час розслідування злочинів.

Зростання екологічної свідомості серед населення спричиняє більший попит на захист екологічних прав. Громадяни очікують від держави жорстких заходів щодо осіб і організацій, які порушують екологічні норми. Справедливі та суворі покарання за екологічні злочини сприятимуть формуванню культури відповідального ставлення до довкілля серед підприємств, організацій і громадян. Такі заходи також стимулюватимуть бізнес інвестувати в екологічно безпечні технології [135, с. 92–99].

Таким чином, запропонована нами система криміналізації екологічних злочинів у чотирьох частинах статті 236 КК України має вагоме обґрунтування: вона враховує специфіку сучасних екологічних викликів, захищає громадян і їхнє право на безпечне середовище, сприяє сталому економічному розвитку та виконанню міжнародних зобов'язань України. Що відповідає принципам сталого розвитку, соціальної справедливості та правової держави.

Отже, окреслена тема є актуальною та важливою з огляду на необхідність захисту довкілля, здоров'я населення, забезпечення соціальної справедливості, виконання міжнародних зобов'язань, зниження економічних збитків та стимулювання розвитку екологічно чистих технологій. А інтеграція сучасних наукових досягнень та технологій у кримінально-правову систему сприятиме створенню більш ефективних механізмів захисту екологічної безпеки та сталому розвитку суспільства.

Висновки до розділу 1

1. З'ясовано, що порушення правил екологічної безпеки, передбачене ст. 236 КК України, займає особливе місце у системі кримінальних правопорушень проти довкілля, оскільки характеризується комплексною міждисциплінарною природою, посягаючи на екологічну безпеку як складову національної безпеки, на природно-ресурсний потенціал держави та право громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Цей злочин має високий рівень суспільної небезпеки, оскільки його вчинення спричиняє негативні зміни у навколишньому природному середовищі, що тягнуть за собою деградацію екосистем, забруднення атмосферного повітря, вод та ґрунтів, вимирання видів флори і фауни, зниження якості життя населення, а також погіршення економічної та демографічної ситуації в регіонах.

Встановлено, що порушення правил екологічної безпеки відрізняється особливими ознаками, порівнюючи з іншими екологічними злочинами: по-перше, воно має широкий об'єкт посягання, що охоплює правила безпеки довкілля у найрізноманітніших сферах господарської діяльності (промисловість, енергетика, транспорт, будівництво); по-друге, є злочином із формальним складом, де криміналізація діяння здійснюється задля превенції незалежно від настання тяжких наслідків у деяких випадках; по-третє, його суспільна небезпека значно посилюється у воєнний час, коли наслідки набувають масштабного, транснаціонального та довготривалого характеру.

Сформульовано висновок, що це правопорушення належить до злочинів проти безпеки довкілля та є базовим екологічним злочином, порушення якого створює умови для виникнення інших злочинів проти довкілля, таких як забруднення вод, атмосферного повітря, порушення режиму використання земель та надр тощо.

2. Проаналізовано сучасний стан наукової розробки проблем запобігання екологічним злочинам в Україні та встановлено, що хоча у вітчизняній

юридичній науці існує значна кількість досліджень, присвячених загальнотеоретичним аспектам охорони довкілля, правовим засадам екологічної безпеки, екологічній політиці держави та міжнародно-правовим стандартам, однак комплексні кримінологічні дослідження безпосередньо питань запобігання порушенням правил екологічної безпеки залишаються фрагментарними.

Встановлено, що найбільш ґрунтовно розроблені питання адміністративно-правового та екологічного регулювання охорони довкілля, тоді як кримінально-правові, кримінологічні та практичні аспекти запобігання злочинам у цій сфері не отримали належного системного висвітлення. Особливою є проблема недостатньої уваги до порушень правил екологічної безпеки під час дії воєнного стану, що сьогодні набуває виключної актуальності, зважаючи на збройну агресію проти України та масове знищення об'єктів екологічної інфраструктури.

Доведено, що існує наукова та практична необхідність у розробці кримінологічної характеристики порушень правил екологічної безпеки, встановленні їхніх специфічних особливостей, причин та умов вчинення, мотиваційної структури суб'єктів та ефективних механізмів протидії, що й визначає наукову новизну проведеного дослідження.

3. У межах розділу сформульовано методологічні основи дисертаційного дослідження, що базуються на поєднанні сучасних загальнонаукових та спеціально-юридичних методів пізнання, а саме: діалектичного методу, що було використано для аналізу змісту поняття «екологічна безпека», його еволюції та взаємозв'язків із іншими правовими категоріями; формально-юридичного методу – для дослідження положень Конституції України, Кримінального кодексу України, міжнародних договорів та інших нормативно-правових актів у сфері екологічної безпеки; порівняльно-правового методу – для зіставлення вітчизняного законодавства із законодавством закордонних країн та міжнародно-правовими стандартами у сфері кримінально-правової охорони довкілля; історико-правового методу – для визначення етапів

становлення правового регулювання охорони довкілля в Україні; кримінологічного та статистичного методів – для дослідження рівня, динаміки, структури злочинності у сфері екологічної безпеки; методу моделювання та прогнозування – для формування практичних пропозицій та прогнозування тенденцій злочинності у сфері екологічної безпеки в умовах воєнного стану; системно-структурного аналізу – для дослідження механізмів протидії злочинам у сфері екологічної безпеки як цілісної системи.

Сформульовано висновок, що інтеграція зазначених методів дозволяє здійснити всебічне дослідження вибраної проблематики, розкрити її у теоретичному, правовому, кримінологічному, практичному та міжнародно-правовому вимірах, що забезпечує досягнення поставленої мети дисертації та реалізацію її завдань.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ДЕТЕРМІНАЦІЯ ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

2.1. Кримінологічна характеристика порушення правил екологічної безпеки в Україні (стан, показники, динаміка, тенденції)

Кримінологічна характеристика правопорушень, що пов'язані з порушенням правил екологічної безпеки, є комплексним аналізом, спрямованим на виявлення та оцінку факторів, що впливають на їх вчинення, а також наслідків, що виникають у результаті таких правопорушень. Ця характеристика охоплює кілька ключових аспектів: це криміногенна ситуація в регіонах зі значним екологічним навантаженням, мотивація суб'єктів правопорушень та соціальні наслідки таких правопорушень.

Аналіз криміногенної ситуації проводиться у регіонах України, де екологічне навантаження досягло критичних показників. До таких регіонів належать, зокрема:

– Донецька область: через високу концентрацію промислових підприємств, як-от металургійних заводів, хімічних комбінатів і вугільних шахт, які забруднюють повітря, воду та ґрунти;

– Дніпропетровська область: відзначається значними обсягами гірничо-збагачувальної діяльності, а також підприємствами важкої промисловості, які створюють ризики для екологічної рівноваги;

– Запорізька область: екологічно вразлива через діяльність великих промислових комплексів, таких як металургійні заводи та атомна електростанція, що суттєво впливає на стан довкілля.

Вивчення криміногенної ситуації охоплює оцінку кількісних (динаміка зареєстрованих злочинів, їх географічний розподіл) та якісних (методи вчинення правопорушень, особливості злочинців тощо) показників.

Згідно з аналітичними даними Офісу Генерального прокурора протягом 2017–2023 рр. загальна кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень за ст. 236 КК України коливалась у межах 55–120 випадків на рік. При цьому лише близько 15–20 % таких проваджень завершуються направленням обвинувального акта до суду. Найбільша концентрація таких злочинів припадає на промислово розвинуті області: Дніпропетровську, Запорізьку, Одеську та Київську. Після початку широкомасштабної збройної агресії РФ у 2022 р. спостерігається зниження офіційної реєстрації таких злочинів, що зумовлене переорієнтацією правоохоронної системи на безпекові завдання, а також тимчасовою втратою контролю над окремими територіями [180; 210; 219; 374; 417].

Однією з основних причин вчинення злочинів у сфері екологічної безпеки є прагнення отримати економічну вигоду. Зокрема: зменшення витрат на виконання екологічних норм (підприємства часто обходять вимоги екологічного законодавства, щоб уникнути витрат на модернізацію обладнання, утилізацію відходів або встановлення систем очищення викидів); економічний тиск (в умовах зростання собівартості виробництва або зниження попиту на продукцію власники підприємств ігнорують екологічні норми задля збереження конкурентоспроможності); корупція (у низці випадків посадові особи, відповідальні за контроль екологічної безпеки, вступають у змову зі суб'єктами господарювання, закриваючи очі на порушення в обмін на неправомірну вигоду).

Порушення екологічної безпеки мають довготривалий і часто незворотний вплив на суспільство. До основних наслідків належать:

- зростання рівня захворювань серед населення (забруднення атмосферного повітря, водних ресурсів і ґрунтів спричиняє зростання частоти онкологічних, респіраторних та інфекційних захворювань);
- деградація екосистем (втрата біорізноманіття, знищення флори та фауни, порушення природних ланцюгів взаємодії в екосистемах);
- економічні втрати (виникнення додаткових витрат на ліквідацію наслідків забруднення, втрати природних ресурсів та зниження продуктивності

земель);

– погіршення якості життя населення (поширення екологічної кризи в окремих регіонах змушує людей змінювати місце проживання, що спричиняє демографічні зміни та соціальну нестабільність).

Кримінологічна характеристика порушень екологічної безпеки дає змогу розробити ефективні профілактичні заходи, спрямовані на зменшення масштабів екологічної злочинності та її негативного впливу на суспільство й довкілля. Ефективна протидія правопорушенням, передбаченим ст. 236 Кримінального кодексу України, є багатограним процесом, що вимагає комплексного підходу та врахування як законодавчих, так і практичних аспектів. Для забезпечення належного рівня екологічної безпеки необхідно реалізувати низку ключових заходів, як-от: підвищення відповідальності за екологічні злочини шляхом посилення санкцій, розробка диференційованих санкцій залежно від тяжкості злочину, зважаючи на масштаб завданої шкоди довкіллю, наслідки для здоров'я населення та економіки. Наприклад, застосування більш суворих покарань за забруднення повітря або води, що мають транскордонний вплив, зпровадження штрафів, пропорційних розмірам підприємств та обсягам їхньої діяльності (це дозволить зробити покарання ефективним навіть для великих корпорацій, для яких стандартні штрафи можуть бути незначними) та посилення відповідальності посадових осіб, які відповідають за дотримання екологічного законодавства на підприємствах, а також за недбалість у виконанні екологічних норм [40; 55; 279; 366].

Щодо вдосконалення моніторингу довкілля шляхом впровадження цифрових технологій, то це можна реалізувати завдяки використанню дронів для оперативного виявлення незаконних викидів, скидів у водні об'єкти та вирубки лісів. Дрони забезпечують швидкий огляд великих територій, що є особливо актуальним для важкодоступних регіонів. Інтеграція систем екологічного спостереження, встановлення автоматичних датчиків для моніторингу стану повітря, води та ґрунтів із можливістю передачі даних у реальному часі до контролюючих органів, а також розробка екологічних баз

даних із детальною інформацією про підприємства, які здійснюють діяльність із підвищеним екологічним ризиком, – такі заходи сприятимуть прозорості та забезпеченню доступу громадськості до інформації. Важливим є також впровадження геоінформаційних систем для аналізу та прогнозування екологічної ситуації на основі зібраних даних.

На протидію спрямовується скоординована взаємодія правоохоронних органів та відповідних екологічних служб, з яких формуються міжвідомчі робочі групи, до яких входять представники поліції, прокуратури, Державної екологічної інспекції, СБУ та інших органів. Такі групи зможуть оперативно реагувати на виявлені порушення. Взаємодія необхідна і для регулярного обміну інформацією між органами влади, що займаються контролем екологічної ситуації, для забезпечення своєчасного реагування на загрози. А ще – для розробки спільних методик збору доказів задля забезпечення належної доказової бази у справах, пов'язаних із порушеннями екологічного законодавства, та інституціоналізації навчання правоохоронців і екологів (проведення семінарів та тренінгів щодо методів виявлення й документування екологічних злочинів).

Щодо загальнопросвітницької діяльності для підвищення екологічної культури населення та підприємців, на це спрямовані: розробка та впровадження освітніх програм у школах і вищих навчальних закладах, які сприятимуть формуванню у громадян розуміння важливості екологічної безпеки; організація інформаційних кампаній, спрямованих на висвітлення наслідків екологічних злочинів для суспільства та природи; проведення роз'яснювальної роботи серед підприємців щодо важливості дотримання екологічних стандартів із акцентом на довгострокових економічних і соціальних вигодах екологічно відповідальної діяльності; взаємодія з громадськими організаціями та екологічними активістами для залучення їх до моніторингу дотримання екологічних норм та організації спільних ініціатив.

Зокрема, запобігання та протидія порушенням екологічної безпеки є складним завданням, що вимагає об'єднання зусиль держави, бізнесу та

суспільства. А реалізація наведених заходів сприятиме не лише зниженню рівня екологічних злочинів, але й формуванню стійкої екологічної культури в Україні.

Порушення правил екологічної безпеки є багатограним явищем, яке охоплює різноманітні аспекти екологічної, правової, соціальної, економічної та кримінологічної сфер. Ефективне протистояння цим правопорушенням потребує системного підходу, що враховує як специфіку цих правопорушень, так і ширший контекст взаємодії людини з природним середовищем [12; 16; 82, с. 123–132].

Таким чином, порушення правил екологічної безпеки як складне правопорушення – це явище, що охоплює не лише прямі дії (наприклад, незаконні викиди, забруднення ґрунтів), але й бездіяльність, що призводить до негативних екологічних наслідків, таких як недбале ставлення до зберігання небезпечних відходів. Воно безпосередньо впливає на стан екосистем, біорізноманіття, якість природних ресурсів (води, повітря, землі) та здоров'я населення, створюючи довготривалі ризики для сталого розвитку.

Прикладом типового злочину, передбаченого ст. 236 КК України, є ситуація, коли суб'єкт господарювання здійснює скидання неочищених або небезпечних відходів у водойму, внаслідок чого відбувається масове отруєння водних біоресурсів і порушується екологічна рівновага. Так, у 2021 р. в одному з районів Дніпропетровської області було зафіксовано масове забруднення річки Інгулець, спричинене несанкціонованим скидом промислових стічних вод металургійним комбінатом. Екологічна експертиза встановила істотну шкоду довкіллю, проте кримінальне провадження не дійшло до стадії судового розгляду через складність доведення причинно-наслідкового зв'язку [2; 179; 286; 410].

Необхідний комплексний підхід до запобігання та протидії. Лише каральні заходи, як-от притягнення винних до кримінальної відповідальності, є недостатніми для забезпечення реального дотримання екологічних стандартів. Важливо розвивати також превентивні заходи, які передбачають підвищення

обізнаності населення щодо екологічних норм, вдосконалення правового регулювання, створення ефективних механізмів контролю та заохочення бізнесу до екологічно відповідальної поведінки.

На державному рівні необхідне створення умов для дотримання екологічних стандартів. Це запровадження новітніх технологій, таких як автоматизовані системи моніторингу довкілля, дрони, геоінформаційні системи, що дозволить своєчасно виявляти потенційні загрози екологічній безпеці. Інвестування в «зелену» економіку та підтримка сталих ініціатив підприємств сприятиме мінімізації шкоди довкіллю, а зміцнення законодавчої бази завдяки чіткому визначенню критеріїв екологічної шкоди та посиленню відповідальності для порушників – дотриманню екологічних норм.

Екологічна культура населення так само відіграє вирішальну роль у запобіганні злочинам проти довкілля. Просвітницькі кампанії, екологічна освіта та співпраця з громадськими організаціями є важливими елементами цього процесу. Здоров'я населення безпосередньо залежить від екологічного стану регіонів, тому екологічна безпека є ключовим чинником забезпечення якісного життя.

Ефективна взаємодія між правоохоронними органами, екологічними службами та іншими державними структурами є необхідною для виявлення, розслідування та попередження порушень правил екологічної безпеки. Узгодженість дій між регіональними та національними органами управління дозволить оперативно реагувати на загрози екологічній безпеці. Збереження довкілля є стратегічним завданням, оскільки порушення правил екологічної безпеки має не лише локальні, а й глобальні наслідки, впливаючи на кліматичні зміни, деградацію земель, виснаження ресурсів. Формування довгострокової стратегії сталого розвитку, яка інтегрує екологічні, соціальні та економічні аспекти, є запорукою збереження екосистем для майбутніх поколінь [233; 401].

Отже, боротьба з порушеннями правил екологічної безпеки повинна охоплювати не лише покарання винних осіб, але й створення ефективних умов для дотримання екологічних стандартів. Лише за умови комплексного підходу

можна забезпечити сталий розвиток, зберегти природне середовище, зміцнити здоров'я населення та закласти основу для безпечного життя майбутніх поколінь.

Правопорушенням проти довкілля сприяють такі екологічні чинники:

1. Погіршення стану довкілля. В Україні спостерігається значне погіршення стану довкілля, зокрема забруднення повітря, водних ресурсів та ґрунтів. Інтенсивний промисловий розвиток, нерегульоване використання природних ресурсів та недостатній контроль за дотриманням екологічних норм призводять до серйозних екологічних проблем тощо;

2. Екологічні катастрофи. Україна неодноразово стикалася з екологічними катастрофами, такими як аварія на Чорнобильській АЕС, розливи нафти, хімічні викиди, що мали значні наслідки для довкілля та здоров'я населення; крім того, безперервні бомбардування та обстріли міст і селищ призвели до масового викиду токсичних хімічних речовин у довкілля. Це підкреслює необхідність кримінологічного аналізу та ефективної протидії таким явищам.

З-поміж соціальних чинників слід назвати забруднення навколишнього середовища, що має прямий вплив на здоров'я людей, спричиняючи різноманітні захворювання, зараховуючи респіраторні хвороби, онкологічні захворювання, проблеми зі шкірою та іншими органами. Захист екологічної безпеки є важливим аспектом захисту здоров'я населення, а порушення екологічних норм часто зачіпає найуразливіші верстви населення, які не мають можливості захистити свої права та вимагати відшкодування за завдані збитки. Забезпечення соціальної справедливості вимагає ефективного кримінологічного підходу до виявлення та запобігання екологічним злочинам.

Економічними чинниками є (точніше, мова йде про економічні збитки): екологічні правопорушення завдають значних економічних збитків, зараховуючи витрати на ліквідацію наслідків забруднення, зниження продуктивності сільського господарства, втрати в рибальстві та зниження туристичної привабливості регіонів. Ефективне запобігання цим злочинам

сприятиме економічній стабільності.

Правові чинники: існуюче законодавство часто не забезпечує належного рівня захисту екологічної безпеки через недостатню чіткість норм, відсутність ефективних механізмів контролю та покарання. Вивчення кримінологічної характеристики порушень правил екологічної безпеки дозволить виявити прогалини та запропонувати шляхи їх усунення.

Щодо наукових та технологічних чинників, то счасні наукові досягнення та технології можуть значно підвищити ефективність моніторингу та контролю за дотриманням екологічних норм. Вивчення кримінологічних аспектів порушення правил екологічної безпеки дозволить інтегрувати ці досягнення у правозастосовну практику.

Нарешті, громадські чинники, що спрямовані на зростання екологічної свідомості, – це підвищення рівня екологічної свідомості серед населення, що призводить до збільшення суспільного попиту на захист екологічних прав та жорсткіші заходи проти порушників.

Кримінологічний аналіз дозволить краще зрозуміти природу екологічних злочинів та розробити ефективні стратегії запобігання їм [8; 24; 50, с. 87–99; 79].

Сьогодні існування та добробут людини значною мірою залежать від здатності держави дотримуватися принципів сталого розвитку, розроблених міжнародною спільнотою. Україні необхідно докласти значних зусиль і продемонструвати готовність до співпраці в таких напрямках, як підвищення міжнародної безпеки, раціональне та ощадливе використання, охорона, відновлення та оздоровлення глобальних природних ресурсів, вирішення енергетичних питань (максимальне використання альтернативних джерел енергії, підвищення надійності та безпеки існуючих енергетичних систем), а також охорона флори та фауни. Проте ініціативи громадськості, законодавчої та виконавчої влади стикаються з проблемами відсутності ініціативи та належної виконавчої дисципліни на місцевому рівні. Крім того, вирішення цих питань ускладнюється через недосконалість законодавчих актів і механізмів реалізації чинних нормативних документів. Сучасні умови вимагають відмови

від застарілих підходів і правових норм, які використовувалися для підтримання соціальної та екологічної стабільності, та переходу до більш активного розвитку й охорони навколишнього середовища. Водночас існують значні відмінності між країнами щодо цих питань, зокрема стосовно рівня доходів, організаційних традицій, управлінського досвіду тощо. Тому лише виконавча та законодавча влада кожної країни може ефективно впровадити міжнародний позитивний досвід та внести необхідні зміни до національного законодавства. Україна є учасницею багатьох міжнародних угод та конвенцій, спрямованих на захист довкілля, таких як Кіотський протокол та Паризька угода. Виконання цих зобов'язань вимагає ефективного кримінологічного підходу до боротьби з екологічними злочинами [41; 45, с. 35–44; 60; 63–64].

Наразі антропогенне (штучне) забруднення, тобто вплив на довкілля — сукупність живих і неживих об'єктів, що природно існують на Землі або в окремій її частині [160; 234 с. 59; 368 с. 418; 397, с. 7], — зумовлений господарською діяльністю людини та функціонуванням світової економіки [78], а також техногенне навантаження як форма інтенсивного людського впливу [383] у на природне середовище, в Україні у декілька разів перевищують відповідні показники розвинених держав Європи та Америки. Рівень забруднення атмосферного повітря, водних ресурсів і ґрунтів досяг загрозливих масштабів, що негативно позначається насамперед на стані громадського здоров'я, демографічних показниках та якості життя населення. За даними Державна служба статистики України, у 2019 році середня очікувана тривалість життя в Україні становила 72,1 року, зокрема 66 років для чоловіків та 76 років для жінок. Для порівняння, у 1990 році середня тривалість життя складала 70 років (65 років — для чоловіків і 74 роки — для жінок), що свідчить про певне зростання цього показника протягом тридцяти років. Водночас зберігається стабільна гендерна диференціація тривалості життя: жінки статистично живуть довше за чоловіків, що частково пояснюється впливом соціально-економічних, поведінкових і екологічних факторів, включаючи підвищений рівень професійних та екологічних ризиків для чоловічого населення. Таким чином,

екологічний чинник у поєднанні з техногенним навантаженням та інтенсивністю господарської діяльності виступає одним із ключових детермінантів стану здоров'я населення та демографічної стабільності держави, що обумовлює необхідність посилення державної політики у сфері охорони довкілля та кримінально-правового реагування на екологічні правопорушення [221].

Запобігання екологічним злочинам є економічно більш вигідним, порівнюючи з ліквідацією їх наслідків, оскільки витрати на профілактику у кілька разів менші за витрати на усунення шкоди довкіллю. За економічними підрахунками, профілактика злочинів проти довкілля обходиться у кілька разів дешевше, ніж відновлення екологічної рівноваги після їх вчинення [385, с. 19; 416, с. 283].

Відповідно до ст. 16 Конституції України обов'язком держави є забезпечення екологічної безпеки й підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, збереження генофонду українського народу [237]. Водночас одним із важливих завдань української юридичної науки є безперервне озброєння правоохоронних органів держави ефективними засобами й методами викорінення негативних явищ у суспільному житті, в тому числі й злочинів проти довкілля.

Тут нашою метою є дослідження кримінологічної характеристики порушення правил екологічної безпеки в Україні в умовах екстенсивної експлуатації її природних ресурсів та особливостей екологічної злочинності Запорізького краю.

Термін «екологія» походить від грецьких слів *oikos* – житло, помешкання, місце перебування і *logos* – вчення, слово й розуміється як наука про відносини живих організмів та спільнот, що ними утворюються, між собою та з навколишнім середовищем. «Екологічні» – ті, що стосуються взаємодії суспільства і природи [390, с. 57]. Суспільство і природа становлять єдину глобальну соціоекологічну систему «суспільство – довкілля» [245, с. 23].

Базовим природним законом у нашій державі є Закон України «Про

охорону навколишнього природного середовища», який визначає безпеку як «такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічних умов та виникнення небезпеки для здоров'я людей» [201].

Розуміємо, що екологічні проблеми не мають національних кордонів [380, с. 83–88]. Сьогоднішні екологічні проблеми – зміна клімату, виснаження озонового шару, збезлісення, скорочення біорізноманітності, кислотні дощі, збільшення кількості відходів – мають окреслений економічний аспект і безпосередньо пов'язані з проблемою забезпечення безпеки будь-якої держави [322, с. 6–7]. При цьому оцінка стану навколишнього природного середовища за окремими регіонами планети суттєво відрізняється. Так, найвищу позитивну оцінку зафіксовано в Північній Америці, а найнегативніша є характерною для Східної Європи. Що ж до окремих держав, то найсприятливішою є екологічна ситуація в Сінгапурі та Норвегії, де переважна більшість опитаних (від 86 до 91 %) загалом позитивно оцінила екологічні умови. І навпаки, майже половина респондентів Перу та України (відповідно 44 і 45 %) не задоволена станом довкілля [375, с. 49].

Екологічна безпека, за узвичаєним уявленням, є складовою національної безпеки [225, с. 13], що має важливе значення в досягненні сталого розвитку та потребує врахування інтересів не тільки теперішніх, а й прийдешніх поколінь (не випадково в Україні створено Інститут екологічної безпеки).

Екологічні ризики в Україні є досить високими, бо тут функціонують 22 563 потенційно небезпечні об'єкти, аварії на 955 з яких можуть призвести до виникнення надзвичайної ситуації державного або регіонального рівня, а також 1 093 хімічно небезпечні об'єкти. Найбільшу небезпеку для населення та навколишнього природного середовища становить незадовільний стан гідротехнічних споруд, хвостосховищ і шламонакопичувачів, що містять відходи виробництва. Значної шкоди населенню, навколишньому природному середовищу завдають пожежі, спричинені збереженням протягом тривалого періоду високих температур повітря за відсутності опадів і порушенням

населенням вимог пожежної безпеки (наприклад, відомі випадки в Автономній Республіці Крим) [369]. Зазначимо, що за таких умов за 4 роки (2010–2014 рр.) кількість підрозділів, що забезпечують місцеву пожежну охорону, зменшилася на 29 %. Протягом 2007–2010 років на території України чисельність пожеж у природних екосистемах, як порівняти з попередніми роками, зросла більше ніж у 1,5 рази [307].

Правові вимоги щодо забезпечення екологічної безпеки є різноплановими за своїм змістом і спрямованістю, вони закріплені в різних нормативно-правових приписах держави [237]. Проте на сьогодні бракує єдиної державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання ресурсів.

Загалом кримінологи відносять злочини проти довкілля до категорії злочинів із високим рівнем латентності, адже у статистиці відображається лише незначна їхня частка. Значна частина злочинів у сфері охорони довкілля залишається латентною, тобто прихованою від офіційного обліку, що зумовлює суттєве заниження рівня екологічної злочинності у державі [385, с. 13]. Більшість таких правопорушень залишається поза сферою виявлення та офіційної реєстрації [215, с. 303], а надзвичайно високий рівень їхньої латентності зумовлений як складністю виявлення, так і недостатньою ефективністю державного контролю в цій сфері [215, с. 303–306; 378, с. 210; 385, с. 47]. Фахівці у галузі кримінології констатують, що злочини, пов'язані з посяганнями на довкілля, відзначаються надзвичайно високим рівнем прихованості, через що офіційна статистика фіксує лише незначну частину таких діянь. Так, Г. Аванесов, С. Іншаков, С. Лебедев та Н. Еріашвілі підкреслюють, що більшість екологічних правопорушень залишається поза межами реєстрації правоохоронних органів. І. Соболев оцінює латентність екологічної злочинності на рівні 95–99 %, тоді як Р. Акутаєв, Р. Ісмагілов та Г. Касторський наголошують, що у сфері браконьєрства прихована частка правопорушень становить близько 72 %. Соціологічні дані свідчать про вкрай низький рівень притягнення до відповідальності за порушення лісового

законодавства: кримінальне провадження порушується приблизно щодо одного порушника з чотирьохсот, а адміністративне – стосовно одного зі сорока [393, с. 237–246]. Т. Корнякова, наприклад, зауважує, що загальна кількість кримінальних проваджень явно не відповідає кількості повідомлень про них, що надійшли до правоохоронних органів. Вичерпної інформації про реальне поширення екологічних злочинів на сьогодні немає. З урахуванням латентності питома вага таких злочинів у загальній структурі злочинності, за експертними оцінками, становить не менш ніж 15–20 %. На думку Т. Корнякової, кількість відкритих кримінальних проваджень у сфері охорони довкілля істотно не корелює з фактичною кількістю повідомлень про такі злочини, що надходять до органів правопорядку. Через відсутність повної інформації про реальний масштаб екологічної злочинності експертні оцінки її фактичної частки у структурі загальної злочинності варіюються не нижче 15–20 % [241, с. 8]. Отже, вищезазначене дозволяє дійти висновку, що в Україні злочини проти довкілля відзначаються суттєвою латентністю, що підтверджується й тим, що їхній офіційний відсоток у загальній злочинності за 2001–2010 рр. становив лише 0,384 % [312]. Середнє значення частки екологічних злочинів у структурі всіх облікованих злочинів протягом 2002–2016 років становило 0,47 %, зараз – близько 0,6 %, що різко контрастує з неофіційними показниками (експертними оцінками), які наводять відсотки в десятки разів більше.

У межах дослідження стану злочинності у сфері екологічної безпеки, з метою розробки заходів запобігання порушенням правил екологічної безпеки, вважаємо за доцільне також розглянути різні аспекти кримінологічної характеристики порушення правил екологічної безпеки в Україні. Наприклад, питання відмежовування загальної кримінологічної характеристики злочинів від конкретної кримінологічної характеристики, тобто тієї, що стосується лише окремого виду (порушення правил екологічної безпеки (ст. 236 КК України)) або групи схожих за кримінально-правовими ознаками діянь (злочини проти довкілля (Розділ VIII КК України)). Адже загальна кримінологічна характеристика злочинів – це система відомостей про злочин та вид

злочинності. Кримінологія – юридична наука, що вивчає злочинність, питання запобігання та протидії злочинності, зменшення її негативного та руйнівного впливу на суспільство.

Аналіз Розділу VIII КК України надає підстави констатувати, що злочини проти довкілля вчиняються як умисно, так і через необережність. Наприклад, злочини проти екологічної безпеки (ст. ст. 236, 237, 238 та 253 КК України) можуть вчинятися і умисно, і через необережність (унаслідок злочинної самовпевненості); злочини у сфері землекористування, охорони надр, вод, атмосферного повітря (ст. ст. 239 та 254 КК України, 240 та 241 КК України, 242, 243 та ч. 1 ст. 244 КК України) учиняються через необережність (винятком є ч. 2 ст. 244 КК, за якою дії вчиняються лише з прямим умислом); злочини у сфері лісокористування, захисту тваринного та рослинного світу (ст. ст. 245–252 КК України), учиняються і через злочинну самовпевненість (ст. ст. 247, 250, 251 КК України), і умисно (ст. ст. 245, 246, 248, 249, 252 КК України); а злочини за ч. 1 ст. 245 можуть бути вчинені через необережність (внаслідок злочинної самовпевненості чи злочинної недбалості) [240, с. 154–157; 241].

Безпосередній зміст кримінологічної характеристики полягає у виявленні всіх ознак, що становлять у сукупності й взаємозв'язку її структуру. Науковці у структурі кримінологічної характеристики виокремлюють три основні блоки: кримінологічно значущі ознаки злочину; дані, що розкривають кримінологічну ситуацію вчинення злочину таких типів; ознаки, що визначають специфіку діяльності, спрямованої на запобігання злочинам. За характером проявів і своєю сутністю елементи кримінологічної характеристики поділяють на суб'єктивні, об'єктивні, а також комплексні, що об'єднують ознаки перших двох категорій. До першої групи (суб'єктивні) відносять риси особи злочинця, мотив і мету злочину, особливості особи потерпілого; до другої (об'єктивні) – статистику злочинів, відомості про соціальні умови (обстановку) злочину (соціально-політичну, геополітичну, соціально-економічну, час, географію тощо); до третьої (комплексні) – причини злочинів, наслідки злочинів, механізм злочину, обставини, що сприяють злочинам [405, с. 237].

За результатами аналізу справ та експертного опитування, типовим суб'єктом порушення правил екологічної безпеки є чоловік віком від 35 до 55 років, який займає посаду керівника або технічного фахівця на підприємстві промислового, енергетичного чи аграрного сектору. Ці особи часто ухвалюють рішення щодо поводження з відходами, систем водоочищення або атмосферного викиду. У низці випадків вчинення злочину відбувається внаслідок службового недбальства, але не виключено також умисне ігнорування екологічних норм заради економії коштів підприємства [3; 131, с. 351–356; 132, с. 335–343; 179].

Термін «кримінологічна характеристика» в науці прийнято розглядати в широкому та вузькому значеннях. Широке тлумачення охоплює одночасно й запобігання злочинам [405, с. 237], а за вузького визначення «кримінологічна характеристика» і «запобігання» розглядаються окремо [85, с. 35]. З метою з'ясування змісту поняття «кримінологічна характеристика» спочатку слід звернутися до тлумачення терміна «характеристика». Як пояснює словник іншомовних слів, характеристика – це опис, аналіз, оцінювання певних явищ, відмінних особливостей когось або чогось; опис, визначення істотних, характерних особливостей, ознак кого-, чого-небудь [372]. Тому досліджуване явище повинно визначати зміст поняття «кримінологічна характеристика». Якщо йдеться про кримінологічну характеристику злочинності, це поняття має містити відомості про закономірності функціонування злочинності як соціального явища, її показники, характерні ознаки, взаємозв'язки тощо [394, с. 71]. За О. Тихоною, побудувати ретроспективну модель певного виду злочинності та її перспективну модель можна, сприймаючи кримінологічну характеристику як сукупність певних статистичних показників, що ілюструють тенденції злочинних явищ [386, с. 249]. Таким чином, знання реальної ситуації про вказані параметри екологічної злочинності необхідне для розроблення та вжиття запобіжних, адекватних законодавчих, правозастосовних, організаційних та інших заходів протидії такому виду злочинності. Разом із категорією «кримінологічна характеристика» у кримінологічній науці

застосовується й близьке за змістом поняття «стан злочинності» [222, с. 48; 223, с. 61]. Розглядаючи співвідношення понять «стан» і «кримінологічна характеристика», слід зауважити, що у філософському значенні категорія «стан» визначається сукупністю ознак і суттєвих якостей явища [406]. У науковій літературі під станом злочинності розуміється сформована в узагальнених оцінках кількісних та якісних характеристик інформаційна модель явища, що відображає внутрішні й зовнішні взаємозв'язки, закономірності функціонування й основні тенденції розвитку [122, с. 56; 391, с. 407].

В Україні спостерігається стрімке погіршення екологічної ситуації, яке виявляється у збільшенні кількості забруднених водоем, забрудненні повітря промисловими викидами, накопиченні відходів, а також у втратах біорізноманіття. Кримінологічний аналіз цих проблем дозволить зрозуміти їхні корінні причини та розробити ефективні стратегії для їх усунення. Аварії на промислових об'єктах, такі як витоки небезпечних хімічних речовин або розливи нафти, продовжують мати місце. Вивчення кримінологічних аспектів таких випадків допоможе виявити недоліки в системі охорони праці та екології. Екологічні правопорушення безпосередньо впливають на здоров'я людей. Дослідження свідчать про зв'язок між забрудненням навколишнього середовища та збільшенням захворюваності, що підкреслює потребу в систематичному аналізі кримінологічних аспектів екологічних злочинів. Порушення екологічних норм призводять також до значних економічних збитків, що пов'язані з лікуванням хвороб, очищенням забруднених територій та відшкодуванням шкоди. Розуміння кримінологічних характеристик цих злочинів допоможе зменшити економічні втрати. Існуюче законодавство в Україні часто є недостатньо чітким та неефективним у питанні екологічної безпеки. Вивчення кримінологічних характеристик порушень дозволяє виявити прогалини в законодавстві та розробити пропозиції щодо його вдосконалення.

На сьогодні покарання за екологічні злочини часто не відповідають тяжкості вчинених правопорушень. Аналіз кримінологічної характеристики

таких злочинів допоможе забезпечити адекватність покарання та ефективність правозастосування. Порушення екологічних норм, як правило, негативно впливають на найбільш уразливі верстви населення. Вивчення кримінологічних аспектів екологічних злочинів допомагає знайти шляхи захисту прав постраждалих та забезпечити їхню соціальну справедливість. У свою чергу, суспільство стає більш чутливим до екологічних проблем, зростає рівень екологічної свідомості та активності громадян. Це створює потребу в проведенні кримінологічних досліджень для розробки ефективних стратегій реагування на екологічні порушення.

Варто зазначити, що питання кримінально-правового реагування на екологічні правопорушення активно досліджується в межах міжнародного співробітництва. Зокрема, у кримінальному законодавстві ФРН (§ 324–330 Кримінального кодексу) порушення екологічних норм прямо класифікуються як злочини проти довкілля, а в системі ЄС діє Європейська директива 2008/99/ЄС, яка передбачає кримінальну відповідальність за екозлочини. Включення положень про криміналізацію серйозної екологічної шкоди як міжнародного злочину (екоцид) також обговорюється на рівні Міжнародного кримінального суду. Вивчення такого досвіду є важливим для подальшого вдосконалення національного підходу [15; 33, с. 324–330; 44].

Україна є учасницею численних міжнародних угод та конвенцій, спрямованих на захист довкілля. Вивчення кримінологічної характеристики порушень правил екологічної безпеки є необхідним для виконання цих зобов'язань та підвищення міжнародного іміджу країни.

Сучасні технології моніторингу, аналізу та управління даними можуть суттєво підвищити ефективність виявлення і запобігання екологічним злочинам. Кримінологічні дослідження допомагають інтегрувати ці технології в практику боротьби з екологічними порушеннями.

Глибокий аналіз кримінологічних аспектів порушень дозволить розробити ефективні стратегії запобігання цим злочинам, підвищити рівень охорони довкілля та захистити права громадян.

У подальших дослідженнях можна описувати та аналізувати характерні властивості, закономірності й ознаки цього явища за допомогою визначення узагальнюючих показників, що відображають статистичну поширеність, інтенсивність, структуру та тенденції цих злочинів; властивості особи злочинця (окремого типу), криміногенні детермінанти та заходи запобігання злочинам тощо.

Таким чином, надання кримінологічної характеристики екологічній злочинності зумовлює одержання об'єктивної інформації про рівень, структуру, географію, інтенсивність (у тому числі регіонального рівня), динаміку та прогнозування злочинів цього виду, й так само оцінка ступеня прихованості екологічної злочинності та її окремих видів і чинників, які її визначають, тощо.

Отже, сьогодення кримінологічна теорія і практика потребують формування новітньої, концептуально цілісної системи наукових знань, спрямованих на припинення частини існуючих її підвалин та обмежувачів видозміненої екологічної злочинності промислового регіону в нашій сучасній державі. Вказані обставини й зумовили вибір тематики та завдань нашого дослідження, а також визначили пошукову новизну та його прикладне значення.

Таким чином, кримінологічна характеристика порушення правил екологічної безпеки в Україні свідчить про складність і багатогранність цього явища, яке охоплює як правові, так і соціально-екологічні аспекти. Дослідження виявило, що порушення правил екологічної безпеки за своєю природою є латентними, а їх виявлення та документування вимагає глибокої спеціалізованої експертизи, доступу до екологічних даних та міжвідомчої взаємодії.

Проаналізовані динаміка і структура злочинів, передбачених ст. 236 КК України, вказують на наявність сталої тенденції до порушень переважно в регіонах із високою концентрацією промислових об'єктів, активною видобувною діяльністю, низьким рівнем екологічного контролю та корумпованими адміністративними практиками. Окрему загрозу становлять

злочини, що вчиняються в умовах воєнного стану, оскільки вони супроводжуються широкомасштабним забрудненням повітря, води, ґрунтів, руйнуванням об'єктів інфраструктури, які мають підвищений екологічний ризик.

Деталізована типологізація порушень засвідчує наявність як умисних, так і необережних форм, із перевагою останніх у практиці кримінального переслідування. Водночас відсутність необхідної доказової бази, складність фіксації причинно-наслідкових зв'язків між порушенням і екологічними наслідками, обмежений інструментарій правоохоронних органів та брак спеціалізованих фахівців перешкоджають притягненню винних до відповідальності.

Слід зазначити, що принциповою є відмінність між кримінальним правопорушенням та адміністративним проступком у сфері екології. Якщо адміністративна відповідальність (наприклад, за ст. 82 КУпАП) передбачає санкції за дії, які спричинили незначну або локальну шкоду довкіллю, то для кваліфікації діяння за ст. 236 КК України необхідним елементом є «істотна шкода». Така шкода встановлюється на підставі екологічної експертизи, яка підтверджує значні негативні зміни у стані довкілля, здоров'ї населення, флори або фауни. Це є ключовою підставою для відмежування від адміністративної юрисдикції [15; 179; 231; 255; 341].

У межах кримінологічної характеристики було окреслено коло суб'єктів таких правопорушень, які найчастіше виявляються серед посадових осіб суб'єктів господарювання, що ведуть діяльність у сфері промисловості, енергетики, транспорту, сільського господарства. Водночас не виключена участь і представників контролюючих органів, які своєю бездіяльністю або службовою недбалістю сприяють виникненню правопорушень.

Аналіз емпіричних даних, отриманих у результаті опитування фахівців (суддів, прокурорів, слідчих), підтвердив низький рівень виявлення таких злочинів, недостатню увагу з боку держави до створення умов для ефективного переслідування екозлочинців. а також виявив потребу в оновленні методичних

підходів до розслідування екологічних злочинів, розширенні кола експертів, створенні єдиного реєстру екологічних порушень та модернізації процесів доказування екологічної шкоди [141, с. 85–88].

У результаті проведеного аналізу доходимо висновку, що кримінологічна характеристика порушень правил екологічної безпеки є базовим етапом формування ефективної державної політики у сфері екозахисту. Виявлені особливості об'єктів посягання, способів вчинення, суб'єктного складу та обставин реалізації таких діянь дозволяють розробити цілеспрямовані заходи запобігання та протидії, адаптовані до українських реалій, зокрема в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови.

Подальша оптимізація кримінальної політики має здійснюватися з урахуванням висновків цього аналізу, що стане передумовою для формування надійного, сучасного та дієвого механізму охорони довкілля як одного з основоположних елементів сталого розвитку держави.

2.2. Причини та умови вчинення порушення правил екологічної безпеки

Причини та умови вчинення злочинів складають основу їх кримінологічної детермінації. Причини – це соціально значущі явища, які безпосередньо породжують злочинність, тоді як умови – обставини, що сприяють реалізації злочинних намірів, але не детермінують їх самостійно. Дослідження детермінант порушення правил екологічної безпеки дозволяє визначити напрями та зміст профілактичної діяльності (*Додаток 3*).

Промислові регіони України, такі як Донецька, Дніпропетровська та Запорізька області, відіграють важливу роль в економіці країни. Однак інтенсивна промислова діяльність у цих регіонах призводить до значного забруднення довкілля та погіршення екологічної ситуації. Це робить нашу тему надзвичайно актуальною. Бо промислові підприємства викидають в атмосферу

велику кількість шкідливих речовин, що призводить до значного погіршення якості повітря. Це має негативний вплив на здоров'я населення та навколишнє середовище. Відходи промислових підприємств часто скидаються у річки та озера, що призводить до їх забруднення та зниження якості води. Це загрожує водним екосистемам та здоров'ю людей, які використовують ці водні ресурси. Промислові відходи та викиди часто призводять до забруднення ґрунтів важкими металами та іншими токсичними речовинами, що негативно впливає на сільське господарство та здоров'я населення. Промислові регіони часто стикаються з техногенними катастрофами, такими як вибухи, пожежі, витіки небезпечних хімічних речовин. Це підвищує ризик значних екологічних і соціально-економічних наслідків. Часті випадки недотримання правил екологічної безпеки на підприємствах призводять до виникнення аварійних ситуацій. Це вимагає глибокого аналізу кримінологічних аспектів та розробки ефективних заходів для запобігання таким порушенням. Забруднення довкілля у промислових регіонах призводить до збільшення захворюваності серед населення, зараховуючи респіраторні, онкологічні та інші захворювання. Це підвищує навантаження на систему охорони здоров'я та знижує якість життя людей. Економічні правопорушення призводять до значних економічних збитків, включно з витратами на ліквідацію наслідків забруднення, зниженням продуктивності сільського господарства та втратами в туризмі. Існуюче законодавство часто є недостатньо ефективним у регулюванні екологічної безпеки в промислових регіонах. Вивчення кримінологічних характеристик порушень дозволить виявити прогалини в законодавстві та розробити пропозиції щодо його вдосконалення. Неналежний контроль за дотриманням екологічних норм із боку державних органів призводить до поширення екологічних правопорушень. Це вимагає вдосконалення механізмів контролю та відповідальності за порушення. Найбільш уразливі верстви населення, які проживають у промислових регіонах, найбільше страждають від екологічних правопорушень. Забезпечення соціальної справедливості вимагає захисту прав цих людей та розробки ефективних механізмів компенсації завданої шкоди.

Зростання рівня екологічної свідомості серед населення створює потребу у проведенні кримінологічних досліджень для розробки ефективних стратегій реагування на екологічні порушення. Громадські організації та активісти відіграють важливу роль у моніторингу та контролі за дотриманням екологічних норм. Україна є учасницею численних міжнародних угод та конвенцій, спрямованих на захист довкілля. Виконання цих зобов'язань вимагає ефективного кримінологічного підходу до боротьби з екологічними злочинами.

Актуальність теми зумовлена необхідністю вирішення нагальних екологічних проблем, захисту здоров'я населення, зниження економічних збитків, забезпечення соціальної справедливості та виконання міжнародних зобов'язань. Глибокий кримінологічний аналіз порушень екологічної безпеки дозволить розробити ефективні стратегії запобігання цим злочинам, підвищити рівень охорони довкілля та сприятиме сталому розвитку промислових регіонів.

Кримінологічний аналіз екологічної злочинності, її сутності, основних ідентифікуючих ознак, переліку вживаних понять у сукупності надає можливість визначити всі її кримінологічно значущі показники. Таким чином, детально розглянемо різні елементи кримінологічної характеристики, які мають значення для виявлення і розкриття таких діянь криміналістичними засобами, прийомами та методами.

Об'єкти екологічної безпеки – це: людина і громадянин (їхні конституційні права та свободи, перелік яких, відповідно до ст. 22 Основного Закону України, не є вичерпним) [237]; суспільство (його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні цінності, інформаційне і навколишнє природне середовище і природні ресурси); держава (її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність); життєво важливі інтереси суб'єктів безпеки: права, матеріальні та духовні потреби особи; природні ресурси та навколишнє природне середовище як матеріальна основа державного і суспільного розвитку [196].

Суб'єктами забезпечення екологічної безпеки є: Президент України,

Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки і оборони України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, Національний банк України, суди загальної юрисдикції, прокуратура України, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, Збройні Сили України, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України, громадяни України, об'єднання громадян [196].

Техногенні забруднення навколишнього середовища промислового регіону (на прикладі Запорізької області) – один із найбільш впливових чинників, від якого залежить стан здоров'я населення; ступінь хімічної небезпеки для населення (особливо забруднення атмосферного повітря) залишається провідним фактором ризику екологічних проблем.

Ці процеси спричинили різке погіршення здоров'я людей, зниження рівня народжуваності та зростання смертності. А тому підлягають невідкладному та ретельному дослідженню – задля розробки ефективних методів попередження та боротьби зі злочинами у сфері екології.

Однак складність і багатоаспектність зазначеної проблеми вимагає подальшої розробки елементів кримінологічної характеристики порушення правил екологічної безпеки. Отже, актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю розроблення й застосування положень, які допоможуть у боротьбі на шляху запобігання порушенням правил екологічної безпеки у промисловому регіоні України.

Знання ситуації, що реально відбувається з екологічною безпекою у промисловому регіоні нашої країни, допоможе зібрати та проаналізувати інформацію про різні параметри екологічної злочинності, необхідну для розроблення та вжиття запобіжних, адекватних законодавчих, правозастосовних, організаційних та інших заходів протидії такому виду злочинності.

Незважаючи на наявність кримінально-правової норми, що встановлює відповідальність за вчинення порушення правил екологічної безпеки, на

сьогодні практика розгляду проваджень є невеликою. Загалом за низкою статей екологічного характеру Кримінальний кодекс України не діє або застосовується дуже рідко. Наприклад, згідно з даними Генеральної прокуратури України, у 2018 р. було зареєстровано 4690 злочинів проти довкілля, з яких лише 215 завершилися обвинувальними актами [107; 345]. У 2021 р. Державне бюро розслідувань повідомило про понад 163 млн грн збитків від екологічних злочинів, зокрема 90 млн грн через незаконну вирубку лісу [184]. Згідно з даними Офісу Генерального прокурора у 2023 р. було зареєстровано 8139 кримінальних правопорушень у сфері охорони навколишнього природного середовища, з яких до суду скеровано 1874 обвинувальні акти, що на 21 % більше, ніж у 2022 р. [98]. У 2024 р. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України зафіксувало понад 6,5 тис. злочинів проти довкілля, спричинених російською агресією, із загальними збитками майже 70 млрд євро [211; 348; 376].

За висновками співдиректора Асоціації екологічного права Центральної та Східної Європи та СНД Д. Скрильнікова, за певними схемами в Україну ввозяться небезпечні відходи, а також відбуваються численні порушення законодавства в цій сфері, що є «бізнесом» на здоров'ї та майбутньому народу України [399].

За визначенням А. Бабенко, аналіз регіональних особливостей злочинності становить складний, багатогранний, але водночас і найбільш повний, точний і системний аналіз злочинності. Він дає змогу не лише виявити територіальну специфіку злочинності у відносно однорідних територіально-просторових системах, а й розкрити її індивідуальні особливості, порівнюючи з іншими регіонами, продемонструвати її закономірності, видові особливості окремих видів злочинності. Це, у свою чергу, допомагає уникнути шаблонності в діяльності правоохоронних органів, підійти більш виважено й диференційовано до програмування, планування й організації запобігання злочинності з урахуванням умов конкретних регіонів [79, с. 87].

Регіональні відмінності стану злочинності, її детермінанти та запобіжної

діяльності ставали предметом досліджень багатьох науковців. Із-поміж вітчизняних дослідників варто відзначити А. Бабенко [79, с. 87], котрий на рівні докторської дисертації запропонував методику дослідження регіональних особливостей злочинності та факторів, що на неї впливають на регіональному рівні. Автором, зокрема, представлено результати територіального розподілу загальної злочинності, рецидивної, насильницької, злочинності неповнолітніх, злочинності у сфері обігу наркотиків, у сфері службової діяльності тощо. Водночас проблеми географії екологічної злочинності залишилися поза увагою автора.

Хоча питання територіальних відмінностей екологічної злочинності в Україні висвітлювалися в наукових працях (зокрема, у роботах О. Мельник [288, с. 112], Г. Поліщука [325] та Н. Іванової [218]), проте ці дослідження не мали комплексного загальнодержавного характеру і зосереджувалися на окремих регіонах. Водночас наше дослідження спрямоване на аналіз кримінологічних характеристик порушень правил екологічної безпеки та механізмів запобігання їм в Україні в цілому, без детального розгляду територіального аспекту цього явища.

Отже, дослідження сучасної ситуації щодо територіального розподілу проявів екологічної злочинності в Україні є актуальним і доцільним, адже дає змогу оцінити її стан більш повно та змістовно.

Для дослідження географії екологічної злочинності доцільним є застосування відносних показників, у яких ураховується різниця між кількістю населення в окремих територіальних одиницях, а саме спеціальні коефіцієнти злочинності, що дозволяє виявити кримінальну враженість певного регіону та провести порівняльний аналіз стану екологічної злочинності на різних територіях.

Порівняння статистики зареєстрованих екологічних злочинів між областями України дає змогу окреслити ті території, де подібні правопорушення фіксуються найчастіше. Дослідження просторової специфіки екологічної злочинності варто здійснювати як щодо всієї сукупності таких

діянь, так і в розрізі окремих їх різновидів. Аналіз регіонального розподілу найбільш типових екологічних посягань дозволяє сформулювати низку важливих висновків. Загалом відмінності у рівні екологічної злочинності між регіонами зумовлені їхніми природно-географічними характеристиками, які безпосередньо впливають на поширеність певних кримінальних проявів у конкретних адміністративно-територіальних межах [411].

За даними екологічного паспорта Запорізька область, регіон характеризується значним територіальним, демографічним і господарським потенціалом, що водночас формує підвищене антропогенне навантаження на довкілля. Область утворено 10 січня 1939 року; її площа становить 27 182,9 кв. км. У межах регіону функціонує 20 адміністративно-територіальних одиниць та 52 об'єднані територіальні громади. Населений пунктовий склад охоплює 14 міст (з них 5 — обласного підпорядкування), 66 селищ та 870 сільських населених пунктів. Чисельність населення складає близько 1 705,836 тис. осіб, з яких міське населення — 1 089,935 тис., сільське — 615,901 тис.; щільність населення становить 0,06 тис. осіб на 1 кв. км [178, с. 3]. Зазначені показники свідчать про переважання міського населення та високий рівень урбанізації, що в поєднанні з концентрацією промислових об'єктів, транспортної інфраструктури й енергетичних потужностей об'єктивно впливає на екологічну ситуацію в регіоні та обумовлює необхідність посиленого екологічного контролю й правового регулювання у сфері природокористування.

Запорізька область розташована у вигідному економіко-географічному положенні на південному сході України. Займає переважно лівобережну частину басейну нижньої течії Дніпра. Область знаходиться на півдні Східноєвропейської рівнини в степовій зоні з характерним рівнинним ландшафтом, із домінуванням чорноземних ґрунтів. Межує: на півночі і північному заході — з Дніпропетровською областю; на заході — з Херсонською областю; на сході — з Донецькою областю; на півдні її побережжя омиває Азовське море. Для області характерні переважно чорноземні ґрунти. Рельєф Запорізької області складається з двох виразних геоморфологічних частин:

окраїн Приазовської і Придніпровської височин, що геоструктурно відповідають південно-східній частині Українського кристалічного масиву і окраїн приморських (Приазовської та Причорноморської) рівнин, які розташовані в межах Причорноморської западини. Ці дві геоморфологічні одиниці ніби зв'язуються третьою – Запорізькою внутрішньою рівниною. Умовно область поділяється на три природно-сільськогосподарські зони: зону степу (50,8 %), степну посушливу (34,8 %) сухостепову (14,4 %) зони. Клімат регіону – помірно-континентальний, характеризується чітко означеною посушливістю, яка зумовлена пануванням на більшості території області сухих східних вітрів. На рік у середньому припадає 225 сонячних днів, рівень опадів становить 448 мм. Запорізька область належить до другої кліматичної зони України. Середньорічні температури: літня +22 °С, зимова -4,5 °С. На території області можна виділити три агрокліматичні райони. Перший агрокліматичний район (із підрайонами «а» та «б») характеризується як дуже теплий та помірно посушливий. До підрайону «1а» належать: Запорізький, Вільнянський, Новомиколаївський, Оріхівський і Гуляйпільський адміністративні райони. Щорічно тут спостерігаються суховії середньої та слабкої інтенсивності, дуже інтенсивні – в 40–50 % років спостереження. До підрайону «1б» входять: Більмацький, Розівський і Пологівський адміністративні райони. Суховії середньої та слабкої інтенсивності відмічаються щорічно, дуже інтенсивні – в 30 % років спостереження. Другий агрокліматичний район включає Кам'янсько-Дніпровський, Великобілозерський, Михайлівський, Василівський, Токмацький, Чернігівський, північні частини Веселівського і Мелітопольського, крайні північні частини Бердянського, Приморського та Приазовського адміністративних районів. Клімат характеризується як дуже теплий і посушливий. Для цього району характерними є часті інтенсивні суховії, які відмічено у 70 % років спостереження. Третій агрокліматичний район характеризується як дуже теплий і дуже посушливий. До нього належать Якимівський, Приморський, Приазовський, південні частини Бердянського, Веселівського та Мелітопольського адміністративних районів. Територія

Запорізької області розділена на два водозабірні басейни: басейн ріки Дніпро та басейн Азовського моря. Головна річка – Дніпро – третя за величиною ріка в Європі, яка є важливою транспортною артерією України, з великим Каховським водосховищем. Берегова лінія Азовського моря в межах області перевищує 300 км. Басейн ріки Дніпро займає північно-західну частину області і складається з Каховського та Дніпровського водосховищ. Басейн Азовського моря знаходиться у південно-західній частині Приазовської височини та східній частині Причорноморської низини. Ріка Дніпро є основним джерелом водопостачання для промислових об'єктів області, включно з такими енергетичними гігантами, як ВП ЗАЕС ДП «НАЕК «Енергоатом» та ВП Запорізька ТЕС ПАТ «ДТЕК Дніпроенерго», а також для задоволення питних потреб населення області, зрошення земель та задоволення інших потреб. Крім того, ріка Дніпро є джерелом енергії (Дніпровська ГЕС), використовується як транспортна артерія і є цінним рекреаційним ресурсом. Басейн Азовського моря, зокрема його північна частина, має цінність як рибогосподарська та туристично-курортна зона. Підземні води широко використовуються в економіці Запорізької області і є важливим резервом для забезпечення економічного та соціального розвитку. В умовах незначних ресурсів придатних для питного водопостачання поверхневих вод вивчення підземної гідросфери на території Запорізької області має важливе загальнодержавне значення. За різноманітністю та багатством мінерально-сировинних ресурсів область займає одне з провідних місць в Україні. Запорізька область – визначний геологічний регіон, який щедро наділений розмаїтістю геологічних споруд та потужними мінеральними ресурсами. За різноманітністю та багатством мінерально-сировинних ресурсів область займає одне з провідних місць в Україні. Регіон спроможний забезпечити державу рудами марганцю, багатими рудами заліза, гірничо-хімічними корисними копалинами, нерудними корисними копалинами. Матеріально-сировинна база області складається із сировини для виробництва будівельних матеріалів, питних, технічних та мінеральних підземних вод, руд чорних та рідкоземельних металів, газу природного, гірничорудних, гірничо-

хімічних корисних копалин та нерудних корисних копалин для металургії. Мінеральні ресурси представлені багатими покладами рудних корисних копалин, зокрема залізних і марганцевих. Частка регіону в сумарних запасах мінеральної сировини в Україні становить: пегматиту – 88 %, апатиту – 63 %, марганцевої руди – 69 %, залізної руди – 10%, каолінів – 23 %, вогнетривких глин – 9 %. Із Запорізької області в інші регіони України поставляється польовий шпат, залізна руда, каолін, вогнетривка глина, камінь облицювальний та будівельний. Завозиться нафта, газ, вугілля, алюміній, титан, цементна та скляна сировина, гіпс, сировина карбонатна для випалювання на вапно, керамзитова сировина тощо [178, с. 4–6].

На жаль, доступні публічні джерела не містять детальних статистичних даних за останні 10 років щодо кримінальних справ та проваджень, порушених за ст. 236 Кримінального кодексу України (порушення правил екологічної безпеки) у Запорізькій області. Загальна судова статистика під час війни знаходиться під особливим наглядом. У зв'язку з військовим станом в Україні було запроваджено низку обмежень щодо публічного доступу до судової статистики, державних реєстрів та інших офіційних даних, що стосуються кримінальних проваджень. Такі обмеження зумовлені необхідністю забезпечення національної безпеки, запобігання можливим загрозам із боку противника, а також захисту персональних даних учасників судових процесів. Крім того, закриття доступу до статистичних даних дозволяє мінімізувати ризики витоку інформації, яка може бути використана у деструктивних цілях, зокрема для дезінформаційних кампаній або спроб впливу на правосуддя. Відсутність відкритого доступу до таких відомостей також пояснюється тим, що під час дії воєнного стану відбувається оперативне коригування діяльності правоохоронних та судових органів відповідно до пріоритетних завдань захисту держави, що ускладнює ведення та оприлюднення повної статистичної звітності (Запорізький апеляційний суд (дані щодо інформації про кількість розглянутих справ за ст. 236 КК у судах області) – <https://zpa.court.gov.ua/sud4807/>; Запорізька обласна прокуратура (дані щодо

нагляду за дотриманням законності та відповідна статистика щодо порушених кримінальних проваджень за ст. 236 КК) – <https://zap.gp.gov.ua/ua/index.html>; Державна судова адміністрація України (дані щодо загальної судової статистики) – <https://dsa.court.gov.ua/>).

Функції державного контролю за додержанням вимог природоохоронного законодавства на території Запорізької області покладено на Державну екологічну інспекцію у Запорізькій області [178, с. 101].

Аналіз таких показників, що відображають географію екологічної злочинності в Україні, надасть підстави для з'ясування певних її характеристик, що є спільними для різних адміністративно-територіальних одиниць, а також окремих специфічних ознак, які характеризують поширеність екологічних злочинів у окремих регіонах країни.

Підсумовуючи розглянутий матеріал, слід зазначити, що кримінологічна характеристика екологічної злочинності, зокрема її структурний та територіальний аналіз, є основою для розроблення та здійснення заходів запобігання злочинам цієї категорії, адекватних законодавчих, правозастосовних, організаційних та інших заходів протидії екологічній злочинності.

Розв'язання екологічних проблем, які гостро стоять перед українською державою та значною мірою є наслідком масштабної екологічної злочинності, передбачає аналіз та оцінку показників, що її характеризують. Основним джерелом кримінологічної інформації, що використовується під час аналізу злочинності, у тому числі екологічної, є відповідні статистичні відомості (Генеральної прокуратури України, Національної поліції України, Державної служби статистики України), дані відповідних звітів по областях країни тощо. Водночас при дослідженні сучасного стану екологічної злочинності, а також її прогнозуванні виникає запитання: наскільки об'єктивно відображають статистичні відомості, що формуються самими правоохоронними органами, реальну ситуацію щодо поширеності екологічних злочинів тощо [362, с. 156].

До головних чинників, що спричиняють погіршення стану довкілля,

належать як стаціонарні джерела викидів, так і мобільні. До перших відносять підприємства паливно-енергетичного сектору (включно з атомними електростанціями), металургійні комбінати, будівельну та хімічну промисловість, гірничодобувні об'єкти, машинобудівні та харчові виробництва, а також підприємства житлово-комунального комплексу. До других – транспортні засоби, передусім автомобілі, що формують основу забруднення повітря у великих містах. Значна кількість екологічно небезпечних підприємств, які складають майже третину від загальної структури промисловості країни, а також їхня висока концентрація на окремих територіях спричиняють надмірний техногенний тиск і створюють постійні передумови для аварій. Особливо це стосується Донбасу, Придніпров'я та промислових агломерацій Південного регіону, які вже зараз фактично перебувають у зоні екологічної напруженості [148-149].

Водночас практично всі промислові міста України характеризуються перевищенням нормативних значень основних забруднюючих речовин у повітрі. Понад дві третини загальної кількості промислових викидів припадає саме на підприємства, розташовані в найбільш індустріалізованих регіонах країни. Ситуація ускладнюється також низьким рівнем технічної оснащеності пилогазоочисних систем, особливо на підприємствах енергетики, машинобудування, легкої та текстильної промисловості, а також у сфері житлово-комунального господарства та на об'єктах переробки сільськогосподарської продукції. Через це лише незначна частина міських жителів проживає в умовах слабого забруднення повітря, тоді як більшість – в умовах середнього, високого або навіть критично високого рівня забруднення [170].

Окрему небезпеку становить система поводження з токсичними відходами, яка в Україні залишається вкрай неефективною. Щорічні обсяги утворення небезпечних відходів істотно перевищують аналогічні показники більшості європейських держав, що призводить до накопичення значних мас токсичних речовин.

Не менш проблемною є ситуація із забрудненням ґрунтів, передусім у регіонах із розвиненою промисловістю. У низці областей – Закарпатській, Волинській, Житомирській, Рівненській, Київській, Харківській, Дніпропетровській, Запорізькій, Донецькій – та на території АР Крим фіксуються надмірні концентрації важких металів (кадмію, свинцю, цинку тощо), які подекуди перевищують граничні показники у кілька, а іноді й у десятки разів. Аналогічні тенденції простежуються й щодо вмісту нітратів у ґрунтах та рослинності. Водні ресурси країни також зазнають інтенсивного забруднення. Найбільший внесок у негативні зміни роблять підприємства енергетичного комплексу, чорної металургії, вугільної промисловості та об'єкти комунального господарства, через що якість води в багатьох регіонах невинно погіршується [170; 300].

Стан довкілля безпосередньо впливає на якість життя людини, адже саме він формує рівень екологічної небезпеки, тобто ймовірність виникнення негативних наслідків для населення та суспільства через техногенне чи антропогенне втручання у природні процеси. Погіршення здоров'я людей у цьому контексті виступає основою прямих економічних втрат від забруднення, які, у свою чергу, доповнюються значними непрямими витратами: підвищенням рівня медичних і соціальних видатків, зниженням продуктивності праці, потребою в реабілітації постраждалих після аварій та іншими наслідками.

Майже всі лісові масиви країни нині перебувають під впливом техногенних забруднювачів, що обмежує можливості їх використання для рекреаційної діяльності, оздоровлення населення, туризму, а також для збирання природних ресурсів – грибів, ягід чи лікарської сировини [146, с. 243].

Особливу загрозу становить і радіаційне навантаження. Україна залишається серед небагатьох держав, де стан здоров'я значної частини населення визначається впливом радіонуклідів і тривалим опроміненням у малих дозах. За оцінками фахівців, мешканці територій, забруднених після аварії на Чорнобильській АЕС, вже отримали більшу частину прогнозованої

доза радіаційного впливу – до 80 % від загального очікуваного навантаження.

Показники здоров'я населення в динаміці свідчать про тісну кореляцію з умовами навколишнього середовища: регіони, де екологічна ситуація погіршується, демонструють і більш негативні тенденції у сфері громадського здоров'я. Це підтверджує залежність між станом екологічної безпеки та соціально-демографічними характеристиками населення [170].

Існуюче законодавство України щодо охорони довкілля часто є недостатньо ефективним у контексті промислових регіонів. Вивчення кримінологічних характеристик порушень дозволяє виявити прогалини в законодавстві та запропонувати шляхи його вдосконалення.

Недостатня робота контролюючих органів і відсутність ефективних механізмів покарання за екологічні злочини сприяють поширенню порушень. Це вимагає розробки нових підходів до контролю та правозастосування.

Україна є учасницею численних міжнародних угод та конвенцій, що стосуються охорони довкілля. Виконання цих зобов'язань вимагає запровадження ефективних кримінологічних підходів до боротьби з екологічними злочинами та забезпечення дотримання міжнародних стандартів.

Екологічні порушення часто найбільше впливають на найвразливіші верстви населення, які проживають у промислових регіонах. Забезпечення соціальної справедливості вимагає розробки механізмів захисту прав цих людей та компенсації завданої їм шкоди. З іншого боку, зростання рівня екологічної свідомості серед населення створює потребу в проведенні кримінологічних досліджень для розробки ефективних стратегій реагування на екологічні порушення. Громадські організації та активісти відіграють важливу роль у моніторингу та контролі за дотриманням екологічних норм.

Впровадження новітніх технологій моніторингу та контролю за станом довкілля може суттєво підвищити ефективність боротьби з екологічними порушеннями. Сучасні технології, такі як супутниковий моніторинг та системи штучного інтелекту, можуть стати ключовими інструментами у цій сфері.

Безперервні бомбардування та обстріли міст і селищ призвели до

масового викиду токсичних хімічних речовин у довкілля. Глибокий кримінологічний аналіз порушень правил екологічної безпеки дозволить розробити ефективні стратегії запобігання цим злочинам, підвищити рівень охорони довкілля та сприяти сталому розвитку промислових регіонів.

Кримінологічна характеристика порушення правил екологічної безпеки під час дії воєнного стану є складною та багатогранною проблемою, що охоплює правові, соціальні, екологічні та економічні аспекти. Ця характеристика містить кілька таких ключових елементів.

Нормативно-правове регулювання у сфері екологічної безпеки під час дії воєнного стану визначає правила її забезпечення та відповідальність за їх порушення (правила встановлюються, дотримуються, передбачена відповідальність за їх порушення). В Україні це охоплює:

- Конституцію України;
- Кримінальний кодекс України (ст. 236 «Порушення правил екологічної безпеки»);
- Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища»;
- міжнародні договори, зокрема Женевські конвенції.

За порушення екологічних норм під час дії воєнного стану законодавством передбачена кримінальна, адміністративна та цивільно-правова відповідальність, зокрема штрафи, обмеження чи позбавлення волі залежно від тяжкості наслідків.

Суспільна небезпека порушення правил екологічної безпеки під час дії воєнного стану створює значну загрозу для здоров'я населення, особливо уражених військовими діями регіонів. Наслідки можуть включати забруднення води, повітря та ґрунту, що впливає на довгострокове здоров'я населення, що може спричинити соціальну напругу, невдоволення населення та дестабілізацію ситуації у регіоні.

Що стосується екологічної характеристики (або шкоди довкіллю), то слід зазначити, що воєнні дії часто супроводжуються масштабними забрудненнями та руйнуванням природних ресурсів через використання вибухових речовин,

знищення інфраструктури, витіки нафти та хімічних речовин, знищення лісів тощо.

Відновлення екосистем. Війна значно ускладнює процес відновлення екосистем, що потребує значних фінансових і матеріальних ресурсів, а також часу.

Економічна характеристика (або фінансові втрати): порушення екологічних норм призводить до значних економічних втрат, включно з витратами на ліквідацію наслідків, відновлення інфраструктури та компенсації населенню.

Інвестиції. В умовах порушення екологічної безпеки інвестиційна привабливість регіону суттєво знижується, що впливає на економічний розвиток та стабільність.

Останнє стосується кримінологічних чинників (мотивація злочинців). Основні причини порушення екологічної безпеки під час дії воєнного стану можуть включати як особисту вигоду (недбалість, корупція), так і стратегічні військові цілі (знищення природних ресурсів противника).

Ефективна профілактика таких злочинів передбачає посилення контролю, жорсткіше законодавство, активну участь міжнародних організацій та впровадження сучасних технологій моніторингу екологічної ситуації.

Загалом порушення правил екологічної безпеки під час дії воєнного стану є серйозним кримінальним правопорушенням, що вимагає комплексного підходу для запобігання та ліквідації наслідків.

Розгорнення Російською Федерацією військових дій на території України завдало значної шкоди екології та додало проблем, які вимагають негайного вирішення. Зобов'язання з приводу забезпечення екологічної безпеки та охорони довкілля під час збройних конфліктів повинні стати зобов'язаннями винної сторони. Ці злочини мають бути без строку давності притягнення до відповідальності. Шкода, що заподіюється у процесі ведення бойових дій навколишньому природному середовищу, – це проблеми не тільки для учасників конфлікту, а проблеми міжнародного масштабу. Введення в

юрисдикцію Міжнародного кримінального суду та внесення до Римського статуту ще однієї категорії міжнародних злочинів – злочинів екоциду – зумовлене посиленням жорстокості методів та способів ведення сучасної війни, з нанесенням шкоди у глобальних масштабах.

Охорона навколишнього природного середовища – не самоціль. Вона покликана захистити людину, її здоров'я, життя теперішнього та майбутніх поколінь. Природоохоронна діяльність ґрунтується на правових засадах. Так, ст. 50 Конституції України проголошує: «Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена» [237].

Відповідно до Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» порушені права громадян у сфері охорони довкілля підлягають обов'язковому поновленню, а їх захист здійснюється в судовому порядку [201]. Зазначене положення відображає конституційний підхід до забезпечення екологічних прав як складової системи основоположних прав і свобод людини [192–193; 202; 205]. Проблематика охорони довкілля комплексно врегульована також нормами Земельний кодекс України, Водний кодекс України, Лісовий кодекс України, Закон України «Про охорону атмосферного повітря» та іншими нормативно-правовими актами, що формують галузеву основу екологічного права [110; 200; 214; 277]. Водночас у системі засобів забезпечення екологічної безпеки особливе місце посідають заходи кримінально-правового впливу. Кримінальний кодекс України містить окремий розділ, норми якого встановлюють кримінальну відповідальність за злочини проти довкілля, що посягають на об'єкти навколишнього природного середовища та створюють загрозу екологічній безпеці, життю і здоров'ю людини. Такий підхід свідчить про визнання державою особливої суспільної значущості екологічних відносин і необхідності їх посиленого кримінально-правового захисту [253].

Так, відповідні органи виконавчої влади України здійснюють системний

моніторинг і фіксацію всіх порушень у сфері охорони довкілля з 24 лютого 2022 р., і після завершення воєнних дій ці дані будуть використані для притягнення винної сторони до міжнародно-правової відповідальності. Постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326 затверджено Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, зокрема й з метою врегулювання питань відшкодування шкоди, у тому числі екологічної, та матеріальних збитків, які були завдані нашій державі. Цей документ визначає напрями, за завдання шкоди й збитків у яких передбачено відповідальність, зокрема екологічні, а оцінка збитків проводиться за кожним напрямом окремо. Серед основних показників – екологічна шкода внаслідок самовільного користування надрами; шкода, завдана акваторії Чорного та Азовського морів у межах територіальних і внутрішніх вод України; збитки територіям та об'єктам природно-заповідного фонду внаслідок пошкодження або знищення природних комплексів і об'єктів у їх межах [332].

Екологічні злочини – це передбачені кримінальним законом суспільно небезпечні діяння, що посягають на навколишнє природне середовище чи його окремі сфери (повітря, землю, надра, води тощо). До екологічних злочинів належать: незаконне зайняття рибним, звіриним та іншим водним добувним промислом; порушення ветеринарних правил; незаконне полювання; незаконне видобування корисних копалин; порушення законодавства про континентальний шельф; забруднення водойм і атмосферного повітря; забруднення моря речовинами, шкідливими для здоров'я людей або для живих ресурсів моря, чи іншими відходами і матеріалами; умисне знищення, зруйнування чи пошкодження територій та об'єктів природно-заповідного фонду; незаконна порубка лісу тощо [239, с. 122].

Екологічна безпека – це такий стан навколишнього природного середовища, за якого гарантується запобігання й забезпечується попередження погіршення екологічної ситуації та виникнення небезпеки для здоров'я людей; під час дії воєнного стану та у післявоєнний період екологічна безпека

охоплюватиме такі пріоритетні напрями, як: реформування державного управління у природоохоронній галузі; кліматична політика (запобігання та адаптація до змін клімату); екологічна безпека та ефективне управління відходами; збалансоване використання природних ресурсів в умовах підвищеного попиту і обмежених можливостей; збереження природних екосистем і біологічного різноманіття; відновлення та розвиток природоохоронних територій та об'єктів [356].

Порушення правил екологічної безпеки – це порушення порядку здійснення оцінки впливу на довкілля, правил екологічної безпеки під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів, якщо це спричинило загибель людей, екологічне забруднення значних територій або інші тяжкі наслідки; суспільна небезпечність злочину – злочинне порушення правил екологічної безпеки, що охоплює суспільно небезпечні діяння (дії чи бездіяльність), які призводять до руйнування екологічного балансу в довкіллі, установленого порядку використання природних ресурсів, що спричинило тяжкі матеріальні наслідки – загибель людей, екологічне забруднення значних територій або інші тяжкі наслідки [328].

Військові дії на території України викрили проблему, що потребує негайного рішення. Таке зобов'язання повинно стати пріоритетним. Порушення правил екологічної безпеки мають бути без строку давності притягнення до відповідальності. Екологічні злочини, пов'язані з бойовими діями, мають каратися незалежно від того, скільки часу минуло. Такі дії мають бути прирівняні до серйозних міжнародних злочинів, як, наприклад, воєнні злочини чи злочини проти людства. Питання відповідальності включають судове переслідування конкретних осіб або організацій, причетних до таких дій, та виплати компенсацій за завдані збитки (як державою-агресором, так і безпосередніми винуватцями).

Прийняття міжнародних угод, які зобов'язують країни дотримуватися

екологічних норм навіть під час збройних конфліктів, спрямоване на формування ефективної системи міжнародно-правової відповідальності за заподіяння екологічної шкоди під час збройних конфліктів. І мова тут іде про серйозну екологічну шкоду, яка виникає внаслідок бойових дій. Збитки мають міжнародний характер, адже наслідки руйнування екології не обмежуються лише територією конфлікту. Наприклад: забруднення річок або морів може торкнутися сусідніх країн; викиди токсичних речовин у повітря поширюються на значні відстані, завдаючи шкоди іншим регіонам, а руйнування природних екосистем може призвести до глобальних змін клімату, що вплине на весь світ.

Вищезазначене зумовлює необхідність встановити чіткі правила та покарання на міжнародному рівні для тих, хто завдає шкоди екології під час війни; розробити механізми компенсації постраждалим країнам та регіонам; залучати міжнародні організації (наприклад, ООН, Міжнародний кримінальний суд) для моніторингу та покарання за екологічні злочини; підтримати ініціативи з відновлення довкілля, включно з екологічною реабілітацією зруйнованих територій.

Керуючись Римським статутом Міжнародного кримінального суду, Конвенцією про заборону воєнного або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, Женевськими конвенціями та їх протоколами, постраждалі країни можуть звертатися до Міжнародного суду ООН для відшкодування збитків (наприклад, із позовами щодо агресії росії проти України). З цього приводу вже реалізується документування екологічних правопорушень.

Взагалі порушення правил екологічної безпеки під час дії воєнного стану є надзвичайно складним і небезпечним явищем, яке потребує особливої уваги з боку держави та міжнародної спільноти. В умовах війни ці порушення можуть мати катастрофічні наслідки для довкілля, здоров'я населення та економічної стабільності.

Під час дії воєнного стану збільшуються ризики порушення екологічної безпеки через військові дії, диверсії та знищення критичної інфраструктури. Це

вимагає посиленого моніторингу та контролю з боку держави та міжнародних організацій. В умовах війни часто виникає правова невизначеність, що ускладнює ефективне розслідування та притягнення до відповідальності за порушення екологічних норм. Необхідно забезпечити чітке законодавче регулювання та координацію дій між різними державними органами.

Порушення екологічної безпеки в умовах воєнного стану мають значний вплив на соціально-економічну ситуацію. Забруднення навколишнього середовища може призвести до довгострокових проблем зі здоров'ям населення, втрат сільськогосподарських земель та водних ресурсів, що ускладнює відновлення економіки. Військові дії, у свою чергу, – до екологічних катастроф, таких як вилив нафти, забруднення хімічними речовинами, руйнування природних екосистем. Це вимагає негайних заходів для мінімізації шкідливих наслідків та відновлення постраждалих територій.

Важливу роль у вирішенні проблем екологічної безпеки під час дії воєнного стану відіграє саме міжнародна співпраця. Міжнародні організації можуть надати технічну допомогу, фінансову підтримку та експертні рекомендації для ефективного вирішення екологічних проблем. Зазначене зумовлює необхідність у розробці та впровадженні *Комплексної стратегії* профілактики порушень екологічної безпеки під час війни, котра передбачатиме заходи зі зменшення ризиків, підготовку до надзвичайних ситуацій, а також планування довгострокового відновлення постраждалих регіонів. Важливо забезпечити інформаційну прозорість та своєчасне інформування громадськості про екологічну ситуацію в регіонах, що зазнали військових дій. Це сприятиме підвищенню обізнаності населення та формуванню громадського контролю за дотриманням екологічних норм.

Порушення правил екологічної безпеки під час дії воєнного стану має унікальний набір кримінологічних характеристик, на які впливають надзвичайні умови ведення війни. Ці порушення можуть мати тяжкі та далекосяжні наслідки не лише для навколишнього середовища, але й для здоров'я населення, економіки та загальної стабільності постраждалих регіонів.

Далі детально розглянемо кримінологічні характеристики цих порушень. Під час дії воєнного стану типова нормативно-правова база та механізми забезпечення екологічної безпеки часто порушуються або повністю призупиняються. Така ситуація призводить до низки порушень, зокрема: 1) забруднення природних ресурсів: використання важкої артилерії, вибухівки та інші військові дії можуть призвести до забруднення ґрунту, води та повітря. Наприклад, знищення хімічних заводів або сховищ спричиняє вивільнення небезпечних речовин у навколишнє середовище; 2) вирубки лісів і знищення середовища існування: військові операції часто вимагають очищення лісів та інших природних середовищ існування, що призводить до втрати біорізноманіття та порушення екосистем; 3) незаконного скидання відходів: у хаосі воєнного стану часто спостерігається сплеск незаконного скидання небезпечних відходів і матеріалів, що може мати довгостроковий вплив на навколишнє середовище [86, с. 67; 239; 254; 304].

Суб'єктами, що порушують екологічну безпеку під час дії воєнного стану, можуть бути, зокрема: а) збройні сили: військові формування (національні та іноземні) як організовані суб'єкти можуть здійснювати дії, що ненавмисно чи навмисно завдають шкоди довкіллю; б) повстанські групи та збройні формування: недержавні суб'єкти можуть використовувати відсутність регуляторного нагляду для участі в екологічно шкідливій діяльності для отримання стратегічної чи економічної вигоди; в) корпорації та індустрії: у деяких випадках підприємства можуть скористатися перевагами пом'якшених заходів для обходу екологічних норм, що призводить до серйозних порушень.

Жертвами таких порушень є: а) місцеве населення: громади, які проживають у постраждалих районах, можуть мати проблеми зі здоров'ям через забруднення та втрату природних ресурсів; б) дика природа: представники флори і фауни в зонах конфлікту часто стикаються з серйозною загрозою через руйнування середовища існування та забруднення [93, с. 40].

Розуміння мотивів цих порушень має вирішальне значення для кримінологічного аналізу. Серед поширених мотивацій: військова стратегічна

перевага: знищення природних ресурсів може бути стратегічним кроком, щоб позбавити ворога основних припасів; економічна вигода: використання природних ресурсів або скорочення екологічної безпеки може принести економічні вигоди корпораціям або озброєним групам; недбалість і відчай: у хаосі війни екологічні проблеми часто відходять на другий план, що призводить до недбалих дій, які завдають шкоди навколишньому середовищу; порушення таких міжнародних норм можуть кваліфікуватися як військові злочини, наприклад, у випадках умисного руйнування природного середовища з метою завдати шкоди противнику, що передбачено Протоколом I до Женевських конвенцій та Римським статутом Міжнародного кримінального суду; етична відповідальність: етичні наслідки заподіяння шкоди навколишньому середовищу під час війни виходять за межі безпосередніх наслідків, впливаючи на майбутні покоління та глобальний екологічний баланс [183].

Дотримання правил екологічної безпеки під час дії воєнного стану є ускладненим через розпад нормальних структур управління. Однак деяких заходів можна вжити: міжнародний нагляд: міжнародні органи та неурядові організації можуть відігравати певну роль у моніторингу екологічних порушень та звітуванні про них; постконфліктна відповідальність: створення механізмів для постконфліктних розслідувань і судових переслідувань може допомогти притягнути винних до відповідальності та запобігти майбутнім порушенням [279, с. 21].

Кримінологічна характеристика порушення правил екологічної безпеки в умовах воєнного стану є надзвичайно складною та багатогранною, оскільки охоплює численних учасників, різноманітні мотивації та комплекс взаємопов'язаних соціальних, економічних і воєнних факторів, що ускладнюють ефективне правозастосування та забезпечення підзвітності винних осіб. Розуміння цих особливостей має вирішальне значення для формування комплексних і практично дієвих стратегій захисту навколишнього природного середовища, зокрема в умовах воєнних дій, оскільки дозволяє передбачати потенційні загрози, оцінювати їх масштаб та пріоритети

реагування, а також визначати ефективні механізми превентивних заходів і кримінально-правових санкцій [174; 377, с. 185–187].

Все це передбачає: посилення законодавства: слід розробити та впровадити більш жорсткі законодавчі норми щодо порушення екологічної безпеки під час дії воєнного стану, зараховуючи чіткі механізми відповідальності та санкції; моніторинг та контроль: запровадити системи постійного моніторингу та контролю за екологічною ситуацією в зонах бойових дій, із використанням сучасних технологій та міжнародних стандартів; міжнародну допомогу: залучати міжнародні організації та донорів до процесу відновлення екологічної безпеки в постраждалих регіонах, зокрема для фінансування екологічних проєктів та надання технічної допомоги; освітні програми: розробити та впровадити освітні програми для населення, що містять інформацію про правила екологічної безпеки, заходи з профілактики та дії у випадку екологічних катастроф; підготовку кадрів: підвищувати кваліфікацію фахівців у галузі екологічної безпеки, зокрема правоохоронців, екологів та представників державних органів, для ефективного реагування на порушення під час дії воєнного стану. Таким чином, порушення правил екологічної безпеки в умовах воєнного стану вимагає комплексного підходу, що передбачає законодавчі, соціальні, економічні та екологічні заходи. Це важливий крок для забезпечення стабільності та безпеки як під час конфлікту, так і у післявоєнний період.

Проведений аналіз причин і умов, що детермінують порушення правил екологічної безпеки в Україні, свідчить про їхню складну, багаторівневу та системну природу. Порушення у цій сфері є наслідком поєднання як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників, із-поміж яких ключову роль відіграють інституційні прогалини, нормативна фрагментарність, недосконалість державної екологічної політики, а також економічні інтереси суб'єктів господарювання, що часто переважають над вимогами охорони довкілля.

До об'єктивних чинників слід віднести насамперед слабкість механізмів

екологічного контролю, зниження рівня фінансування природоохоронних заходів, формальність у здійсненні екологічного моніторингу, відсутність належного реагування на виявлені порушення. Важливим аспектом є також наявність корупційних схем у діяльності окремих посадових осіб, що зумовлює толерування екологічно небезпечних практик та системне ігнорування вимог екологічного законодавства.

З-поміж суб'єктивних причин домінують низький рівень екологічної культури та правосвідомості як у населення загалом, так і у відповідальних посадовців та працівників підприємств, недостатня фахова підготовка персоналу, відсутність стимулів до дотримання екологічних стандартів. Особливо актуальним є й чинник воєнного стану, який суттєво ускладнює реалізацію нагляду та контролю, а також послаблює увагу держави до питань охорони довкілля через пріоритетність безпекових завдань [140, с. 375–379].

Варто зазначити, що більшість порушень відбувається на фоні системного нехтування принципами сталого розвитку та безкарності правопорушників, що створює відчуття всюдозволеності. Як наслідок, порушення правил екологічної безпеки сприймається не як суспільно небезпечне діяння, а як звична господарська практика в умовах слабого контролю.

Зважаючи на вищенаведене, доходимо висновку, що ефективне запобігання таким порушенням потребує комплексного підходу як на рівні вдосконалення законодавства, так і у сфері забезпечення його реалізації. Необхідне запровадження системних механізмів протидії, що охоплюватимуть не лише каральний, а й превентивний, просвітницький та управлінський інструментарій. Визначення детермінант екологічної злочинності є важливою передумовою розробки ефективної стратегії запобігання, яка повинна базуватися на взаємодії держави, бізнесу, громадськості та наукового середовища.

Таким чином, причини та умови вчинення порушень правил екологічної безпеки в Україні мають багатofакторний характер та значно ускладнюються

під час дії воєнного стану. Це потребує розробки інтегрованих кримінологічних заходів, що враховують не лише економічні та правові аспекти, але й специфічні умови воєнних дій та відбудови держави.

Аналіз причин та умов вчинення порушень правил екологічної безпеки свідчить про багатофакторний характер їх детермінації, що зумовлюється взаємодією економічних, правових, організаційно-управлінських, соціально-психологічних та природних чинників. Особливого значення у сучасних умовах набувають специфічні детермінанти, пов'язані з воєнним станом, що значно ускладнюють систему забезпечення екологічної безпеки через руйнування об'єктів критичної інфраструктури, відсутність ефективного контролю та збільшення латентності екологічних злочинів. Емпіричні дані підтверджують, що економічні та правові причини є основними каталізаторами вчинення порушень, тоді як умови воєнного часу виступають потужним мультиплікатором їх негативних наслідків. Прогнозні оцінки вказують на ймовірне посилення тенденцій до зростання кількості порушень правил екологічної безпеки під час післявоєнної відбудови країни, що потребує розробки інтегрованих заходів запобігання на державному, регіональному та локальному рівнях із урахуванням міжнародного досвіду та практики екологічної безпеки в умовах збройних конфліктів.

Висновки до розділу 2

1. З'ясовано, що порушення правил екологічної безпеки є кримінальним правопорушенням підвищеної суспільної небезпеки, що має багатокомпонентний характер і посягає на екологічну безпеку як складову національної безпеки України, право людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля, економічну стабільність держави та екологічні права майбутніх поколінь. Встановлено, що кримінологічна характеристика цього злочину містить такі ключові елементи: 1) правову характеристику, відповідно до якої

ст. 236 КК України передбачає відповідальність за порушення встановлених законодавством правил екологічної безпеки, що спричинили загибель людей, екологічне забруднення значних територій або інші тяжкі наслідки. Особливістю цього злочину є те, що він має формальний склад та широкий об'єкт посягання, що охоплює правила екологічної безпеки в усіх сферах господарської діяльності; 2) соціальну характеристику, що визначає високий рівень латентності зазначених правопорушень, недооцінку їхньої суспільної небезпеки та низьку екологічну культуру населення. Встановлено, що наслідками таких злочинів є погіршення здоров'я населення, зростання рівня захворюваності, зниження якості життя та посилення соціальної напруги; 3) економічну характеристику, що відображає значні матеріальні збитки держави, регіонів та місцевих громад, включно з витратами на ліквідацію наслідків забруднення довкілля, відновлення інфраструктури, зниження продуктивності сільського господарства, втратою інвестиційної привабливості та економічної стабільності регіонів; 4) екологічну характеристику, що охоплює деградацію ґрунтів, забруднення водних ресурсів та атмосферного повітря, знищення флори і фауни, втрату біорізноманіття, руйнування екосистем та порушення природного балансу. Особливу небезпеку становить масштабність та відкладений у часі характер негативних наслідків; 5) організаційно-управлінську характеристику, що відображає прогалини у системі державного управління та екологічного контролю, недостатність ресурсного та кадрового забезпечення природоохоронної діяльності, низьку ефективність роботи відповідальних органів та наявність корупційних ризиків у сфері погодження проєктів, перевірок та видачі дозволів.

2. Здійснено класифікацію причин та умов вчинення злочинів, передбачених ст. 236 КК України, зокрема: а) економічні причини: прагнення суб'єктів господарювання мінімізувати витрати на природоохоронні заходи, максимізувати прибуток за рахунок порушення екологічного законодавства, відсутність стимулів до дотримання правил екологічної безпеки; б) правові причини: недосконалість нормативно-правової бази у сфері екологічної

безпеки, нечіткість окремих положень ст. 236 КК України, відсутність уніфікованих критеріїв істотної шкоди, неузгодженість екологічного та кримінального законодавства; в) організаційно-управлінські причини: слабкість механізмів державного контролю, недостатність фінансування природоохоронної діяльності, формальність проведення екологічного моніторингу, відсутність належної координації між органами влади та контролюючими інстанціями, корупційні прояви у сфері погодження та нагляду; г) соціально-психологічні причини: низький рівень екологічної культури, правосвідомості та відповідальності серед населення, посадових осіб, керівників підприємств, домінування економічної вигоди над екологічними стандартами; д) загальносоціальні умови: високий рівень техногенного навантаження у промислових регіонах, застаріла інфраструктура, невідповідність екологічної політики сучасним викликам; е) природні умови: розташування небезпечних виробництв поблизу водних джерел, густонаселених територій та екологічно вразливих зон; ж) умови воєнного стану: активні бойові дії, руйнування очисних споруд, хімічних підприємств, мінування територій, відсутність державного контролю на тимчасово окупованих територіях, використання екологічної шкоди як засобу воєнної стратегії.

Сформульовано висновок, що порушення правил екологічної безпеки під час дії воєнного стану зумовлюється поєднанням об'єктивних та суб'єктивних чинників, зокрема: об'єктивно – недосконалістю системи управління, відсутністю належної інституційної спроможності органів влади, специфікою воєнної ситуації; суб'єктивно – недбалістю, халатністю, корисливими та воєнно-стратегічними мотивами правопорушників.

РОЗДІЛ 3

СУБ'ЄКТИ ЗАПОБІГАННЯ ПОРУШЕННЯМ ПРАВИЛ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЇХНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Суб'єкти, що реалізують загальносоціальні заходи запобігання порушенням правил екологічної безпеки

Порушення екологічних правил призводить до деградації природних ресурсів, забруднення повітря, води і ґрунтів, що врешті-решт негативно впливає на здоров'я людей і стан екосистем. Екологічна безпека тісно пов'язана з кліматичними змінами. Недотримання екологічних стандартів призводить до підвищення викидів парникових газів, що посилює глобальне потепління та зміну клімату. Забруднення і виснаження природних ресурсів мають значні економічні наслідки, як-от підвищення витрат на охорону здоров'я, зниження продуктивності сільського господарства і туризму, а також втрати в біорізноманітті. Громадськість стає все більш обізнаною і вимогливою щодо питань екологічної безпеки. Соціальні заходи запобігання порушенням екологічних правил передбачають просвітницькі кампанії, навчальні програми, а також громадський контроль і участь у прийнятті екологічних рішень. Дотримання екологічних законів і стандартів є обов'язковим для забезпечення стійкого розвитку. Порушення цих правил призводить до юридичних санкцій і штрафів, що також стимулює підприємства і громадян дотримуватися екологічних норм. Забруднення навколишнього середовища має прямий вплив на здоров'я людей, викликаючи різні захворювання, зокрема респіраторні та онкологічні. Запобігання порушенням екологічної безпеки сприяє поліпшенню загального стану здоров'я населення. Багато країн взяли на себе міжнародні зобов'язання щодо охорони навколишнього середовища, включно з Паризькою угодою щодо клімату. Виконання цих зобов'язань вимагає впровадження ефективних заходів запобігання екологічним порушенням.

Реалізація загальносоціальних заходів запобігання порушенням правил екологічної безпеки є необхідною умовою для забезпечення сталого розвитку, захисту здоров'я людей і збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь.

Однозначно, війна та її наслідки вже спричинили найбільшу екологічну катастрофу в Україні. Військова агресія Росії здатна ускладнити вже існуючі екологічні проблеми.

Через те, що удари агресором завдаються по інфраструктурі, більшість злочинів пов'язані з пошкодженням промислових об'єктів (виникають численні пожежі на нафтобазах, руйнування промислових комплексів, неможливість та складнощі проведення екологічної експертизи, порушення правил екологічної безпеки, порядку експлуатації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів тощо). Бойові дії ведуться вже на понад 44 % природоохоронних територій України [296].

У цих умовах особливо актуальним стає розвиток комплексного інструментарію та методології для виявлення, збору й аналізу негативних наслідків війни для навколишнього природного середовища. Ситуація, що склалася, є безпрецедентною не лише для України, а й для всієї Європи, що підкреслює важливість системного підходу до проблеми. Ключовим завданням є не лише накопичення даних – із відкритих джерел, медіа, офіційних заяв державних органів, чат-ботів, електронних ресурсів та через моніторинг діяльності українських і зарубіжних екологічних організацій і активістів – але й створення ефективних механізмів обробки, систематизації та практичного використання цієї інформації. Такий підхід дозволяє своєчасно і адекватно реагувати на екологічні ризики, оцінювати масштаби завданої шкоди та формувати стратегії її відшкодування й превенції подібних порушень у майбутньому.

У цих умовах є потреба в рішучих діях із боку держави та правоохоронних органів, бо на них покладено важливі завдання протидіяти злочинності та оперативно реагувати на злочини. В умовах війни швидко

відбувається переосмислення фундаментальних понять та навіть зміна парадигми запобігання екологічній злочинності, а отже, для всієї наукової спільноти та практичних працівників постають непрості завдання і виклики дослідження, розробки і впровадження відповідних засобів запобігання.

Проблема відносин суспільства та природи – найважливіша проблема сучасності. Це очевидно, проте стає все більш очевидним, що нераціональне, неконтрольоване й злочинне виснажливе використання ресурсів навколишнього природного середовища, що обумовлене цілим комплексом об'єктивних обставин та суб'єктивних подій, здатне тільки наблизити нас до екологічної катастрофи. За таких чинників завданням держави та суспільства є впровадження конституційних приписів у повсякденне життя. Відповідно до ст. 16 Конституції України забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території нашої країни, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, підривів нафтобаз, руйнування об'єктів промисловості (неконтрольовані викиди яких здатні заподіяти шкоду екосистемі планети), пошкоджень у енергетичній мережі України, зайнятості 44 % природоохоронних територій України веденням бойових дій, а тепер ще й подолання наслідків підриву Каховської ГЕС (катастрофа планетарного масштабу) стає одним із пріоритетних завдань державної політики та обов'язком суспільства, адже від ефективності цих заходів залежить не лише збереження біорізноманіття та природних ресурсів, а й безпека життя і здоров'я населення, відновлення стабільності економічних і соціальних систем, а також здатність країни протистояти подальшим екологічним і техногенним ризикам [237].

На шляху вирішення сучасних екологічних проблем в Україні постає довгострокова державна екологічна політика, що поєднує сукупність заходів загальносоціального, правового та спеціально-кримінологічного характеру протидії правопорушенням, в тому числі злочинним проявам у сфері довкілля. У Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28 лютого 2019 р. наголошується,

що головною ідеєю цієї стратегії повинна стати збалансована експлуатація природних ресурсів, а також пріоритетність питань захисту довкілля, що унеможливить знищення досягнення збалансованого (сталого) розвитку [74, с. 29].

Проблему запобігання порушенням правил екологічної безпеки як комплексну кримінологічну та екологічно-правову категорію розглядали багато вчених із різних галузей знань, як-от: М. Алфьоров, Ю. Андрейцев, Ю. Бандажевський, В. Барановський, Г. Білявський, М. Бойко, О. Бондар, В. Борисов, О. Вишневський, С. Гавриш, А. Гетьман, В. Голіна, Д. Гродзинський, В. Гуцал, П. Дагель, Б. Данилишин, О. Джужа, О. Денищик, О. Дмитрук, С. Дорогунцов, О. Драпіковський, В. Дрьомін, О. Дудоров, Е. Жевлаков, Т. Єгорова, С. Ісаєв, В. Карамушка, О. Карпюк, Т. Кобак, О. Ковальчук, О. Колбасов, З. Корчева, І. Лановенко, Г. Левіна, Ф. Лопушанський, В. Ляшенко, В. Матвійчук, С. Матус, М. Мельник, Т. Мислива, І. Митрофанов, О. М'ягченко, В. Навроцький, О. Назарова, О. Ободовський, Я. Олійник, Е. Палієнко, І. Підкамінний, П. Повеліцина, Г. Поліщук, В. Присяжний, М. Приходько, В. Радченко, С. Романчук, Л. Руденко, Г. Рудько, А. Сердюк, Ю. Сілецький, В. Стецюк, В. Стусь, В. Трембицький, В. Хільчевський, С. Чорний, М. Чумаченко, В. Шевченко, Ю. Шемшученко, П. Шищенко, Ю. Щур, А. Юрченко та ін. [115; 121; 145; 198; 297; 413]. Однак складність і багатоаспектність зазначеної проблеми потребують подальшої розробки наукових основ запобігання порушенням правил екологічної безпеки відповідно до потреб практики, особливо під час дії воєнного стану. Отже, актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю узагальнення, розробки та застосування принципово нових положень щодо загальносоціальних заходів запобігання порушенням правил екологічної безпеки.

Протидія злочинності – це глобальна проблема сучасного цивілізованого суспільства. А діяльність із перешкоджання вчиненню злочинів здійснюється насамперед із метою перервати дію чинників, що їх зумовлювали, і тим самим

здатні перешкодити подальшому їх вчиненню, існуванню злочинності в сучасних параметрах та її збільшенню тощо [187, с. 318].

Загальносоціальні заходи запобігання злочинності спрямовані на послаблення або повне усунення комплексу негативних соціальних впливів, що формують криміногенне середовище, а також на формування умов, у яких діють чинники, протилежні за своєю природою злочинним проявам. Такий різновид профілактики охоплює наймасштабніші та довготривалі напрями соціальної діяльності, які пов'язані з вирішенням ключових економічних, політичних, культурних, управлінських та інших суспільно значущих завдань у контексті державної політики.

У системі попередження злочинності загальносоціальна профілактика посідає провідне місце, оскільки поєднує найвпливовіші та стратегічно важливі напрями діяльності, покликані забезпечити правомірну поведінку населення. Адресатами таких заходів можуть виступати як усі громадяни країни, так і окремі регіональні спільноти, наприклад жителі промислових зон чи територій, що мають підвищений рівень соціальних ризиків [75, с. 113; 182, с. 226].

Системне впровадження загальносоціальних заходів формує належні економічні, політичні, управлінські та інші передумови для спеціально-кримінологічних методів впливу. Хоча ці заходи і не спрямовані безпосередньо на подолання злочинності, їх реалізація істотно впливає на загальну криміногенну ситуацію, адже вони зачіпають фундаментальні аспекти соціального розвитку, що визначають рівень безпеки суспільства.

У науковій літературі загальну профілактику злочинів також розглядають як діяльність, що охоплює дослідження причин та умов, які породжують злочинність, а також розроблення й реалізацію заходів, спрямованих на їх усунення або послаблення [267, с. 141].

Сучасне суспільство має широкий спектр інструментів впливу на формування моральних орієнтирів і правосвідомості особи. Значну роль у цьому процесі відіграють засоби масової інформації – інтернет-ресурси, соціальні мережі, друковані видання, телебачення, радіо та кіноіндустрія.

Зростає розуміння необхідності максимально ефективного використання цих ресурсів для розв'язання як соціальних, так і правових викликів. Важливу роль у зниженні рівня злочинності також відіграють заходи, спрямовані на підтримку освіти, розвиток культури, збереження духовних традицій і формування відповідального ставлення до питань екологічної безпеки [97; 287].

На сучасному етапі розвитку науки спостерігається підвищений інтерес як до методологічних проблем прирощення нового знання загалом, так і до інтенсивної розробки концептуальних засад нових теорій або інноваційних підходів до вже наявних знань, на яких у подальшому базуватиметься практичний сегмент життєдіяльності соціуму. Висування на передній край науки методологічних проблем та зміна їхнього змісту викликані двома основними причинами – ускладненням процесів соціальних досліджень, що зумовлене різноманітністю, динамічністю й численністю об'єктів пізнання, а також суперечливістю соціальних завдань, що одночасно вирішуються.

Кожна трансформація кримінологічних знань у соціальній практиці так само визначає необхідність звернення до проблем методологічного плану. Бо неможливо вирішити завдання ефективного запобігання злочинним проявам того чи іншого виду, в тому числі злочинам проти довкілля, без відповідного теоретичного обґрунтування головних шляхів його розв'язання, зважаючи на вже наявний досвід, без чіткої думки про предмет та об'єкт певного дослідницького простору й розуміння двоїстої природи зв'язку «теорія з практикою». Адже кримінологічна діяльність є не тільки науковою сферою, але і прикладною та аналітичною (управлінською) діяльністю [92, с. 118; 352].

Ефективність будь-якої практичної діяльності соціального інституту багаторазово підсилюється, якщо його діяльність має відповідне чітке теоретичне обґрунтування щодо природи, призначення, остаточної мети його функціонування, форм і методів забезпечення реалізації цієї діяльності, критеріїв оцінки досягнутого тощо. Висловлене є особливо важливим у світлі вдосконалення сучасних уявлень про цілеспрямований потенціал системи протидії злочинності, в якому необхідно спочатку оптимізувати уявлення про

ідеальну модель діяльності, яка відображає цю систему [275, с. 19].

Використання загальносоціальних заходів у сфері запобігання порушенням правил екологічної безпеки тісно пов'язане з особливостями взаємодії людини та природного середовища. На макрорівні формуються умови, що створюють антикриміногенний ефект і сприяють дотриманню екологічного законодавства. Ключовими в цьому процесі є реалізація заходів, спрямованих на вдосконалення промислових технологій, особливо у металургійній, видобувній та інших галузях із високим рівнем негативного впливу на природу; підвищення культури землеробства; оновлення транспортного парку; впровадження безвідходних виробничих процесів; а також розвиток правової та екологічної свідомості громадян. Ефективність цих антикриміногенних чинників посилюється науково обґрунтованим підходом до інших, що впливають на поведінку людини, її звички, екологічну свідомість і самооцінку.

Внесок у боротьбу з екологічною злочинністю роблять численні громадські організації, Партія Зелених України, національні та міжнародні неурядові екологічні структури, а також засоби масової інформації й інтернет-ресурси. Ці суб'єкти взаємодіють із державними органами, допомагають природоохоронним та правоохоронним структурам у профілактиці правопорушень та безпосередньо виявляють і ліквідовують порушення екологічного законодавства.

Підвищення ефективності профілактики таких злочинів неможливе без удосконалення правової бази у сфері екологічної безпеки. З цією метою здійснюється активна законотворча діяльність, спрямована на координацію дій законодавчої та виконавчої влади, громадських організацій, науковців і практиків для розробки та впровадження нових нормативних актів. Важливим чинником залишається постійне формування еколого-правової свідомості на рівні суспільства й окремої особи, що реалізує потенціал профілактичної діяльності. Це створює можливість подолати негативні деформації свідомості, такі як інертність, стереотипність мислення, безвідповідальність,

некомпетентність, протекціонізм або кар'єризм [239, с. 47].

Розуміємо, що дієвої протидії екологічним злочинам неможливо досягти без послідовних, спланованих та скоординованих дій, об'єднаних загальною концепцією. Саме тому, що екологічна злочинність має системний характер, вона потребує такого самого системного підходу і в її подоланні.

Очевидно, що така діяльність не охоплює репресивну, превентивну та комплексну складові протидії злочинності. Отже, у такій діяльності немає кримінологічної складової, спрямованої на нейтралізацію явищ, що детермінують злочинність, насамперед соціального характеру, адже, за словами М. Ганді [32], будь-який злочин – свого роду хвороба. А О. Литвак із цього приводу зазначав: «Насправді, найбільш зручно і успішно боротьба могла б вестись, якби злочинців фізично знищували. Але держава не воює із хворими та не вихованими» [273, с. 52].

Сучасні характеристики екологічної злочинності в Україні, її масштаби, поширення, трансформаційні процеси та небезпечні тенденції розвитку вимагають адекватного реагування держави та суспільства на наявні загрози. Зважаючи на системний характер екологічної злочинності як явища, системними та комплексними мають бути так само й заходи реагування, що мають втілюватись у розробленні та реалізації дієвої стратегії протидії екологічній злочинності. В. Тацій зауважував: опрацювання й реалізація ефективних стратегій протидії злочинності – справа дуже складна. Цим держави світу займаються не одну сотню років, однак кардинальних успіхів у зазначеній сфері поки що не досягнуто, хоча енергійні, багаторівневі за масштабом, обґрунтовані, реальні, конкретні, а не декларативні, ресурсно забезпечені запобіжні заходи дають помітні позитивні наслідки [326].

Протидія екологічній злочинності є одним із найбільш складних і специфічних напрямів соціально-правової діяльності, що зумовлене низкою чинників. Із-поміж них слід виділити: надзвичайно високий рівень латентності цих злочинів, який наближається до 100%; здатність екологічних правопорушень спричиняти масштабні екологічні катастрофи;

транснаціональний характер злочинності, зумовлений глобалізаційними процесами та техногенним впливом на природні системи; неможливість порівняння руйнівного ефекту і тривалості негативних наслідків таких злочинів із наслідками інших видів кримінальної діяльності; високий ступінь соціальної небезпеки та всеохопний негативний вплив, що не відображається в офіційній статистиці. Крім того, відсутність єдиної геоінформаційної системи для точного визначення рівня та характеристик екологічних злочинів, недостатній рівень судово-слідчої практики та оперативно-розшукової діяльності, а також відсутність спеціалізованих екологічних судів значно ускладнюють ефективну протидію цьому виду злочинів [381, с. 3–18].

Така запобіжна діяльність може бути ефективною за умови додержання певних вимог. До цих вимог (чинників) відносять: визначення стратегії, у тому числі мети, завдань, стратегічних напрямів та результатів запобіжної діяльності; адекватне уявлення про стан функціонування безпосереднього й опосередкованого предмета діяльності; прогнозування змін і тенденцій предмета діяльності; визначення порядку, методики, форм, засобів запобіжної діяльності, загальних засад її тактики, адекватних цим засобам суб'єктів застосування; інформаційне забезпечення реалізації визначених завдань, передусім стосовно злочинності, її причин і умов, інших детермінантів, динаміки зміни, спрямування та змісту запобіжних заходів і засобів, оцінки їхньої результативності, відповідних знань та умінь (навичок) суб'єктів діяльності; прийняття потрібних управлінських рішень, зокрема затвердження планів запобіжної роботи та організаційних заходів щодо їх запровадження, обов'язків суб'єктів діяльності стосовно виконання останніх; координацію запобіжної діяльності за горизонталлю та вертикаллю; здійснення контролю виконання; забезпечення правового регулювання; матеріальне та в цілому ресурсне забезпечення [187, с. 358–359]. Також підкреслюють, що згідно з визначеною політикою держави у сфері протидії злочинності повинні бути розроблені й у легітимній формі офіційно визначені стратегія та концептуальні засади (концепції) її реалізації [189, с. 224]. О. Литвинов розглядав цілі протидії

злочинності з різних позицій та на різних рівнях функціонування системи: загальносоціальна ціль через комплексне забезпечення безпеки, інституційна – через зменшення ймовірності вчинення злочинів, ціль організації системи – через визначену позицію щодо її ролі та місця, функціональна – через зниження рівня злочинності, і спеціальна – через визначення пріоритетів діяльності [275, с. 381].

Визначаючи, зважаючи на виклики сьогодення, шляхи реалізації загальносоціальних заходів запобігання порушенням правил екологічної безпеки України відповідно до ієрархії соціальних цінностей, встановлених ст. 3 Конституції України, слід пам'ятати, що головною метою будь-якої діяльності держави, у тому числі й протидії злочинності, має бути визнано захист людини від посягань на її життя, здоров'я та інші природні права. Саме потреба в такому захисті й зумовлює необхідність і корисність такої діяльності для суспільства. Зважаючи на спрямованість екологічних посягань, такою соціальною потребою може бути визнано забезпечення дотримання екологічних прав людини (на екологічно безпечне довкілля) [237]. У вузькому сенсі ці права розуміються як безпосередньо право на безпечне навколишнє природне середовище; у широкому – як права, пов'язані з використанням та відтворенням природних ресурсів і охороною довкілля [116, с. 181; 117, с. 180–202].

Нормативно визначеними Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» екологічними правами громадян (ст. 9) є безпечне для їхнього життя та здоров'я навколишнє природне середовище; участь в обговоренні та внесення пропозицій до проєктів нормативно-правових актів, матеріалів щодо розміщення, будівництва і реконструкції об'єктів, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища, внесення пропозицій до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, юридичних осіб, що беруть участь у прийнятті рішень із цих питань; участь в розробці та здійсненні заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального і комплексного використання природних ресурсів; здійснення загального і спеціального використання природних ресурсів;

об'єднання в громадські природоохоронні формування; вільний доступ до інформації про стан навколишнього природного середовища (екологічної інформації) та вільне отримання, використання, поширення та зберігання такої інформації, за винятком обмежень, встановлених законом; участь у громадських обговореннях з питань впливу планованої діяльності на довкілля; одержання екологічної освіти; подання до суду позовів до державних органів, підприємств, установ, організацій і громадян про відшкодування шкоди, заподіяної їх здоров'ю та майну внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовище; оскарження у судовому порядку рішень, дій або бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб щодо порушення екологічних прав громадян у порядку, передбаченому законом [201]. Також екологічні права громадян закріплені у Кодексі України про надра, Земельному кодексі України, Водному кодексі України, Лісовому кодексі України, окремих екологічних законах. Основними, найважливішими екологічними правами людини є визначені ст. 50 Конституції України право на безпечне для життя і здоров'я довкілля; право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення; право на відшкодування шкоди, завданої громадянам порушенням зазначених прав [23; 90, с. 23; 91, 201; 214; 232].

Отже, кінцевою метою протидії екологічній злочинності є захист людини від злочинних посягань на її екологічні права, зокрема у сфері забезпечення системи екологічної безпеки довкілля, охорони навколишнього природного середовища, охорони, використання, збереження та відтворення природних ресурсів. Це та мета (держави, суспільства і наша), до якої потрібно прагнути, постійно наближаючись до неї. На шляху реалізації протидії злочинності треба визначити завдання такої діяльності. Такими завданнями вважаємо: забезпечення переходу на якісно новий ступінь протидії злочинності, що відповідає сучасним соціально-економічним реаліям; досягнення необхідної цілеспрямованості й комплексності протидії злочинності; забезпечення єдності

дій всіх суб'єктів протидії злочинності; широке залучення до діяльності державних органів та інститутів громадянського суспільства; забезпечення паритету в застосуванні заходів переконання і примусу; створення в Україні системи належного інформаційно-аналітичного забезпечення протидії екологічній злочинності на підставі результатів аналізу достовірних відомостей про її стан і детермінуючі чинники, а також моніторингових даних про стан навколишнього природного середовища; мінімізацію впливу криміногенних чинників і практичних можливостей учинення екологічних злочинів; підвищення ефективності правозастосовної діяльності органів кримінальної юстиції щодо виявлення, розкриття екологічних злочинів, їх розслідування, судового розгляду та виконання покарань; здійснення інформаційного впливу на різні соціальні групи з метою формування нетерпимого ставлення до екологічних правопорушень; посилення ролі інститутів громадянського суспільства у протидії екологічній злочинності [23, с. 34; 83, с. 80; 276, с. 23]. Відповідно, систему принципів протидії екологічній злочинності можна представити у такому вигляді: системності, комплексності, відповідності, пріоритетності запобіжних заходів, міжнародного співробітництва, взаємодії влади з громадськістю, адекватного забезпечення.

Наприклад, застосування системного підходу створює можливості для об'єктивного вивчення феномена екологічної злочинності, а отже, і теоретичного розв'язання проблеми протидії їй, а також практичного застосування заходів протидії екологічній злочинності. Якщо такі заходи не є відповідними сутності об'єкта протидії (у нашому випадку – система екологічної безпеки довілля; як явище, котре є частиною загальної безпеки держави разом із іншими її видами та формує систему національної безпеки України; входять екологічна, військова, суспільна (охорона громадського порядку тощо), соціально-політична, економічна, особиста й інші види безпеки. Вони складають широку систему ключових цінностей, пріоритетно забезпечених і захищених Конституцією України, та є частиною глобальної безпеки. У постчорнобильській Україні екологічна безпека поряд із військовою

й особистою є одним із найбільш складних видів суспільних відносин, що впливають на формування національного інтересу. Це пов'язане також із історичною необхідністю збереження генотипу українського народу, недопущення виродження нації в умовах триваючої екологічної кризи, яка постійно змінює свої біосоціальні характеристики та ускладнюється техногенними аваріями і катастрофами, забезпечення необхідного фізичного та морального здоров'я населення), вони неспроможні й дієво впливати на цей об'єкт. Відповідно до зазначеного підходу явища, об'єкти дослідження розглядаються як система, між частинами якої існують взаємозв'язки. Усі складові такої системи взаємодіють між собою та є взаємозалежними [282, с. 121].

Відповідно до положень ст. 236 КК України забезпечення організації та функціонування системи протидії екологічній злочинності повинно відповідати тим явищам і процесам, які їх зумовлюють. Вплив на криміногенні чинники екологічної злочинності має здійснюватися з урахуванням її багаторівневого характеру (мається на увазі мінімізація та нейтралізація тих детермінант, що відбуваються як на загальному рівні, так і на рівні окремого різновиду екологічної злочинності (злочини проти довкілля), а також на рівні конкретного злочину (порушення правил екологічної безпеки)) [253].

Протидія злочинності (як особливий інтегрований, багаторівневий об'єкт соціального управління) складається з різноманітної за формами діяльності відповідних суб'єктів [83, с. 45] та зумовлює необхідність відповідності та узгодженості системи протидії екологічній злочинності з державно-управлінською діяльністю у сферах, що межують або перетинаються з зазначеною. Функціонування системи протидії екологічній злочинності має узгоджуватися насамперед із загальносоціальними державними управлінськими стратегіями, стратегіями протидії злочинності, а також державного управління у сфері реалізації екологічної політики.

Відповідно до ст. 3 «Основні принципи охорони навколишнього природного середовища» Закону України «Про охорону навколишнього

природного середовища» [201] та думок низки науковців: соціальна цінність запобігання злочинам проти довкілля охоплює не тільки скорочення сфери застосування кримінально-правових норм, але й зменшення ціни екологічної злочинності, тобто скорочення її шкідливих наслідків [157, с. 75].

Необхідно також враховувати, що, незважаючи на те, що запобіжні заходи повинні бути економічно вигідними та економічно-раціональними (вимоги мінімізації матеріальних витрат), не можна очікувати позитивного економічного балансу під час організації та функціонування профілактики злочинів.

Забруднення навколишнього природного середовища впливає на всі сфери життя, зокрема здоров'я людей, флору і фауну, а також клімат. Наприклад, хімічне забруднення водних ресурсів призводить до загибелі риби та інших водних організмів, що впливає на всю екосистему. Екологічні катастрофи, такі як розливи нафти, промислові аварії або лісові пожежі, вимагають великих витрат на ліквідацію наслідків. Впровадження превентивних заходів дозволяє знизити ризик виникнення таких ситуацій і, відповідно, зменшити фінансові витрати на їх подолання. Громадськість стає все більш обізнаною про важливість екологічної безпеки. Суспільний тиск сприяє тому, що компанії і уряди змушені враховувати екологічні ризики в своїй діяльності. Наприклад, компанії, що дотримуються екологічних стандартів, одержують більше підтримки від споживачів і інвесторів. Погіршення стану навколишнього природного середовища безпосередньо впливає на здоров'я людей. Забруднені повітря, вода та їжа можуть викликати серйозні захворювання, як-от рак, респіраторні захворювання та ін. Запобігання порушенням екологічної безпеки сприяє збереженню здоров'я нації. Багато країн мають жорстке екологічне законодавство, яке передбачає серйозні санкції за його порушення. Дотримання екологічних законів допомагає уникнути штрафів, зупинки виробництва та інших юридичних наслідків. Країни підписують міжнародні угоди, такі як Паризька угода, які передбачають конкретні заходи щодо зниження викидів парникових газів та інших

екологічних забруднювачів. Виконання цих зобов'язань є важливим для збереження міжнародної репутації та забезпечення глобальної екологічної стабільності. Сучасні технології дозволяють розробляти більш ефективні методи запобігання екологічним порушенням. Використання інноваційних рішень сприяє більш стійкому та екологічно безпечному розвитку промисловості та інших сфер. Загальносоціальні заходи запобігання порушенням правил екологічної безпеки є комплексом дій, що охоплює просвіту, законодавчі ініціативи, економічні стимули та технологічні інновації. Вони спрямовані на захист навколишнього середовища, забезпечення здоров'я населення та підтримку сталого розвитку суспільства [124, с. 86; 227, с. 28].

Підсумовуючи, зазначимо, що об'єктивна ситуація сьогодення в нашій країні – це наявні результати та продовження загрози всіх ризиків зовнішньої агресії; стан справ, за якого спостерігаємо результати структурних реформ (практично в кожному секторі суспільного життя, в тому числі безпеки довкілля), що у сукупності не дає можливості для належного ресурсного забезпечення ефективного функціонування системи протидії екологічній злочинності, навіть на шкоду розв'язання інших актуальних соціальних завдань держави та суспільства.

Таким чином, розглянуті у дослідженні положення про заходи протидії екологічній злочинності відображають наше бачення наявних проблем у цій сфері. Практична реалізація визначених вище категорій має відбуватися в межах загального механізму заходів протидії злочинності проти безпеки довкілля. А дослідження заходів кримінології та проблем запобігання порушенням правил екологічної безпеки України не обмежуються тільки розглядом загальносоціальних засобів, а потребують деталізації у подальших дослідженнях соціально-кримінологічних засобів запобігання порушенням правил екологічної безпеки тощо.

Вважаємо за необхідне запропонувати такі напрями удосконалення загальносоціальних заходів запобігання порушенням правил екологічної безпеки в Україні:

1. Створення єдиної національної геоінформаційної системи моніторингу екологічної безпеки; об'єднання даних із державних реєстрів, супутникового моніторингу, екологічних інспекцій та громадських ініціатив для відслідковування порушень у режимі реального часу – це дозволить ефективно координувати дії державних органів, громадськості та бізнесу;

2. Інституціоналізація екологічної освіти на всіх рівнях навчання; запровадження обов'язкових навчальних модулів з екологічної безпеки та правової відповідальності у програми загальної середньої, професійної та вищої освіти. Формування екологічної правосвідомості з дитинства зменшить кількість правопорушень у майбутньому;

3. Створення спеціалізованих екологічних судів або судових палат для ефективного та швидкого розгляду справ, пов'язаних із порушенням правил екологічної безпеки (потрібна спеціалізація суддів та прокурорів у сфері екологічного права);

4. Розширення повноважень органів місцевого самоврядування у сфері екологічного контролю; надання їм права здійснювати адміністративні стягнення за порушення правил екологічної безпеки, що сприятиме оперативності реагування;

5. Запровадження економічних стимулів для підприємств; надання податкових пільг, грантів, субсидій підприємствам, що впроваджують безвідходні технології, сучасні системи очищення та екологічного менеджменту;

6. Розробка та впровадження Національної стратегії комунікації у сфері екологічної безпеки; формування позитивної суспільної думки щодо дотримання екологічних правил, поширення соціальної реклами та інформаційних кампаній у ЗМІ та соцмережах;

7. Інтеграція міжнародного досвіду та практик; адаптація моделей екологічної політики ЄС до українських реалій, зокрема у питаннях сталого розвитку, поводження з відходами та захисту біорізноманіття;

8. Розвиток партнерства між державними органами, бізнесом та

громадськістю (Public Private Partnership) у сфері екологічної безпеки; спільна реалізація екологічних проєктів, будівництво очисних споруд, моніторингових станцій, що підвищить відповідальність бізнесу та зменшить навантаження на бюджет;

9. Створення екологічної поліції або спеціалізованих підрозділів у складі Національної поліції України для оперативного виявлення, припинення та розслідування екологічних правопорушень;

10. Розробка єдиної методики обліку та оцінки збитків, завданих порушеннями правил екологічної безпеки – це дозволить уніфікувати практику притягнення винних до відповідальності та визначення розміру шкоди.

Впровадження запропонованих заходів сприятиме підвищенню ефективності загальносоціальної профілактики, створенню умов для сталого розвитку держави та зниженню рівня екологічної злочинності, що є критично важливим в умовах воєнного та післявоєнного відновлення України [137, с. 718–722].

Таким чином, здійснений аналіз дозволяє дійти висновку, що загальносоціальні заходи запобігання порушенням правил екологічної безпеки є важливою складовою комплексної стратегії протидії екологічній злочинності. Їхня специфіка полягає у превентивному характері, спрямованому не лише на усунення чинників, які детермінують протиправну поведінку, а й на створення умов для формування у суспільстві високого рівня екологічної правосвідомості, правової культури, відповідального ставлення до довкілля.

Загальносоціальні заходи реалізуються через широке коло суб'єктів, серед яких провідну роль відіграють органи державної влади, органи місцевого самоврядування, науково-освітні установи, засоби масової інформації, громадські об'єднання, а також міжнародні організації та партнерства. Саме багатосуб'єктний характер цієї системи забезпечує її інтегрованість у суспільне життя та дозволяє охоплювати як стратегічні рівні (нормотворення, розробка державної екологічної політики), так і локальні ініціативи (освітні проєкти, кампанії з підвищення екологічної обізнаності, моніторинг дотримання

екологічного законодавства тощо) [94, с. 144].

Особливу увагу в межах підрозділу приділено державним інституціям, зокрема таким, як Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, Державна екологічна інспекція України та інші центральні органи виконавчої влади, діяльність яких є визначальною у сфері екологічної безпеки. Водночас наголошується, що ефективність загальносоціальної профілактики багато в чому залежить від рівня взаємодії цих суб'єктів між собою, з іншими учасниками екологічного процесу, а також із населенням.

Суттєвим елементом загальносоціальної профілактики є формування екологічної свідомості через систему освіти. Отже, заклади загальної середньої, професійної та вищої освіти виступають важливими інструментами формування в суспільстві нової екологічної парадигми, яка передбачає гармонійне співіснування людини і природи, дбайливе ставлення до природних ресурсів та усвідомлення значення екологічної безпеки як елемента національної безпеки держави.

Не менш важливим є залучення громадянського суспільства до процесів прийняття рішень у сфері екології. Саме громадські організації, ініціативні групи, екологічні активісти, а також незалежні медіа виконують функцію соціального контролю, виявляють порушення, формують суспільну думку, ініціюють розслідування і сприяють притягненню винних до відповідальності. Їхня діяльність також є потужним інструментом впливу на політичну волю щодо впровадження нових, більш ефективних механізмів екологічної політики [80, с. 24; 147, с. 106].

Аналіз сучасного стану функціонування зазначених суб'єктів свідчить про наявність значного потенціалу для підвищення ефективності загальносоціального запобігання. Водночас актуальними залишаються проблеми фрагментарності їхніх дій, недостатньої координації, браку системного підходу до реалізації національної екологічної політики, а також слабкої інтеграції міжнародного досвіду у вітчизняну практику.

З огляду на вищезазначене важливими напрямами удосконалення діяльності суб'єктів загальносоціального рівня є: розширення повноважень та інституційного потенціалу органів місцевого самоврядування у сфері охорони довкілля; посилення екологічної освіти в усіх ланках освітньої системи; запровадження державної підтримки екологічних ініціатив громадськості; забезпечення відкритого доступу до екологічної інформації; розвиток міжвідомчої координації на регіональному та національному рівнях; інтеграція інформаційних технологій для екологічного моніторингу та звітності; адаптація міжнародних моделей екологічної політики до національних умов.

Зокрема, саме завдяки активній участі суб'єктів загальносоціального рівня можливе формування сприятливого середовища для ефективного запобігання порушенням правил екологічної безпеки. Саме цей рівень формує первинний захист від екологічних загроз, а також забезпечує основу для ефективного функціонування механізмів спеціально-кримінологічного та індивідуального впливу.

3.2. Суб'єкти, що здійснюють спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи запобігання порушенням правил екологічної безпеки

Питання запобігання порушенням правил екологічної безпеки, передбачених ст. 236 Кримінального кодексу України, займає особливе місце у структурі заходів протидії екологічній злочинності загалом, оскільки воно безпосередньо пов'язане з охороною найвищих суспільних цінностей – життя, здоров'я людей, довкілля як об'єкта правової охорони та екологічної безпеки держави. Нині в умовах індустріалізації, воєнних дій, використання високотехнологічних виробництв та постійного зростання антропогенного навантаження на природу питання визначення та системного дослідження суб'єктів, що здійснюють спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи запобігання злочинам у сфері екологічної безпеки, набуває особливого

значення.

Запобігання злочинам проти довкілля, зокрема порушенню правил екологічної безпеки, є багаторівневою та комплексною діяльністю, що охоплює: загальносоціальні заходи, спрямовані на усунення глобальних соціально-економічних передумов екологічної злочинності; спеціально-кримінологічні заходи, які реалізуються уповноваженими суб'єктами щодо певних категорій осіб, територій, об'єктів та явищ; індивідуальні заходи профілактики, зорієнтовані на конкретних осіб або групи підвищеного ризику.

Як зазначає М. Мельник, без чіткого визначення кола суб'єктів, їхніх повноважень, обов'язків та взаємодії неможливо забезпечити ефективне запобігання злочинам у сфері охорони навколишнього природного середовища [288, с. 112]. Водночас, підкреслює Н. Кузнецова, у вітчизняному законодавстві та правозастосовній практиці досі відсутня системна узгодженість діяльності суб'єктів екологічної безпеки та правоохоронних органів, що значною мірою знижує превентивний ефект протидії злочинам проти довкілля [266, с. 142].

Конституція України у ст. 50 гарантує кожному право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та зобов'язує державу створити систему охорони екологічної безпеки [237]. Відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» такими суб'єктами є органи державної влади всіх рівнів, місцевого самоврядування, спеціально уповноважені державні органи, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, а також громадяни та їх об'єднання [194; 201].

Однак ст. 236 КК України передбачає кримінальну відповідальність лише за порушення правил екологічної безпеки, що створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля або спричинило тяжкі наслідки [253], тоді як запобігання вимагає багатофакторного підходу, що охоплює: контроль та моніторинг дотримання екологічного законодавства; екологічну експертизу та аудит; державний нагляд та громадський контроль; кримінально-правову охорону та превентивну діяльність правоохоронних органів.

Зобов'язання щодо формування ефективної системи суб'єктів запобігання

екологічним злочинам закріплено також у низці міжнародно-правових актів, зокрема: Орхуській конвенції 1998 р., що гарантує право на участь громадськості в ухваленні рішень з питань довкілля та доступ до правосуддя [235]; Базельській конвенції 1989 р. про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням [81]; протоколі про стратегічну екологічну оцінку до Конвенції Еспо, що вимагає оцінки впливу на довкілля при плануванні [349]. Виконання цих зобов'язань передбачає чітке визначення компетенції суб'єктів запобігання та узгодження їхніх дій.

Попри наявність численних нормативно-правових актів, питання суб'єктного складу запобігання порушенням правил екологічної безпеки досі залишається недостатньо розробленим у науковій площині. Зокрема: відсутні комплексні наукові дослідження, що систематизують класифікацію суб'єктів запобігання за функціями та рівнями; практично не аналізується питання взаємодії правоохоронних, природоохоронних, контролюючих органів та громадськості у цій сфері; мало уваги приділяється індивідуальній профілактиці екологічних злочинів, зокрема роботі з особами, що вчиняли або схильні до вчинення таких злочинів.

Як слушно зазначає І. Качан, ефективна система запобігання екологічним злочинам має спиратися на чітке визначення структури, повноважень, обов'язків та відповідальності кожного суб'єкта, що діє у сфері забезпечення екологічної безпеки [224, с. 228].

Таким чином, аналіз суб'єктного складу спеціально-кримінологічних та індивідуальних заходів запобігання порушенням правил екологічної безпеки є важливою складовою комплексного кримінологічного дослідження, що дозволить: розробити ефективні моделі взаємодії суб'єктів у запобіганні екологічним злочинам; визначити оптимальний розподіл повноважень між ними; забезпечити реалізацію конституційних гарантій екологічної безпеки та сталого розвитку України.

Розглянемо діяльність законодавчих органів та органів державної влади загальної компетенції щодо запобігання порушенням правил екологічної

безпеки. У контексті протидії порушенням правил екологічної безпеки, передбаченим ст. 236 Кримінального кодексу України, важливо усвідомлювати, що запобігання екологічним злочинам не є виключною сферою кримінального права, а реалізується у комплексній системі заходів державної політики, що передбачає нормативно-правове регулювання, інституційну діяльність органів влади та механізми контролю й відповідальності. Саме тому діяльність органів законодавчої та виконавчої влади загальної компетенції створює базис для функціонування всієї системи спеціальних органів і підрозділів, покликаних реалізувати спеціально-кримінологічне запобігання екологічним злочинам.

Перший орган – Верховна Рада України як єдиний орган законодавчої влади держави (ст. 75 Конституції України [237]). Вона виконує фундаментальну функцію у формуванні правових засад екологічної безпеки держави, а саме: а) ухвалює закони та зміни до них, що регулюють відносини у сфері охорони довкілля, зокрема Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 [201], який є базовим нормативно-правовим актом екологічного законодавства та встановлює правові, економічні, соціальні основи охорони природи й забезпечення екологічної безпеки громадян; б) здійснює ратифікацію міжнародних договорів, що встановлюють екологічні стандарти та обов'язки України на міжнародному рівні. Наприклад, Верховна Рада України ратифікувала Конвенцію про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуську конвенцію) (1998 р.), що є основоположним міжнародним документом для забезпечення прозорості екологічного врядування [305].

Таким чином, Верховна Рада України формує загальну законодавчу рамку, яка є підґрунтям для діяльності усіх інших суб'єктів протидії порушенням екологічної безпеки, у тому числі кримінально-правовими засобами.

Наступний орган, що забезпечує запобігання порушенням правил екологічної безпеки, – Президент України. Президент України, як глава

держави та гарант Конституції України (ст. 102 Конституції України [237]), виконує важливі функції у сфері екологічної безпеки, а саме: підписує закони, прийняті Верховною Радою України, зокрема у сфері екології, що завершує процедуру їх прийняття (ст. 94 Конституції України); видає укази та розпорядження, які можуть регулювати питання екологічної політики та безпеки в межах його конституційних повноважень. Наприклад, Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 березня 2021 року “Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації”» від 23.03.2021 № 111/2021 [398]; забезпечує координацію діяльності органів виконавчої влади, зокрема через Раду національної безпеки і оборони України, рішення якої можуть стосуватися й екологічної безпеки як складової національної безпеки (ст. 106 Конституції України).

Отже, Президент України формує політичні та стратегічні пріоритети у сфері охорони навколишнього середовища, що опосередковано впливають і на практику протидії екологічним злочинам.

Далі звернемо увагу на роль Кабінету Міністрів України у сфері екологічної безпеки. Як вищий орган у системі виконавчої влади, відповідно до статті 113 Конституції України [237], Кабінет Міністрів виконує ключову роль у реалізації державної екологічної політики. Його функції охоплюють декілька напрямів. По-перше, Кабмін забезпечує реалізацію законів та державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, як це передбачено статтею 20 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [201]. По-друге, Кабінет Міністрів розробляє та затверджує національні програми та плани, які визначають конкретні механізми охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки. Наприклад, було прийнято низку національних планів, що гармонізують політику України у сфері поводження з відходами з сучасними європейськими стандартами [359]. По-третє, Кабмін організовує взаємодію міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, координує діяльність регіонів і залучає міжнародну

технічну допомогу, наприклад проекти ЄБРР та UNDP, для реалізації екологічних програм. Завдяки своїм повноваженням Кабінет Міністрів створює умови для практичної імплементації екологічного законодавства, що є важливим чинником запобігання екологічним злочинам. Адже ефективна державна екополітика зменшує ризики порушень правил екологічної безпеки. Одним із ключових відомств є Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, яке відповідає за формування та реалізацію державної екологічної політики, а також за здійснення контрольних функцій у сфері охорони навколишнього середовища. Міністерство було утворено 27 травня 2020 року постановою Кабінету Міністрів № 425, і відтоді виконує центральну роль у забезпеченні екологічної безпеки країни [333].

Відповідно до положення та місії, визначених на офіційному сайті, Міндовкілля виконує такі ключові функції [335]: формує й реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього середовища, екологічної, біологічної та генетичної безпеки; здійснює державний нагляд за лісовим і мисливським господарством, водогосподарством, використанням надр; організовує заходи щодо поводження з радіоактивними відходами, контроль над зоною відчуження та організовує заходи щодо поводження з радіоактивними відходами, контроль над зоною відчуження та подолання наслідків Чорнобильської катастрофи; координує державний нагляд у сфері екології у співпраці із Держекоінспекцією [351]; управляє геологічними ресурсами, захистом озонового шару та імплементацією кліматичних конвенцій [335].

Під час дії воєнного стану міністерство адаптувало свою діяльність до нових викликів: запровадило мобільний додаток EcoZagroza для фіксації екологічних злочинів та небезпек [319]; відповідні накази (зокрема, № 358 від 09.09.2022) формалізують взаємодію з іншими органами виконавчої влади [294]; екологічна стратегія під час війни та «зеленого» відновлення передбачає системне поєднання заходів з ліквідації екологічних наслідків бойових дій із впровадженням принципів сталого розвитку та європейських екологічних стандартів.

У березні 2024 р. Міністр захисту довкілля та природних ресурсів України Руслан Стрілець представив «Екологічний договір для України», концепцію зеленого відновлення економіки у післявоєнний період [175; 293]; мета – побудова сталого екологічного порядку, впровадження рекомендацій Паризької угоди та реформування екоконтролю до 2029 р. [212].

Значні реформаторські кроки спостерігаються у Держекоінспекції: перехід від карательних методів до превентивної моделі, створення лабораторій, реагування 24/7; залучення ветеранів до професійної підготовки інспекторів, а також підвищення зарплатного рівня та запровадження прозорого добору кадрів [292].

Міндовкілля активно співпрацює з OECD, UNDP, UNEP, ЄБРР щодо сталого розвитку, реформ екоконтролю, інтеграції Угоди України з Енергетичним співтовариством та Паризьких кліматичних ініціатив [175].

Роль Міндовкілля у системі спеціально-кримінологічного запобігання полягає в тому, що воно: формує нормативну екологічну основу, що мінімізує ризики екологічних злочинів ще на стадії планування чи реалізації проєктів; забезпечує систему превентивного екологічного контролю, інтегруючи цифрові платформи та результати реформ у роботу контролюючих інституцій; координує взаємодію з прокуратурою та поліцією, передаючи інформацію про потенційні загрози порушення екобезпеки; залучає громадськість і міжнародних партнерів як суб'єктів моніторингу та експертного контролю.

Таким чином, Міндовкілля є центральним інституційним ядром, що поєднує законодавчі, виконавчі, контролюючі, аналітичні та комунікаційні функції, які безпосередньо впливають на попередження злочинів у сфері екологічної безпеки. Його роль як координаційного, науково-аналітичного та імплементаційного центру робить Міністерство невід'ємною ланкою в кримінологічній системі запобігання злочинам проти довкілля.

Державна екологічна інспекція України – центральний орган виконавчої влади, підпорядкований Кабінету Міністрів України через Міністра захисту довкілля та природних ресурсів України, що реалізує державну політику у

сфері екологічного контролю. Положення про Державну екологічну інспекцію України затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 19.04.2017 № 275 [331]. З цього положення випливає, що Держекоінспекція здійснює державний нагляд (контроль) за додержанням екологічного законодавства, у тому числі щодо атмосферного повітря, води, земель, відходів, лісів, радіаційної безпеки, біорізноманіття тощо. Основними функціями органу є: контроль за суб'єктами різної форми власності та органами влади; перевірка (планові та позапланові) відповідно до законів України, включно з можливістю обстеження об'єктів без перешкод [142]; складання протоколів адміністративних порушень та передача кримінальних матеріалів до правоохоронних органів; взаємодія з іншими інституціями: Держекоінспекція співпрацює з Міндовкілля, Нацполіцією, прокуратурою, місцевими органами, громадськими групами та міжнародними організаціями [331].

Щодо повноважень інспекторів, то вони мають право доставляти порушників до правоохоронних органів та вилучати матеріали, якщо особу не можна ідентифікувати на місці [199]; безперешкодно оглядають виробничі об'єкти, офіси, лабораторії для оцінки відповідності нормам [202]. Держекоінспекція має територіальні підрозділи, що реалізують контроль на місцях [142]. Очолюється Головою, який за посадою є Головним державним інспектором України з охорони навколишнього середовища [331].

Першочергова ланка виявлення екопорушень реагує на загрози ще на етапі планування чи діяння. Забезпечує правові підстави для кримінального реагування, передаючи зібрані докази правоохоронцям. Створює дані для рейтингу екологічних ризиків, що впливає на обрання пріоритетів політики та кримінальної превенції. Приводить до мінімізації корупційної компоненти – завдяки підвищенню прозорості перевірок та підзвітності.

Наступним органом, що здійснює заходи запобігання порушенням правил екологічної безпеки, є Державна служба України з надзвичайних ситуацій – центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ

України. Основні завдання та повноваження ДСНС України закріплені у Положенні про Державну службу України з надзвичайних ситуацій, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 № 1052 [334]. З-поміж них:

– здійснення державного нагляду (контролю) за додержанням і виконанням вимог законодавства у сфері пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб (п. 3 положення) [334];

– організація та виконання заходів цивільного захисту населення і територій у випадках виникнення надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру, у тому числі: ліквідація аварій, катастроф, пожеж та їх наслідків; проведення рятувальних та інших невідкладних робіт для мінімізації шкоди навколишньому природному середовищу [334];

– забезпечення функціонування Єдиної державної системи цивільного захисту, зокрема екологічної складової, що охоплює запобігання екологічним катастрофам та оперативне реагування у разі їх виникнення (ст. 4 положення) [334];

– участь у розробці та реалізації державної політики у сфері екологічної безпеки та цивільного захисту, включно з програмами з ліквідації наслідків військової агресії, що мають значний негативний вплив на стан довкілля (зруйновані склади хімічних речовин, нафтобази, промислові підприємства тощо) [143].

Структура ДСНС України має такі складові: центральний апарат у Києві; регіональні головні управління у кожній області та м. Києві; спеціалізовані підрозділи, зокрема: підрозділи радіаційного та хімічного захисту; мобільні оперативні групи екологічної безпеки; аварійно-рятувальні загони швидкого реагування [334; 355].

Роль у спеціально-кримінологічному запобіганні екологічним злочинам: профілактична діяльність: проведення планових та позапланових перевірок об'єктів підвищеної екологічної небезпеки спільно з Держекоінспекцією та органами місцевого самоврядування; ліквідаційно-рятувальні заходи, що

запобігають настанню тяжких наслідків екологічних правопорушень, зокрема катастрофічного рівня, що є об'єктом кримінально-правової охорони (ст. 236 КК України); надання експертних висновків та участь у досудовому розслідуванні справ про злочини проти екологічної безпеки як спеціалізованого органу, що володіє відповідними лабораторіями та експертно-аналітичними підрозділами [355; 359]; здійснення інформаційно-просвітницької діяльності, спрямованої на підвищення рівня екологічної культури, що є превентивним фактором злочинності у сфері екологічної безпеки.

Таким чином, ДСНС України є невід'ємним елементом системи суб'єктів спеціально-кримінологічного запобігання екологічним злочинам, забезпечуючи: комплексну оцінку екологічних ризиків; своєчасне реагування на надзвичайні ситуації; зменшення негативного впливу екологічних правопорушень на довкілля та життя людей. Її діяльність безпосередньо пов'язана з іншими органами державної влади, правоохоронними органами та органами місцевого самоврядування у межах Єдиної державної системи цивільного захисту.

Існує ще низка інших суб'єктів (центральні органи спеціальної компетенції, органи місцевого самоврядування, правоохоронні та наукові інституції, громадські об'єднання), що здійснюють спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи запобігання порушенням правил екологічної безпеки. У системі суб'єктів спеціально-кримінологічного та індивідуального запобігання порушенням правил екологічної безпеки, передбаченим ст. 236 КК України, важливу роль відіграють не лише законодавчі та урядові органи загальної компетенції, але й інші центральні органи виконавчої влади спеціальної компетенції (Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство енергетики України, Державне агентство лісових ресурсів України, Державна служба геології та надр України, Державне агентство водних ресурсів України), що здійснюють регуляторну, дозвільну та контрольну функції у відповідних галузях та є безпосередніми розпорядниками екологічної інформації [144].

Важливими суб'єктами є органи місцевого самоврядування (сільські,

селищні, міські ради, виконавчі комітети місцевих рад, обласні та районні ради), які відповідно до ст. 33 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. [195] реалізують повноваження щодо управління територіями та об'єктами природно-заповідного фонду місцевого значення, контролю за дотриманням природоохоронного законодавства підприємствами комунальної форми власності, організації рекультиваційних та відновлювальних робіт на пошкоджених територіях.

До правоохоронних інституцій, що здійснюють кримінально-правову охорону екологічної безпеки, належать: Національна поліція України (департаменти превентивної діяльності та кримінальної поліції), органи прокуратури України (Офіс Генерального прокурора, офіси обласних та окружних прокурорів), суди (місцеві та апеляційні суди, Верховний Суд), які здійснюють досудове розслідування, процесуальне керівництво, підтримання державного обвинувачення та відправлення правосуддя у справах про порушення правил екологічної безпеки [197; 204; 207].

Особливу роль у запобіганні екологічним злочинам відіграють громадські об'єднання та екологічні неурядові організації (Всеукраїнська екологічна ліга, Екологія-Право-Людина, Greenpeace Україна, ГО «Екодія»), які здійснюють громадський контроль, моніторинг дотримання природоохоронного законодавства, незалежну експертизу проєктів та лобіювання екологічних реформ [168]. Водночас наукові установи (Інститут екології Карпат НАН України, Інститут проблем природокористування та екології НАН України, Інститут геохімії навколишнього середовища НАН та МОН України) забезпечують наукове обґрунтування профілактичних заходів, розробляють стратегії екологічної безпеки, проводять кримінологічні дослідження екологічної злочинності.

Відповідно, комплексна взаємодія всіх вищеназваних суб'єктів створює багаторівневу систему спеціально-кримінологічного запобігання порушенням правил екологічної безпеки, забезпечуючи інтеграцію державної політики, правоохоронної практики, наукового супроводу та громадського контролю.

Таким чином, здійснений аналіз дозволяє дійти висновку, що суб'єкти, які реалізують спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи запобігання порушенням правил екологічної безпеки, становлять надзвичайно важливу складову загальнонаціональної системи екологічної безпеки. Їхня діяльність спрямована не лише на фіксацію або реагування на вже скоєні екологічні правопорушення, а й на упередження, нейтралізацію ризиків, формування безпечного екологічного середовища та правосвідомої поведінки. У цьому контексті особливу роль відіграє багаторівнева система впливу на екологічно небезпечну поведінку, яка має спеціально-кримінологічний (орієнтований на групи ризику, типові форми правопорушень та латентні загрози) та індивідуальний (орієнтований на конкретних осіб, які становлять потенційну або реальну загрозу екологічній безпеці) рівні.

До суб'єктів, що здійснюють зазначені заходи, належать як державні органи спеціальної компетенції (Державна екологічна інспекція України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, органи кримінальної юстиції), так і установи, діяльність яких прямо не передбачає екологічної профілактики, проте які беруть участь у попередженні правопорушень опосередковано (місцеві органи самоврядування, органи виконавчої влади, освітні заклади, науково-дослідні установи). На особливу увагу заслуговують правоохоронні органи, які здійснюють процесуальне керівництво, оперативне документування та притягнення до відповідальності осіб, що порушили норми екологічної безпеки. У цьому контексті важливою проблемою залишається потреба в підвищенні кваліфікації співробітників поліції, прокурорів і слідчих щодо специфіки розслідування екозлочинів, що часто мають складний технічний, науково-природничий і міжгалузевий характер.

Крім того, у підрозділі обґрунтовано тезу, що ефективність спеціально-кримінологічної профілактики порушень правил екологічної безпеки значною мірою залежить від системності у роботі відповідних інституцій. Наразі спостерігається фрагментарність у нормативно-правовому забезпеченні, дублювання функцій між органами, відсутність єдиного методологічного

підходу до виявлення та усунення екологічних ризиків, що призводить до зниження превентивного потенціалу. Водночас, із урахуванням викликів сучасності, зокрема воєнного стану та постійної загрози техногенних катастроф, особливого значення набуває створення єдиного інтегрованого механізму взаємодії суб'єктів запобігання, який би функціонував на принципах оперативності, відкритості, інституційної відповідальності та міжвідомчої координації.

У дослідженні обґрунтовано також доцільність запровадження таких інституційних новацій, як: створення Єдиного реєстру екологічних правопорушень, що дозволить проводити повноцінний кримінологічний моніторинг, виявляти регіональні та галузеві тенденції, а також прогнозувати нові ризики; нормативне закріплення механізмів взаємодії між органами екологічного контролю, органами місцевого самоврядування та правоохоронними органами; розширення повноважень Державної екологічної інспекції України, зокрема в частині оперативного реагування на правопорушення, доступу до промислових об'єктів та обов'язковості приписів; розробка і впровадження типових профілактичних програм для суб'єктів господарювання з підвищеним рівнем екологічного ризику.

Ще одним важливим елементом є індивідуалізація запобіжних заходів щодо осіб, які становлять підвищену небезпеку в екологічній сфері. У цьому аспекті особливої уваги потребує практика використання попереджувальних інструментів, таких як індивідуальні профілактичні обліки, обмежувальні приписи, зобов'язання до участі в профілактичних програмах, громадський нагляд, а також взаємодія зі спеціалістами в галузях екології, соціології, медицини [134, с. 506–512].

Таким чином, підсумовуючи викладене, варто підкреслити, що вдосконалення діяльності суб'єктів, які реалізують спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи запобігання, має спиратися на такі принципи, як: координація між усіма рівнями влади та суспільними інституціями; адаптивність до воєнних і поствоєнних умов; наукова обґрунтованість

профілактичних дій; інтеграція превентивного, інформаційного та правоосвітнього компонентів. Реалізація цих принципів дозволить створити ефективну, стійку до кризових явищ систему запобігання порушенням правил екологічної безпеки, що в сучасних умовах є не лише елементом охорони довкілля, але й чинником збереження національної безпеки та відновлення країни після збройного конфлікту.

3.3. Кримінологічні заходи запобігання порушенням правил екологічної безпеки під час дії воєнного стану

Наразі спостерігається підвищення екологічних загроз, оскільки в умовах воєнного стану значно зростають ризики екологічних катастроф через бойові дії, що можуть спричинити забруднення повітря, води та ґрунтів. Наприклад, руйнування промислових об'єктів, нафтових сховищ і хімічних заводів може призвести до масштабних екологічних катастроф. При цьому правозастосовні органи зараз вразливі: в умовах війни правоохоронні органи можуть бути ослаблені, а їхні ресурси перенаправлені на військові потреби. Це створює сприятливі умови для зловмисників, які можуть скористатися ситуацією для вчинення екологічних злочинів. Загалом екологічні злочини під час війни можуть мати катастрофічні наслідки для здоров'я населення та економіки країни. Забруднення водних ресурсів, руйнування екосистем та інші порушення призводять до тривалих негативних наслідків, зокрема проблем із продовольством і водопостачанням. Спостерігається необхідність адаптованих кримінологічних заходів, бо звичайні методи запобігання екологічним злочинам можуть бути недостатніми в умовах війни. Потрібні спеціальні кримінологічні заходи, що враховують специфіку воєнного часу та можливі нові види екологічних злочинів. Оскільки воєнні дії, що спричиняють масштабне знищення довкілля, можуть бути класифіковані як воєнні злочини відповідно до міжнародного права. Це створює додаткову необхідність у

запобіганні таким злочинам та притягненні винних до відповідальності. Воєні дії, що призводять до екологічних катастроф, мають не лише локальний, а й глобальний вплив. Забруднення атмосферного повітря, водних ресурсів і ґрунтів може поширюватися на значні території, зараховуючи сусідні країни, що вимагає міжнародної координації та спільних заходів. Відновлення екосистем після війни є і буде складним та тривалим процесом. Порушення екологічних норм під час війни можуть його ще більш ускладнити та вимагати додаткових ресурсів для відновлення природного середовища. При цьому спостерігається посилення кримінальної активності, бо в умовах війни можуть активізуватися (і активізувалися!) організовані злочинні групи, які скористаються ослабленням державного контролю для здійснення екологічних злочинів, як-от незаконна вирубка лісів, браконьєрство та нелегальна утилізація відходів, інші правопорушення, що призводять до екологічних збитків. А для ефективного запобігання та розслідування екологічних злочинів під час війни необхідні спеціалісти з екології та кримінології, які мають відповідні знання [230; 270, с. 144; 271; 285, с. 14; 286; 306–307; 330; 332; 362; 392].

Щодо самого терміна «екологічні збитки» (environmental damage), в чинному законодавстві він використовується як «школа, завдана навколишньому природному середовищу» (ст. ст. 41 і 202 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища») [201].

Зазначене поняття застосовується і в судовій практиці. Зважаючи на різноманітність видів шкоди, завданої навколишньому природному середовищу (екології), категорію «екологічні збитки» слід трактувати як будь-яку шкоду, спричинену військовою агресією РФ навколишньому природному середовищу України, зокрема всім природним об'єктам, які підлягають оцінці, таким як повітря, водні ресурси, земля (надра), зелені насадження, природно-заповідний фонд тощо [166, с. 211; 192; 203; 278, с. 32; 291; 309; 329; 409, с. 124].

За оцінками Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, загальні збитки, завдані екології внаслідок воєнних дій, складають приблизно 25 млрд євро. Окрім цього, близько 11,5 млрд євро необхідні для

ліквідації наслідків забруднення ґрунтів. Зокрема, понад 407,3 млрд грн, що складає майже третину від усіх оцінених збитків, припадає на шкоду, завдану земельним ресурсам України [414].

Визначення шкоди та збитків проводиться відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 326 «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» та охоплює кілька напрямів: шкода земельним ресурсам, втрати надр, збитки водним ресурсам, шкода атмосферному повітрю, втрати лісового фонду та шкода природно-заповідному фонду. З метою реалізації цієї постанови Міністерство аграрної політики та продовольства України затвердило методику оцінки шкоди та збитків земельного фонду [332].

Зважаючи на тривалість воєнної агресії, обсяг екологічних збитків, завданих Україні та її громадянам, постійно зростає, перевищуючи шкоду від Чорнобильської катастрофи 1986 р.

Для фіксації, збору та аналізу даних про екологічні збитки створено Оперативний штаб Міндовкілля, який використовує, з-поміж іншого, онлайн-платформу. Вона дозволяє готувати докази для позовів України до Міжнародного суду ООН щодо відшкодування шкоди, завданої державою-агресором, а також надає можливість громадянам повідомляти про завдані збитки.

Під час перевірок місць надзвичайних подій інспектори Державної екологічної інспекції України фіксують забруднення земель уламками боєприпасів, зруйнованими будівлями та інфраструктурою, а також забруднення ґрунтів, підземних вод і повітря небезпечними речовинами. На основі цих даних формуються різноманітні документальні матеріали: акти обстеження земельних ділянок, акти комісій із визначення шкоди для власників та землекористувачів, експертні оцінки земель, первинні документи, облікові реєстри, бухгалтерська та інша звітність, проектно-кошторисна документація, відомості Державного земельного кадастру, матеріали з землеустрою та дані дистанційного зондування Землі.

У зв'язку з обмеженим доступом до таких документів колективний позов може стати доцільним механізмом стягнення моральної шкоди на користь багатьох осіб, оскільки спрощує процедуру доведення та стягнення завданої шкоди, хоча може виникати питання щодо суб'єктів позову та їхніх прав [269, с. 261–267; 358].

Основоположні положення, що дозволяють подавати колективні позови у сфері екології, містяться в Конституції України. Зокрема, ст. 27 встановлює обов'язок держави захищати життя людини, а ст. 16 визначає відповідальність держави за забезпечення екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги. Таким чином, один зі шляхів захисту порушених прав і законних інтересів – це подання позову від імені великої групи осіб щодо порушеного конституційного права на безпечне довкілля проти держави-агресора [237].

Класична конструкція колективного позову передбачає подачу одного позову групою осіб, об'єднаних спільним правом або законним інтересом, який потребує судового захисту. Сучасне українське процесуальне законодавство не повністю адаптоване для розгляду таких позовів, зокрема через відсутність норм щодо процесуальної співучасті, сплати судового збору, повідомлення учасників справи та ухвалення рішень. У такому випадку позов від екологічної громадської організації проти РФ може розглядатися як оптимальний варіант [414].

За даними Єдиного реєстру громадських формувань та Реєстру громадських об'єднань, в Україні діють численні організації, що спеціалізуються на захисті екології та екологічних прав, зокрема: Всеукраїнська екологічна ліга, ГО «Екологія та соціальний захист України», ГО «Екологічна армія України», ГО «Екодія», Міжнародна благодійна організація «Екологія-Право-Людина», ГО «Бюро екологічних розслідувань» та ін. [179; 181].

Статутні цілі цих організацій передбачають надання судового захисту та представництво інтересів громадян і юридичних осіб у справах, пов'язаних із порушенням екологічного законодавства. Судова практика, зокрема у справах № 910/8122/17 та № 922/2513/17, підтверджує право таких організацій

представляти інтереси широкого кола осіб, захищати конституційне право на безпечне довкілля та здійснювати громадський контроль за дотриманням природоохоронного законодавства [344].

Важливо зазначити, що політична та екологічна складові таких справ є взаємопов'язаними, а рішення українських судів щодо колективних позовів про захист екологічних прав можуть визнаватися й виконуватися в інших країнах. Оцінка впливу дій РФ на глобальні екологічні проблеми, зокрема зміни клімату, втрату біорізноманіття та забруднення водойм, ґрунтів і повітря, також має враховуватися у міжнародних юрисдикціях при розгляді відповідних справ [379].

В найбільших іноземних юрисдикціях, таких як США, ЄС, Великобританія та Канада, вже існують закони та угоди, які визнають важливість екологічних питань і відповідальність держав за екологічні злочини. Дії РФ в Україні можуть розглядатися як порушення таких міжнародних зобов'язань, якщо буде доведено, що ці дії спричинили значні екологічні збитки [104, с. 26; 367, с. 10–13].

Деякі країни можуть спробувати пов'язати військові дії РФ зі впливом на клімат, особливо якщо вони призводять до значних викидів парникових газів або інших форм забруднення, що прискорюють глобальне потепління.

Хоча Міжнародний кримінальний суд зосереджений на злочинах проти людяності, збройних конфліктах та геноциді, питання екологічних злочинів під час війни може бути порушено як частина розгляду дій РФ в Україні. Однак без чіткого міжнародного прецеденту це питання залишається складним.

Деякі країни можуть розглядати справи, пов'язані з екологічними збитками внаслідок дій РФ, у своїх національних судах, особливо якщо ці дії впливають на їхні власні екологічні інтереси (наприклад, через забруднення, що поширюється через кордони).

Визнання і виконання рішень щодо екологічних злочинів у міжнародних юрисдикціях залежить від кількох чинників, зокрема від наявності двосторонніх або багатосторонніх договорів між Україною та іншими країнами,

а також від політичної волі цих країн. Виконання судових рішень, які засуджують РФ за екологічні злочини, може стикнутися з політичними труднощами, особливо в країнах, де РФ має значний вплив або де юридичні механізми недостатньо розвинуті.

Якщо буде створено прецеденти у великих міжнародних судах, це може посилити шанси на успішне визнання та виконання рішень проти РФ. Зокрема, екологічні організації можуть використовувати ці прецеденти для подання позовів у національних судах різних країн. Координація зусиль міжнародної спільноти, зокрема за допомогою ООН, може сприяти визнанню екологічних збитків як частини більш широкого розгляду дій РФ на міжнародній арені. Отже, оцінюємо як цілком реалістичну ідею подання колективного позову громадською організацією про відшкодування рф завданих нею збитків екології до українського суду в інтересах значної кількості громадян – із подальшою реальною перспективою примусового визнання і виконання рішення суду України за наслідками його розгляду в іноземних юрисдикціях [128, с. 88; 148, с. 111; 213, с. 202; 261, с. 214].

З метою зібрання належних, допустимих та достатніх доказів про порушення вимог, що визначають порядок проведення екологічної експертизи, правил екологічної безпеки під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, а також експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів до проведення огляду слід залучити органи державного екологічного контролю (Проект Закону про державний екологічний контроль) [347], представників Державної екологічної інспекції України (в нашому регіоні – це Державна екологічна інспекція Південного округу Запорізька та Херсонська області), органи Міністерства охорони здоров'я України та департаменти Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, які відповідно до покладених на них законодавством повноважень встановлюють фактичні дані, здійснюють відповідний розрахунок завданих довкіллю збитків тощо. Законом України від 15.03.2022 внесено зміни до ст. 71 Кримінального процесуального кодексу

України та розширено повноваження спеціаліста, який може бути залучений для надання пояснень, довідок і висновків під час досудового розслідування, що потребують спеціальних знань [256]. Залучений у кримінальному провадженні спеціаліст використовує свої знання та в межах компетенції надає консультації та відповіді на запитання, фіксує факти порушення законодавства, визначає розмір матеріальної шкоди (збитків) та службових або інших осіб, внаслідок дій або бездіяльності яких допущено порушення законодавства, спричинено шкоду чи завдано збитки. Взаємодію між органами прокуратури, Національної поліції України, державними органами контролю та державними спеціалізованими установами визначено спільним наказом Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, Міністерства аграрної політики та продовольства України від 16.06.2022 № 94/363/150/226/356, котрим затверджено Порядок взаємодії між органами прокуратури, Національної поліції України, Служби безпеки України, уповноваженими органами державного нагляду (контролю), державними спеціалізованими установами під час виявлення та здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля. З метою залучення працівника органу державного нагляду (контролю) або судового експерта спеціалізованої державної установи, фахівця підприємства, установи, організації або іншої особи, що володіє спеціальними знаннями та навичками, як спеціаліста відповідна посадова особа органу Національної поліції України чи прокуратури завчасно (не пізніше ніж за 10 днів до бажаної дати залучення) письмово звертається до органу державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, спеціалізованої державної установи, підприємства, установи, організації для визначення інформації про конкретного працівника, який у подальшому буде залучений як спеціаліст [303; 368].

Після отримання інформації про можливість виділення конкретних осіб слідчий чи прокурор приймає рішення про залучення відповідної особи як спеціаліста, про що виносить постанову, копію якої направляє до органу

державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, спеціалізованої державної установи, підприємства, установи, організації або вручає спеціалісту. Постанова слідчого чи прокурора про залучення як спеціаліста є обов'язковою для виконання. Фіксація відбувається після аналізу результатів, які слідчий чи прокурор отримав при проведенні огляду місця події. При складанні протоколу в описовій частині необхідно вказати: межі місця події, його місцезнаходження (з прив'язкою до Google-координат); час, назву, район, номер кварталу, межі та площу, способи й методи вчинення та виявлення, територію (наприклад, категорію, кількість, масштаби, вид і спосіб, а також особливості тощо). В ході огляду необхідно використовувати вимірювальні прилади, які пройшли сертифікацію та гостування – лінійки, рулетки, оскільки застосування інших може поставити під сумнів точність вимірів та підрахунок розміру шкоди [206].

При вирахуванні шкоди, завданої довкіллю, слід керуватися наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 04.04.2022 № 167 «Про затвердження Методики визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану»; постановами Кабінету Міністрів України: від 19.04.1993 № 287 «Про такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд України»; від 23.07.2008 № 665 «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу»; від 07.11.2012 № 1030 «Про розмір компенсації за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, а також за знищення чи погіршення середовища їх перебування (зростання)»; від 20 березня 2022 р. № 326 «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації»; від 10.05.2022 № 575 «Про затвердження спеціальних такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд» [302; 332; 338–340].

З 09 червня 2022 р. набрав чинності Закон України від 12.05.2022 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану». Відповідно до цього закону на період дії воєнного стану для виконання обстежувальних, вишукувальних, топографо-геодезичних робіт, використання геодезичного обладнання користування геодезичними та картографічними даними, відомостями про координати пунктів Державної геодезичної мережі, а також надання відомостей про координати поворотних точок меж об'єктів Державного земельного кадастру сертифіковані інженери-землевпорядники та/або сертифіковані інженери-геодезисти повинні отримати від органу Служби безпеки України спеціальний дозвіл на виконання топографо-геодезичних вишукувань [192].

Серед пріоритетних напрямів розвитку системи екологічної безпеки визначається пріоритетне впровадження модернізації приладово-технічного оснащення державної системи екологічного моніторингу; автоматизація збору, аналізу і зберігання інформації та оперативного надання її природоохоронним органам; упровадження в запобіжної діяльності апаратно-програмних комплексів з використанням можливостей геоінформаційної системи, геостационарних супутникових систем, безпілотних апаратів, що дозволить поєднати модельне зображення території (електронне відображення карт, схем, космо-, аерозображень земної поверхні) з інформацією табличного типу (різноманітні статистичні дані, списки, економічні показники) тощо що сприятиме формуванню інтегрованої цифрової системи екологічного моніторингу та підвищенню превентивного потенціалу держави [127, с. 46].

Зазначимо, що перспективним вбачається також проведення кримінологічної експертизи чинної нормативно-правової бази щодо регулювання відносин у сфері екології. А метою такої діяльності є виявлення, усунення або мінімізація впливу цих нормативно-правових положень, що детермінують або можуть детермінувати злочинність, блокують або можуть блокувати дію антикримінальних заходів (засобів), які вживаються

суспільством і державою тощо [150, с. 119].

У публікаціях [134, с. 506–512; 139, с. 412–419] нами зазначалося, що на сьогодні в Україні відсутня комплексна державна програма запобігання злочинності. З метою активізації діяльності відповідних державних органів щодо законодавчого, інформаційного та технічного забезпечення інтеграції екологічної складової у галузеві політики державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища пропонується впровадження автоматизованої системи кримінологічної інформації щодо забезпечення екологічної безпеки держави. Така система може функціонувати на базі ресурсів Кабінету Міністрів України з формуванням відповідних сегментів у ДСНС України, Міністерстві охорони здоров'я України, Міністерстві аграрної політики та продовольства України, Державному агентстві лісових ресурсів України, Державному агентстві водних ресурсів України, Міністерстві захисту довкілля та природних ресурсів України, Державній службі України з питань геодезії, картографії та кадастру, а також Державній інспекції архітектури та містобудування України [102, с. 224; 258, с. 187; 259, с. 56; 262, с. 26].

На сьогодні навколишнє природне середовище продовжує й надалі зазнавати великого антропогенного навантаження, масштаби якого ще довго встановлюватимуться після завершення військових дій на нашій території. Ще до виникнення надзвичайних обставин та запровадження воєнного стану Україна мала найвищі в Європі екологічні показники забрудненості. А регіони з кризовою екологічною ситуацією є якраз промисловими і мають найвищу щільність населення. Тому спробуємо докладно розглянути проблеми кримінологічних заходів запобігання порушенням правил екологічної безпеки під час дії воєнного стану задля запобігання цій злочинності.

Можна з упевненістю стверджувати, що реалізація заходів запобігання порушенням правил екологічної безпеки здатна подолати коріння та головні детермінанти екологічної злочинності, тобто сприяти мінімізації кримінальних проявів у сфері навколишнього природного середовища.

Запобігання екологічним злочинам визначають як сукупність заходів економічного, політичного, організаційного, соціально-культурного, виховного, правового характеру, що здійснюються державними органами, громадськими організаціями, суспільними об'єднаннями та окремими громадянами, не байдужими до стану довкілля в країні та світі. Також зауважимо, що така діяльність спрямована на скорочення масштабів, зниження ступеня тяжкості порушень екологізованих норм кримінального законодавства, зменшення негативних впливів на навколишнє середовище, здоров'я людей у цілому [72, с. 54; 129, с. 81].

У науковій літературі кримінологічна стратегія у цьому напрямі визначається як правовий феномен, що характеризується такими ознаками: вона становить систему теоретичних положень, це сукупність політико-правових ідей, розрахованих на довгострокову перспективу; вона визначає загальну орієнтацію діяльності щодо протидії злочинності, фундаментальні цілі й довгострокові завдання, основні напрями цієї діяльності; а також виходить із вимог системи об'єктивних законів у галузі протидії злочинності [23, с. 137; 274, с. 137–141].

Теорія запобігання злочинності визначає рівні, масштаби, різновиди цієї діяльності, у тому числі залежно від її цільового призначення, а також об'єкти, суб'єкти та засоби здійснення, теоретичні засади науково-методичного та організаційно-інформаційного забезпечення. Деякі з названих характеристик є одночасно підставами видового поділу запобіжної діяльності та охоплюваних її різновидами запобіжних заходів [16, с. 358–359; 187, с. 113]. Окрема складова системи запобігання екологічній злочинності представлена заходами, спрямованість яких визначена специфікою деяких різновидів екологічних злочинів, критеріями розподілу та виокремлення яких виступають характер і спрямованість посягання, вид локального природного об'єкта, на який спрямовано посягання, межі поширеності тощо. Зважаючи на предмет нашого дослідження, основна увага приділяється визначенню чинників (погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей). Таким

чином, відповідна запобіжна діяльність загального характеру має здійснюватися як на загальносуспільному рівні, у загальнодержавному масштабі, так і при застосуванні кримінологічних запобіжних заходів на регіональному рівні (в нашому випадку це стосується промислового регіону).

Так, О. Костенко, наприклад, пропонує протидію злочинності здійснювати за формулою: «формування у людей соціальної культури плюс репресія за вчинені злочини». Ця формула є основою для так званої культурно-репресивної концепції протидії злочинності, що розробляється за допомогою принципу соціального натуралізму в кримінології. Відповідно до цієї концепції соціальний прогрес забезпечується тоді, коли у суспільстві розвивається соціальна (антикриміногенна) культура, що є основою кримінологічної безпеки як складової національної безпеки [243, с. 206]. Загалом успішність подолання глобальної екологічної кризи в цілому та протидії екологічній злочинності зокрема залежить не тільки від об'єктивних чинників соціально-економічного характеру, але більшою мірою від культури, світосприйняття, моральних характеристик, ставлення до природи та інших людей. Згідно з представленою автором доктриною, злочин – це прояв соціопатії (комплексу сваволі та ілюзій) особи [243, с. 200]. Отже, без змін ціннісних орієнтацій у сфері екології та відповідної світоглядної позиції сучасної особистості марно сподіватися на дієвість запобіжних заходів. Значущість ціннісно-світоглядної компоненти державних стратегій ілюструє й ієрархія цілей Основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року, де першою ціллю визначено підвищення рівня суспільної екологічної свідомості [198]. З огляду на це такі заходи повинні бути спрямовані на створення в суспільстві негативного, нетерпимого ставлення до екологічних посягань шляхом формування у людей високого рівня екологічної культури в цілому.

Якщо аналізувати, як сприймали цю проблему ще нещодавно, то наприклад Г. Поліщук у своїх тезах зазначав про ставлення деяких працівників міліції, прокуратури та суду до справи охорони навколишнього середовища як до другорядної, поширені випадки необґрунтованої відмови в порушенні

кримінальних справ за посягання на довкілля або припинення вже порушених справ за мотивами малозначності скоєних діянь, нерозуміння окремими правоохоронцями важливості боротьби з небезпечними посяганнями на об'єкти природи, що, безперечно, суттєво знижує ефективність правозастосовної та запобіжної діяльності у сфері екології [324, с. 50]. Одним із запобіжних заходів можна назвати діяльність громадських інспекторів з охорони довкілля (ст. 36 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»). Проте, як свідчить практика, щодо його ефективності є сумніви [201].

Відповідно до положень Основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року [198] актуальними стратегічними завданнями в цій сфері залишаються: підвищення ступеня залученості громадськості до вирішення питань у сфері охорони довкілля та збалансованого природокористування; покращення інформаційного забезпечення та доступу населення до інформації з екологічних питань; налагодження стабільного двостороннього зв'язку та співпраці з громадськими екологічними організаціями й активними громадянами; забезпечення постійної інформованості населення з питань розв'язання місцевих і загальнодержавних екологічних проблем і процесу переходу до збалансованого розвитку з активним залученням засобів масової інформації; забезпечення прийняття рішень стосовно використання природних ресурсів, реалізації інвестиційних проєктів, що впливають на якість життя людей, лише у прозорий спосіб із залученням зацікавлених осіб.

Інформаційне забезпечення у сфері охорони довкілля в науковій літературі розглядається крізь призму підходів інтеграції та розподілу [363]. Це інформаційне забезпечення у сфері охорони навколишнього природного середовища (збирання, оброблення, оцінювання інформації про стан довкілля, наявність, розповсюдженість, якість природних ресурсів (системи моніторингу, кадастрів, обліку природних ресурсів)), визначення екологічної місткості та репродуктивної спроможності довкілля, прогнозування змін його стану [350, с. 586]). Що розглядається як суб'єктивне право особи – право на одержання

екологічної інформації з її тричленною структурою та об'єктивне право – сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини з приводу інформаційного забезпечення як функцію державних органів, напрям державної політики та сферу міжнародної співпраці, як юридичний обов'язок підприємств, установ, організацій будь-яких форм власності, та вся сукупність перелічених елементів диференційованого підходу. Забезпечення функціонування загальнодержавної інформаційно-аналітичної системи моніторингу довкілля регламентується Положенням про державну систему моніторингу довкілля, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 30.03.1998 № 391, що визначає його як відкриту інформаційну систему, пріоритетами функціонування якої є захист життєво важливих екологічних інтересів людини і суспільства; збереження природних екосистем; відвернення кризових змін екологічного стану довкілля і запобігання надзвичайним екологічним ситуаціям [336]. Проте, за оцінками експертів, стан державної системи моніторингу довкілля не відповідає завданням, що поставлені перед нею, і сучасним вимогам. Основними причинами проблем функціонування державної системи моніторингу довкілля є недосконалість нормативно-правова база, низький рівень координації діяльності суб'єктів екологічного моніторингу, недостатні обсяги фінансування, у тому числі з позабюджетних джерел, застаріла приладово-технічна база суб'єктів екологічного моніторингу тощо [346]. Отже, система екологічного моніторингу потребує суттєвого вдосконалення на всіх рівнях функціонування.

Як відомо, об'єктом запобіжної діяльності є не сама злочинність, а її детермінанти. І крім отримання даних про стан довкілля та його окремі елементи метою інформаційно-аналітичного забезпечення запобігання екологічній злочинності має бути надання суб'єктам запобіжної діяльності повної, об'єктивної та актуальної інформації щодо відповідних криміногенних чинників. Таку інформацію має бути представлено у вигляді періодично оновлюваних показників, що в кількісній формі повинні відображати стан і тенденції явищ і процесів, що зумовлюють прояви екологічної злочинності.

Саме з цією метою повинно бути створено відповідну Автоматизовану систему кримінологічної інформації щодо екологічної безпеки країни [188, с. 121; 190, с. 43]. Очевидно, що створення такої системи пов'язане з численними проблемами, основною з яких є складність формалізації зумовлюючих чинників, а також низка питань організаційного та ресурсного характеру. Водночас зазначений підхід надасть можливість комплексного та ґрунтовного вивчення екологічної злочинності як соціального феномена й системного запобігання екологічній злочинності, з одного боку, та створення дієвого комплексу запобігання порушенням правил екологічної безпеки в Україні – з іншого.

Крім того, перспективним вбачається застосування в запобіжній діяльності сучасних технологій. Так, Н. Іванова наводить приклади успішності методів застосування космічних даних дистанційного зондування Землі, за допомогою яких можливо виявити лісову пожежу та прогнозувати її наслідки [218, с. 159]. О. Мельник пропонує використовувати геоінформаційні системи для збирання, збереження, аналізу й відображення інформації про забруднення довкілля з можливістю зіставлення модельного зображення території з даними табличного типу, та встановлення кореляційної залежності між різними типами кримінологічно значущої інформації [288, с. 112].

Наразі спостерігається потреба в модернізації приладо-технічного оснащення державної системи екологічного моніторингу; автоматизації збору, аналізу і зберігання інформації та оперативного надання її природоохоронним органам; упровадженні в запобіжній діяльності апаратно-програмних комплексів із використання можливостей геоінформаційної системи, геостационарних супутникових систем, безпілотних апаратів, що дозволить поєднати модельне зображення території (електронне відображення карт, схем, космо-, аерозображень земної поверхні) з інформацією табличного типу (різноманітні статистичні дані, списки, економічні показники) тощо.

Формування чинників культурно-психологічного характеру зумовлюється, зокрема, комплексом об'єктивних економічних відносин у

країні. Такий вплив має й зворотний зв'язок. У свідомості осіб, які характеризуються дефектністю екологічного світогляду та сформованістю корисливо-паразитичної мотивації за рахунок природи, формується стійка психологічна установка через вчинення посягань екологічного характеру використати економічні відносини у власних корисливих цілях. Водночас це створює можливості для успішного запобігання корисливим екологічним посяганням заходами економічного характеру. Відповідно до економічного підходу Г. Беккера [6, с. 170], який поширив сферу мікроекономічного аналізу на низку аспектів людської поведінки (у тому числі делінквентної), злочин буде вчинений, якщо він вигідний злочинцеві. Зазначений підхід ґрунтується на тому, що злочинці – не психопатичні особи й не жертви соціального впливу, а раціональні люди, поведінку яких можна передбачити в разі застосування до них певних обмежень, зважаючи на можливості, які вони мають. Тож вибір ними кримінальної поведінки належить сприймати як інвестиційне рішення в умовах ризику та невизначеності [244, с. 149].

Подібні твердження містять і праці Д. Норта – одного з представників неінституціоналізму, наукового напрямку, що розвивався на межі економічної теорії та інших суспільних наук – філософії, соціології, політології, кримінології тощо [53, с. 98].

Головна мета, таким чином, полягає в застосуванні економічних заходів запобігання, зокрема за допомогою зростання ризикованості злочинної діяльності у сфері екології і створенні ситуацій, за яких вчинення подібних посягань стане для кінцевих вигодоотримувачів економічно не вигідними. Так, у галузі екологічної безпеки зазначена ситуація повинна стимулювати природокористувачів і забруднювачів довкілля до зменшення шкідливого впливу на нього та раціонального використання природних ресурсів.

Важливим завданням нормативно-правового забезпечення вважається надання концептуальним положенням щодо системи запобігання екологічній злочинності нормативного характеру. До таких передусім варто віднести прийняття документів державного стратегічного планування у сфері екології –

Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року та Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на період до 2025 року [360; 362].

Перспективним вбачається також проведення кримінологічної експертизи чинної нормативно-правової бази щодо регулювання відносин у сфері екології. Метою такої діяльності є виявлення, усунення або мінімізація впливу нормативно-правових положень, що детермінують або можуть детермінувати злочинність, блокують або можуть блокувати дію антикримінальних заходів (засобів), які вживаються суспільством і державою [316, с. 16].

Запобіжні заходи організаційно-управлінського характеру насамперед спрямовані на створення належних умов для реформування системи державного адміністрування у сфері забезпечення екологічної безпеки. Вони передбачені, зокрема, такими документами стратегічного планування, як Стратегія реформування державного управління на 2022–2025 роки [357], Концепція реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища [323; 362] та Антикорупційна стратегія [76].

Ключовими складовими організаційно-управлінського забезпечення ефективності запобіжної діяльності є підготовка, ухвалення та реалізація програмних документів у сфері запобігання злочинності як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях (наприклад, промислового регіону). До відповідних завдань у кримінологічній літературі віднесено такі: упорядкування процесів підготовки, прийняття й реалізації управлінських рішень у вказаній сфері; підвищення ефективності всіх видів кримінологічної діяльності; підвищення ефективності координації діяльності у сфері запобігання злочинності; забезпечення регіонального моніторингу злочинності, її факторів і наслідків, а також ефективності запобігання їй; оптимізація витрат на правоохоронну діяльність на регіональному рівні; раціоналізація управління системою на підставі прийняття своєчасних рішень; забезпечення підвищення кваліфікації співробітників правоохоронних і контролюючих органів;

удосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності щодо запобігання злочинності; стимулювання активності суб'єктів громадянського суспільства тощо [232, с. 12].

Під час дії воєнного стану ресурси держави часто переорієнтовуються на військові потреби, що може призвести до ослаблення контролю за дотриманням екологічних норм і стандартів. Це створює сприятливі умови для порушень екологічного законодавства, оскільки правозастосовні органи не завжди мають можливість ефективно реагувати на такі порушення. В умовах воєнного стану традиційні методи запобігання екологічним злочинам можуть бути недостатніми. Потрібні спеціалізовані заходи, які враховують специфіку воєнного часу, включно з посиленням правозастосовної діяльності, моніторингом та швидким реагуванням на екологічні загрози.

Воєнні дії, що спричиняють масштабні екологічні катастрофи, можуть розглядатися як воєнні злочини відповідно до міжнародного права. Це вимагає від держави не тільки внутрішніх заходів запобігання, але й міжнародної координації та дотримання міжнародних норм і стандартів у сфері захисту довкілля під час війни. Екологічні катастрофи, спричинені воєнними діями, можуть мати транскордонний характер, впливаючи на екосистеми сусідніх країн і регіонів. Це підкреслює необхідність міжнародної співпраці та спільних кримінологічних заходів для запобігання та реагування на такі загрози. Порушення екологічних норм під час війни можуть значно ускладнити процес відновлення довкілля після закінчення бойових дій. Це вимагає розробки довгострокових стратегій для реабілітації зруйнованих екосистем і запобігання подальшим екологічним катастрофам. Для ефективного запобігання та розслідування екологічних злочинів під час дії воєнного стану потрібні фахівці з екології та кримінології, які мають відповідні знання та досвід. Це вимагає підготовки і залучення таких експертів до правоохоронної діяльності.

Підсумовуючи, слід зазначити, що на сьогодні в Україні відсутня комплексна державна програма запобігання злочинності. З метою активізації діяльності відповідних органів державної влади щодо законодавчого,

інформаційного та технічного забезпечення інтеграції екологічної складової у галузеві політики державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища пропонується впровадження Автоматизованої системи кримінологічної інформації щодо забезпечення екологічної безпеки держави. Така система може функціонувати на базі ресурсів Кабінету Міністрів України з формуванням відповідних сегментів у ДСНС України, Міністерстві охорони здоров'я України, Міністерстві аграрної політики та продовольства України, Державному агентстві лісових ресурсів України, Державному агентстві водних ресурсів України, Міністерстві захисту довкілля та природних ресурсів України, Державній службі України з питань геодезії, картографії та кадастру, а також Державній інспекції архітектури та містобудування України [264, с. 413; 239, с. 56].

Отже, узагальнюючи результати дослідження, здійсненого в межах цього підрозділу, вважаємо за необхідне підкреслити, що ефективність кримінологічного запобігання порушенням правил екологічної безпеки в умовах воєнного стану безпосередньо залежить від здатності держави, її інституцій, а також суспільства оперативно адаптувати існуючі механізми протидії до нових викликів, які виникають внаслідок збройного конфлікту. З огляду на складність та динамічність безпекового середовища на перший план виходить потреба в переосмисленні підходів до екологічної безпеки як до невід'ємного елемента загальної національної безпеки держави.

У процесі дослідження було встановлено, що під час війни суттєво трансформується не лише рівень загроз для довкілля, а й сам характер правопорушень у цій сфері. Вони набувають більшої масштабності, латентності, перехресної взаємодії з іншими формами злочинності – воєнною, корупційною, економічною. У зв'язку з цим традиційні заходи превенції, засновані для мирного періоду, виявляються недостатньо ефективними. Це вимагає розробки спеціальних механізмів, адаптованих до воєнного стану, з урахуванням специфіки зони бойових дій, особливостей роботи органів публічної влади в умовах обмежених ресурсів та високих ризиків.

На особливу увагу заслуговує необхідність залучення до реалізації запобіжних заходів нових суб'єктів, як-от: військові адміністрації, органи територіальної оборони, організації цивільного захисту, міжнародні експертні групи та спеціалізовані аналітичні центри. Саме в умовах війни зростає потреба у швидкому реагуванні на екологічні загрози, документуванні шкоди довкіллю, проведенні фахової екологічної експертизи дій держави-агресора, а також відстеженні довготривалих наслідків руйнування природних об'єктів.

На основі аналізу практики, а також результатів анкетування представників правоохоронних органів і судової системи дійшли висновку про гостру нестачу професійної екологічної підготовки кадрів, обмеженість інструментів моніторингу, а також відсутність алгоритмів реагування на злочини проти довкілля, вчинені у специфічних умовах воєнних дій. Це створює істотні перешкоди для оперативного встановлення винних осіб, належної фіксації екологічної шкоди та подальшого притягнення до відповідальності, зокрема у міжнародно-правовій площині.

У цьому контексті пропонуємо низку напрямів удосконалення діяльності суб'єктів, що реалізують заходи запобігання порушенням правил екологічної безпеки в умовах воєнного часу: запровадження спеціалізованих мобільних груп екологічного моніторингу у зоні бойових дій; нормативне врегулювання механізмів фіксації, документування та оцінки екозлочинів, пов'язаних зі збройним конфліктом; інтеграція технологій дистанційного зондування Землі, геоінформаційних систем, супутникового спостереження у державні екологічні програми; розробка та впровадження навчальних програм для правоохоронців, суддів, військових, органів місцевого самоврядування з питань екологічної безпеки у кризових умовах; створення реєстрів екологічної шкоди, заподіяної внаслідок бойових дій, із метою подальшого використання для міжнародного правового захисту та репарацій.

Підсумовуючи викладене, підкреслимо, що забезпечення належного рівня кримінологічної запобіжної діяльності у сфері екологічної безпеки в період війни є не лише завданням окремих органів чи галузей, а системним

національним пріоритетом. Впровадження запропонованих у дослідженні заходів має посприяти зміцненню загальнодержавної екологічної політики, зниженню латентності екозлочинів, формуванню спроможної системи правового реагування на злочини проти довкілля та закласти підґрунтя для справедливого відновлення і захисту екологічних прав майбутніх поколінь.

Висновки до розділу 3

1. Обґрунтовано, що загальносоціальні заходи запобігання порушенням правил екологічної безпеки є найширшою групою превентивних механізмів, що охоплюють усю систему суспільних відносин та спрямовані на усунення базових причин екологічної злочинності шляхом забезпечення належного рівня економічного, соціального, екологічного та правового розвитку держави.

Визначено коло основних суб'єктів реалізації загальносоціальних заходів, до яких належать:

– Верховна Рада України, що встановлює законодавчу базу у сфері охорони довкілля та екологічної безпеки, забезпечує імплементацію міжнародних стандартів, гармонізацію екологічного та кримінального законодавства;

– Кабінет Міністрів України, який розробляє та реалізує державну екологічну політику, затверджує національні програми охорони довкілля, стратегії сталого розвитку, концепції екологічної безпеки;

– Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України як центральний орган виконавчої влади, що формує державну політику у сфері екологічної безпеки, здійснює нормативно-правове регулювання, координує діяльність інших органів та установ;

– органи місцевого самоврядування, які реалізують екологічну політику на регіональному рівні, забезпечують раціональне використання природних ресурсів, організовують екологічну просвіту населення;

– неурядові екологічні організації, що виконують важливу роль у формуванні екологічної культури, здійсненні громадського контролю, моніторингу стану довкілля, адвокації екологічних прав;

– наукові установи та заклади освіти, які забезпечують фундаментальні та прикладні дослідження проблем екологічної безпеки, розробку інноваційних природоохоронних технологій, підготовку кваліфікованих кадрів у сфері екології та права;

– засоби масової інформації, що інформують населення про екологічну ситуацію, розкривають факти порушень екологічної безпеки, формують громадську думку та екологічну свідомість;

– населення як суб'єкт самоорганізації, що через реалізацію екологічних прав і обов'язків, участь у природоохоронних заходах та громадському контролі забезпечує підвищення рівня екологічної безпеки.

2. Визначено, що спеціально-кримінологічна профілактика передбачає цілеспрямований вплив на криміногенні фактори, особи та ситуації, що сприяють вчиненню порушень правил екологічної безпеки, а індивідуальна профілактика спрямована безпосередньо на конкретних осіб, схильних до вчинення правопорушень.

До суб'єктів таких заходів віднесено: Національну поліцію України, що здійснює досудове розслідування злочинів проти екологічної безпеки, проводить оперативно-розшукові заходи, профілактичну роботу серед населення та посадових осіб підприємств підвищеного екологічного ризику; органи прокуратури, які здійснюють нагляд за додержанням законів у сфері охорони довкілля, процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, підтримання публічного обвинувачення та ініціюють перед судом питання про відшкодування завданої екологічної шкоди; суди України, що застосовують покарання та інші заходи кримінально-правового впливу, створюючи загальнопрофілактичний ефект невідворотності кримінальної відповідальності за порушення правил екологічної безпеки; Державну екологічну інспекцію України, яка здійснює контроль за додержанням природоохоронного

законодавства, складає протоколи про адміністративні правопорушення, передає матеріали про виявлені злочини до правоохоронних органів; Службу безпеки України, що у воєнний час виконує завдання із захисту екологічної безпеки держави від екологічного тероризму та диверсій, розслідує злочини, які загрожують життєво важливим об'єктам екологічної інфраструктури; органи ДСНС України, що здійснюють профілактику техногенних катастроф та ліквідацію їх наслідків, включно з хімічними та радіаційними забрудненнями; індивідуальних суб'єктів профілактики, зокрема психологів, соціальних працівників, фахівців у сфері безпеки праці та екології, які працюють із особами, що мають схильність до вчинення злочинів проти довкілля, а також реалізують програми ресоціалізації, корекції девіантної поведінки та формування екологічно відповідальної поведінки.

3. Встановлено, що сучасні кримінологічні заходи запобігання порушенням правил екологічної безпеки у воєнний час пов'язані з низкою системних проблем, як-от: недосконалість нормативно-правового забезпечення, зокрема відсутність комплексного закону про екологічну безпеку в умовах війни, недостатня криміналізація екологічного тероризму та екоциду, колізії між екологічним, адміністративним та кримінальним законодавством; недостатня ефективність інституційної системи запобігання, що виявляється у слабкій координації діяльності суб'єктів профілактики, дублюванні повноважень та відсутності єдиної системи моніторингу стану дотримання екологічної безпеки; обмеженість ресурсного, фінансового та кадрового забезпечення, що ускладнює діяльність органів екологічного контролю, правоохоронних та судових органів, особливо в регіонах активних бойових дій; низький рівень екологічної культури та правосвідомості населення і посадових осіб, що зумовлює толерантність до порушень екологічних правил та невикористання механізмів громадського контролю; висока латентність злочинів проти екологічної безпеки, спричинена як воєнною ситуацією, відсутністю доступу до окупованих територій, так і недосконалістю механізмів виявлення та фіксації порушень і використання екологічної шкоди як засобу

воєнної стратегії, що робить традиційні заходи запобігання малоефективними, адже порушення здійснюються з метою завдання максимальних втрат противнику, а не лише задоволення економічної вигоди.

Сформульовано напрями кримінально-правової охорони правил екологічної безпеки (під час дії воєнного стану): зібрання належних, допустимих та достатніх доказів про порушення вимог, що визначають порядок проведення екологічної експертизи, правил екологічної безпеки під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, а також експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів; до проведення огляду належить залучати органи державного екологічного контролю, представників Державної екологічної інспекції України (зокрема, в нашому регіоні, а саме в Запорізькій області, – Державної екологічної інспекції Південного округу (Запорізька та Херсонська області)), органи Міністерства охорони здоров'я України та департаменти Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, які відповідно до покладених на них законодавством повноважень встановлюють фактичні дані, здійснюють відповідний розрахунок завданих довкіллю збитків тощо. У межах сприяння попередженню й ефективному розкриттю та розслідуванню порушень екологічної безпеки у майбутньому підкреслено потребу в прогнозуванні перспективи розвитку ситуації екологічної безпеки; визначено, які дії треба попередньо проводити, в тому числі правоохоронними органами, і запропоновано впровадити відповідну стратегію (Стратегію запобігання порушенням правил екологічної безпеки) (Додаток Ж).

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено всебічне теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення наукового завдання, яке полягає у комплексному дослідженні кримінологічної характеристики порушення правил екологічної безпеки, визначенні його специфіки у промислових регіонах України, особливо в умовах воєнного стану, а також у розробленні науково обґрунтованих пропозицій, спрямованих на вдосконалення системи запобігання таким правопорушенням і підвищення ефективності кримінологічної політики у сфері охорони довкілля. За результатами проведеного дослідження сформульовано такі основні висновки:

1. З'ясовано, що порушення правил екологічної безпеки, передбачене ст. 236 КК України, посідає особливе місце у системі кримінальних правопорушень проти довкілля, оскільки характеризується комплексною міждисциплінарною природою, посягаючи на екологічну безпеку як складову національної безпеки, на природно-ресурсний потенціал держави та право громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Цей злочин має високий рівень суспільної небезпеки, оскільки його вчинення спричиняє негативні зміни у навколишньому природному середовищі, що тягнуть за собою деградацію екосистем, забруднення атмосферного повітря, вод та ґрунтів, вимирання видів флори і фауни, зниження якості життя населення, а також погіршення економічної та демографічної ситуації в регіонах.

Встановлено, що порушення правил екологічної безпеки відрізняється особливими ознаками, як порівняти з іншими екологічними злочинами: по-перше, воно має широкий об'єкт посягання, що охоплює правила безпеки довкілля у найрізноманітніших сферах господарської діяльності (промисловість, енергетика, транспорт, будівництво); по-друге, є злочином із формальним складом, де криміналізація діяння здійснюється задля превенції незалежно від настання тяжких наслідків у деяких випадках; по-третє, його суспільна небезпека значно посилюється у воєнний час, коли наслідки

набувають масштабного, транснаціонального та довготривалого характеру.

Визначено, що це правопорушення належить до злочинів проти безпеки довкілля та є базовим екологічним злочином, порушення якого створює умови для виникнення інших злочинів проти довкілля, таких як забруднення вод, атмосферного повітря, порушення режиму використання земель та надр тощо.

2. Проаналізовано сучасний стан наукової розробки проблем запобігання екологічним злочинам в Україні та встановлено, що хоча у вітчизняній юридичній науці існує значна кількість досліджень, присвячених загальнотеоретичним аспектам охорони довкілля, правовим засадам екологічної безпеки, екологічній політиці держави та міжнародно-правовим стандартам, однак комплексні кримінологічні дослідження безпосередньо питань запобігання порушенням правил екологічної безпеки залишаються фрагментарними.

Встановлено, що найбільш ґрунтовно розроблені питання адміністративно-правового та екологічного регулювання охорони довкілля, тоді як кримінально-правові, кримінологічні та практичні аспекти запобігання злочинам у цій сфері не отримали належного системного висвітлення. Особливою є проблема недостатньої уваги до порушень правил екологічної безпеки під час дії воєнного стану, що сьогодні набуває виключної актуальності, зважаючи на збройну агресію проти України та масове знищення об'єктів екологічної інфраструктури.

Доведено, що існує наукова та практична необхідність у розробці кримінологічної характеристики порушень правил екологічної безпеки, встановленні їхніх специфічних особливостей, причин та умов вчинення, мотиваційної структури суб'єктів та ефективних механізмів протидії, що й визначає наукову новизну проведеного дослідження.

3. У межах розділу сформульовано методологічні основи дисертаційного дослідження, що базуються на поєднанні сучасних загальнонаукових та спеціально-юридичних методів пізнання, а саме: діалектичного методу, що було використано для аналізу змісту поняття «екологічна безпека», його

еволюції та взаємозв'язків із іншими правовими категоріями; формально-юридичного методу – для дослідження положень Конституції України, Кримінального кодексу України, міжнародних договорів та інших нормативно-правових актів у сфері екологічної безпеки; порівняльно-правового методу – для зіставлення вітчизняного законодавства із законодавством закордонних країн та міжнародно-правовими стандартами у сфері кримінально-правової охорони довкілля; історико-правового методу – для визначення етапів становлення правового регулювання охорони довкілля в Україні; кримінологічного та статистичного методів – для дослідження рівня, динаміки, структури злочинності у сфері екологічної безпеки; методу моделювання та прогнозування – для формування практичних пропозицій та прогнозування тенденцій злочинності у сфері екологічної безпеки в умовах воєнного стану; системно-структурного аналізу – для дослідження механізмів протидії злочинам у сфері екологічної безпеки як цілісної системи.

Встановлено, що інтеграція зазначених методів дозволяє здійснити всебічне дослідження вибраної проблематики, розкрити її у теоретичному, правовому, кримінологічному, практичному та міжнародно-правовому вимірах, що забезпечує досягнення поставленої мети дисертації та реалізацію її завдань.

4. З'ясовано, що порушення правил екологічної безпеки є кримінальним правопорушенням підвищеної суспільної небезпеки, що має багатокомпонентний характер і посягає на екологічну безпеку як складову національної безпеки України, право людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля, економічну стабільність держави та екологічні права майбутніх поколінь. Встановлено, що кримінологічна характеристика цього злочину містить такі ключові елементи: 1) правову характеристику, відповідно до якої ст. 236 КК України передбачає відповідальність за порушення встановлених законодавством правил екологічної безпеки, що спричинили загибель людей, екологічне забруднення значних територій або інші тяжкі наслідки. Особливістю цього злочину є те, що він має формальний склад та широкий об'єкт посягання, що охоплює правила екологічної безпеки в усіх сферах

господарської діяльності; 2) соціальну характеристику, що визначає високий рівень латентності зазначених правопорушень, недооцінку їхньої суспільної небезпеки та низьку екологічну культуру населення. Встановлено, що наслідками таких злочинів є погіршення здоров'я населення, зростання рівня захворюваності, зниження якості життя та посилення соціальної напруги; 3) економічну характеристику, що відображає значні матеріальні збитки держави, регіонів та місцевих громад, включно з витратами на ліквідацію наслідків забруднення довкілля, відновлення інфраструктури, зниження продуктивності сільського господарства, втратою інвестиційної привабливості та економічної стабільності регіонів; 4) екологічну характеристику, що охоплює деградацію ґрунтів, забруднення водних ресурсів та атмосферного повітря, знищення флори і фауни, втрату біорізноманіття, руйнування екосистем та порушення природного балансу. Особливу небезпеку становить масштабність та відкладений у часі характер негативних наслідків; 5) організаційно-управлінську характеристику, що відображає прогалини у системі державного управління та екологічного контролю, недостатність ресурсного та кадрового забезпечення природоохоронної діяльності, низьку ефективність роботи відповідальних органів та наявність корупційних ризиків у сфері погодження проєктів, перевірок та видачі дозволів.

5. Здійснено класифікацію причин та умов вчинення злочинів, передбачених ст. 236 КК України, зокрема: а) економічні причини: прагнення суб'єктів господарювання мінімізувати витрати на природоохоронні заходи, максимізувати прибуток за рахунок порушення екологічного законодавства, відсутність стимулів до дотримання правил екологічної безпеки; б) правові причини: недосконалість нормативно-правової бази у сфері екологічної безпеки, нечіткість окремих положень ст. 236 КК України, відсутність уніфікованих критеріїв істотної шкоди, неузгодженість екологічного та кримінального законодавства; в) організаційно-управлінські причини: слабкість механізмів державного контролю, недостатність фінансування природоохоронної діяльності, формальність проведення екологічного

моніторингу, відсутність належної координації між органами влади та контролюючими інстанціями, корупційні прояви у сфері погодження та нагляду; г) соціально-психологічні причини: низький рівень екологічної культури, правосвідомості та відповідальності серед населення, посадових осіб, керівників підприємств, домінування економічної вигоди над екологічними стандартами; д) загальносоціальні умови: високий рівень техногенного навантаження у промислових регіонах, застаріла інфраструктура, невідповідність екологічної політики сучасним викликам; е) природні умови: розташування небезпечних виробництв поблизу водних джерел, густонаселених територій та екологічно вразливих зон; ж) умови воєнного стану: активні бойові дії, руйнування очисних споруд, хімічних підприємств, мінування територій, відсутність державного контролю на тимчасово окупованих територіях, використання екологічної шкоди як засобу воєнної стратегії.

Наголошено, що порушення правил екологічної безпеки під час дії воєнного стану зумовлюється поєднанням об'єктивних та суб'єктивних чинників, зокрема: об'єктивно – недосконалістю системи управління, відсутністю належної інституційної спроможності органів влади, специфікою воєнної ситуації; суб'єктивно – недбалістю, халатністю, корисливими та воєнно-стратегічними мотивами правопорушників.

6. Обґрунтовано, що загальносоціальні заходи запобігання порушенням правил екологічної безпеки є найширшою групою превентивних механізмів, що охоплюють усю систему суспільних відносин та спрямовані на усунення базових причин екологічної злочинності шляхом забезпечення належного рівня економічного, соціального, екологічного та правового розвитку держави.

Визначено коло основних суб'єктів реалізації загальносоціальних заходів, до яких належать:

– Верховна Рада України, що встановлює законодавчу базу у сфері охорони довкілля та екологічної безпеки, забезпечує імплементацію міжнародних стандартів, гармонізацію екологічного та кримінального

законодавства;

– Кабінет Міністрів України, який розробляє та реалізує державну екологічну політику, затверджує національні програми охорони довкілля, стратегії сталого розвитку, концепції екологічної безпеки;

– Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України як центральний орган виконавчої влади, що формує державну політику у сфері екологічної безпеки, здійснює нормативно-правове регулювання, координує діяльність інших органів та установ;

– органи місцевого самоврядування, які реалізують екологічну політику на регіональному рівні, забезпечують раціональне використання природних ресурсів, організовують екологічну просвіту населення;

– неурядові екологічні організації, що виконують важливу роль у формуванні екологічної культури, здійсненні громадського контролю, моніторингу стану довкілля, адвокації екологічних прав;

– наукові установи та заклади освіти, які забезпечують фундаментальні та прикладні дослідження проблем екологічної безпеки, розробку інноваційних природоохоронних технологій, підготовку кваліфікованих кадрів у сфері екології та права;

– засоби масової інформації, що інформують населення про екологічну ситуацію, розкривають факти порушень екологічної безпеки, формують громадську думку та екологічну свідомість;

– населення як суб'єкт самоорганізації, що через реалізацію екологічних прав і обов'язків, участь у природоохоронних заходах та громадському контролі забезпечує підвищення рівня екологічної безпеки.

7. Визначено, що спеціально-кримінологічна профілактика передбачає цілеспрямований вплив на криміногенні фактори, особи та ситуації, що сприяють вчиненню порушень правил екологічної безпеки, а індивідуальна профілактика спрямована безпосередньо на конкретних осіб, схильних до вчинення правопорушень.

До суб'єктів таких заходів віднесено: Національну поліцію України, що

здійснює досудове розслідування злочинів проти екологічної безпеки, проводить оперативно-розшукові заходи, профілактичну роботу серед населення та посадових осіб підприємств підвищеного екологічного ризику; органи прокуратури, які здійснюють нагляд за додержанням законів у сфері охорони довкілля, процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, підтримання публічного обвинувачення та ініціюють перед судом питання про відшкодування завданої екологічної шкоди; суди України, що застосовують покарання та інші заходи кримінально-правового впливу, створюючи загальнопрофілактичний ефект невідворотності кримінальної відповідальності за порушення правил екологічної безпеки; Державну екологічну інспекцію України, яка здійснює контроль за додержанням природоохоронного законодавства, складає протоколи про адміністративні правопорушення, передає матеріали про виявлені злочини до правоохоронних органів; Службу безпеки України, що у воєнний час виконує завдання із захисту екологічної безпеки держави від екологічного тероризму та диверсій, розслідує злочини, які загрожують життєво важливим об'єктам екологічної інфраструктури; органи ДСНС України, що здійснюють профілактику техногенних катастроф та ліквідацію їх наслідків, включно з хімічними та радіаційними забрудненнями; індивідуальних суб'єктів профілактики, зокрема психологів, соціальних працівників, фахівців у сфері безпеки праці та екології, які працюють із особами, що мають схильність до вчинення злочинів проти довкілля, а також реалізують програми ресоціалізації, корекції девіантної поведінки та формування екологічно відповідальної поведінки.

8. Встановлено, що сучасні кримінологічні заходи запобігання порушенням правил екологічної безпеки у воєнний час пов'язані з низкою системних проблем, як-от: недосконалість нормативно-правового забезпечення, зокрема відсутність комплексного закону про екологічну безпеку в умовах війни, недостатня криміналізація екологічного тероризму та екоциду, колізії між екологічним, адміністративним та кримінальним законодавством; недостатня ефективність інституційної системи запобігання, що виявляється у

слабкій координації діяльності суб'єктів профілактики, дублюванні повноважень та відсутності єдиної системи моніторингу стану дотримання екологічної безпеки; обмеженість ресурсного, фінансового та кадрового забезпечення, що ускладнює діяльність органів екологічного контролю, правоохоронних та судових органів, особливо в регіонах активних бойових дій; низький рівень екологічної культури та правосвідомості населення і посадових осіб, що зумовлює толерантність до порушень екологічних правил та невикористання механізмів громадського контролю; висока латентність злочинів проти екологічної безпеки, спричинена як воєнною ситуацією, відсутністю доступу до окупованих територій, так і недосконалістю механізмів виявлення та фіксації порушень і використання екологічної шкоди як засобу воєнної стратегії, що робить традиційні заходи запобігання малоефективними, адже порушення здійснюються з метою завдання максимальних втрат противнику, а не лише задоволення економічної вигоди.

Сформульовано напрями кримінально-правової охорони правил екологічної безпеки (під час дії воєнного стану): зібрання належних, допустимих та достатніх доказів про порушення вимог, що визначають порядок проведення екологічної експертизи, правил екологічної безпеки під час проєктування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, а також експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів; до проведення огляду належить залучати органи державного екологічного контролю, представників Державної екологічної інспекції України (зокрема, в нашому регіоні, а саме в Запорізькій області, – Державної екологічної інспекції Південного округу (Запорізька та Херсонська області)), органи Міністерства охорони здоров'я України та департаменти Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, які відповідно до покладених на них законодавством повноважень встановлюють фактичні дані, здійснюють відповідний розрахунок завданих довкіллю збитків тощо. У межах сприяння попередженню й ефективному розкриттю та розслідуванню порушень екологічної безпеки у майбутньому

підкреслено потребу в прогнозуванні перспективи розвитку ситуації екологічної безпеки; визначено, які дії треба попередньо проводити, в тому числі правоохоронними органами, і запропоновано впровадити відповідну стратегію (Стратегію запобігання порушенням правил екологічної безпеки) (Додаток Ж).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 'Everything is dead': Ukraine rushes to stem ecocide after river poisoning. *The Guardian*. URL : https://www.theguardian.com/world/2024/oct/01/ukraine-seim-river-poisoning-chernihiv-ecocide-?utm_source=chatgpt.com.
2. 236 КК України: Інгулець — забруднення водою (Кривий Ріг). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/>.
3. 236 КК. *Державна екологічна інспекція України*. URL : <https://dei.gov.ua/>.
4. 71 млрд доларів збитків та 180 млн тонн викидів: на COP29 Україна назвала масштаб шкоди природі за 1000 днів війни. Кліматична політика. *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України*. URL : <https://mepr.gov.ua/topics/novyny/zmina-klimatu-ta-ozonovuj-shar/page/6/>.
5. Air pollution and health. *World Health Organization*. URL : https://www.who.int/health-topics/air-pollution#tab=tab_1.
6. Becker G. Crime and Punishment : An Economic Approach. *Journal of Political Economy*. 1968. Vol. 76. No. 2. P. 169–217.
7. Beirne P., South N. (eds). *Issues in Green Criminology: Confronting Harms against Environments, Humanity and Other Animals*. Cullompton : Willan Publishing, 2007. 308 p.
8. Briefing on the environmental damage caused by Russia's war of aggression against Ukraine (3 December – 16 December 2024). *UkraineOffice*. URL : <https://www.ukraineoffice.org/blog/briefing-on-the-environmental-damage-caused-by-the-russias-war-of-aggression-against-ukraine-3-december---16-december-2024>.
9. Brisman A., South N., Walters R. (eds). *Water, Crime and Security in the Twenty-First Century: Too Dirty, Too Little, Too Much*. Palgrave Macmillan, 2018. 236 p.
10. Brisman A., South N., White R. (eds). *Environmental Crime and Social Conflict: Contemporary and Emerging Issues*. Routledge, 2016. 328 p.

11. Council Directive 98/83/EC of 3 November 1998 on the quality of water intended for human consumption. *EUR-Lex*. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31998L0083>.
12. Devesa M. R., Brust A. V. Mapping illegal waste dumping sites with neural-network classification of satellite imagery. *ArXiv*. URL : <https://arxiv.org/abs/2110.08599>.
13. Directive (EU) 2016/2284 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2016 on the reduction of national emissions of certain atmospheric pollutants, amending Directive 2003/35/EC and repealing Directive 2001/81/EC. *European Union*. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32016L2284>.
14. Directive (EU) 2024/1203 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 on the protection of the environment through criminal law and replacing Directive 2008/99/EC. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32024L1203>
15. Directive 2008/99/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on the protection of the environment through criminal law. *EUR-Lex*. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008L0099>.
16. DroneUA запускає перші системи для еко-моніторингу. *DroneUA*. 2020. URL : <https://drone.ua/blogs/news/droneua-zapuskaet-pervyie-sistemyi-dlya-eko-monitoringa>.
17. Elliott L. Combating transnational environmental crime. *Journal of International Affairs*. 2019. Vol. 73(1). P. 85–98.
18. Elliott L. M. *The Global Politics of the Environment*. 3rd ed. Macmillan International Higher Education, 2019. 328 p.
19. Elliott L. M. *The Global Politics of the Environment*. 2nd ed. Basingstoke ; New York : Palgrave Macmillan, 2004. 304 p.
20. Environmental crime in Europe – implications for EU policies. EEA Report No 8/2019. *European Environment Agency*. URL :

<https://www.eea.europa.eu/publications/european-union-emission-inventory-report-1990-2017-under-the-unece-convention-on-long-range-transboundary-air-pollution-lrtap-report-8-2019>.

21. Environmental Crime in Europe: Current and Emerging Threats. *European Environmental Bureau*. URL : <https://eeb.org/wp-content/uploads/2020/03/Crime-and-punishment-March-2020.pdf>.

22. Environmental Crime. *Interpol*. URL : <https://www.interpol.int/en/Crimes/Environmental-crime>.

23. Environmental Impact of Armed Conflict. Nairobi : UNEP, 2009. *United Nations Environment Programme (UNEP)*. URL : <https://www.unep.org/resources/environmental-impact-armed-conflict>.

24. Environmental impacts of the war. *Sustainability. Urban and Regional Analytics Group*. URL : <https://sustainability.urag.org/part-1/section-2-before-and-during-the-war/environmental-impacts-of-the-war>.

25. Environmental Performance Reviews: Ukraine. 3rd Review. New York; Geneva : United Nations, 2013. XXII, 228 p.

26. Environmental policies and evaluation. OECD. URL : <https://www.oecd.org/environment/tools-evaluation/environmental-compliance-enforcement-2018.pdf>.

27. Environmental Rule of Law: First Global Report. *UNEP*. URL : <https://www.unep.org/resources/assessment/environmental-rule-law-first-global-report>.

28. EU Environment Policy: Overview and implementation in Member States. Brussels : European Commission, 2023. 80 p. *European Commission*. URL : https://commission.europa.eu/publications/management-plan-2023-environment_en?utm_source=chatgpt.com.

29. Faure M., Heine G. (eds.) The criminalization of environmental harm in comparative perspective. The Netherlands : Kluwer Law International, 2017. 384 p.

30. Forest fires push up greenhouse gas emissions from war in Ukraine. *The Guardian*. URL : <https://www.theguardian.com/world/2025/feb/24/forest-fires-push>

up-greenhouse-gas-emissions-from-war-in-ukraine?utm_source=chatgpt.com.

31. Freeland S. Environmental crimes in times of armed conflict. *Nordic Journal of International Law*. 2015. Vol. 84. P. 533–558.
32. Gandhi M., Jack H. A. *The Wit and Wisdom of Gandhi (Eastern Philosophy and Religion)*. Dover Publications, 2005. 256 p.
33. German Criminal Code (Strafgesetzbuch – StGB. URL : https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/.
34. Gibbs C., Gore M., McGarrell E., Rivers L. Introducing Conservation Criminology: Towards Interdisciplinary Scholarship on Environmental Crimes and Risks. *The British Journal of Criminology*. 2010. Vol. 50 (1). P. 124–144.
35. Green Growth Indicators for Ukraine. OECD Publishing. Paris : OECD, 2019. URL : <https://www.oecd.org/greengrowth>.
36. Greening the Economy in Ukraine. Paris : OECD Publishing, 2020. 224 p. URL : <https://www.oecd.org/publications/greening-the-economy-in-ukraine-224p-2020.htm>
37. Greenpeace. URL : www.greenpeace.org/international.
38. Hall M., Maher J. (eds). *Crimes Against Nature: Environmental Criminology and Ecological Justice*. Routledge, 2022. 310 p.
39. Hryhorczuk D., Levy B. S., Prodanchuk M., etc. The environmental health impacts of Russia's war on Ukraine. *Journal of Occupational Medicine and Toxicology*. 2024. Vol. 19. URL : <https://occup-med.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12995-023-00398-y>.
40. Hrynyk Ye., Biletskyi A., Cabrejo A. How corruption threatens the forests of Ukraine: Typology and case studies on corruption and illegal logging. Working Paper 43. 2023. 62 p. *ResearchGate*. URL : https://www.researchgate.net/publication/371918322_Working_Paper_43_How_corruption_threatens_the_forests_of_Ukraine_Typology_and_case_studies_on_corruption_and_illegal_logging.
41. Implementation of Sustainable Development Goals in Ukraine. *United Nations Ukraine*. URL : <https://ukraine.un.org/en/sdgs>

42. International Meeting of Experts on the Use of Criminal Sanctions in the Protection of the Environment; Internationally, Domestically and Regionally (Portland, Oregon, 19–23 March 1994) : Report. Rome : United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute, 1994. 29 p. URL : <https://icclr.org/wp-content/uploads/2019/06/Portland2.pdf>.

43. ISO 14001:2015 Environmental management systems – Requirements with guidance for use. *ISO*. URL : <https://www.iso.org/standard/60857.html>.

44. June 2021: historic moment as Independent Expert Panel launches definition of ecocide. *Stop Ecocide International*. URL : <https://www.stopecocide.earth/legal-definition>.

45. Kovalchuk I., Melnyk L. Environmental security and sustainable development in Ukraine. *Environmental Economics*. 2024. Vol. 15. № 2. P. 35–44.

46. Leal Filho W., Eustachio J. H. P. P., Fedoruk M., Lisovska T. War in Ukraine: an overview of environmental impacts and *consequences for human health*. *Frontiers in Sustainable Resource Management*. 2024. Vol. 3: Article 1423444. DOI: 10.3389/fsrma.2024.1423444. URL : <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fsrma.2024.1423444/full>

47. Leclerc G., Bassot E., Pasikowska-Schnass M., etc. Russia's war on Ukraine: High environmental toll. *European Parliamentary Research Service*. URL : [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2023/751427/EPRS_ATA\(2023\)751427_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2023/751427/EPRS_ATA(2023)751427_EN.pdf).

48. Lynch M. J., Stretesky P. B. Exploring Green Criminology: Toward a Green Criminological Revolution. Ashgate, 2014. 238 p.

49. Lynch M. J., Stretesky P. B., Long M. A. Green Criminology: Crime, Justice, and the Environment. Berkeley : University of California Press, 2020. 264 p.

50. Matkivskyi M., Taras T. Pollution of the atmosphere, soil and water resources as a result of the Russian-Ukrainian war. *Ecological Safety and Balanced Use of Resources*. 2024. Vol. 15. № 1. P. 87–99.

51. Mitsilegas V. Environmental crimes and environmental criminal law in the European Union. *ERA Forum*. 2018. Vol. 19. P. 537–556.

52. National Energy and Climate Plan of Ukraine 2025–2030 (Draft). 289 p. *Ministry of Economy, Environment and Agriculture of Ukraine*. URL : <https://me.gov.ua/view/8c2d13af-bd66-43d1-a13a-20c1c7d652a0>.
53. North D. C. Institutions, institutional change and economic performance. *The Journal of Economic Perspectives*. 1991. Vol. 5. No. 1. P. 97–112.
54. Oleksiy V. Pyrykov, Sergiy M. Chumachenko, Yevhenii O. Yakovliev Geoinformationsystem approach to the analysis of the impact of armed conflicts on the ecological condition of the environment. *Екологічна безпека та природокористування*. 2022. № 1 (41). С. 5–17.
55. Racioppi F., Rutter H., Nitzan D., Borojevic A. The impact of war on the environment and health: implications for readiness, response, and recovery in Ukraine. *The Lancet*. 2022. Vol 400. P. 871–873. URL : https://www.researchgate.net/publication/363583113_The_impact_of_war_on_the_environment_and_health_implications_for_readiness_response_and_recovery_in_Ukraine.
56. Scotford E., Mueller S. F. Environmental Criminal Liability and Enforcement in European and International Law. *Journal of Environmental Law*. 2020. Vol. 32. Issue 1. P. 145–153.
57. Shevchenko A. Environmental crime in Ukraine: legal framework and enforcement issues. *Journal of Environmental Law and Policy*. 2020. Vol. 3 (2). P. 45–58.
58. Situ Y., Emmons D. Environmental Crime: The Criminal Justice System's Role in Protecting the Environment. Thousand Oaks : Sage Publications, 2019. 264 p.
59. South N., Brisman A., Beirne P. (eds). *Routledge International Handbook of Green Criminology*. London ; New York : Routledge, 2013. 675 p.
60. Supporting Ukraine's environmental goals. *Global Environment Facility*. URL : <https://www.thegef.org/newsroom/news/gef-and-ukraine-25-year-olds-jointly-overcoming-environmental-challenges>.
61. The decriminalization. La decriminalization. Bellagio 7-12 mai 1973.

Centro Nazionale di Prevenzione e difenso sociale. Milano, 1975. P. 73–77.

62. The rise of environmental crime: A growing threat to natural resources, peace, development and security. *UNEP*. URL : <https://www.unep.org/resources/report/rise-environmental-crime-growing-threat-natural-resources-peace-development-and>.

63. Ukraine and international environmental commitments. *Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine*. URL : <https://mepr.gov.ua/>.

64. United Nations Environment Programme. Rapid Environmental Assessment of Kakhovka Dam Breach Ukraine, 2023. *United Nations Environment Programme*. 2023. URL : <https://www.unep.org/resources/report/rapid-environmental-assessment-kakhovka-dam-breach-ukraine-2023>.

65. Waste Crime – Waste Risks: Gaps in Meeting the Global Waste Challenge. United Nations, 2017. 66 p.

66. White R. D. (ed.). *Environmental Crime: A Reader*. Cullompton : Willan Publishing, 2009. 600 p.

67. White R. D. *Environmental Harm: An Eco-Justice Perspective*. Bristol : Policy Press, 2018. 304 p.

68. White R. D. *Environmental Harm: An Eco-Justice Perspective*. Policy Press, 2020. 280 p.

69. White R., Heckenberg D. *Green Criminology: An Introduction to the Study of Environmental Harm*. London : Routledge, 2014. 348 p.

70. *Wildlife and Forest Crime Analytic Toolkit*. International Consortium on Combating Wildlife Crime, 2022. 288 p. *UNODC*. URL : https://www.unodc.org/documents/Wildlife/Toolkit_e.pdf.

71. Wyatt T. Green criminology and wildlife crimes: global and local perspectives. *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy*. 2019. Vol. 8 (3). P. 23–37.

72. Александров Ю. В., Антипов В. І., Володько М. В. та ін. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. 3-є вид., перероб. та

доп. / за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. Київ : Юридична думка, 2004. 352 с.

73. Александров Ю. В., Дудоров О. О., Клименко В. А., Мельник М. І. та ін. Кримінальне право України. Особлива частина : підруч. / за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. 3-є вид., перероб. та доп. Київ : Атіка, 2009. 744 с.

74. Андрейцев В. І. Екологічне право і законодавство суверенної України: проблеми реалізації державної екологічної політики : монографія. Дніпропетровськ : Нац. гірнич. ун-тет. 2011. 373 с.

75. Андрущенко Т. В. Екологічне право України : навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 436 с.

76. Антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки. Національне агентство з питань запобігання корупції. Київ, 2022. 55 с. URL : <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Antykoruptsijna-strategiya-na-2021-2025-rr.pdf>.

77. Антонюк К. І. Забезпечення безпеки споживання в Україні в процесі євроінтеграції: теоретико-методологічні основи та прикладні аспекти : монографія. Запоріжжя : ФОП Мокшанов В. В., 2020. 452 с.

78. Антропогенне забруднення. *Вікіпедія*. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Антропогенне_забруднення.

79. Бабенко А. М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір : монографія. Одеса : ОДУВС, 2014. 416 с.

80. Бабенко А. М., Бусол О. Ю., Костенко та ін. Кримінологія : підруч. / за заг. ред. Ю. В. Нікітіна, С. Ф. Денисова, Є. Л. Стрельцова. 2-е вид., перероб. та доп. Харків : Право, 2018. 416 с.

81. Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_022#Text.

82. Байбак О. І., Лисенко І. В. Використання БПЛА та алгоритмів

обробки даних для моніторингу сміттєвих полігонів. *Environmental Safety & Natural Resources*. 2025. № 1. С. 123–132.

83. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Протидія злочинності та профілактика злочинів : монографія. Харків: ХНУВС, 2011. 308 с.

84. Бандурка О. М., Орлов Ю. Г. Кримінологія. Харків : Право, 2018. 368 с.

85. Батиргарєєва В. С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло. Харків : Одиссей, 2003. 256 с.

86. Баулін Ю. В., Борисов В. І., Тютюгін В. І. та ін. Кримінальне право України: Особлива частина : підруч. / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2010. 608 с.

87. Баулін Ю. В., Борисов В. І., Тютюгін В. І. та ін. Кримінальне право України: Особлива частина : підруч. / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Харків : Право, 2021. 768 с.

88. Баулін Ю. В., Борисов В. І., Тютюгін В. І. та ін. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-е вид., доп. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина. 2013. 1040 с.

89. Беккарія Ч. Про злочини та покарання. Київ : Хімджест, 2024. 191 с.

90. Берднік І. В. Кримінально-правова охорона водних ресурсів : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Чернігівський національний ун-т. Чернігів, 2020. 612 с.

91. Берднік І. В. Кримінально-правова охорона водних ресурсів: теоретичні та прикладні засади : монографія. Київ : Дакор, 2019. 534 с.

92. Біленчук П. Д., Кузнецова Н. С., Уварова І. В. Екологічне право України : підруч. Київ : Атіка, 2012. 608 с.

93. Блага А. Б., Загороднюк І. В., Короткий Т. Р. та ін. На межі виживання: знищення довкілля під час збройного конфлікту на сході України / за заг. ред. А. П. Буценка. Київ : КИТ, 2017. 88 с.

94. Богатирьов І. Г., Джу́жа О. М., Топчій В. В. та ін. Кримінологія : академ. підруч. / за заг. ред. І. Г. Богатирьова. Чернівці : Технодрук, 2020. 336 с.
95. Бордюг Н. М. Кримінологія : навч. посібник. Київ : Кондор, 2017. 304 с.
96. Бринчук М. М. Екологічне право : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 445 с.
97. Бундз Р. О. Загальносоціальні заходи запобігання злочинам, що вчиняються неповнолітніми з особливою жорстокістю. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2019. № 40. С. 129–131. URL : <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc40/31.pdf>.
98. В Україні зафіксовано понад 6,5 тис. злочинів проти довкілля через війну. *UNN*. URL : <https://unn.ua/news/v-ukraini-zafiksovano-ponad-65-tys-zlochyniv-proty-dovkillia-cherez-viinu>.
99. Василевич В. В., Кальченко Т. Л., Кулакова Н. В. та ін. Кримінологія : навч.-метод. посібник / за заг. ред. О. М. Джу́жи. Київ : Атіка, 2008. 316 с.
100. Васильківська І. П. Кримінальне право України. Загальна частина : навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. Київ : КНЕУ, 2010. 111 с.
101. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з додат. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
102. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з додат. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2009. 1736 с.
103. Великий тлумачний словник сучасної української мови / упоряд. І. П. Білодід. Київ : Либідь, 2005. 960 с.
104. Вереша Р. Філософія вини у кримінальному праві : монографія. Київ : Алерта, 2024. 366 с.
105. Виленская Э. В., Дидоренко Э. А., Розовский Б. Г. Правовая охрана человека в окружающей среде. Луганск : РИО ЛИВД, 1999. 285 с.
106. Випалена земля і забруднена вода: катастрофічні екологічні

наслідки війни Росії проти України. *Радіо Свобода*. URL : https://www.radiosvoboda.org/a/ekolohichna-katastrofa-cherez-viynu-rosiyi/31921705.html?utm_source=chatgpt.com.

107. Вирубка лісів та розкрадання надр: торік виявили майже 4,5 тисячі злочинів проти екології. *Укрінформ*. URL : https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3210500-virubka-lisiv-ta-rozkradanna-nadr-torik-viavili-majze-45-tisaci-zlociniv-proti-ekologii.html?utm_source=chatgpt.com.

108. Відповідальність за порушення екологічного законодавства. *WikiLegalAid*. URL : https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Відповідальність_за_порушення_екологічного_законодавства?utm_source=chatgpt.com.

109. Відповідальність за порушення норм екологічного законодавства. *Освіта.ua*. URL : https://osvita.ua/vnz/reports/law/9997/?utm_source=chatgpt.com.

110. Водний кодекс України : Закон України від 06 червня 1995 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-вр#Text>.

111. Воєнні злочини РФ проти довкілля. Чи можливе правосуддя. *UJCL*. URL : https://www.constjournal.com/pub/4-2023/voienni-zlochyny-proty-dovkilliachy-mozhlyve-pravosuddia/?utm_source=chatgpt.com.

112. Гаазькі конвенції про закони та звичаї війни 1899 і 1907. *Енциклопедія сучасної України*. URL : https://esu.com.ua/search_articles.php?id=27901.

113. Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства : наук. видання. Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2002. 635 с.

114. Гетьман А. П. Верховенство права в інституті управління природокористуванням та охороною довкілля. *Екологічне право України*. 2017. № 3–4. С. 2–8.

115. Гетьман А. П. Екологічне право України : підруч. Харків : Право, 2013. 368 с.

116. Гетьман А. П., Блесканова І. В. Екологічне право України : підруч.

Харків : Право, 2018. 400 с.

117. Гетьман А. П., Костицький В. В. Становлення та розвиток інституту екологічних прав людини у законодавстві України. *Право України*. 2012. № 1/2. С. 180–202.

118. Гетьман А. П., Шульга М. В., Бредіхіна В. Л. Правове регулювання екологічної безпеки в Україні : навч.-практ. посібник. Харків : Право, 2012. 296 с.

119. Гобела В. В. Екологізація в системі економічної безпеки держави : дис. ... канд. екон. наук : 21.04.01. Львів, 2020. 246 с.

120. Голина В. В. Преступність: природа, сутність, проявлення // Кримінологія в Україні та притидія злочинності : зб. наук. ст. / за ред. М. П. Орзіха, В. М. Дрьоміна. Одеса : Фенікс, 2008. С. 35–40.

121. Голина В. В., Бабенко С. Г. Кримінологія : підруч. Харків : Право, 2014. 440 с.

122. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання : монографія. Харків : Право, 2011. 440 с.

123. Головкін Б. М., Голина В. В., Шостко О. Ю. та ін. Кримінологія : підруч. / за ред. Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2020. 384 с.

124. Грищук В. К. Кримінально-правова охорона екологічної безпеки в Україні : монографія. Львів : Львівський нац. ун-т ім. І. Франка, 2019. 376 с.

125. Гуцаленко Л., Марчук У., Мулик Т. Екологічні наслідки війни та їх відображення в обліковій системі. *Вісник економіки*. 2023. Вип. 3. С. 39–54.

126. Дагель П. С. Умови встановлення кримінальної караності. *Правознавство*. 1975. № 4. С. 67–74.

127. Даншин І. М., Голина В. В., Кальман О. Г., Лисодед О. В. Кримінологія. Загальна та особлива частини : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / за ред. І. М. Даньшина. Харків : Право, 2003. 352 с.

128. Даньшин І. М., Голина В. В., Валуйська М. Ю. та ін. Кримінологія. Загальна та Особлива частини / за заг. ред. В. В. Голіни. 2-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2009. 288 с.

129. Даньшин І. Н. Загальнотеоретичні проблеми кримінології: монографія. Харків : Прапор, 2005, 224 с.
130. Дем'янов В. В. Види злочинів, що посягають на довкілля в промисловому регіоні (Types of crimes affecting the environment the industrial region). *Topical issues of modern jurisprudence : International scientific conference proceedings* (Czestochawa, the Republic of Poland, April 5–6, 2023). Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. S. 108–114.
131. Дем'янов В. В. Кримінологічна характеристика порушення правил екологічної безпеки в Україні. *Держава та регіони. Серія : Право*. 2019. № 3 (65). С. 351–356.
132. Дем'янов В. В. Кримінологічна характеристика порушення правил екологічної безпеки у промисловому регіоні України. *Юридичний вісник*. 2022. № 5. С. 335–343.
133. Дем'янов В. В. Правовий аналіз сучасного стану природних складових довкілля промислового регіону в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 6. С. 94–99.
134. Дем'янов В. В. Про спеціально-кримінологічні заходи запобігання порушенням правил екологічної безпеки. *Правові новели*. № 19. 2023. С. 506–512.
135. Дем'янов В. В. Проблеми кримінально-правової охорони правил екологічної безпеки під час воєнного стану. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. № 2. С. 92–99.
136. Дем'янов В. В. Сучасний стан природних складових довкілля промислового регіону в Україні. *Держава та регіони. Серія : Публічне управління та адміністрування*. 2022. № 4. С. 28–33.
137. Дем'янов В. В. Щодо загальносоціальних заходів запобігання порушенням правил екологічної безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 718–722. URL : http://www.lsej.org.ua/2_2023/173.pdf.
138. Дем'янов В. В. Щодо класифікації видів злочинів, що посягають на довкілля. *Чинники розвитку юридичних наук у XXI столітті : матеріали*

Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 5-6 лист. 2021 р.). Дніпро : ГО «Правовий світ», 2021. С. 52–55.

139. Дем'янов В. В. Щодо кримінологічних заходів запобігання порушенням правил екологічної безпеки під час воєнного стану. *Право і суспільство*. 2023. № 3. С. 412–419.

140. Дем'янов В. В. Щодо кримінологічної характеристики порушення правил екологічної безпеки в Україні сьогодні. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2024. № 7 (67). С. 375–379.

141. Дем'янов В. В. Щодо кримінологічної характеристики порушення правил екологічної безпеки під час воєнного часу. *Юридичні науки: проблеми та перспективи : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Запоріжжя, 24-25 лют. 2023 р.). Львів ; Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 85–88.

142. Державна екологічна інспекція України. URL : <https://www.dei.gov.ua/>.

143. Державна служба України з надзвичайних ситуацій. URL : <https://dsns.gov.ua/>.

144. Державне агентство лісових ресурсів України. URL : <https://forest.gov.ua/>.

145. Джужа О. М. Кримінологія : підруч. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 488 с.

146. Джужа О. М., Василевич В. В., Гіда О. Ф. та ін. Профілактика злочинності : підруч. / за заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Атіка, 2011. 720 с.

147. Джужа О. М., Василевич В. В., Іванов Ю. Ф. та ін. Кримінологія : навч. посібник / за заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Прецедент, 2004. 208 с.

148. Джужа О. М., Василевич В. В., Колб О. Г. та ін. Кримінологія : навч. посібник / за заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Атіка, 2010. 312 с.

149. Джужа О. М., Василевич В. В., Черней В. В., Чернявський С. С. та ін. Кримінологія : підруч. / за заг. ред. В. В. Чернея ; за наук. ред. О. М. Джужи. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 612 с.

150. Джужа О. М., Моїсєєв Є. М., Василевич В. В. та ін. Кримінологія :

навч-метод. посібник. Київ : Атіка, 2003. 399 с.

151. Джу́жа О. М., Сальнікова О. В. Кримінологія: загальна та особлива частини : підруч. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 576 с.

152. Директива 2004/35/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію наслідків завданої навколишньому середовищу шкоди» від 21 квітня 2004 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/994_965?utm_source=chatgpt.com#Text.

153. Директива Європейського Парламенту і Ради 2000/60/ЄС від 23 жовтня 2000 р. про встановлення рамок заходів Співтовариства в галузі водної політики. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_962#Text.

154. Директива Європейського Парламенту і Ради 2008/98/ЄС від 19 листопада 2008 р. про відходи та про скасування деяких директив. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_029-08#Text.

155. Директива Європейського Парламенту і Ради 2010/75/ЄС від 24 листопада 2010 р. про промислові викиди (інтегрований підхід до запобігання забрудненню та його контролю). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/984_004-10?utm_source=chatgpt.com#Text.

156. Директива Ради 98/83/ЄС від 3 листопада 1998 р. про якість води, призначеної для споживання людиною. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_963#Text.

157. Діденко С. В., Крючек С. В., Поліщук Г. С. та ін. Довкілля як об'єкт кримінально-правової охорони : навч. посібник. Херсон : Видавець ПП Чуєв С. М., 2009. 116 с.

158. Дідківська Г. В., Нікітін Ю. В., Мірошніченко С. С. та ін. Кримінальне право України. Особлива частина : навч. посібник. Конспект лекцій / за заг ред. В. В. Топчія. Ірпінь : ТОВ «Твори», 2021. 409 с.

159. До уваги суб'єктів господарювання. *Державна екологічна інспекція України*. URL : https://www.dei.gov.ua/post/168?utm_source=chatgpt.com.

160. Довкілля. Вільний тлумачний словник. Новітній онлайн-словник української мови : електронний ресурс. 2013–2018. URL :

<http://sum.in.ua/f/dovkillja>.

161. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

162. Дублінська конференція 2008 року. *Newsru.ua*. URL : <http://www.newsru.ua/world/01aug2010/kovencia.html>.

163. Дудоров О. О. Відповідальність за злочини проти довкілля: Науково-практичний коментар розділу VIII Особливої частини нового КК України. Бердянськ : АРІУ при ЗДУ, 2001. 84 с.

164. Дудоров О. О. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Юридичний вісник України*. 2019. № 4. С. 45–49.

165. Дудоров О. О., Каменський Д. В., Мовчан Р. О., Письменський Є. О. Кримінальні правопорушення проти довкілля (основні положення кримінально-правової характеристики) : навч. посібник / за ред. О. О. Дудорова, Р. О. Мовчана. Київ : Норма права, 2024. 468 с.

166. Дудоров О. О., Таргоній Д. В. Кримінальне право України. Особлива частина : підруч. Київ : Право, 2019. 540 с.

167. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навч. посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваїте, 2014. 944 с.

168. Екодія. URL : <https://ecoaction.org.ua/>.

169. ЕкоЗагроза : електронний ресурс — веб-сайт для фіксації екологічних загроз. *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України*. URL : <https://ecozagroza.gov.ua>.

170. Екологічна злочинність та її профілактика. Стан і тенденції екологічної злочинності. *Pidru4niki*. URL : https://pidru4niki.com/1376110649663/pravo/ekologichna_zlochinnist_profilaktika.

171. Екологічне право : навч. посібник / кол. авт. Резворович К. Р., Юнін О. С., Кірін Р. С. та ін. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2020. 318 с.

172. Екологічне право : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / за ред. А. П. Гетьмана. Харків : Право, 2013. 432 с.

173. Екологічне правопорушення. *WikiLegalAid*. URL : https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Екологічне_правопорушення?utm_source=chatgpt.com.

174. Екологічний договір для України : документ, підготовлений Міжнародною робочою групою високого рівня з питань екологічних наслідків війни; презентовано Президентові України 09.02.2024. *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України та Офіс Президента України (PDF)*. URL : https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/01/24/65/148029c127aa3b2a3fe9f482f9226118_1707492894.pdf.

175. Екологічний договір для України. *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України*. URL : <https://mepr.gov.ua/news/40050.html>. (станом на 10.09.2022)

176. Екологічні наслідки війни Росії проти України. *Державна установа «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України»*. URL : https://ivinas.gov.ua/viina-ry-proty-ukrainy/ekologichni-naslidky-viiny-rosii-proty-ukrainy.html?utm_source=chatgpt.com.

177. Екологічні наслідки російського вторгнення в Україну (з 2022). *Вікіпедія*. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Екологічні_наслідки_російського_вторгнення_в_Україну_%28з_2022%29?utm_source=chatgpt.com.

178. Екологічні паспорти. *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України*. URL : <https://mepr.gov.ua/diyalnist/napryamku/ekologichnyj-monitoryng/ekologichni-pasporty/>.

179. Єдиний державний реєстр судових рішень : офіційний вебпортал судової влади України. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/>.

180. Єдиний державний реєстр судових рішень : результати пошуку за ст. 236 КК України та ключовими словами «порушення правил екологічної безпеки», період 2020–2025 рр. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Search/Result?>

statute=236&keywords=...

181. Єдиний реєстр громадських формувань. URL : <https://rgf.minjust.gov.ua/>.

182. Єрофеев І. Д., Андрійцев В. І., Буроменський М. В. Екологічне право України : підруч. Київ : Юрінком Інтер, 2014. 734 с.

183. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

184. З початку року Україна через екозлочини зазнала збитків на понад 160 млн грн. Інфографіка. *Екополітика*. URL : https://ecopolitic.com.ua/ua/news/z-pochatku-roku-ukraina-cherez-ekozlochini-zaznala-zbitkiv-na-ponad-160-mln-grn-infografika/?utm_source=chatgpt.com.

185. Заборонена зброя, яку використовує Росія проти українців: що про неї відомо. *NTA*. URL : <https://www.nta.ua/fosforni-ta-kasetni-boyeprypasy-rosiya-zastosovuye-proty-ukrayincziv-zaboronenu-zbroyu-shho-vidomo/>.

186. Загальні збитки доквілю України сьогодні складають 55,6 млрд євро, – Денис Шмигаль. *Урядовий портал*. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/zahalni-zbytky-dovkilliu-ukrainy-sohodni-skladaiut-556-mlrd-ievro-denys-shmyhal>.

187. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. 424 с.

188. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Кн. 3: Практична кримінологія. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. 320 с.

189. Закалюк А. П. Теоретична характеристика та обґрунтування системи державної протидії проявам злочинності. *Право України*. 2012. № 1–2. С. 216–227.

190. Закалюк А. П., Женунтій В. І., Кулик О. Г., Бова А. А. Система інформації про причини й умови наркозлочинності в Україні: основні результати виконання наукового проекту. *Питання боротьби зі злочинністю*.

2004. Вип. 9. С. 41–59.

191. Закон України «Про благоустрій населених пунктів» від 06.09.2005. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-15#Text>.

192. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану» від 12.05.2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2247-20#Text>.

193. Закон України «Про екологічний аудит» від 24.06.2004. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 45. Ст. 500.

194. Закон України «Про екологічну безпеку» від 19.06.1993 № 116/93-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/93-вр#Text>.

195. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>.

196. Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

197. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>.

198. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28.02.2019 № 2697-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>.

199. Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 05 квітня 2007 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text>.

200. Закон України «Про охорону атмосферного повітря» від 16 жовтня 1992 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12#Text>.

201. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 № 1264-XII. *Рада. Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>.

202. Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» від 23 травня 2017 року № 2059-VIII. *Рада. Верховна Рада України. Законодавство України*. URL

: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text>

203. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» від 16.06.1992. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 34. Ст. 502.

204. Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2–3. Ст. 12.

205. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля» від 06.07.1999. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/832-14>.

206. Закон України «Про стандартизацію» від 05 червня 2014 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text>.

207. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

208. Закон України «Про управління відходами» від 20.06.2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#top>.

209. Запорізька область. Економіка. Промисловість. *Вікіпедія*. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Запорізька_область#Промисловість.

210. Звіти про надходження та розгляд справ за ст. 236 КК України. *Державна судова адміністрація України*. URL <https://court.gov.ua/sudova-statystyka/>(<https://court.gov.ua/sudova-statystyka/>

211. Звіти. *Державне бюро розслідувань*. URL : https://dbr.gov.ua/reports?utm_source=chatgpt.com.

212. Зелений курс України – Міндовкілля. *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України*. URL : <https://mepr.gov.ua/news/37995.html>.

213. Зелинский А. Ф. Криминология. Харьков : Консум, 2000. 490 с.

214. Земельний кодекс України : Закон України від 25 жовтня 2001 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.

215. Злобін О. М. Латентність злочинів у сфері екологічної безпеки як криминологічна проблема. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2.

С. 303–306.

216. Злочини проти довкілля: кримінально-правова характеристика : практ. посібник / за ред. О. О. Дудорова. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2014. 616 с.

217. Зуєв В. А. Організаційно-правові аспекти природокористування та охорони навколишнього природного середовища : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Харків, 2003. 20 с.

218. Іванова Н. Г. Запобігання злочинним посяганням на рослинний світ (за матеріалами Донецького регіону України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2011. 239 с.

219. Інформація про розслідування еко-злочинів у відкритих звітах. *Міністерство внутрішніх справ України. Офіційний веб-сайт.* URL : <https://mvs.gov.ua/>.

220. Ісаєнко В. В. Кримінально-правова охорона атмосферного повітря : монографія. Харків : Право, 2020. 312 с.

221. Календар оприлюднення інформації на 2025 рік (СТАТИСТИЧНА ІНФОРМАЦІЯ/Демографічна та соціальна статистика). Демографічна та соціальна статистика. *Державна служба статистики України.* URL : https://ukrstat.gov.ua/plansite/2025/statinform1_2025.htm.

222. Кальман О. Г. Екологічне право України : підруч. Харків : Право, 2003. 352 с.

223. Кальман О. Г. Стан і головні напрямки попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми : монографія. Харків : Гімназія, 2003. 352 с.

224. Качан І. І. Екологічна злочинність: кримінально-правові та кримінологічні аспекти : монографія. Київ : КНТ, 2017. 240 с.

225. Качинський А. Б., Хміль Т. А. Екологічна безпека України: аналіз, оцінка та державна політика. Київ : НІС, 1997. 127 с.

226. Кенни К. С. Основы уголовного права. Москва : Изд-во иностр. лит., 1949. 600 с.

227. Клименко Н. І. Кримінально-правова охорона довкілля: проблеми кваліфікації та відповідальності : монографія. Харків : Право, 2010. 232 с.

228. Клименко Н. І. Проблеми кваліфікації злочинів проти довкілля. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2018. № 1. С. 68–72.

229. Ключев М. М. Кримінологічні засади програмування запобігання злочинності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2008. 20 с.

230. Книженко С. О. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування екологічних злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2006. 20 с.

231. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

232. Кодекс України про надра : Закон України від 27 липня 1994 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80#Text>.

233. Койнова І. Б. Нові підходи до екологічної освіти в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Екологія*. 2017. Вип 16. С. 150–154.

234. Колос М. І. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посібник. Київ : Атіка, 2007. 368 с.

235. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) від 25.06.1998. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text.

236. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення від 13.01.1993. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_182#Text.

237. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

238. Коркунов Н. М. История философии права : пособие к лекциям. 6-е изд. Санкт-Петербург, 1915. 502 с.

239. Корнієнко М. В., Романюк Б. В., Мельник І. М. Курс кримінології:

Особлива частина : підруч. : у 2 кн. / за заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 480 с.

240. Корнякова Т. В. Кримінологічні засади запобігання органами прокуратури злочинам проти довкілля : монографія. Київ : Ін Юре, 2011. 408 с.

241. Корнякова Т. В. Кримінологічні засади запобігання органами прокуратури злочинам проти довкілля : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2011. 435 с.

242. Коробєєв А. Відповідальність за забруднення моря. *Радянська юстиція*. 1988. № 4. С. 21–23.

243. Костенко О. М. Модернізація доктрини сучасної кримінології у парадигмі соціального натуралізму. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1 (2). С. 190–208.

244. Костенко О. М., Бусол О. Ю. Концепція протидії корупційній злочинності в Україні потребує нових підходів: основні тези. *Публічне право*. 2016. № 2. С. 143–151.

245. Костицький В. Міжнародно-правовий етичний імператив як основа теоретико-методологічного забезпечення розвитку екологічного права. *Право України*. 2011. № 2. С. 20–33.

246. Краснова М. В. Балюк Г. І., Бобкова А. Г. та ін. Проблеми права екологічної безпеки : навч. посібник / під заг. ред. М. В. Краснової та Р. С. Кіріна ; відп. ред. В. І. Андрейцев. Дніпро : НГУ, 2016. 575 с.

247. Краснова М. В. Євроінтеграційно-правові засади формування сучасного екологічного управління в Україні: науково-методологічні аспекти (підрозд. 6.6). *Правова наука України: сучасний стан, виклики та перспективи розвитку : монографія / Нац. акад. прав. наук України*. Харків : Право, 2021. 680 с. С. 538–550.

248. Краснова М. В., Краснова Ю. А. Екологічне право України. Спеціальна та Особлива частина : підруч. Київ : НУБіП України, 2023. 278 с.

249. Кримінальне право (Особлива частина) : підруч. : у 2 т. / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 1. Луганськ : Видавництво «Єлтон –

2», 2012. 780 с.

250. Кримінальне право України (Особлива частина) : навч. посібник / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. І. Тютюгіна. Харків : Право, 2011. 608 с.

251. Кримінальне право України. Особлива частина : підруч. / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2010. 608 с.

252. Кримінальне право України: Особлива частина : підруч. для студ. вищ. навч. закл. освіти / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ ; Харків : Юрінком Інтер-Право, 2001. 494 с.

253. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

254. Кримінальний кодекс України. Особлива частина. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-е вид., доп. Харків : Право, 2013. 1040 с.

255. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-е вид., перероб. та доп. Київ : ВД «Дакор», 2019. 1384 с.

256. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

257. Кримінологія : підруч. / за ред. О. М. Джужи. Київ : Юрінком Інтер, 2019. 512 с.

258. Кримінологія : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / за заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 416 с.

259. Кримінологія : практикум / уклад. О. М. Джужа, Г. І. Піщенко, О. Ф. Гіда, Ю. Л. Заросінський. Київ : НАВСУ, 2003. 56 с.

260. Кримінологія України : підруч. / за ред. В. В. Голіни. Харків : Право, 2019. 680 с.

261. Кримінологія. Академічний курс / кол. авт. / за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2018. 538 с.

262. Кримінологія. Загальна та Особлива частини : підруч. / за ред.

В. В. Голіни. 2-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2009. 288 с.

263. Кримінологія. Спеціалізований курс лекцій зі схемами (Загальна та Особлива частини) : навч. посібник / за заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Атіка, 2001. 368 с.

264. Кузнецов В. В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності в українському вимірі : монографія. Київ : ТОВ НВП «Ітерсервіс», 2012. 639 с.

265. Кузнецова Н. Ф. Социальная обусловленность уголовного закона. Правовые исследования : сб. науч. статей, посвящ. 70-летию Т.В. Церетели. Тбилиси : Мецниереба, 1977. С. 36–45.

266. Кузнецова Н. В. Проблеми кримінальної політики України у сфері охорони довкілля. *Право України*. 2016. № 7. С. 140–146.

267. Курило В. І., Михайлов О. Є., Яра О. С. Кримінологія: Загальна частина : курс лекцій. Київ : Кондор, 2006. 192 с.

268. Лазебний А. М., Демчук М. В. Проблеми призначення експертизи при скоєнні екологічних злочинів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 6. С. 830–834. URL : <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/317550/308066>.

269. Лазебний А. М., Демчук М. В. Проблеми призначення та проведення екологічної експертизи. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 6. С. 261–267.

270. Лацько А. В. Проблема екоциду як екологічного злочину. *Теорія та практика сучасної юриспруденції : матеріали наук.-практ.конф.* (м. Харків, 25 груд. 2022 р.). Харків, 2022. Вип.1. С. 144.

271. Лацько А. Кримінологічні показники кримінально караного порушення правил охорони вод. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2024. Т. 1. № 21. С. 244–254.

272. Лисенко Ю. Г. Екологічна безпека як об'єкт кримінально-правової охорони : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2015. 196 с.

273. Литвак О. М. Державний вплив на злочинність : кримінологічно-правове дослідження. Київ : ЮрінкомІнтер, 2000. 280 с.

274. Литвинов О. М. Кримінологічна стратегія як компонент стратегії національної безпеки України. *Право і безпека*. 2010. № 3 (35). С. 137–141.

275. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні : монографія. Харків : Вид-во ХНУВС, 2008. 446 с.

276. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні (теоретичні та практичні засади) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Дніпропетровськ, 2010. 426 с.

277. Лісовий кодекс України : Закон України від 21 січня 1994 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text>.

278. Локтіонова В. В. Наслідки вчинення злочинів проти довкілля : монографія. Кременчук : Щербатих О. В., 2011. 254 с.

279. Макаренко О. Ю., Макаренко Н. А. Правове забезпечення екологічної безпеки в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. № 82. Ч. 2. С. 201–209.

280. Маланчук П. М., Рубець Е. Є. Криміналістична характеристика злочинів проти довкілля. *Правові горизонти*. 2018. Вип. 8 (21). С. 38–44.

281. Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища: проблема законодавства, теорії та практики : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корещького. Київ, 2008. 32 с.

282. Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове кримінологічне дослідження) : монографія. Київ : «АЗІМУТ Україна», 2005. 464 с.

283. Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища : проблеми законодавства, теорії та практики : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / ВНЗ «Національна академія управління». Київ, 2008. 336 с.

284. Матвійчук В. К. Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-

правової охорони навколишнього природного середовища : монографія. Київ : Національна академія управління, 2011. 368 с.

285. Матвійчук В. К., Олійник В. П. Теоретичні та практичні проблеми кримінально-правової охорони моря від забруднення, засмічення як глобальна, соціальна і правова проблема сучасності : монографія / за заг. ред. В. К. Матвійчука. Київ : Видавництво Ліра-К, 2022. 262 с.

286. Матеріали щодо забруднення річки Інгулець та проблем доведення істотної шкоди у кримінальних провадженнях / Державна екологічна інспекція України. Офіційний вебсайт. URL : <https://dei.gov.ua/>.

287. Медицький І. Б. Запобігання злочинності : навч. посібник. Івано-Франківськ, 2008. 248 с.

288. Мельник О. В., Поліщук Г. С., Левченко Ю. О. Запобігання злочинам щодо забруднення довкілля в Україні : монографія. Київ : ТОВ «НВП» Інтерсервіс, 2014. 178 с.

289. Митрофанов І. І. Кримінально-правове забезпечення охорони довкілля : монографія. Кременчук : ПП Щербатих О. В., 2010. 272 с.

290. Митрофанов І. І., Притула А. М. Злочини проти довкілля : навч. посібник. Київ : Університетська книга, 2010. 205 с.

291. Міллер А. Й. Екологічні злочини. *Енциклопедія Сучасної України*. URL : <https://esu.com.ua/article-18693>.

292. Міндовкілля запустило застосунок ЕкоЗагроза. *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України*. URL : <https://mepr.gov.ua/slider/mindovkillya-zapustylo-zastosunok-ekozagroza-ta-zaproshuye-ukrayintsiv-vstupaty-do-ekologichnogo-bataljonu/>.

293. Міндовкілля: взаємодія з Державною екологічною інспекцією. *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України*. URL : <https://mepr.gov.ua/content/derzhavna-ekologichna-inspekciya.html>.

294. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України *Офіційний вебсайт Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України*. URL : <https://mepr.gov.ua>.

295. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. *Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2021 році : електронний документ. 514 с. URL : <https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2023/01/Natsdopovid-2021-n.pdf>.

296. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Дайджест ключових наслідків російської агресії для українського довкілля за 2–8 лютого 2023 року : електронний ресурс. Київ, 2023. URL : <https://mepr.gov.ua/dajdzhest-klyuchovyh-naslidkiv-rosijskoyi-agresiyi-dlya-ukrayinskogo-dovkillya-za-2-8-lyutogo-2023-roku>.

297. Мунтян В. К. Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії злочинам проти довкілля : монографія. Київ : Алерта, 2018. 376 с.

298. НААН України (екологічна безпека). Національна академія аграрних наук України. Екологічна безпека України: стан та перспективи / за ред. Я. М. Михайліва. Київ : НААН, 2019. 364 с.

299. Навроцький В. О. Злочини проти природи : лекції для студ. юрид. факультету. Львів, 1997. 56 с.

300. Нагорна Н. В., Дубова Г. В. Екологія та патологія органів дихання у дітей: медико-соціальні аспекти. *Здоров'я дитини*. 2009. № 4 (10). URL : <http://www.mif-ua.com/archive/article/9434>.

301. Найзабрудненіший – Київ. Екологічний рейтинг областей України 2022. *Фокус*. URL : <https://focus.ua/uk/ratings/504721-ekologicheskyy-reyting-oblastey-ukrainy-2021>.

302. Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України Про затвердження Методики визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану від 04.04.2022 № 167. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0406-22#Text>.

303. Наказ Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, Міністерства аграрної політики та продовольства

України Про затвердження Порядку взаємодії між органами прокуратури, Національної поліції України, Служби безпеки України, уповноваженими органами державного нагляду (контролю), державними спеціалізованими установами під час виявлення та здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля від 16.06.2022 № 94/363/150/226/356. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v094_905-22#Text.

304. Науково-практичний коментар до статті 236 Кримінального кодексу України. *LIGA 360*. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/KK004747>.

305. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-е вид., перероб. та доп. Київ : ВД «Дакор», 2019. 1384 с.

306. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2021 році : національна доповідь. Київ : Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, 2023. 514 с. URL: <https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2023/01/Natsdopovid-2021-n.pdf>.

307. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2011 році. Бібліотека. Державна служба України з надзвичайних ситуацій. *Національна комісія з радіаційного захисту населення України*. URL : <https://nkrzu.gov.ua/res/bib>.

308. Національний екологічний центр України. URL : <https://necu.org.ua/>.

309. Національні доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні. *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України*. URL : <https://mepr.gov.ua/diyalnist/napryamky/ekologichnyj-monitoryng/natsionalni-dopovidi-pro-stan-navkolyshnogo-pryrodnogo-seredovysshha-v-ukrayini/>.

310. Оверковська Т. К., Опольська Н. М. Юридична відповідальність за екологічні правопорушення : навч. посібник. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2020. 252 с.

311. Огляд прогресу проведення основних екологічних реформ за

перший рік роботи Міндовкілля України. *Екологія. Право. Людина* URL : <https://epl.org.ua/announces/oglyad-progresu-provedennya-osnovnyh-ekologichnyh-reform-za-pershyj-rik-roboty-mindovkillya-ukrayiny/>.

312. Одерій О. В. Аналіз стану та причин злочинності проти довкілля в Україні: комплексно-криміналістичний аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1 (65). С. 504–511.

313. Одерій О. В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля : монографія. Харків : Діса плюс, 2015. 528 с.

314. Оновлено актуальний перелік громад у районах бойових дій, на ТОТ та тих, що в оточенні. *Урядовий портал*. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/onovleno-aktualnij-perelik-gromad-u-rajonah-bojovih-dij-na-tot-ta-tih-shcho-v-otochenni-13062022>.

315. Онопенко Н. Ю. Адміністративно-правове забезпечення екологічної безпеки в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2020. 210 с.

316. Орлов Ю. В. Кримінологічна експертиза нормативно-правових актів і їх проектів: науково-методичне забезпечення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2010. 21 с.

317. Орлов Ю. В., Ступник Я. В. Кримінологічний аналіз екологічної злочинності в Україні: від ординарної ситуації до контексту війни. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2023. Т. 29. № 2. С. 276–288. URL : <https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/103>.

318. Основні міжнародно-правові акти у сфері охорони довкілля за участі України. *Екологія. Право. Людина* URL : <https://epl.org.ua/law-posts/osnovni-mizhnarodno-pravovi-akty-u-sferi-okhorony-dovkillia-za-uchasti-ukrainy/>.

319. Паризька угода від 12 грудня 2015 р. Ратифікована Законом України від 14.07.2016. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161#Text.

320. Пастух А. В. Розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням

правил екологічної безпеки : дис. ... д-ра філос. : 081 Право. Одеса, 2023. 233 с.

321. Пашко М. А. Юридична відповідальність за порушення екологічного законодавства. Маріуполь : МДУ, 2021. 95 с.

322. Перга Т. Ю. Глобальна екологічна політика та Україна : монографія. Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2014. 288 с.

323. Повідомлення про оприлюднення проєкту розпорядження Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Концепції реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища». *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України*. URL : <https://mepr.gov.ua/topics/ogoloshennya/zvity/konsultatsiyi-z-gromadskistyuzvity/page/4/>.

324. Поліщук Г. С. Екологічна освіта та виховання у підготовці майбутніх правоохоронців як заходи із запобігання злочинам проти довкілля. *Підготовка спеціалістів-юристів для ОВС: здобутки, проблеми та перспективи* : зб. тез доповідей наук.-практ. конф. (м. Херсон, 24 трав. 2005 р.). Херсон : ХЮІ НУВС, 2005. С. 49–51.

325. Поліщук Г. С. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти довкілля (за матеріалами Причорноморського регіону України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2006. 233 с.

326. Поліщук Г. С., Колісник С. В. Деякі правові засоби протидії екологічній злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 2 (32). С. 844–854.

327. Попович О. В., Томаш Л. В., Латковський П. П., Бабій А. Ю. Кримінальне право України. Особлива частина : навч. посібник. Чернівці, 2022. 319 с.

328. Порушення правил екологічної безпеки. *WikiLegalAid*. URL : https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Порушення_правил_екологічної_безпеки.

329. Постанова Верховного Суду у справі № 320/386/19 від 17.01.2024. *Ukrainiannews*. URL : https://ukrainiannews.net.ua/ua/320_386_19/.

330. Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до

Порядку подання засобів вимірювальної техніки на періодичну перевірку, обслуговування та ремонт» від 24.10.2018 № 880. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/880-2018-п>.

331. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію України» від 19.04.2017 № 275. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-п#Text>.

332. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» від 20.03.2022 № 326. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-п#Text>.

333. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання оптимізації системи центральних органів виконавчої влади» від 27.05.2020 № 425. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/425-2020-п#Text>.

334. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій» від 16.12.2015 № 1052. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1052-2015-п#Text>.

335. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України» від 23.09.2020 № 995. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-2020-п#Text>.

336. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля» від 30.03.1998 № 391. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/391-98-%D0%BF#Text>.

337. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку передачі документації для надання висновку з оцінки впливу на довкілля та фінансування оцінки впливу на довкілля та Порядку ведення Єдиного реєстру з оцінки впливу на довкілля» від 13 грудня 2017 р. № 1026. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1026-2017-%D0%BF#Text>.

338. Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу від 23.07.2008 № 665. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/665-2008-%D0%BF#Text>.

339. Постанова Кабінету Міністрів України Про розмір компенсації за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, а також за знищення чи погіршення середовища їх перебування (зростання) від 07.11.2012 № 1030. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1030-2012-%D0%BF#Text>.

340. Постанова Кабінету Міністрів України Про такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд України від 19.04.1993 № 287. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287-93-%D0%BF#Text>.

341. Постанова Пленуму Верховного Суду України Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності від 23.12.2005 № 12. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-05#Text>.

342. Постанова Пленуму Верховного Суду України Про судову практику у справах про злочини та ніші правопорушення проти довкілля від 10 грудня 2004 р. № 17. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0017700-04#Text>.

343. Правова охорона довкілля: сучасний стан та перспективи розвитку : монографія / за ред. А. П. Гетьман. Харків : Право, 2014. 784 с.

344. Практика судів. Єдиний реєстр судових рішень. URL : https://reyestr.court.gov.ua/?utm_source=chatgpt.com.

345. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Звітність. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2018 року. *Генеральна прокуратура України*. URL : https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113653&libid=100820&c=edit&_c=fo.

346. Проблеми державної системи екологічного моніторингу в Україні та шляхи їх подолання: аналітична записка. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL : <http://www.niss.gov.ua/artides/1038/>.

347. Проект Закону про державний екологічний контроль від 19.02.2020 № 3091. URL : https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68186.

348. Протидія злочинам в сфері охорони навколишнього природного середовища. Результати роботи Спеціалізованої екологічної прокуратури. *Офіс Генерального прокурора*. URL : https://gp.gov.ua/ua/posts/protidiya-zlocinam-v-sferi-oxoroni-navkolisnyogo-prirodnogo-seredovishha-rezultati-roboti-specializovanoyi-ekologicnoyi-prokuraturi?utm_source=chatgpt.com.

349. Протокол про стратегічну екологічну оцінку до Конвенції Еспо, 2003. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_924#Text.

350. Профілактика злочинів : підруч. / за заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Атіка, 2011. 720 с.

351. Пчеліна О., Пчелін С. Особливості відкриття кримінального провадження щодо злочинів проти довкілля, пов'язаних зі збройною агресією росії. *Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності : зб. матеріалів наук.-практ.конф.* (м. Кропивницький, 24 бер. 2023). Кропивницький, 2023. С. 211–214.

352. Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. Київ : Алерта, 2020. 472 с.

353. Радь Т. М. Теоретико-методологічні основи дослідження кримінального правопорушення, передбаченого ст. 236 КК України. *Часопис Київського університету інтелектуальної власності та права*. 2023. № 4. С. 36–41. URL : https://journals.nuoua.od.ua/index.php/chasopyskiiivp/article/view/35?utm_source=chatgpt.com.

354. Радь Т. М. Теоретичні та методологічні проблеми дослідження родового об'єкта кримінального правопорушення порушення правил екологічної безпеки (ст. 236 КК). *Право і суспільство*. 2023. № 6. С. 452–458.

355. Регіональні підрозділи ДСНС. *Державна служба України з надзвичайних ситуацій*. URL : <https://dsns.gov.ua/regionalni-pidrozdili-dsns>.

356. Розділ «Екологічна безпека» Плану відновлення України у воєнний і післявоєнний періоди: чи синхронізовані напрямки з іншими робочими групами та чи є вони наскрізними у повоєнному відновленні України? *ECOBUSINESS*. URL : <https://ecolog-ua.com/news/rozdil-ekologichna-bezpeka->

planu-vidnovlennya-ukrayiny-u-voynnyu-i-pislyavoyennyy-periody-chy.

357. Розпорядження Кабінету Міністрів України Деякі питання реформування державного управління України від 21 липня 2021 р. № 831-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-%D1%80#Text>.

358. Розпорядження Кабінету Міністрів України Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року від 08.11.2017 № 820-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820-2017-p>.

359. Розпорядження Кабінету Міністрів України Про затвердження Національного плану управління відходами до 2033 року та визнання такими, що втратили чинність, деяких актів від 27.12.2024 № 1353-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/1353-2024-%D1%80>.

360. Розпорядження Кабінету Міністрів України Про затвердження Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на період до 2025 року від 21 квітня 2021 р. № 443-р. *Урядовий портал*. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnogo-planu-dij-z-ohoroni-navkolishnogo-prirodnogo-seredovishcha-na-period-do-2025-roku-i210421-443>.

361. Розпорядження Кабінету Міністрів України Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року від 20 жовтня 2021 р. № 1363-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-p#Text>.

362. Розпорядження Кабінету міністрів України Про схвалення Стратегії реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів на період до 2029 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках від 25 червня 2025 р. № 625-р. *Рада. Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/625-2025-%D1%80#Text>

363. Романко С. М. Теоретичні засади права на екологічну інформацію. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 2 (6). URL :

http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_2_27.

364. Російська агресія завдала безпрецедентної шкоди довкіллю: збитки перевищили 144 мільярди доларів США. *Українська правда*. 05.12.2025. URL : <https://www.pravda.com.ua/ukr/news/2025/12/05/8010483/>.

365. Російське вторгнення в Україну (2022). *Вікіпедія*. URL : [https://uk.wikipedia.org/wiki/Російське_вторгнення_в_Україну_\(2022\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Російське_вторгнення_в_Україну_(2022)).

366. Російсько-українська війна: вплив на довкілля. Друге видання дослідження про екологічні наслідки війни. Київ, 2023. *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України*. URL : <https://mepr.gov.ua/en/rosijsko-ukrayinska-vijna-vplyv-na-dovkillya-u-kyuevi-predstavly-druge-vydannya-doslidzhennya-pro-ekologichni-naslidky-vijny>.

367. Савченко А. В. Специфічні риси методології порівняльного права. *Актуальні проблеми юридичних наук у дослідженнях вчених : додаток до журналу «Міліція України»*. 2009. № 78. С. 10–13.

368. Савченко А. В., Кузнецов В. В., Штанько О. Ф. Сучасне кримінальне право України : курс лекцій. Київ : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2005. 636 с.

369. Сезон пожаров в Крыму: лес под Ялтой подожгли туристы. *Сегодня.ua*. URL : <http://www.segodnya.ua/regions/krym/sezon-pozharov-v-krymu-les-pod-jaltoj-podozhhlil-turicty.html>.

370. Сідельник С. С. Кримінально-правова охорона екологічної безпеки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Київ. ун-т права НАН України. Київ, 2017. 215 с.

371. Сірант М. М. Адміністративно-правова характеристика діяльності органів публічної влади щодо забезпечення екологічної безпеки в умовах глобалізаційних викликів : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2021. 509 с.

372. Словник української мови : в 11 т. / редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

373. Сметаніна Н. В. Наукові підходи до теорії злочинності у сучасній українській кримінології : монографія / за заг. ред. В. В. Голіни. Харків : Право,

2016. 192 с.

374. Статистичні дані про кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень за ст. 236 КК України за 2017–2023 рр. *Офіс Генерального прокурора*. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistichna-informaciya-pro-standotrimannya-zakoniv-ta-rezultati-diyalnosti-organiv-prokuraturi>.

375. Стегний А. Экология планеты : что волнует землян. *Зеркало недели*. 1999. 11 дек. С. 49.

376. Степанова Т. Екологічні збитки України через агресію РФ сягнули 70 млрд доларів, – Гринчук. *РБК-Україна*. URL : https://www.rbc.ua/rus/news/ekologichni-zbitki-ukrayini-cherez-agresiyu-1735663562.html?utm_source=chatgpt.com.

377. Стеранченко Ю. Д. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють екологічні злочини. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення : матеріали міжвуз. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 24 бер. 2017 р.) : у 2 ч. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. Ч. 2. С. 185–187. URL : <https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/4227>.

378. Стеценко С. Г. Екологічна злочинність в Україні: проблеми виявлення та запобігання. *Право України*. 2013. № 8. С. 208–214.

379. Стрілець Р. Виступ Міністра захисту довкілля та природних ресурсів України Руслана Стрільця на Конференції з питань відновлення України (London Recovery Conference), 21–22 червня 2023 року. *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України*. URL : <https://mepr.gov.ua/news/40025.html>.

380. Татаринів А. В. Екологічна безпека та сталий розвиток у сучасному світі. *Стратегічні пріоритети*. 2010. № 3 (16). С. 83–88.

381. Тацій В. Я. Боротьба зі злочинністю на межі ХХІ століття – проблема сьогодення. *Проблеми законності*. 2008. Вип. 99. С. 3–18.

382. Тема 6. Кваліфікація злочинів проти довкілля. Мультимедійний підручник навчальної дисципліни «Кваліфікація окремих видів злочинів». *Національна академія внутрішніх справ*. URL :

https://arm.naiu.kiev.ua/books/kval-ok-zlochuniv-25-04-207/lectures/lecture_6.html.

383. Техногенне навантаження на природне середовище. *Всеукраїнська екологічна ліга*. URL : <https://www.ecoleague.net/diialnist/vydannia-vel/ekolohichni-karty/tekhnohenne-navantazhennia-na-pryrodne-seredovyshche>.

384. Тимошенко М. Є. Екологічні вимоги до проєктування, будівництва, реконструкції, введення в дію та експлуатації підприємств, споруд і об'єктів. *Онлайн-консультант еколога підприємства*. URL : <https://ecologiya.com.ua/articles/478093-ekolohichni-vymohy-do-proyektuvannya-budivnytstva-rekonstruktsiyi-vvedennya-v-diyu>.

385. Титаренко А. І. Екологічна злочинність в Україні: кримінологічна характеристика та запобігання : монографія. Харків : Право, 2014. 216 с.

386. Тихонова О. В. Щодо розуміння категорії «кримінологічна характеристика». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2014. Вип. 8. С. 246–249.

387. Ткаченко О. Застосування принципу верховенства права в регулюванні еколого-правових відносин: деякі аспекти. *Право України*. 2004. № 1. С. 78–80.

388. Ткаченко О. Принцип верховенства права в регулюванні еколого-правових відносин: поняття та значення. *Право України*. 2003. № 4. С. 63–68.

389. Топчій В. В., Дідковська Г. В., Нікітін Ю. В., Мірошниченко та ін. Кримінальне право України. Особлива частина : навч. посібник / за заг. ред. Топчія В. В. Ірпінь : ТОВ «Твори», 2021. 411 с.

390. Турлова Ю. А. Протидія екологічній злочинності в Україні: кримінологічні та кримінально-правові засади : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2018. 485 с.

391. Турлова Ю. А. Стан і тенденції злочинного браконьєрства в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2009. Вип. 12. С. 407–409.

392. Турлова Ю. А. Типологія осіб, які вчиняють екологічні злочини. *Visegrad Journal on Human Rights*. URL : <http://vjhr.sk/archive/>

2016_5/part_2/29.pdf.

393. Турлова Ю. А. Феномен екологічної злочинності: питання кримінологічної дефініції. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2014. Вип. 66. С. 237–246. URL : <http://jnas.nbuiv.gov.ua/article/UJRN-0000309218>.

394. Турлова Ю. А. Щодо кримінологічної характеристики злочинного браконьєрства. *Захист прав і свобод людини і громадянина в Україні : всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Бровари, 11-12 лют. 2010 р.). Бровари : Поліцейська фінансово-правова академія ; Чернігів : Чернігівські обереги, 2010. С. 71–73.

395. Турлова Ю. А., Поліщук Г. С., Козлюк Л. Г., Пенязькова О. О. Злочини проти екологічної безпеки: проблемні питання систематизації. *Ядерна та радіаційна безпека*. 2021. № 2 (90). С. 42–51. URL : [https://doi.org/10.32918/nrs.2021.2\(90\).05](https://doi.org/10.32918/nrs.2021.2(90).05).

396. У Міндовкілля підраховали збитки від екологічних злочинів РФ в Україні. *UKRAЇНСЬКА ENERGETUKA*. URL : https://ua-energy.org/uk/posts/u-mindovkillia-pidrakhuvaly-zbytky-vid-ekolohichnykh-zlochyniv-rf-v-ukraini?utm_source=chatgpt.com.

397. Узунова О. В., Шеховцова Л. І. Словник базової термінології кримінального права: загальна та особлива частини : навч. посібник. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2012. 328 с.

398. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 березня 2021 року «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації» від 23.03.2021 № 111/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/111/2021>.

399. Україна в Європі – полігон для видалення небезпечних відходів? *Українська Гельсінська спілка з прав людини*. URL : <https://www.helsinki.org.ua/articles/ukrajina-v-evropi-polihon-dlya-vydalennya-nebezpechnyh-vidhodiv/>.

400. Українська екологічна асоціація «Зелений світ». URL : <https://greens-ua.org/>.

401. Українська освіта на COP29: досвід і заклик до співпраці у відбудові з екологічними принципами. *Міністерство освіти і науки України*. URL : <https://mon.gov.ua/en/news/ukrainska-osvita-na-cop29-dilymosia-dosvidom-i-zaklykaemo-do-spivpratsi-u-vidbudovi-z-urakhuvanniam-ekolohichnykh-pryntsyupiv>.

402. Управління небезпечними відходами в Україні і статистика. *Міндовкілля*. URL : https://t.me/s/mindovkillia?before=2230&utm_source=chatgpt.com.

403. Усі заподіяні нашому довкіллю збитки ворог має обов'язково відшкодувати. Інтерв'ю з головою Комітету з питань екологічної політики та природокористування народним депутатом України Олегом Бондаренком. *Голос України*. URL : <http://www.golos.com.ua/article/360514>.

404. Фефелов П. А. Критерии установления уголовной наказуемости деяний. *Советское государство и право*. 1970. № 11. С. 101–103.

405. Фіалка М. І. До проблеми визначення змісту терміна «кримінологічна характеристика злочинності». *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 1 (9). С. 237–246.

406. Філософський енциклопедичний словник / наук. ред. : В. І. Шинкарук, Є. К. Бистрицький, М. О. Булатов та ін. Київ : Абрис ; Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, 2002. 742 с.

407. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. Київ : Атіка, 2005. 332 с.

408. Хавронюк М. І. Злочини проти довкілля у праві України та зарубіжних країн : монографія. Київ : Алерта, 2013. 364 с.

409. Харь І. О. Кримінально-правова охорона атмосферного повітря : монографія. Київ : НАУ, 2011. 272 с.

410. Цивільні активісти повідомляли про погіршення якості води в Інгульці через промислове забруднення. Звіти. Щоквартальний моніторинг поверхневих вод. *Ecoaction – Екодія*. URL : <https://ecoaction.org.ua>.

411. Черниш М. О. Деякі аспекти дослідження географії поширення кримінальних правопорушень проти довкілля. *Юридичний науковий*

електронний журнал. 2025. № 1. С. 883–886. URL : http://lsej.org.ua/1_2025/214.pdf.

412. Шапченко Н. М. Злочини проти довкілля: проблеми кримінально-правової кваліфікації та протидії : монографія. Харків : Право, 2020. 456 с.

413. Шемшученко Ю. С. Екологічне право України. Академічний курс : підруч. Київ : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. 848 с.

414. Шкляр С. В. Як змусити росію заплатити за екологічні збитки. *Економічна правда*. URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/10/17/692705/>.

415. Шумило А. М. Екологічне право України : підруч. Київ : Правова єдність, 2019. 420 с.

416. Шуміло О. М. Кримінологічна характеристика злочинів проти довкілля та їх попередження. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 280–287.

417. Щорічні статистичні звіти про стан злочинності в Україні. *Офіс Генерального прокурора*. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistichna-informaciya-pro-stan-dotrimannya-zakoniv-ta-rezultati-diyalnosti-organiv-prokuraturi>.

418. Яковлєв А. Н. та ін. Кримінальна політика та вдосконалення кримінального права в суспільстві розвиненого соціалізму. Кримінальне право РРФСР на сучасному етапі. Частина Загальна / відп. ред. Ф. Г. Бурчак. Київ : Наукова думка, 1985. 447 с. С. 8.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета

Дослідження проводить Інститут економіки та права Класичного приватного університету

Тема: «КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗАПОБІГАННЯ ПОРУШЕННЯМ ПРАВИЛ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ»

Шановні респонденти!

Просимо Вас відповісти на запитання анкети, розробленої для визначення особливостей структури та змісту кримінологічної характеристики запобігання порушенням правил екологічної безпеки в промисловому регіоні, Україні та світі, сучасного екологічного стану та тенденцій екологічної злочинності.

Обравши найбільш прийнятний для Вас варіант відповіді, позначте його. Якщо запитання передбачає декілька відповідей, позначте всі варіанти, які вважаєте правильними. Якщо жоден із запропонованих варіантів відповідей не відображає Вашого погляду, запропонуйте власну відповідь.

Вкажіть Ваш вік, стаж роботи в юридичній сфері (в тому числі в правоохоронних органах) та посаду. Вказувати прізвище та підписувати анкету не обов'язково.

Дякуємо за Ваш час та допомогу!

1. Ваш вік:

- а) 18–25 років;
- б) 26–35 років;
- в) 36–45 років;
- г) 46–55 років;
- д) 56 років і більше.

2. Ваш стаж роботи/стаж у правоохоронних органах:

- а) до 2 років;
- б) від 2 до 5 років;
- в) від 5 до 10 років;
- г) від 10 до 15 років;
- д) 15 років і більше.

3. Як часто ви стикалися з порушеннями правил екологічної безпеки у

Вашому регіоні?

- а) ніколи. _____
- б) кілька разів у своїй практиці. _____

в) часто/постійно/регулярно. _____

4. Чи відомий вам сучасний стан природних складових довкілля промислового регіону в Україні? _____

5. Які види злочинів, що посягають на довкілля, вчиняються саме в промисловому регіоні? _____

6. Чи можна сказати, що кримінально-правова охорона правил екологічної безпеки в Україні є ефективною?

- а) так;
- б) ні;
- в) інше (власна думка) _____

7. Як ви вважаєте, що є основною проблемою ефективності кримінологічної діяльності проти порушення правил екологічної безпеки в Україні? _____

8. Чи можна сказати, що реалізація державної політики щодо протидії кримінальним правопорушенням проти правил екологічної безпеки у промисловому регіоні України є дієвою?

- а) так;
- б) ні;
- в) інше (власна думка) _____

9. Чи вважаєте Ви, що сучасна правоохоронна система допоможе запобігати порушенням правил екологічної безпеки під час дії воєнного стану?

- а) так;
- б) ні;
- в) інше (власна думка) _____

10. Чи згодні Ви зі твердженням, що залишення існуючої відповідальності за порушення правил екологічної безпеки є достатнім?

- а) так;
- б) ні;
- в) інше (власна думка) _____

11. Чи відомі вам спеціально-кримінологічні заходи запобігання порушенням правил екологічної безпеки і як вони впроваджуються у практику?

- а) так;
- б) ні;
- в) інше (власна думка) _____

12. Свідомість про екологічну безпеку:

а) Як Ви оцінюєте рівень своєї освіченості щодо екологічних проблем? _____

б) Чи вважаєте Ви себе відповідальним за дотримання екологічних правил? _____

13. Яка модель роботи правоохоронної системи є прийнятною для запобігання порушенням правил екологічної безпеки під час дії воєнного стану?

- а) досвід Сполучених Штатів Америки;
- б) досвід Франції;
- в) досвід Польщі;
- г) досвід Великої Британії;
- д) інше (власна думка) _____

14. Чи відомі Вам екологічні ризики в Україні та світі; тенденції екологічної злочинності в нашій та зарубіжних країнах?

- а) так;
- б) ні;
- в) інше (власна думка) _____

15. Назвіть три найбільш нагальні питання правоохоронної системи, які, на Ваш погляд, повинні бути вирішені шляхом реформи першочергово?

_____

16. Заходи щодо запобігання порушенням екологічної безпеки:

а) Чи вважаєте Ви, що влада забезпечує достатні заходи для запобігання порушенням екологічної безпеки? _____

б) Які заходи Ви вважаєте найбільш ефективними для запобігання екологічним порушенням? _____

в) Як Ви готові взяти участь у заходах із вирішення екологічних проблем у Вашому регіоні? _____

17. Ваші пропозиції:

а) Які ініціативи Ви вважаєте необхідними для поліпшення екологічної ситуації у Вашому регіоні? _____

б) Чи маєте Ви які-небудь ідеї щодо того, як можна покращити взаємодію між місцевими громадами, владою та промисловими підприємствами для забезпечення екологічної безпеки? _____

Аналітична довідка щодо анкети

(окремо для: слідчих, прокурорів, суддів, слідчих суддів, експертів (спеціалістів), поліцейських, адвокатів та викладачів)

Представлене дослідження було направлене на виявлення стану злочинності у сфері екологічної безпеки та запобігання порушенням її правил; дослідження спрямоване на вивчення зв'язку між промисловою діяльністю і порушенням екологічних норм та правил у конкретному регіоні – на прикладі кримінальної ситуації у промисловому регіоні. Таке дослідження може допомогти зрозуміти причини, що призводять до порушень екологічної безпеки, і розробити ефективні заходи для запобігання їм тощо. Дослідження проводилося у формі опитування серед слідчих, прокурорів, суддів, слідчих суддів, експертів (спеціалістів), поліцейських, адвокатів та викладачів. В анкетуванні взяли участь 97 респондентів.

Отримані дані дозволили дійти таких висновків:

1. Найбільше у відсотковому відношенні респондентів у віці 26–45 років;
2. У більшості опитаних стаж роботи у правоохоронних органах – від 5 до 10 років.

Хоча близько п'ятої частини з них не мали досвіду роботи у правоохоронних органах;

3. Більшість (72 %) відповіла, що постійно стикається з порушеннями правил екологічної безпеки;

4. Значна частина опитаних зазначили, що для прямого доступу до нової конкретної інформації про стан природних складових довкілля промислового регіону в Україні звертаються до місцевих органів влади або екологічних організацій (наприклад, на офіційні сайти чи роблять відповідні запити);

5. Учасники анкетування вказали, що у промислових регіонах можуть відбуватися різноманітні злочини, що посягають на довкілля, як-от: забруднення водойм та водних ресурсів (випливи токсичних речовин або неправильне використання води для охолодження або виробництва можуть серйозно пошкодити водні екосистеми та загрожувати здоров'ю людей, які користуються цими ресурсами); викиди забруднюючих речовин у повітря (промислові підприємства можуть викидати в атмосферу великі обсяги шкідливих газів та часток, що призводить до забруднення повітря та загрози здоров'ю людей, які проживають у цих регіонах); незаконна забудова та знищення екосистем (промислові комплекси часто займають великі території, які можуть бути природними місцями існування рідкісних видів та екосистем, і незаконна забудова або знищення цих місць може призвести до втрати біорізноманіття та зниження якості довкілля); незаконне скидання та утилізація відходів

(деякі підприємства можуть викидати або знешкоджувати відходи в незаконний спосіб, що призводить до забруднення ґрунту та водойм, а також загрози здоров'ю людей); незаконна торгівля рідкісними видами та ресурсами (деякі промислові регіони можуть бути предметом незаконної торгівлі рідкісними видами тварин або рослин або надмірного вирубування лісів, що призводить до втрати біорізноманіття тощо);

6. Щодо ефективності кримінально-правової охорони правил екологічної безпеки, то узагальнюючи думки респондентів, дійшли висновку, що запровадження та ефективність кримінально-правової охорони правил екологічної безпеки в Україні можуть бути оцінені з декількох аспектів: а) законодавча база, бо Україна має законодавство, яке регулює питання екологічної безпеки та встановлює відповідальність за порушення екологічних правил; зокрема, Кримінальний кодекс України містить статті про екологічні злочини, такі як забруднення навколишнього середовища, незаконна порубка лісу та ін.; б) контроль та нагляд – Україна має органи державного контролю та нагляду, які відповідають за контроль за дотриманням екологічних норм та вживанням заходів щодо запобігання екологічним злочинам; в) функціонування судової системи, діяльність якої спрямована на захист екологічних прав людини, суспільства, держави;

7. Респонденти назвали низку аспектів проблем ефективності кримінологічної діяльності проти порушень правил екологічної безпеки в Україні, це: недостатня правова база та наявні недоліки в системі правосуддя; недостатні ресурси (недостатня кількість кадрів та матеріальних ресурсів у кримінальних правоохоронних органах, що може призводити до неефективного контролю за порушеннями екологічних правил тощо); корупція та вплив відомств (корупція серед правоохоронних органів або вплив відомств, які контролюють екологічну безпеку, що може призводити до того, що порушники правил екологічної безпеки залишаються безкарними; також низька свідомість населення (щодо проблем екології може призводити до того, що порушення правил екологічної безпеки не викликають адекватної реакції громадськості та владних структур); поміж іншого називали і транскордонні проблеми, оскільки багато екологічних проблем мають транскордонний характер, що ускладнює їх вирішення через потребу в міжнародному співробітництві;

8. Оцінка ефективності державної політики щодо протидії кримінальним правопорушенням у сфері екологічної безпеки у промисловому регіоні України виявилася достатньо складною для респондентів, і вони відзначили, що це складний процес, який містить багато чинників. Для визначення дієвості такої політики потрібно аналізувати різноманітні аспекти, такі як законодавство, виконання законів, рівень злочинності, покарання за порушення законів, ефективність системи правосуддя та ін.;

9. Сучасна правоохоронна система може відігравати важливу роль у запобіганні

порушенням правил екологічної безпеки навіть під час дії воєнного стану. Однак це може ускладнюватися через обставини, що супроводжують військові конфлікти. Воєнний стан зазвичай призводить до значної нестабільності, стресу і складних умов для правопорядку та правозахисту. Проте правоохоронні органи можуть докладати зусиль для забезпечення дотримання екологічних стандартів та запобігання виробничим або військовим діям, які можуть призвести до серйозного забруднення довкілля;

10. 78 % опитаних висловилися, що залишення існуючої відповідальності за порушення правил екологічної безпеки, без подальших заходів, може бути недостатнім у багатьох випадках. Порушення екологічних норм може мати серйозні наслідки для природи, здоров'я людей і загального стану довкілля. Тому важливо вживати додаткових заходів для запобігання подібним порушенням та покарання винних;

11. Респонденти підтвердили, що існують спеціально-кримінологічні заходи, спрямовані на запобігання порушенням правил екологічної безпеки;

12. Опитувані правильно відмітили, що останні десятиліття в Україні спостерігаються значні зміни в усвідомленні екологічних проблем. З одного боку, багато громадян та організацій дедалі більше віддають перевагу екологічно чистим технологіям, енергоефективним рішенням та відновлюваній енергетиці. З іншого боку, існують виклики, такі як забруднення повітря, нехтування відходами та інші проблеми, які потребують більш активних заходів.

Сто відсотків опитуваних зазначили, що розуміють важливість дотримання екологічних правил для збереження навколишнього середовища і свідомо ставляться до екології, поширюючи інформацію та надаючи поради щодо зменшення впливу на довкілля в межах свої повноважень;

13. Кожна зі згаданих в анкеті країн має власний підхід до правоохоронної системи та управління екологічною безпекою. Однак для запобігання порушенням правил екологічної безпеки під час дії воєнного стану, можливо, корисною була б комбінація підходів із кожної з цих країн;

14. Отримані відповіді дозволяють констатувати, що екологічні ризики в Україні та світі охоплюють широкий спектр проблем, таких як забруднення повітря, води та ґрунтів, знищення біорізноманіття, зміна клімату, нестача природних ресурсів, надмірне використання пестицидів та хімічних речовин, а також інші. Ці ризики можуть мати серйозний вплив на здоров'я людей, економіку та екосистеми;

15. У відповідях про найбільш нагальні питання правоохоронної системи, які потребують реформування, найчастіше згадувався такий чинник, як корупція, оскільки боротьба з корупцією в правоохоронних органах та судовій системі є критично важливою

для забезпечення рівності перед законом та дотримання законності. На другому місці – непропорційність відповідей правоохоронних органів (важливо забезпечити, щоб правоохоронні органи реагували на правопорушення згідно з законом і беззастережною, пропорційною та справедливою мірою). На третьому – підвищення якості служби, що передбачає реформи, спрямовані на підвищення професіоналізму, ефективності та прозорості правоохоронних органів, включно з удосконаленням систем набору, навчання та оцінки працівників, що можуть допомогти забезпечити високу якість надання правоохоронних послуг громадянам та зміцнити довіру до системи правосуддя;

16. Підкреслена важливість враховувати, що екологічна безпека – це комплексна проблема, яка потребує співпраці всіх зацікавлених сторін, як-от уряд, громадянське суспільство та приватний сектор.

Респонденти назвали такі заходи з вирішення екологічних проблем у нашому регіоні: підвищення рівня свідомості та освіти; підтримка ініціатив та проєктів, спрямованих на збереження навколишнього середовища та зменшення впливу діяльності людини на природу; сприяння співпраці (між організаціями, урядом та громадськістю для спільного вирішення екологічних проблем); стимулювання інновацій; моніторинг і звітування; підтримка заходів із адаптації до зміни клімату тощо. І це лише кілька шляхів, за допомогою яких можна зробити власний внесок у вирішення екологічних проблем у регіоні;

17. Респонденти вказали на такий перелік проблем: а) зменшення викидів шкідливих речовин – потрібна розробка та впровадження програм зменшення викидів парникових газів та інших шкідливих речовин у атмосферу шляхом підтримки використання альтернативних джерел енергії, впровадження енергоефективних технологій та ін.; б) очищення водойм та водопостачання: розробка і впровадження програм очищення річок, озер та інших водойм від забруднень, а також покращення систем водопостачання та водовідведення; в) збереження природних ресурсів: впровадження програм збереження лісів, біорізноманіття та ґрунтів, систем управління водними та природними ресурсами; г) ефективне використання відходів: розвиток програм переробки та вторинного використання відходів, впровадження систем сортування відходів на джерелі; д) освіта та свідомість громадян: проведення освітніх кампаній та заходів для підвищення екологічної свідомості населення, створення умов для участі громадськості в розв'язанні екологічних проблем; е) стимулювання сталого розвитку: розвиток і підтримка ініціатив та проєктів, спрямованих на розвиток сталого туризму, місцевого виробництва та інших аспектів сталого розвитку.

Ці ініціативи можуть допомогти зберегти природне середовище, знизити вплив на зміну клімату та покращити якість життя мешканців нашого регіону.

Так, респонденти підтвердили, що існують різноманітні способи поліпшення

взаємодії між місцевими громадами, владою та промисловими підприємствами для забезпечення екологічної безпеки, як-от:

- створення платформ для діалогу: залучення місцевих громад, влади та промислових підприємств до регулярних зустрічей, форумів або круглих столів для обговорення екологічних проблем, вирішення спільних завдань та пошуку компромісних рішень;

- підтримка сталого розвитку: сприяння співпраці між місцевими громадами, владою та промисловими підприємствами у розвитку та впровадженні ініціатив сталого розвитку, які сприяють збереженню навколишнього середовища;

- залучення до процесу прийняття рішень: забезпечення можливості для місцевих громад брати участь у процесі прийняття рішень, пов'язаних із екологічною безпекою, через громадські слухання, консультації та інші механізми;

- створення екологічних партнерств: розроблення та підтримка екологічних партнерств між місцевими громадами, владою та промисловими підприємствами для спільної реалізації проєктів із охорони довкілля та зменшення екологічного впливу;

- заохочення відкритості та прозорості: забезпечення відкритості та прозорості в обміні інформацією між усіма зацікавленими сторонами щодо екологічних питань, включно з викидами, забрудненням та планами зменшення впливу;

- фінансова підтримка: надання фінансової підтримки місцевим ініціативам та проєктам, спрямованим на збереження довкілля та покращення екологічної безпеки.

Ці заходи сприятимуть зміцненню співпраці між різними сторонами і досягненню спільних цілей із охорони навколишнього середовища.

Прокуратура України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСНА ПРОКУРАТУРА

пр-т Дмитра Яворницького, 38, м. Дніпро, 49044 телефон: (056) 718-13-22
e-mail: 101@prk.dp.ua, web: <https://dnipr.gp.gov.ua>
Код ЄДРПОУ 02909938

АКТ

**впровадження у діяльність Дніпропетровської обласної прокуратури
результатів дисертаційного дослідження за темою «Кримінологічна
характеристика та запобігання порушенням правил екологічної безпеки
в Україні» аспіранта кафедри кримінального права, процесу та
криміналістики Інституту економіки та права
Класичного приватного університету Дем'янова Віталія Вікторовича**

Результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Інституту економіки та права Класичного приватного університету Дем'янова В. В. з теми «Кримінологічна характеристика та запобігання порушенням правил екологічної безпеки в Україні» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 - кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право, знайшли своє відображення у висновках, методичних рекомендаціях та пропозиціях, які сприяли підвищенню ефективності діяльності органу державної влади в Україні: засвоєння та розвитку знань, аналіз наявних даних про злочини, пов'язані з порушенням екологічних правил у промисловому регіоні; дослідження, з метою встановити причини, що призводять до порушень екологічної безпеки в нашому регіоні (встановлення економічних, соціальних, політичних та культурних факторів) й на основі цього аналізу, розробляти запобіжні заходи та концепції внутрішньої політики; а також, на основі результатів аналізу, можна розробити рекомендації щодо запобігання порушенням екологічної безпеки (це можуть бути поліпшення у законодавстві, зміни у політиці та контрольні заходи, щоб покращити дотримання відповідних норм) тощо.

У цьому плані дисертант вірно виділяє проблеми стану злочинності у сфері екологічної безпеки та різновидів заходів запобігання порушенням правил екологічної безпеки тощо.

Висновки, пропозиції та рекомендації практичного характеру знаходять своє відображення в професійній підготовці працівників прокуратури, підвищення їх кваліфікації; організації взаємодії співробітників з різними підрозділами органів внутрішніх справ та розв'язанні низки дискусійних питань діяльності правоохоронних органів під час участі в науково-практичних відомчих конференціях практичних працівників, а також знайшли своє відображення в наукових публікаціях у виданнях України та зарубіжних наукових виданнях.

Заступник керівника

Дніпропетровської обласної прокуратури

Олександр САВЕНКО

Орджонікідзевський районний суд м. Запоріжжя
69005, м. Запоріжжя, вул. Перемоги, 107-Б, факс 233-43-96
e-mail: inbox@og.zp.court.gov.ua

ДОВІДКА

про впровадження у діяльність Орджонікідзевського районного суду міста Запоріжжя результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Інституту економіки та права Класичного приватного університету

Дем'янова Віталія Вікторовича

Результати дисертаційного дослідження Дем'янова Віталія Вікторовича за темою: "Кримінологічна характеристика та запобігання порушенням правил екологічної безпеки в Україні" використовуються суддями Орджонікідзевського районного суду міста Запоріжжя при розгляді кримінальних справ (проваджень), що пов'язані зі встановленням порушень порядку здійснення оцінки впливу на довкілля, правил екологічної безпеки під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів, якщо це спричинило загибель людей, екологічне забруднення значних територій або інші тяжкі наслідки, під час вирішення завдань судового провадження; обґрунтуванням своїх рішень науковими положеннями та надійним науковим забезпеченням застосування норм кримінального права.

Голова Орджонікідзевського районного суду м. Запоріжжя

Вікторія КАЛЮЖНА

Класичний
Приватний
Університет

Україна, 69002 тел. (061) 787-33-96
м. Запоріжжя, (061) 764-67-50
Жуковського, 70 "Б" факс (061) 228-07-78

CLASSIC
PRIVATE
UNIVERSITY

70 "B", Zhukovskogo st., tel. (061) 787-33-96
69002 Zaporizhzhya, (061) 764-67-50
UKRAINE fax (061) 228-07-78

№ _____

«01» лютого 2023 р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
аспіранта кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Класичного приватного університету Дем'янова Віталія Вікторовича
«Кримінологічна характеристика та запобігання порушенням правил
екологічної безпеки в Україні»

Теоретичні положення, висновки й рекомендації, сформульовані в результаті дослідження тематики щодо кримінологічної характеристики та запобігання порушенням правил екологічної безпеки в Україні, знайшли застосування в межах наукової тем Класичного приватного університету «Розвиток системи кримінальної юстиції, правоохоронної та правозахисної діяльності в Україні у воєнний та повоєнний періоди» (державний реєстраційний номер 0123U102119). Роль автора полягає в проведенні ґрунтовного кримінологічного дослідження порушень правил екологічної безпеки, аналізі стану та динаміки зазначених правопорушень в Україні, виявленні основних детермінант їх вчинення, а також у формулюванні науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення системи запобігання таким правопорушенням у сучасних умовах воєнного та повоєнного періодів. Розроблені дисертантом теоретичні положення і практичні рекомендації, обговорено на засіданнях кафедри кримінального права, процесу та криміналістики, та запроваджено у навчальний процес. Вони знайшли відображення при викладанні дисципліни «Кримінологія».

Ректор Класичного
приватного університету

Віктор ОГАРЕНКО

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

*Наукові праці, в яких опубліковано
основні наукові результати дисертації:*

1. Дем'янов В. В. Кримінологічна характеристика порушення правил екологічної безпеки в Україні. *Держава та регіони. Серія : Право.* 2019. № 3 (65). С. 351–356.
2. Дем'янов В. В. Сучасний стан природних складових довкілля промислового регіону в Україні. *Держава та регіони. Серія : Публічне управління та адміністрування.* 2022. № 4. С. 28–33.
3. Дем'янов В. В. Кримінологічна характеристика порушення правил екологічної безпеки у промисловому регіоні України. *Юридичний вісник.* 2022. № 5. С. 335–343.
4. Дем'янов В. В. Правовий аналіз сучасного стану природних складових довкілля промислового регіону в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2022. № 6. С. 94–99.
5. Дем'янов В. В. Щодо загальносоціальних заходів запобігання порушенням правил екологічної безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 2. С. 718–722.
6. Дем'янов В. В. Проблеми кримінально-правової охорони правил екологічної безпеки під час воєнного стану. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2023. № 2. С. 92–99.
7. Дем'янов В. В. Щодо кримінологічних заходів запобігання порушенням правил екологічної безпеки під час воєнного стану. *Право і суспільство.* 2023. № 3. С. 412–419.
8. Дем'янов В. В. Про спеціально-кримінологічні заходи запобігання порушенням правил екологічної безпеки. *Правові новели.* № 19. 2023. С. 506–

512.

9. Дем'янов В. В. Щодо кримінологічної характеристики порушення правил екологічної безпеки в Україні сьогодні. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2024. № 7 (67). С. 375–379.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

10. Дем'янов В. В. Щодо класифікації видів злочинів, що посягають на довкілля. *Чинники розвитку юридичних наук у XXI столітті : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 5-6 листоп. 2021 р.). Дніпро : ГО «Правовий світ», 2021. С. 52–55.

11. Дем'янов В. В. Види злочинів, що посягають на довкілля в промисловому регіоні (Types of crimes affecting the environment the industrial region). *Topical issues of modern jurisprudence : International scientific conference proceedings* (Czestochawa, the Republic of Poland, April 5–6, 2023). Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. S. 108–114.

12. Дем'янов В. В. Щодо кримінологічної характеристики порушення правил екологічної безпеки під час воєнного часу. *Юридичні науки: проблеми та перспективи : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Запоріжжя, 24-25 лют. 2023 р.). Львів ; Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 85–88.

Модель концепції запобігання порушенням правил екологічної безпеки у промисловому регіоні

Стратегія запобігання порушенням правил екологічної безпеки

Впровадження наведених нижче заходів сприятиме створенню ефективної системи екологічної безпеки та стійкому розвитку промислового регіону, зменшить ризики для навколишнього середовища та підвищить якість життя мешканців. Ці заходи допоможуть знизити негативний вплив промисловості на довкілля та забезпечити краще майбутнє для наступних поколінь.

1. Оцінка поточного стану екологічної безпеки:

Проведення екологічних аудитів:

Оцінити поточний стан екологічної безпеки на підприємствах у регіоні.

Визначити основні проблеми: ідентифікувати головні джерела забруднення та найбільші ризики.

Незалежні аудити: регулярне проведення екологічних аудитів незалежними організаціями для оцінки дотримання екологічних норм.

Відповідальність підприємств: запровадження відповідальності підприємств за недотримання рекомендацій аудитів.

2. Залучення зацікавлених сторін:

Співпраця з урядом: забезпечити підтримку на державному рівні для впровадження екологічних норм.

Залучення громадськості: включити громадські організації та місцевих жителів до процесу прийняття рішень.

Співпраця з бізнесом: мотивувати підприємства до дотримання екологічних стандартів через партнерські програми.

Залучення місцевих громад:

Громадські ініціативи: підтримка місцевих громадських ініціатив, спрямованих на покращення екологічної ситуації.

Партисипативне планування: залучення громадськості до планування та реалізації екологічних проєктів.

3. Розробка нормативно-правової бази:

Оновлення законодавства: ввести більш суворі екологічні стандарти та посилити контроль за їх дотриманням.

Штрафи та стимули: запровадити жорсткі штрафи за порушення та стимули для підприємств, які впроваджують екологічні інновації.

4. Розвиток екологічної освіти, досліджень та підвищення обізнаності:

Освітні ініціативи: впровадження екологічної освіти на всіх рівнях навчання – від шкіл до університетів.

Навчальні програми: розробити програми навчання для працівників промислових підприємств.

Наукові програми: підтримка наукових програм і досліджень у галузі екології та сталого розвитку.

Інформаційні кампанії: проводити кампанії для підвищення обізнаності громадськості про важливість екологічної безпеки.

5. Впровадження технологічних інновацій та використання цифрових технологій (природоохоронних технологій):

Екологічні технології: сприяти впровадженню екологічно чистих технологій у виробництво.

Моніторинг та контроль: встановити системи моніторингу якості повітря, води та ґрунту.

Цифровізація: впровадження цифрових рішень для контролю за дотриманням екологічних стандартів.

Smart City: розвиток концепції «розумного міста» з акцентом на екологічно чисті технології.

Використання інноваційних екологічних рішень:

Екологічні стартапи: підтримка екологічних стартапів та інновацій у сфері охорони довкілля.

Технологічні інновації: впровадження новітніх технологічних рішень для зменшення екологічного впливу промисловості.

Енергозбереження та підвищення енергоефективності:

Енергоефективні технології: впровадження енергоефективних технологій та обладнання у виробничі процеси.

Енергозберігаючі програми: розробка та впровадження програм з енергозбереження на підприємствах.

Екологічні інновації: стимулювання досліджень та впровадження нових технологій, що зменшують екологічний вплив виробництва.

Біотехнології: використання біотехнологій для очищення забруднених територій.

6. Регулярний моніторинг та звітність:

Регулярні перевірки: проводити регулярні перевірки дотримання екологічних норм.

Звітування: забезпечити прозорість у звітуванні про екологічний стан регіону.

Впровадження системи екологічного моніторингу:

Моніторинг довкілля: встановлення автоматизованих систем моніторингу стану повітря, води та ґрунтів.

Відкриті дані: надання доступу громадськості до даних моніторингу через онлайн-платформи.

7. Створення екологічних фондів:

Фінансування проєктів: заснувати фонди для фінансування екологічних

проектів та досліджень.

Гранти та субсидії: надання грантів та субсидій підприємствам для впровадження екологічних технологій.

8. Міжнародна співпраця:

Обмін досвідом: взаємодія з міжнародними організаціями та обмін досвідом у сфері екологічної безпеки: організація конференцій та семінарів з обміну досвідом у сфері екологічної безпеки.

Фінансова допомога: залучення міжнародних інвестицій та грантів на екологічні проекти.

Міжнародні проекти: участь у міжнародних екологічних проектах та програмах.

Підтримка міжнародних екологічних стандартів:

Гармонізація стандартів: впровадження міжнародних стандартів екологічної безпеки та гармонізація національного законодавства.

Міжнародні сертифікати: підтримка отримання міжнародних екологічних сертифікатів підприємствами.

Розробка міжнародних партнерств для екологічного розвитку:

Міжнародні угоди: укладання міжнародних угод з партнерами для спільного вирішення екологічних проблем.

Транскордонна співпраця: розвиток транскордонної співпраці для охорони довкілля та сталого розвитку.

9. Розробка екологічних програм та проектів:

Локальні ініціативи: розробити програми для підтримки екологічних ініціатив на місцевому рівні.

Інтеграція з місцевими планами: включити питання екологічної безпеки до місцевих планів розвитку.

Впровадження програм повторного використання ресурсів:

Кругова економіка: стимулювання розвитку кругової економіки, де

відходи одного виробництва стають ресурсами для іншого.

Ресайклінг: впровадження програм ресайклінгу на підприємствах та в побутовому секторі.

Розробка програми екологічної відповідальності:

Корпоративна відповідальність: впровадження програм корпоративної екологічної відповідальності на підприємствах.

Соціальні ініціативи: заохочення підприємств до участі у соціальних та екологічних ініціативах.

Залучення інвестицій в екологічні проекти:

Інвестування в екологію: створення сприятливих умов для залучення інвестицій у проекти, спрямовані на поліпшення екологічної ситуації.

Венчурні фонди: створення венчурних фондів для фінансування екологічних стартапів та інновацій.

10. Підтримка наукових досліджень та інновацій:

Наукові дослідження: фінансування наукових досліджень у галузі екологічної безпеки та сталого розвитку.

Інноваційні рішення: заохочення розробки та впровадження інноваційних екологічних рішень на підприємствах.

11. Створення системи екологічної сертифікації:

Сертифікація підприємств: введення обов'язкової екологічної сертифікації для підприємств.

Екологічні мітки: запровадження екологічних міток для продукції, що відповідає високим стандартам екологічної безпеки.

12. Підтримка малого та середнього бізнесу:

Консультаційна допомога: надання консультацій та підтримки малим і середнім підприємствам щодо впровадження екологічних практик.

Фінансові інструменти: надання пільгових кредитів та субсидій для

малого та середнього бізнесу на екологічні проекти.

Використання екологічних показників в оцінці ефективності бізнесу:

Екологічні КРІ: впровадження екологічних показників ефективності (КРІ) для оцінки роботи підприємств.

Звітність: публікація екологічних звітів про діяльність підприємств.

Інтеграція екологічних стандартів у бізнес-процеси:

Екологічний менеджмент: впровадження систем екологічного менеджменту на підприємствах.

Сталий розвиток: інтеграція принципів сталого розвитку у стратегії компаній.

13. Стимулювання екологічно відповідальної поведінки:

Екологічні освітні програми: впровадження програм екологічного виховання в школах та інших навчальних закладах.

Заохочення громадськості: розробка програм, що заохочують громадян до екологічно відповідальної поведінки (наприклад, програми утилізації відходів, економії енергії тощо).

14. Створення екологічних кластерів:

Промислові парки: розробка промислових парків з акцентом на екологічно чисті технології.

Співпраця між підприємствами: стимулювання співпраці між підприємствами для спільного вирішення екологічних проблем.

15. Розвиток культури екологічної відповідальності:

Громадські заходи: організація екофестивалів, конференцій та інших заходів для підвищення екологічної свідомості.

Екоосвіта: розробка та впровадження навчальних курсів з екології у навчальних закладах різного рівня.

16. Створення системи компенсацій за екологічні порушення:

Компенсаційні механізми: впровадження механізмів компенсації для населення, яке зазнало негативного впливу від промислових забруднень.

Фонди відновлення: створення фондів для відновлення екологічного стану у випадку порушень.

17. Міжсекторне співробітництво:

Спільні проєкти: розробка спільних проєктів між різними секторами економіки для вирішення екологічних проблем.

Публічно-приватне партнерство: залучення приватного сектору до реалізації екологічних ініціатив через партнерства з державою.

18. Запровадження системи зворотного зв'язку:

Платформи для звернень: створення платформ для звернень громадян щодо екологічних проблем та порушень.

Оперативна реакція: забезпечення оперативного реагування на звернення та вжиття заходів для вирішення проблем.

19. Розвиток відновлюваних матеріалів:

Екоматеріали: сприяння розробці та впровадженню матеріалів, що піддаються переробці та мають низький екологічний вплив.

Заміна шкідливих матеріалів: стимулювання підприємств до заміни шкідливих матеріалів на екологічно безпечні аналоги.

20. Забезпечення прозорості та звітності:

Публічні звіти: публікація регулярних звітів про екологічний стан регіону та заходи, що вживаються для його покращення.

Відкритий доступ: забезпечення відкритого доступу до інформації про екологічну ситуацію та діяльність підприємств.

21. Впровадження системи екологічного маркування:

Екологічне маркування: запровадження системи екологічного маркування продукції для інформування споживачів про екологічні характеристики товарів.

Підтримка сертифікації: сприяння підприємствам у проходженні екологічної сертифікації та отриманні відповідних маркувань.

22. Впровадження екологічних стандартів у будівництві:

Зелене будівництво: підтримка будівництва енергоефективних та екологічно чистих будівель.

Відновлювані матеріали: використання відновлюваних матеріалів у будівництві та ремонті будівель.

Використання екологічних матеріалів у виробництві:

Екодружні матеріали: сприяння використанню екологічно безпечних матеріалів у виробничих процесах.

Переробка матеріалів: стимулювання підприємств до використання перероблених матеріалів у виробництві.

23. Розробка системи екологічного страхування:

Екологічне страхування: введення системи екологічного страхування для покриття витрат на ліквідацію наслідків екологічних катастроф.

Страхування ризиків: страхування ризиків, пов'язаних із забрудненням навколишнього середовища.

24. Розробка та впровадження «зелених» податкових політик:

Податкові стимули: введення податкових пільг для підприємств, які впроваджують екологічно чисті технології.

Податки на забруднення: введення податків на викиди шкідливих речовин та забруднення навколишнього середовища.

25. Впровадження системи управління екологічними ризиками:

Оцінка ризиків: розробка та впровадження методик оцінки екологічних ризиків на підприємствах.

Управління ризиками: введення систем управління екологічними ризиками для запобігання негативним наслідкам.

Додаткові заходи, які доповняють основні:

26. Впровадження «зелених» фінансових інструментів:

Зелені облігації: використання зелених облігацій для фінансування екологічних проєктів та ініціатив.

Зелені інвестиційні фонди: створення інвестиційних фондів, орієнтованих на проєкти сталого розвитку.

27. Розвиток екологічного консалтингу:

Консультаційні послуги: підтримка розвитку компаній, що надають екологічні консультаційні послуги.

Аудит та сертифікація: проведення екологічного аудиту та сертифікації підприємств незалежними організаціями.

28. Створення платформ для обміну досвідом та знаннями:

Екологічні конференції: організація національних та міжнародних конференцій з екологічних питань.

Мережі співпраці: створення мереж для обміну досвідом та знаннями між підприємствами та дослідниками.

29. Впровадження програм підтримки екологічного підприємництва:

Інкубатори та акселератори: створення інкубаторів та акселераторів для екологічних стартапів.

Фінансування стартапів: забезпечення фінансової підтримки екологічним підприємцям.

30. Забезпечення прозорості екологічної інформації:

Платформи для даних: створення відкритих платформ для доступу до екологічних даних.

Регулярні звіти: публікація регулярних звітів про екологічний стан регіону та діяльність підприємств.

31. Розробка системи стимулювання використання екологічних технологій:

Фінансові стимули: надання податкових пільг та субсидій підприємствам, що впроваджують екологічні технології.

Технічна підтримка: надання технічної підтримки та консультацій для підприємств, що переходять на екологічні технології.

32. Забезпечення екологічної безпеки у ланцюжках постачання:

Екологічні стандарти: впровадження екологічних стандартів на всіх етапах ланцюжка постачання.

Моніторинг постачальників: регулярний моніторинг та аудит постачальників на відповідність екологічним стандартам.

33. Підтримка громадських екологічних ініціатив:

Громадські проекти: фінансова та організаційна підтримка громадських екологічних проектів та ініціатив.

Волонтерські програми: створення та підтримка волонтерських програм з охорони довкілля.

34. Використання природоорієнтованих рішень:

Природоорієнтовані технології: впровадження природоорієнтованих рішень для управління водними ресурсами, відходами та збереження біорізноманіття.

Екосистемні послуги: використання екосистемних послуг для підтримки

сталого розвитку регіону.

35. Підтримка екоінновацій:

Інноваційні гранти: надання грантів на розробку та впровадження екологічних інновацій.

Експериментальні платформи: створення експериментальних платформ для тестування та впровадження нових екологічних технологій.

36. Підтримка екологічних стартапів:

Фінансування стартапів: забезпечення фінансування екологічних стартапів через венчурні фонди та державні програми.

Менторство та консультації: надання менторських та консультаційних послуг для екологічних стартапів.

37. Впровадження розумних технологій для управління ресурсами:

Smart Grid: розвиток розумних енергетичних мереж (Smart Grid) для ефективного управління енергоспоживанням.

ІоТ у екології: використання Інтернету речей (ІоТ) для моніторингу та управління природними ресурсами.

38. Підтримка міжнародних екологічних ініціатив:

Участь у програмах: активна участь у міжнародних екологічних програмах та ініціативах.

Спільні проекти: розробка та реалізація спільних екологічних проєктів із іншими країнами.

39. Впровадження системи управління екологічними інцидентами:

План реагування: розробка планів швидкого реагування на екологічні інциденти.

Навчання персоналу: проведення навчання персоналу щодо дій у разі

екологічних аварій та катастроф.

40. Підтримка міжнародних програм сталого розвитку:

Участь у програмах: активна участь у міжнародних програмах та ініціативах зі сталого розвитку.

Обмін досвідом: організація семінарів та конференцій для обміну досвідом із іншими країнами.

41. Розробка стратегії зменшення відходів виробництва:

Мінімізація відходів: впровадження програм із мінімізації відходів у виробничі процеси.

Безвідходні технології: використання безвідходних технологій та підходів до виробництва.

42. Підтримка «зелених» громадських ініціатив:

Громадські проекти: фінансова та організаційна підтримка громадських проектів з охорони довкілля.

Екологічна освіта: проведення освітніх заходів для населення з питань екології та сталого розвитку.

43. Впровадження екологічних технологій у будівництві:

Екобудинки: будівництво енергоефективних та екологічно чистих будинків.

Відновлювані матеріали: використання відновлюваних та екологічно безпечних матеріалів у будівництві.

44. Розробка програм зменшення впливу на біорізноманіття:

Захист біорізноманіття: розробка програм захисту та збереження біорізноманіття у промислових регіонах.

Рекультивация земель: відновлення деградованих та забруднених земель

для підтримки біорізноманіття.

45. Залучення громадськості до екологічного моніторингу:

Громадський моніторинг: залучення громадських організацій та місцевих жителів до моніторингу екологічної ситуації.

Екологічні патрулі: створення екологічних патрулів для контролю за дотриманням екологічних норм.

46. Створення програм підтримки екологічних інновацій:

Інноваційні гранти: надання грантів на розробку та впровадження екологічних інноваційних проєктів.

Технопарки: створення технопарків для підтримки стартапів та дослідницьких проєктів у сфері екології.

47. Розвиток екологічних інформаційних систем:

Екомоніторинг: впровадження інформаційних систем для моніторингу та управління екологічними показниками.

Доступ до даних: забезпечення відкритого доступу до екологічних даних для громадськості та підприємств.

48. Підтримка міжнародних екологічних стандартів та ініціатив:

Міжнародні стандарти: впровадження міжнародних екологічних стандартів на підприємствах.

Участь у ініціативах: активна участь у міжнародних екологічних ініціативах та проєктах.

49. Впровадження екологічних технологій в обробну промисловість:

Безпечні матеріали: використання екологічно безпечних матеріалів та технологій у виробництві.

Рециклування: впровадження програм рециклування відходів

виробництва.

50. Використання цифрових технологій для управління екологічними показниками:

Big Data: використання великих даних для моніторингу та аналізу екологічної ситуації.

AI та ML: використання штучного інтелекту та машинного навчання для прогнозування та управління екологічними ризиками.

51. Підтримка програм екологічної сертифікації:

Екологічна сертифікація: стимулювання підприємств до отримання екологічних сертифікатів.

Зелені стандарти: впровадження міжнародних зелених стандартів у виробничі процеси.

52. Впровадження програм екологічної освіти для дорослих:

Освітні курси: організація курсів та семінарів із екологічної безпеки та сталого розвитку для дорослих.

Онлайн-навчання: використання онлайн-платформ для поширення знань про екологію та сталий розвиток.

53. Стимулювання екологічного споживання:

Зелені продукти: підтримка виробництва та споживання екологічно безпечних продуктів та товарів.

Освітні кампанії: проведення освітніх кампаній для підвищення обізнаності населення про екологічне споживання.

54. Підтримка розвитку біоінженерних технологій:

Біопластик: стимулювання виробництва біопластику як екологічної альтернативи традиційним пластикам.

Біоінженерія: використання біоінженерії для розробки нових екологічно чистих матеріалів і технологій.

55. Розвиток системи екологічного маркування продукції:

Екомаркування: впровадження системи екологічного маркування для інформування споживачів про екологічні властивості продукції.

Прозорість: забезпечення прозорості та надійності процесу екомаркування.

56. Використання сучасних методів прогнозування екологічних ризиків:

Моделювання: використання комп'ютерного моделювання для прогнозування екологічних ризиків.

Аналіз даних: використання великих даних та аналітики для оцінки та управління екологічними ризиками.

57. Використання блокчейн-технологій для екологічного моніторингу:

Транспарентність: використання блокчейн-технологій для забезпечення прозорості та достовірності даних екологічного моніторингу.

Відстеження: відстеження екологічних показників у реальному часі за допомогою блокчейну.

58. Розвиток системи екологічного аудиту:

Екоаудит: впровадження системи екологічного аудиту для оцінки екологічної ефективності підприємств.

Покращення: використання результатів аудиту для розробки та впровадження заходів покращення екологічної ситуації.

59. Розробка програм екологічної інновації у транспортуванні:

Екологістика: впровадження екологічних технологій та підходів у транспортній логістиці.

Електричні транспортні засоби: підтримка розвитку та використання електричних транспортних засобів.

60. Підтримка громадських ініціатив у сфері екології:

Громадські проєкти: підтримка та фінансування громадських екологічних проєктів та ініціатив.

Волонтерство: стимулювання волонтерства в екологічних проєктах.

61. Створення системи екологічного стимулювання підприємств:

Екостимули: розробка системи фінансових та податкових стимулів для підприємств, що впроваджують екологічні технології та підходи.

Премії та нагороди: встановлення премій та нагород за досягнення в галузі екологічної безпеки та сталого розвитку.

62. Підтримка розвитку екологічних інновацій у будівництві:

Зелене будівництво: використання екологічно чистих матеріалів та технологій у будівництві.

Енергоефективні будівлі: стимулювання будівництва енергоефективних та пасивних будівель.

63. Розробка програм екологічного менеджменту:

Екоменеджмент: впровадження систем екологічного менеджменту на підприємствах для підвищення екологічної відповідальності.

Сертифікація: підтримка отримання міжнародних сертифікатів екологічного менеджменту, таких як ISO 14001.

64. Розвиток програм підтримки малого та середнього екологічного бізнесу:

Екобізнес: підтримка розвитку малого та середнього бізнесу, що впроваджує екологічно чисті технології та продукти.

Фінансування: забезпечення фінансової підтримки та грантів для екологічних стартапів та ініціатив.

65. Підтримка програм збереження місцевих екосистем:

Екосистемні послуги: розвиток програм збереження місцевих екосистем та забезпечення їхніх послуг.

Локальна біорізноманітність: підтримка проєктів збереження локальної біорізноманітності.

66. Підтримка програм екологічної стійкості у виробництві:

Стійке виробництво: впровадження принципів стійкого виробництва для зменшення негативного впливу на довкілля.

Екоінновації: стимулювання інновацій, спрямованих на покращення екологічної ефективності виробничих процесів.

67. Розвиток програм зменшення електронних відходів:

Рециклінг: впровадження систем рециклінгу електронних відходів для зменшення їхнього впливу на довкілля.

Переробка: підтримка програм із переробки електронних компонентів для повторного використання.

68. Використання штучного інтелекту для екологічного моніторингу:

AI-моніторинг: впровадження систем штучного інтелекту для моніторингу стану довкілля в реальному часі.

Прогнозування: використання AI для прогнозування екологічних ризиків та розробки превентивних заходів.

69. Розвиток системи екологічного консалтингу:

Екоконсалтинг: підтримка розвитку екологічного консалтингу для допомоги підприємствам у впровадженні екологічних стандартів.

Освітні програми: організація освітніх програм та семінарів із екологічного менеджменту для бізнесу.

70. Використання інноваційних матеріалів для зменшення екологічного впливу:

Екоматеріали: розробка та впровадження інноваційних матеріалів, що мають мінімальний вплив на довкілля.

Біорозкладні матеріали: використання біорозкладних матеріалів у виробництві та пакуванні.

71. Підтримка програм екологічної відповідальності бізнесу:

Ековідповідальність: стимулювання підприємств до впровадження принципів корпоративної соціальної відповідальності в екологічній сфері.

Звітування: впровадження прозорих систем звітування про екологічну діяльність компаній.

72. Використання екологічно безпечних технологій у добувній промисловості:

Ековидобуток: впровадження технологій екологічно безпечного видобутку природних ресурсів.

Рекультивация: підтримка програм рекультивациі та відновлення видобувних територій.

73. Розвиток програм екологічної освіти для дорослих:

Освіта для дорослих: проведення програм екологічної освіти для підвищення обізнаності населення щодо важливості охорони довкілля.

Тренінги: організація тренінгів та семінарів для бізнесу та громадських організацій.

74. Підтримка програм збереження міського біорізноманіття:

Міська флора: захист та розвиток міської флори та фауни для підтримки біорізноманіття у міських умовах.

Зелені коридори: створення зелених коридорів для з'єднання природних зон у містах.

75. Розробка програм екологічного страхування:

Екострахування: впровадження систем екологічного страхування для захисту підприємств від екологічних ризиків.

Фінансові інструменти: розвиток фінансових інструментів для підтримки екологічних проєктів та ініціатив.

76. Підтримка програм екологічної сертифікації продуктів:

Екосертифікація: впровадження систем сертифікації для екологічно чистих продуктів.

Маркування: використання екологічного маркування для інформування споживачів про екологічні властивості продуктів.

77. Використання інноваційних методів боротьби зі змінами клімату:

Геоінженерія: дослідження та впровадження геоінженерних методів для пом'якшення наслідків зміни клімату.

Адаптація: розробка програм адаптації до зміни клімату для зменшення негативного впливу цього чинника на суспільство та економіку.

78. Підтримка програм екологічного інформування громадськості:

Екопросвіта: проведення інформаційних кампаній для підвищення обізнаності населення про екологічні проблеми та шляхи їх вирішення.

Соціальні мережі: використання соціальних мереж для поширення екологічно значущої інформації та залучення громадськості до екологічних ініціатив.

79. Розвиток системи екологічного консалтингу для промисловості:

Консультації: надання консультаційних послуг промисловим підприємствам щодо впровадження екологічно чистих технологій.

Аудити: проведення екологічних аудитів для оцінки відповідності підприємств екологічним стандартам.

80. Розробка програм підтримки екологічних стартапів:

Інкубатори: створення інкубаторів для підтримки екологічних стартапів.

Фінансування: забезпечення фінансової підтримки та грантів для інноваційних екологічних проєктів.

81. Підтримка програм розвитку зеленої економіки:

Зелений бізнес: стимулювання розвитку бізнесу, що впроваджує екологічно чисті технології та підходи.

Інвестиції: залучення інвестицій у зелену економіку для підтримки сталого розвитку.

82. Підтримка програм енергоефективності в будівництві:

Енергоефективні матеріали: використання енергоефективних будівельних матеріалів та конструкцій.

Пасивний дизайн: впровадження принципів пасивного дизайну для зменшення споживання енергії у будівлях.

83. Підтримка програм екологічного менеджменту на підприємствах:

Екоаудити: проведення регулярних екологічних аудитів на підприємствах для оцінки відповідності екологічним стандартам.

Навчання менеджменту: організація навчальних програм для керівництва підприємств із питань екологічного менеджменту.

84. Підтримка програм екологічної відповідальності бізнесу:

Екостандарти: впровадження екологічних стандартів для бізнесу та стимулювання їх дотримання.

Соціальна відповідальність: підтримка програм корпоративної соціальної відповідальності, спрямованих на охорону довкілля.

85. Розробка програм екологічного навчання для працівників промисловості:

Тренінги: організація тренінгів та освітніх програм для працівників промислових підприємств щодо екологічних стандартів та практик.

Сертифікація: впровадження систем сертифікації для працівників, які успішно пройшли навчання з екологічного менеджменту.

86. Підтримка програм екологічної освіти та досліджень:

Наукові дослідження: фінансування наукових досліджень у сфері охорони довкілля та сталого розвитку.

Екоосвіта: впровадження програм екологічної освіти у навчальних закладах усіх рівнів.

87. Розробка програм зменшення впливу промислових підприємств на довкілля:

Екоінвестиції: стимулювання інвестицій в екологічно чисті технології та модернізацію промислових підприємств.

Екостандарти: встановлення високих екологічних стандартів для промислових підприємств та контроль за їх дотриманням.

88. Підтримка програм екологічного відновлення міських територій:

Рекультивация: впровадження програм рекультивации забруднених міських територій.

Зелені зони: створення та підтримка зелених зон та парків у містах для покращення екологічної ситуації.

89. Розробка програм зменшення відходів будівництва:

Переробка: впровадження програм переробки будівельних відходів.

Вторинні матеріали: стимулювання використання вторинних матеріалів у будівництві.

90. Розробка програм зменшення впливу промислових відходів на довкілля:

Безпечна утилізація: впровадження безпечних методів утилізації промислових відходів.

Рециклінг: стимулювання рециклінгу промислових відходів для повторного використання в виробництві.

91. Використання інноваційних методів для зменшення негативного впливу на екосистеми:

Екотехнології: впровадження екологічних технологій у різних галузях промисловості для зменшення негативного впливу на екосистеми.

Комплексний підхід: застосування комплексного підходу до охорони довкілля, який враховує всі аспекти впливу на екосистеми.

92. Розробка програм енергоефективності в промислових будівлях:

Теплоізоляція: впровадження сучасних методів теплоізоляції для зменшення енергоспоживання.

Енергоефективне освітлення: використання енергоефективного освітлення, такого як LED-лампи.

93. Використання інноваційних методів для зменшення відходів у виробництві:

Безвідходне виробництво: впровадження безвідходних технологій у виробничих процесах.

Рециклінг: стимулювання програм рециклінгу відходів виробництва.

94. Розробка програм зменшення впливу будівельних відходів на довкілля:

Рециклінг: впровадження програм рециклінгу будівельних матеріалів.

Екоматеріали: стимулювання використання екологічно чистих будівельних матеріалів.

95. Використання інноваційних методів для зменшення впливу промислових викидів на здоров'я населення:

Фільтрація: встановлення сучасних фільтраційних систем на промислових підприємствах.

Моніторинг: постійний моніторинг якості повітря в промислових районах.

96. Розробка програм зменшення впливу будівельних робіт на довкілля:

Екобудівництво: впровадження принципів екологічного будівництва з використанням екологічно чистих матеріалів.

Контроль: посилення контролю за дотриманням екологічних стандартів під час будівельних робіт.

97. Розробка програм зменшення впливу промислових викидів на здоров'я людей:

Фільтрація: встановлення сучасних фільтраційних систем на промислових підприємствах.

Моніторинг: постійний моніторинг якості повітря та води в промислових районах.

98. Розробка програм зменшення впливу промислових викидів на здоров'я населення:

Фільтрація: встановлення сучасних фільтраційних систем на

промислових підприємствах.

Моніторинг: використання сучасних технологій для постійного моніторингу якості повітря та води.

99. Розробка програм зменшення впливу промислових відходів на довкілля:

Безвідходне виробництво: впровадження безвідходних технологій у виробничих процесах.

Безпечна утилізація: використання безпечних методів утилізації промислових відходів.

100. Використання технологій для зменшення забруднення від металургійного виробництва:

Енергоефективні печі: впровадження енергоефективних печей для виплавки металів.

Рециклінг: використання технологій рециклінгу металургійних відходів.

Запровадження такого комплексного підходу до вирішення екологічних проблем, що передбачає вжиття зазначених додаткових заходів, ще більше зміцнить стратегію запобігання порушенням правил екологічної безпеки та сприятиме сталому розвитку промислового регіону та охороні довкілля, збереженню природних ресурсів, навколишнього середовища для майбутніх поколінь, забезпечуючи його екологічну стійкість та добробут населення, а значить, поліпшення якості життя місцевого населення.

Проект статті 236-1 КК України «Порушення правил екологічної безпеки під час дії воєнного стану»:

«1. Порушення правил екологічної безпеки, порядку здійснення оцінки впливу на довкілля під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, експлуатації та ліквідації військових

об'єктів, а також інших об'єктів, які використовуються для потреб оборони, що призвело до загибелі людей, екологічного забруднення значних територій або інших тяжких наслідків, -

карається позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років.

2. Порухення правил утилізації військових матеріалів, відходів або відпрацьованих продуктів військової діяльності, що спричинило екологічне забруднення значних територій або інші тяжкі наслідки, -

карається позбавленням волі на строк від трьох до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Зловживання службовим становищем з метою приховування порушень екологічної безпеки, що призвело до екологічного забруднення або інших тяжких наслідків, -

карається позбавленням волі на строк від п'яти до п'ятнадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років.

4. За порушення правил екологічної безпеки під час дії воєнного стану застосовуються більш суворі покарання, передбачені цією статтею, з урахуванням обставин воєнного конфлікту та обмежених можливостей для проведення належної оцінки впливу на довкілля.

У випадках, коли порушення екологічної безпеки призвело до надзвичайних екологічних наслідків, покарання може бути збільшене на третину від максимального передбаченого терміну позбавлення волі.

5. Держава забезпечує міжнародне співробітництво для моніторингу та контролю за дотриманням екологічної безпеки під час дії воєнного стану, включаючи залучення міжнародних організацій та експертів.

Невиконання вимог міжнародних організацій та експертів щодо екологічної безпеки карається позбавленням волі на строк від трьох до семи

років.

6. Невиконання вимог щодо проведення серед військових та цивільного населення просвітницької діяльності стосовно дотримання правил екологічної безпеки та підготовки кадрів під час дії воєнного стану карається позбавленням волі на строк до двох років або штрафом у розмірі до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

Причини та умови порушень правил екологічної безпеки

Класифікація	Конкретна причина/умова	Приклад із практики або досліджень
Економічні причини	Бажання скоротити витрати на екобезпеку	Підприємство не встановлює фільтри для очистки викидів через їх високу вартість
Правові причини	Нечіткість законодавчих норм	Відсутність у ст. 236 КК України конкретних критеріїв «істотної шкоди»
Організаційно-управлінські причини	Корупція в екоконтролі	Узгодження проектної документації без реальної оцінки впливу на довкілля
Соціально-психологічні причини	Низький рівень екологічної культури	Працівники підприємства не знають основ екобезпеки, нехтують правилами зберігання відходів
Загальносоціальні умови	Високий рівень забруднення в регіоні	У промислових центрах Донбасу та Запоріжжя накопичені небезпечні відходи
Умови воєнного стану	Руйнування екологічної інфраструктури	Зниження кількості очисних споруд під час бойових дій на Херсонщині
Природні умови	Близькість промислових підприємств до водойм	Заводи розміщені на берегах річок, забруднення швидко поширюються

Наведена таблиця узагальнює результати кримінологічного аналізу детермінант порушень правил екологічної безпеки, відображаючи їх класифікацію за економічними, правовими, організаційно-управлінськими, соціально-психологічними, загальносоціальними, воєнними та природними ознаками. Кожна група причин і умов супроводжується конкретними

прикладми з практики або наукових досліджень, що демонструють механізми їхнього впливу на формування злочинної поведінки у сфері екологічної безпеки. Так, економічні чинники відображають прагнення суб'єктів мінімізувати витрати на охорону довкілля, правові – недосконалість законодавчого регулювання, організаційно-управлінські – корупційні ризики та слабкий контроль, тоді як соціально-психологічні зумовлені низьким рівнем екологічної культури населення та працівників. Окремо виділено умови воєнного стану, які суттєво підвищують ризики порушень через руйнування інфраструктури та відсутність контролю на окупованих територіях. Природні умови, як-от географічне розміщення промислових підприємств, посилюють негативні наслідки порушень, сприяючи швидкому поширенню забруднень у довкіллі. Така систематизація дозволяє комплексно оцінити детермінаційний комплекс досліджуваного виду злочинності та визначити пріоритетні напрями запобігання.

Список використаних джерел:

1. Combating Crimes that Affect the Environment: Research Report. Vienna, 2020. *UNODC*. URL : https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/environment/Environmental_Crime.pdf.
2. Environmental damage caused by Russia's war against Ukraine. 2023. *Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine*. URL : <https://mepr.gov.ua/news/39047.html>.
3. Ukraine: Environmental Impact of the War. 2022. *UNEP*. URL : <https://www.unep.org/resources/report/ukraine-environmental-impact-war>.
4. Герасименко О. М. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні: проблеми теорії та практики. Київ : Алерта, 2018. 280 с.
5. Кучеренко О. І. Причини екологічної злочинності та напрями її запобігання в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 11. С. 108–113.
6. Шевчук С. В. Екологічне право України. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 480 с.